

ناصر الدین عثمان الدین
ربغوزی

قصص ربغوزی

کتاب 1

НОСИРУДДИН БУРҲОНУДДИН
РАБҒУЗИЙ

ҚИСАСИ РАБҒУЗИЙ

БИРИНЧИ КИТОБ

**ЎЗБЕКИСТОН ССР ФАНЛАР АКАДЕМИЯСИ Ҳ. СУЛАЙМОНОВ
НОМИДАГИ ҚҮЛЁЗМАЛАР ИНСТИТУТИ**

Нашрга тайёрловчилар:

Ўзбекистон ССР Фанлар академияси мухбир аъзоси, филология фанлари доктори, профессор **Эргаш Исмоилович Фозилов**, филология фанлари номзодлари **Абдулло Юнусов**, **Ҳамидулло Дадабоев**.

Оятлар, ҳадислар ва арабий шеърларни ҳозирги ўзбек тилига филология фанлари номзоди **Юсуфхон Шокиров** таржима қилган.

Масъул муҳаррир:

Ўзбекистон ССР Фанлар академияси Ҳ. Сулаймонов номидаги Қўлёзмалар институти катта илмий ходими, филология фанлари номзоди **Ноила Абдуфаттоҳовна Асқлова**.

НОСИРУДДИН РАБҒУЗИЙ ВА УНИНГ «ҚИСАСИ РАБҒУЗИЙ» АСАРИ

Туркий адабий тиллар, туркий тилда бунёд этилган ёзма манбалар шаклланиш ва ривожланишнинг мураккаб босқичларини босиб ўтган.

Маълумки, илк туркий ёзма ёдгорликлар рун, суғд, манихей, брахма, уйғур ёзувларида битилган бўлиб (V—VIII), улар тошга (Урхун-Енисей битиклари), терига, ёғочга, махсус қоғозга (Турфон текстлари) ва бошқа ашёларга ёзилган. Булар тарихнинг маълум бир босқичларида Урта Осиёда ҳукм сурган турк, уйғур хоқонликлари ва қирғиз давлати даврида дунёга келган тарихий ёдномалардир.

Мазкур бебаҳо миллий мероснинг катта қисми В. В. Радлов, В. Томсен, П. М. Мелиоранский, С. Е. Малов, В. Л. Котвич, А. Фон, Габэн, Г. Рамстедт, А. Н. Кононов, П. Циме, Бесим Аталам, Э. Н. Нажиб, Раҳмати Арат сингари атоқли рус, совет ва хорижий туркийшунос олимлар томонидан тадқиқ этилган. VI—VIII асрлар мобайнида Урта Осиёнинг араблар томонидан забт этилиши ва ислом динининг қабул қилиниши ерли халқлар ижтимоий, сиёсий ҳаётида, маданиятида янги босқични бошлаб берди.

Бу даврда Мовароуннаҳрда илоҳиёт, фан, фалсафада араб тили ҳукмронлик қилди.

XI—XII асрларда Шарқий Туркистон, Еттисув, Шош, Фарғона, Афғонистон, Шимолий Эрон, Хоразм ерларини ўз тасарруфига олган жуда катта майдонда туркий қабилалар бирикувидан ташкил топган Қорахонийлар салтанати ҳукмронлик қилади.

Қорахонийлар даврида илм-маърифат, маданият ривожланди, қатор илмий, фалсафий асарлар яратилди. Бу асарлар асосан араб, форс ва туркий тилда битилди. Диний мактабларда талабалар илм олган. Олий мадрасаларда риёзиёт, математика, ҳандаса, (геометрия), жабру муқобил (алгебра), жуғрофия, илми нужум (астрономия) каби фанлар ўқитилган.

XI—XIII асрлар мобайнида Маҳмуд Кошғарийнинг «Девону луғотит турк», Юсуф Хос Ҳожибнинг «Қутадғу билиг», Аҳмад Югнакийнинг «Ҳибат ул—ҳақойиқ», «Тафсир» каби асарлар яратилди. Бу обидалар тил хусусиятларига кўра эски ўзбек тилига яқин туради.

XIII—XIV асрлар туркий халқлар ва туркий тиллар тарихида алоҳида ва мураккаб даврни ташкил этади. Бу даврда Урта Осиё ва Олтин Урда музофотларида тил хусусиятлари жиҳатидан бир-биридан фарқ қилувчи кўпгина асарлар юзага келди.

Ушбу асарларнинг бир-биридан фарқ қилишига уларнинг жуда катта майдонда ва турли жойларда бунёд этилганлиги сабаб бўлган.

Бу асарлар тил нуқтаи назаридан бир-биридан фарқ қилишдан ташқари, уларнинг барчасида туркий тилларнинг ўғуз-қипчоқ, қорлуқ-уйғур группаларига хос бўлган лексик, фонетик ва морфологик хусусиятлар ўз аксини топган. Бу ҳол XIII—XIV асрлардаги мураккаб тарихий шароит, маълум бир жойда турли туркий халқлар вакилларининг бирга яшаганлиги, манба муаллифи ёки нусха кўчирувчи шахснинг қайси туркий халқ вакили эканлиги сингари объектив ва субъектив сабаблар билан изоҳланади. Юқорида номлари зикр этилган манбалардан кўпчилиги эски ўзбек тилининг шаклланишида муҳим замин вазифасини ўтади.

• Тил жиҳатидан «Тафсир», «Хусрав ва Ширин», «Наҳж ул-Фародис», «Сирож ул-қулуб» обидаларига яқин турувчи «Қисаси Рабғузий» Урта Осиёда яшовчи туркий халқлар орасида «Қисасул-анбийе» номи билан машхур бўлиб, китобхонлар томонидан эъзозлаб ўқилувчи, бахши ва оқинлар томонидан севиб куйланувчи асарлардан бири ҳисобланади.

Асар муқаддимасида айтилишича, обида Хоразмда Работўғуз деган жойнинг қозиси Бурҳонуддин ўғли Носируддин томонидан мусулмон динини қабул қилган эътиборли мўғул бекларидан ҳисобланган Носируддин Тўқбуғанинг илтимосига кўра ҳижрий 709 (милодий 1309—1310) йилда ёзилган: Аммо баъд, бу китобни тузган, тоъат йўлинда тизган, маъсият ёбонин кезган, оз озқулуғ, кўп ёзуқулуғ Работ ўғузунинг қозиси Бурҳон ўғли Носируддин уруғи, сатараллоҳу¹ алайҳи ас-саломата ва раҳима шиябаҳу андоғ айтур... Тож ул-умаро ва муҳиббул-уламо беклар уруғи, йигитлар ариғи², улуғ отлиғ, қутлуғ зотлиғ, эзгу хулқлиғ, ислом ёриғлиқ, мўғул санилиғ, мусулмон динлиғ, одамийлар инончи, мўъминлар қувончи, ҳиммати адиз³, ақли тегиз бегимиз Носируддин Тўқбуға саб-баталлоҳу ало динил-ислом ва саломуху⁴.

Асарнинг ёзилиш сабаби тўғрисида муқаддимада қуйидагича қисқача маълумот берилган: ...пайғамбарлар қиссаларинга гоъят рағбатим бор. Теъма ерда, теъма ким эрсада бўлинув баъзиси мустақим бор, баъзиси номустақим. Бир анчаси муқаррар ва бир анчаси мубаттар бор. Бир озининг сўзлари кесук бор, бир озининг мақсудлари ўксук. Эмди санинг зиммангдин чиққан, қаламунгдин оққан, китобатма санинг, иборатма санинг бўлуб «Қисас ул-анбийе» бўлса, ўқумоққа кераклиқ, ўгранмоққа яроғлиғ бўлғай эрди, теб илтимос янғлиғ ишорат бўлди эрса нечама ўзумни ул ишга лойиқ, ул амалга мувофиқ эрмасин теб, бу оғир ишга ўградимиз.⁵ Изи азза ва жалладан тамом бўлғуға тавфиқ⁶ тилаб китоб бошладимиз».

Муаллиф асардан кўзда тутилган мақсадни таърифлаб шундай дейди: «Мунда мақсад пайғамбарлар қиссаси эрди. Валекин Одамдин¹ бурунроқ

¹ Оллоҳ таоло уни дини исломда муқаррар қилсин ва унга саломлар бўлсин.

² Ариғ — соф, тоза, покиза, бегубор.

³ Адиз — баланд, юқори, юксак.

⁴ Оллоҳ таоло унинг камчилларини бекитсин ва унга раҳм қилсин.

⁵ Уградимиз — киришдик, қўл урдик.

⁶ Тавфиқ — кўмак, ёрдам, мадад.

¹ Одам Одам Ато.

яратилган бор учун андин бошласамиз фойдаси ортуқроқ бўлмай, деб тартиб уза яратилганлардин оғоз қилдимиз.¹ Эртаклига ўнгай, истаклига тебрай бўлсин теб «Қисаси ар-Рабузий» от бердимиз.»

Носируддин Рабузий асарни деярли бир йиллик тинимсиз меҳнатдан сўнг ҳижрий 710 йилнинг хут (мелодий 1310 йил, 21 февраль — 21 март) ойда ниҳоясига етказди.

Рабузийнинг ҳаёти ва ижоди ҳақида маълумот жуда кам бўлишига қарамай, унинг замонасининг таниқли тарихчиси, етук шоири ва истеъдодли таржимони эканлигига шубҳа қилмаса ҳам бўлади. Бунинг далили сифатида Рабузий қаламига мансуб қатор туркий шеърлар, арабчадан ўгирилган шеърлий таржималарга асарда катта ўрин берилганлигини эътироф этиш kifойадир.

Асар ҳамд, неът, муқаддима, қиссалар, лирик кечинмалар ва хотималардан иборат:

Қиссалар, асосан, насрда, мадҳиялар, баъзи бир қиссаларнинг хулосалари, лирик кечинмалар ва китоб хотимаси назмда ёзилган.

Пайгамбарлар ҳақидаги афсонавий қиссаларнинг асосий қисми диний характерда бўлиб, Рабузий уларнинг аксариятини Қуръон ва ўзга диний манбалардаги мифологик сюжетлар асосида яратганлигига шубҳа йўқ. Китобда афсонавий пайгамбарлар билан бир қаторда пайгамбарлаштирилган шахслар (Довуд, Сулаймон, Муҳаммад, Искандар Зулқарнайн) тўғрисидаги қисса ва ҳикматларга ҳам катта ўрин берилган.

Туркий ва бошқа халқларнинг айрим расм-русум ва одатлари ҳам муаллиф назаридан четда қолмаган: Рум вилоятининг одати бор, тевалари чалиқлик² бурундуклатмасалар янги тушган келинларни келтуруб ун тузуб йирайтурлар. Тевалар уларнинг овозларига хушланиб ўзлариндин кечерлар — иликка илинурлар.

Ёки: халқ орасида расм бор, дўст дўстга сафар қилиб ёнар бўлса, бир ҳада, яъни бўлак ола борулар.

Ёдгорликнинг инсонларни ўзаро тўғри муносабатларда бўлишга, бир-бирларига нисбатан жабр-зулм қилмасликка, ноҳақ қон тўкмасликка, ҳаром-ҳариш ишларга берилмасликка, шарм-ҳаёни йўқотмасликка ундовчи ўғитлари бугунги кунда ҳам ўз моҳиятини йўқотгани йўқ: «...Маъсиятдин³ йигилинг, халқ орасида кўни ҳукм қилинг, куч қилманг, зино қилманг, қон тўкманг, хиёнат қилманг».

Тарихий муҳит, диний тафовутлар халқлар ва миллатлар орасида низо солган, бемаъни уруш ва ихтилофларни вужудга келтирган бир шароитда Рабузий турли эл ва юртларни иноқ ва ҳамжиҳат бўлиб яшашга ва ижод қилишга чорлайди.

«Қисаси Рабузий»нинг турли даврларда кўчирилган бир неча қўлёзма нусхаси мавжуд бўлиб, улар дунёнинг турли кутубхона ва қўлёзма фондларида сақланмоқда.

Асарнинг энг қадимий қўлёзма нусхаси XV асрда кўчирилган бўлиб, у Британия музейида сақланиб келмоқда. Ушбу нусханинг факсимилеси

¹ Оғоз қилдимиз — бошладик, киришдик.

² Чалиқлик — бебош, шўх.

³ Маъсият — шариетга хилоф тарзда иш тутиш, гуноҳ.

машҳур матишунос К. Гронбек томонидан 1948 йили Копенгагенда нашр қилинган. Ана шу факсимиле қўлингиздаги китобни тайёрловчилар томонидан асос қилиб олинди.

Иттифоқимизда мавжуд бўлган қўлёзма нусхалардан энг мўътабари СССР ФА Шарқшунослик институтининг Ленинград бўлимида С—245 инвентарь рақами билан сақланаётган нусхаси бўлиб, у XV ёки XVI асрда кўчирилган деб тахмин қилинади.

Бу нусханинг бошланиши ва охириги бир неча саҳифаси йўқолган, кейинчалик бошқа нусхалар асосида тикланган.

«Қисаси Рабғузий»нинг бошқа нусхалари кейинги даврларда кўчирилган бўлиб, буларнинг лексикаси вақт тақозосига кўра ўзгариб борган.

XIX асрнинг иккинчи ярми ва XX асрнинг бошларида ёдгорлик Тошкент, Қозон шаҳарларида литография асосида бир неча марта нашр қилинган. Асарнинг тўла тексти илк марта рус туркийшунос олими Н. И. Ильминский томонидан 1859 йили Қозон шаҳрида эълон қилинган. Бу нашр нисбатан кейинроқ кўчирилган нусхага асосланган бўлиб, тил жиҳатдан асл нусхадан анча фарқ қилади.

XIX аср охираери ва XX аср бошларида «Қисаси Рабғузий»нинг айрим парчалари русча таржимаси, баъзи лингвистик шарҳлар билан П. М. Мелиоранский, С. Е. Малов, Н. Ф. Катанов, Н. Ф. Остроумов томонидан ўқувчилар ҳукмига ҳавола қилинган.

«Қисаси Рабғузий»нинг тилига келганда шунини таъкидлаш лозимки, унинг тил хусусиятлари Ўрта Осиёдаги туркий тилларнинг барчаси учун баб-баробар илмий қийматга эга.

Асар тилининг ҳозирги замон ўзбек тилига муносабати тўғрисида гап кетганда шунини айтиш керакки, қисса тили билан бугунги ўзбек тили орасидаги салкам етти асрлик вақт ўтганига қарамасдан, бу асар ҳозирги замон ўзбек тили илк тараққиёт даврининг ёдгорликларидан бири сифатида қаралмоғи мақсадга мувофиқдир.

Табиийки, асар тилида мавжуд бўлган сўзларнинг айримлари бугунги китобхон учун тушунарсиз бўлиб қолган. Вақт ўтиши, турли ижтимоий-сиёсий воқеаларнинг содир бўлиши натижасида баъзи сўзлар ўз умрини яшаб бўлган ва истеъмолдан чиқиб кетган. Шу билан бир қаторда ҳаёт синовларига бардош берган ва бугунги кунда ҳам тилимизда фаол қўлланаётган жуда кўп сўзлар Рабғузий ёзиб қолдирган бебаҳо дурдонанинг ҳар бир сатрида учрайди.

Хулоса қилиб айтиш мумкинки, Рабғузийнинг пайгамбарлар ҳақидаги қиссалари ҳам бадиийлик, ҳам тил нуқтани назаридан катта эътиборга лойиқ ёзма ёдгорликдир.

Э. И. Фозилов.

Сонсиз ҳамду санолар, сақишсиз телим ўгдулар, ул изи азза ва жалла карим қудрати бирла бизларни одамий яратти, йилқи қора яратмади, ва лақад каррамна бани Аадама.¹

Яратмишда кезин фазли карами бирла эр яратти, хотун яратмади, алайҳинна гаражатун ва тақи бизларни ариғ йўлга кўндурди. Ҳидоят бирла оғирлаб ёвуз йўлдин кузарди. Ва инна хаза сироти мустақиман фаттабиъўху. Анда кезин қадим эҳсони бирла биз заъифларға Муҳаммад Мустафо саллалоҳу алайҳи ва салламни пайғамбар изти, лақад жаакум расулун мин анфусикум, яъни мунглуғларни Муҳаммад Мустафоға уммат қилди. Азин умматлардин бизни ортуқ қилди. Кунтум хайра умматин ухрижат линнас. Бу мунча кароматларда бизни кезин қамуғ танглиғлардин бизни кўрклу яратти ва сававаракум фа аҳсана суваракум ва ал-хамду лиллаҳи ала ма авла фа нима ар-раббу ва ниъма ал-мавла. Дуруд ва таҳийёт, салавот ва салот ул кўни сўзлук, қутлуғ юзлук, лаамрука тожлиғ, лав лока лама халакту ал-афлак ҳавожлиғ, субҳана аллази асра меърожлиғ. Ул ўзи мутиъ, зикри рафиъ, умматиға шафиъ ви-ллоҳу яъсимука минан-нас йизиғлиғ, ва иннака лаъ ала хулукин азимин қилиқлиғ ва ла тамши фиал-арзи мараҳан йўриғлиғ ва иза саъалака ибади анни фа инни қариб хитоблиғ ва аммаас-саила фа ла танҳар итоблиғ, ма загаал-басару ва ма тағо ҳимматлиғ, фа кана қоба қавсайни ав адна рифъатлиғ, ва ласавфа йўътика раббука фатарзо шафоъатлиғ, ат-та'ибуна вал-абигуна вал-ҳамигуна умматлиғ ва мин ал-лайли фатаҳажжад биҳи нафилатан намозлиғ, фа авҳа ила абдиҳи ма авҳа розлиғ, ло уҳси сана'ан алайка ниёзлиғ, қумал-лайла илла қалилан қабушлиғ, лиълафи қурайшин қадашлиғ ва жиъна бика ала ҳа'ула' и шаҳидан шаҳо-

¹ «Қуръон»дан келтирилган оятларнинг таржимаси китобнинг сўнгида берилмоқда — муҳаррир.

датлиғ, аса ан ябъасака раббука саодатлиғ, алайса-аллоху бикафин абдуху иноятлиғ, ва иннака латахди ила сиратин мустақимин ҳидоятлиғ, шаҳру рамазон аллази унзила фи- хиал-Кур' ану оятлиғ, иқтарабатас-саъату ва-нишаққа ал-қа- мару ишоратлиғ, Инна арсалнака шаҳидан ва мубашши- ран башоратлиғ. Анбиёлар қадаши, асфиёлар қидваси Му- ҳаммад Мустафо саллалоху алайҳи ва саллам.

Дин шарият рўъяти олий қилған Мустафо,
Куфру зулмат туғларин ерга чолған Мустафо.
Ул отаси онасини ортуруб уммат учун,
Елбориб ҳақдин шафоъат сотғун олған Мустафо.
Қавми орин кўтурмадин кўкка оғған Исо ул,
Умматига ул бўлушубон ерда қолған Мустафо.
Ул йигирми уч йил эмгаб кўрмадин тун кун уйқуси,
Осий уммат ёзуқин ҳақдин қилған Мустафо.
Ул қиёмат кунинда шафоъат қурин қуршаниб,
Елнаю турған ёлиндин осий бўлған Мустафо.
Инар эркан Мустафони элиндаб элтган Жаброил,
Йўқлаюрда Жаброилни йўлда солған Мустафо.

Укуш итиғ саломлар тўрт эшинга, тўқуз хотунга, икки амминга, саййиди содат аҳд ул-жаннат ташрифлук ўғлон- ларунга ва саллиму таслиман касиран.

Аммо баъд, бу китобни тузган, тоъат йўлинда тизган, маъсият ёбонин кезган, оз озуклуғ, кўп ёзуқлуғ Работ ўғузининг қозиси Бурҳон ўғли Носируддин уруғи, сатарал- лоху алайҳи ассаломата ва раҳима шиябаху андоғ айтур. Ажалл ут-тож-ул-умаро ва муҳиббул-уламо беклар уруғи, йигитлар ариғи, улуғ отлиғ, қутлуғ зотлиғ, эзгу қулқлиғ, ислом ёриғлиқ, мўғул санилиғ, мусулмон динлиғ, одамей- лар инончи, мўъминлар қувончи, ҳиммати адиз, ақли тегиз бегимиз Носируддин Тўқбуға саббаталлоху ало динил-ислом ва саломуху.

Фи мадҳи Носируддин Тўқбуғабек

Илҳоқ умул тузун қилиқ
Билиғ ариғ ҳаддин чиқа
Кўқдин адизрак ҳиммати.
Мўриси беклик динида
Сўрар ани юлнуб яқо
Қизғанчи уқбо милкати.
Асли мўғул эркан кўнуб
Ислом учун тутти яқо
Бўлди Расулнинг уммати.
Тоат қилур тун-кундузун
Олнур сабоқ мусхафқа бақо
«Қуръон» ўқумоқ одати.
Тасбиҳ эврда хушланиб

Инжуланур ёши ақо
 Эшитилса «Қуръон» ояти.
 Эради явлоқ телим
 Туз сўзлаюр сўзни уқо
 Ортуғ яроғлиғ сийрати.
 Рабдин ато бўлуб анга
 Ҳақ бермиши қутлуғ бақо
 Кўрклук сифатлиғ сурати.
 Эзгу қилиқ бирла юруб
 Дўст қизғанур душман бақо
 Ортар қамугдин ҳурмати.
 Кундуз ўқур, тунда қўпар
 Тоат қилур кирур суқо
 Арслон менгизлик савлати.
 Ёши кичик йўни улуғ
 Зоти ориғ бек Тўқбўға
 Ул Носируддин куняти.
 Эл ошасун, юз яшасун
 Бўлуб мутиъ мавлосиға
 Мундин зиёда курбати.

Тарих юз эллининг аввалида қосуд битилдиким, пайгамбарлар қиссаларинга ғоят рағбатим бор. Текма ерда текма ким эрсада бўлинув баъзиси мустақим бор, баъзиси номуқтақим. Бир ончаси муқаррар ва бир ончаси мубаттар бор. Бир озининг сўзлари кесук бор, бир озининг мақсудлари ўксук. Эмди санунг зиммангдин чиққан, қаламунгдин оққан, китобатма санинг, иборатма санинг бўлуб бизга «Қисас ул-анбиё» бўлса, ўқумоқға кераклиқ, ўгранмакга яроғлиғ бўлғай эрди, теб илтимос янглиғ ишорат бўлди эрса нечама ўзумни ул ишга лойиқ, ул амалга мувофиқ эрмасин билмиш эркан ўзумни оғирлаб нафс сақламиш бўлуб ўғур бўлсун теб бу оғир ишга ўғрадими. Изи азда ва жалладан тамом бўлғуға тавфиқ тилаб китоб бошладими. Мунда мақсуд пайгамбарлар қиссаси эрди валекин Одамдин бурунроқ яратилған бор учун андин бошласамиз фойдаси ортуқроқ бўлғай деб тартиб уза яратилғанлардин оғоз қилдими. Эртиклига ўнғай, истаклига тебрай бўлсун теб «Қисаси ар-Рабғузий» от бердими. Валлаху ал-муваффақу ал-итмама ва ҳува валийюл-инъам вал-икрам. Қола Расулуллоҳи салла-ллоҳу алайҳи ва саллам... кунгу канзан хафийийин фа халақтул халқа. Муҳаммад Мустафо саллалаҳу алайҳи ва саллам айтур: Ҳақ субҳонҳу ва таъоло андоғ ёрлиқади: ман бир кизлану ганж эрдим, маним тенгриликимни билгучи ким эрса йўқ эрди, халойиқ яраттим мандин асиг олсунлар теб. Ман алардин асиг олайин теб яратмадим, — теди.

Хабарда андоғ келур, изи азда ва жалла қамуғда ашну бир гавҳар яратти. Ул гавҳар яратди, ул гавҳарга ҳайбат назари қилди эрса ул гавҳар эруди. Сув бўлди эрса анда кезин елни яратди. Сув уза тушти эрса қум урди кўпукланди. Ул кўпукдин тутун оғди, ул тутундин кўкни яратди. Йавма та'ти ас-сама' у бидуханин мубинин. Ул сув мавло таъолонинг ҳайбатиндин қайнаб куюкланди. Ул кўпикдин Каъба ўрнунча ер яратти. Анда кезин кўкни яратғали тегди. Сумма истава ила ас-сама'и фа савахунна сабъа самаватин. Кўкни яратмишда кезин ул яратилган ерни машриқдин мағрибга теги ёзиб кенгу қуйрулқади. Ва ал-арза баъда залика даҳаҳа. Бу ерлар ва кўклар бир қат эрди қудрати бирла кўкни ердин айирди, текма бирлари еттишар қат бўлди. Аллоҳу аллази халақа сабъа самаватин ва мин ал-арзи мислаҳунна. Бу етти ер сув уза яратилди эрса турланмади, ирғану бошлади. Ани турландурмоқ учун тоғларни анинг уза қозуқ қилиб яратди. Алам најъал ал-арза миҳадан. Яна изи азда ва жалла қамуғ оламни олти кунда яратди. Ва лақағ халақна ас-самавати ва ал-арза ва ма байнаҳума фи ситтати аййамин. Хабарда андоғ келур: Якшанба кун кўкларни яратти, душанба кун ойни, кунни, юлдузларни яратти, фалак ичинда туритти, сешанба кун олам халқинда қуш-қуртларни, фаришталарни яратти, чаҳоршанба кун сувларни яратти, елларни, булутларни чиқарди, йиғочларни, ўт-емларни яратти, ундурди. Рўзиларни улаштурди. Панжшанба кун ужмоҳ, тамуғни, раҳмат ва азоб фаришталарини яратти, ҳурларни яратти. Азина кун Одамни яратти. Шанба кун нарса яратмади. Бу қамуғ нарсаларни тақи минг мунча нарсаларни кўз юмуб очғунча яратғу яроғи бор эрди.

Олти кунда анинг учун яратти, қуллариға таълим қилди, ман қодирлиқим бирла эв, эш қилмазман. Сизлар ожизлиқингиз бирла эвмадин, ошуқмадин ақрулуқ бирла эш қилинг теб. Қола Расулул-лоҳи (с): ал-ажалату мин аш-шайтон ва атта'ани мин ар-Рохман.

Сифати ас-самовоти

Илк қат кўк яшил зумураддин турур, оти Рафиқ турур. Фаришталар уз суратлиғ улуғларининг оти Исмоил отлиғ. Икинчи қат кўк кумушдин турур, оти Рукъа турур. Фаришталари бургут суратлиғ, улуғларининг оти Рақбоил турур. Учунчи қат кўк ёқутдин турур, оти Қайдам турур. Фаришталари уй суратлиғ, улуғларининг оти Кўкбоил турур. Тўр-

тинчи қат урунг йинжудин турур, оти Моён турур. Фаришталари от суратлиғ турур. Улуғларининг оти Нубейил турур. Бешинчи қат кўк олтундин турур оти Ратқо, фаришталари ҳур суратлиғ, улуғларининг оти Сифтбоил турур. Олтинчи қат кўк, сариг ёқутдин турур оти Захо турур. Фаришталари вилдон суратлиғ. Улуғларининг оти Рағбоил турур. Еттинчи қат кўк нурдин турур, оти Арибо турур. Фаришталари одамий суратлиғ, улуғларининг оти Нурбоил турур.

Сифати ал-аразина

Илк қат ер бирининг оти Рамко турур. Ақим отлиғ ел уза етмиш минг бурундуқ бирла. Текма бир бурундуқи етмиш минг фаришта илкинда. Иккинчи қат ер оти Жулза турур; анинг ичинда тамуғ чаёнлари бор, қора тева менгизлик, қузуқлари сунгу менгизлик. Текма бирида олти юз олтмиш орқа, текма бир орқасинда олти юз олтмиш бош, тегма бир бошда олти юз олтмиш оғулиғ олма. Ул сабуларда бирисин бу дунёға изса олам халқи қамуғи ўлғайлар эрди. Учинчи қат ер Арқа турур. Анинг ичинда тамуғ урумлари текма бирлари Қоф тоғиндин улуғроқ турур. Тўртинчи қат ер оти Харна турур. Анинг ичинда тамуғ йилонлари бор. Текма бир йилоннинг минг тиши бор. Текма бир тиши хурмо йиғочитек, текма бир тиши тубинда ўн секиз олма бор оғу бирла тўлуғ. Бешинчи қат ер оти Малсо турур. Ичи тўлуғ тамуғ тошлари бор. Олтунчи қат ер оти Сижжин турур. Анинг ичинда тамуғлуқларнинг жони турур. Етунчи қат ер оти Ажибо турур. Иблис анда турур. Текма йилда бир чиқа, яна кирур. Текма бир куннинг қалинглиқи беш юз йиллик ердур орасима андуғлиқ. Яна қалинглиқима андағуқ, орасима андағуқ.

Билгил, *Ал-қавлу фи халқи ал-малаикати ва ал-жинни ва ал-инси* изи 'азза ва жалла фаришталарни ўтнунг ёруқлуқидин яратти, париларни ўтнунг ёлинидин яратти. Аслари бируқ турур, аммо уч нарса бирла тафовутлари бор. Бири ул турурким, фаришталар нурдин, парилар ёлиндин турур. Иккинчи, фаришталар малак атанди, парилар жин атанди. Учунчи, фаришталар ўрни адиз кўқда бўлди, парилар ерда бўлди.

Хабарга андоғ келур. Мавло жалла жалолуху тамуғ ичинда икки халқ яратти бири эркак арслон суратлиғ, оти Жаблит, яна бири тиши бўйи суратлиғ, оти Таблит. Жаблит қузуруқи йилон суратлиғ, Таблит қузуруқи чаён суратлиғ. Мавло жалла жалолуху ёрлиқи бирла ул икагунинг қузуруқи тамуғға тушти. Тамуғ ичинда на йилон бор эрса Жаблит қузуруқиндин турур ва на чаён бор эрса Таблит қузуруқиндин турур.

Жаброилға ёрлиғ бўлди, Таблитни никоҳ қилиб Жаблитға бергил теб. Қамуғ маҳлуқоти ичинда энг илк никоҳ ул эрди, андин бурун никоҳ йўқ эрди. Жаблит бирла Таблит икагу қўштилар эрса иккишар-иккишар ўғуллари туғди бир ўғул, бири қиз. Жаблит ул қизни бирга туған ўғлонға берур эрди. Еттинчи қат ўғуллари туғди эрса ул ўғилға Ҳорис от берди. Бу Ҳорис ғоят маккор қўбти. Жаблит ул қизни Ҳорисға берайин теса изи азза ва жалладин ёрлиғ бўлди: «Эмдидин сўнг бирга туған ўғулға бермагил. Ундин тақи сўнгдин туғанға бергил». Ул ҳукмин изнатти. Жаблит Ҳорис бирла туған қизни азин ўғулға берди, Ҳорис ўфкалаб азин қизни унамади. Тамуғнинг бир мунгушинда ўлтуруб тоатқа мушғул бўлди. Телим йиллар тоат қилди эрса изима азза ва жалла тамуғдин бешинчи қат ерга чиқарди. Андама укуш тоат қилди эрса олтинчи қат ерга чиқарди. Мундағин текма бир ерда тоат қилмишинча оғдуруб бу дунёга чиқарди. Бу дунёда анча тенглик тоат қилдиким, машриқдин мағрибға теги Ҳорис сажда қилмаған бир қариш ер қолмади. Анда кезин мавло азза ва жалла Ҳорисни кўкка оғдурди. Анда яма укуш тоат қилди эрса, иккинчи қат кўкка оғдурди. Мундағин етинч қат кўкка оғди. Яна ужмоҳға кивурди эрса ужмоҳға эрклик бўлди, фаришталарга устод бўлди. Ҳорис отин кетардилар, Азозил от бердилар. Тиласа ужмоҳға кирар эрди, тиласа кўкка оғар эрди. Онадин туғмиш кундин беру уч минг йил кечурди. Амморий олимлари аймишлар: Азозил фаришталардин эрди. *Ва из қола раббука лилмала-'икати усжудули Аагама фа сажаду илла иблис.* Бу хитобда Азозил дохил эрди. Яна амморий олимлари аймишлар: Азозил Жонн уруғиндин эрди. *Ал-иблису каана мин ал-жинни.*

Анда кезин ер юзинда халқе яратди ўтдин Жонн отлиғ. *Ва ал жаанна халакнаҳу мин каблу мин нари ас-самуми.*

Калбий ривоятинча, дунёни етмиш минг йил улар тутдилар. Абдуллоҳ ибн Аббос ривоятинча ўн саккиз минг йил тутдилар. Қачон мавлоға ёздилар эрса уларни кетарди. Жон ибн ал-Жон отлиғ ҳалойиқға берди. Ун саккиз минг умр тутдилар. Яма осийлиқ қилдилар эрса уларни кивурди, фаришталарга берди. Етмиш минг йил фаришта инди. Азозил улар бирла эрди. Етти минг йил мулк тутдилар. Дунёга кўнгул боғладилар эрса мавло уларни тиламади. Мандин азинга кўнгул боғладингиз, сизларни маъзул қилурман, азин халқ яратурман, бу мулкни анларға берурман теб. *Хитоб келди: инни жаъилун фиал-арзи халифатан.*

Тақи хабарда андоғ келур, қачан мавло таъоло дунёни яратди эрса ер мулкни қушларға берди. Етти минг йил қушлар тутдилар. Анда кезин Жин ибн ал-Жонға берди, етти минг йил тақи улар тутдилар. Ёзуқ, маъсият укуш қил-

дилар, қон тўктилар эрса, анлардин олиб фаришталарга берди. Етти минг йил тамом бўлди эрса анлардинма олғу вақт бўлуб ман ер юзинга халифа яратурман, теб хитоб қилди. *Инни жаъилун фиал-арзи халифатан.*

Фаришталар бу хитобни эшитдилар эрса қазғулуғ бўлуб айтдилар: «Илоҳий, ер юзинда ўртоқ, эшликлар, қон тўккучилар яратурсен, биз тасбиҳ ва таҳдил ва тақаддус қилганлардин олиб ер мулкани анларғаму берурсан?» Хитоб келди: «Ман билурман, сизлар билмазсиз». *Инни аъламу ма ла таъламун.*

САВОЛ: Фаришталар Одамни тақи ўғлонларини кўрмишлари йўқ эрди ва фасод қилганларин, қон тўкканларин надин билдилар? **ЖАВОБ:** Одамни кўрмишлари йўқ эрди, аммо Жин ибн ал-Жонни кўрмиш эрдилар, маъсиятларин билур эрдилар. Анларға қиёс қилиб сўзладилар. **САВОЛ:** Мавло толо не маъни учун айтдиким, *инни аъламу ма ла таъламун.*

ЖАВОБ ул турурким, ман билурманким Мухаммад Мустафо алайҳис-салом Одам ўғлонлариндин бўлғуси, бу жаҳонни, ул жаҳонни, ойни, кунни, қамуғ нарсаларни анинг севуклуғи учун яратдим. Дўст ким турур ман билурман, сиз муни билмазсиз. Жавоби дигар ул турурким, изи аzza ва жалла ёрликлар *инни аъламу анна ибагатақум машубун биал-ужби из култум нахну ва фасадухум машубун биал-узри ваал-фасаду биал-узри ахаббу илаййа мин ал-ибагати маъал-ужби.*

Маънису ул турурким, сизинг ибодатингиз ужбга қотиғлик турур «Наҳну» теб ўзунгузни ўгдунгуз. Аммо Одам ўғлонларининг фасоди узрга қотиғлик турур. Узрга қотиғлик фасод манинг ҳазратимда ужбга қотиғлик ибодатдин севуқрак турур.

Қиссан Одам сафий алайҳис-салом.

Ул тупроқдин яратган, қудрат бирла тўритган, адиз кўкка оғган, ужмоҳ ичра кирган, ҳаввотек жуфт берилган, Иблис васвасасига илинган, ёруқ ужмоҳдин азрилган, қоронғу дунёга инган, уч юз йил *раббана заламна анфусана* теб йиғлаған, *ва ла такраба хазихиаш-шажарата* хитобин эшитган, *суммаиж табаҳу раббуҳу* тожин бошинға урган, *инна-ллоҳа истафа Аадама хильатин қизган, усжуду ли Аадама каромати бирла мукаррам бўлган ва аллама Аадама ал-асма'а куллаха ташрифин бўлган* Одам сафий, ул халифай вафий.

Ҳақ яратди тангсуқ Одамни тафиз ер кўркидин,
Ўзга сурат тузди андоғ ажуи пчра илкидин.

Тахтини кўтуруб фаришта ужмоҳ ичра кивуруб,
Тезгинурда чиқмадилар ҳаргиз анинг эркидин.
Чиқди Ҳавво бирла бўлуб хуш танаъум қилдилар,
Ичтилар ужмоҳ шаробин, едилар эт эркидин.
Билди асмо илмини ул эту берди белгулук,
Барча тиллар бирла сўзлар този форсий туркидин.
Уркади беш юз йил анда жуфти бирла овунуб,
Ичди шарбат сиграқинда еди неъмат таркидин.
Мунди ужмоҳнинг буроқин кезди анинг теграсин,
Ҳулла кизди эгнига ҳам бошга урди бўркидин.
Озди Иблис макри бирла бирук эрди ёлғузин,
Икки буғдой еди чиқти секкиз ужмоҳ мулкидин.

Қола Расулуллоҳи саллалоҳу алайҳи ва саллам: ман арага ан йанзура ажа'иба аддунйа фалйанзур ила қиссати Аагама алайҳис ас-салам.

Қачон изи азза ва жалла Одамни яратмак тилади эрса Жаброилга хитоб келди: Борғил, ер юзиндин бир увуч тупроқ кетурғил. Жаброил келиб олғалу ўгради эрса ер Жаброилга онт берди мандин тупроқ олмағил, теб. Жаброил онт оғирлаб тупроқ олмади. Исрофилни изди, ангама онт берди, улма тупроқ олмади. Кезин Мекоилни изди, ангама онт берди, улма тупроқ олмади. Кезин Азроилни изди, ангама онт берди. Азроил айди: «Санинг онтингдин манга мавло таоло ёрлиғи азизрак турур». Қамруғ ер юзиндин бир увуч тупроқ олди. Машриқдин мағрибга теги қирқ қари ер Қур эрди. Ҳазратдин хитоб келди: «Эй Азроил, ғоят қаттиғ кўнгулук эрмишсен. Тақдир андоқ қилдим, қамуғ танлиғларнинг жонин сенга олдурғайман».

Ул тупроқда суви тебиз, урунг, қора, сучук, ачиғ, сариғ, яшил, қизил, кўк, қатиғ, юмшоқ ва ариғ, ариғсиз, тотлиғсиз — қамуғ бор эрди. Ул сабабдин Одам ўғлонлари бир-биринга менгзамазлар, кими ариғ, кими ариғсиз, кими иглик, кими игсиз, кими урунг, кими қора, кими сариғ, кими қизил, кими эзгу, кими эссиз, кими сучук сўзлук, кими ачиғ сўзлук, кими қатиғ кўнгулук, кими юмшоқ кўнгулук. Азроил ул тупроқни маккили, тоифли орасинда Дахно отлиғ ерда қўзди. Қирқ йил ул тупроқ уза ёғмур ёғди, ўтуз тўқуз йил қазғу ёғмури ёғди, бир йил севунч ёғмури ёғди. Ул йўлдин Одамга севунчдин қазғу ортуқроқ бўлди. Қирқ йилда кезин тупроқни қудрати бирла суврат қилди, боши Тоиф сингар, азоқи Макка сингар. САВОЛ: Макка Тоифдин фозилроқ турур. Одам боши Тоиф таба, азоқи Макка сингар бўлмоқинга ҳикмат не эрди?

ЖАВОБ: Изи азза ва жалла тилади, қачон Одам алайҳис-салом қўбса юзи Макка сингар бўлсун теб. *Масъала*: Шарриятда мунгар менгизлик бир масъала бор. Ул *масъала* бу турур: Бизнинг мазҳаблиғ қачон ётиб намоз қилур бўлса азоқини қибла сингар узатиб ётғай. Анинг учунким агар

намоз ичинда сиҳҳат бўлса ўлтуруб намоз қилғай, қўбса юзи қибла сингар бўлсун.

САВОЛ: Одамни тупроқдин яратмоқға ҳикмат не эрди?
ЖАВОБ: Қачон мавло аzza ва жалла Одамни яратурман теб хитоб қилди эрса барча нарсалар бош кўтуруб Одамни биздин яратғил теб тамаъ қилдилар. Тоғ айди: «Ман қутлуғмен», тенгиз айди: «Ман ҳайбатликман», олтун айди: «Ман азизман», кўк айди: «Ман адизман». Қамуғ нарсалар бош кўтуруб ўзларини ўга қувондилар. Ул ҳолда ер тавозуъ қилиб айди: «Ман қамуғдин заъифман, азоқ олтиндаман, маңда қувонгу нарса йўқ», теб тавозуълик қилди эрса хитоб келди: «Ман Одамни тупроқдин яратурман», теб. Одамни тупроқдин яратди. *Хабарга андоқ келур*, бир кун Иблис етмиш минг фаришта бирла кўқдин Одам тупроқинға келди, илки бирла Одамнунг қорнини қоқди, ичини кавак кўрди. Фаришталарға айди: «Муни йўлдин чиқармоқ ўнғай бўлғай», теди. Яна айди: «Агар мавло аzza ва жалла сизларга эрклик қилса не қилғайсиз?» Қамуғи айдилар: «Бўюн сунғаймиз». Иблис айди: «*Валлоҳи лаин саллатаҳу лаасайтуҳу ва ин саллатани алайҳи лааҳлактуҳу*».

Маънису ул бўлур: мавло' аzza ва жалла ани манга мусаллат қилса бўюн сунмағайман, мани анинг уза мусаллат қилса ўлтургаймен. Ул замон-ўқ кофир бўлди. Темишлар: *Ва каана мин ал-кафирин*. Яна қирқ йилда кезин Одамнинг жониға ёрлиг бўлдиким, Одамнинг танинга киргил теб. Жон Одамнунг боши уза тўруқти, киргали унамади. «Ман улвийман, сифлийга нетак кирайин», теди. Жаброил алайҳис-салом келди, айди: «Эй азиз жон, изи аzza ва жалла оти бирла киргил». Жон изи отин эшитти эрса кирди. Яна бир ривоятда келмиш, жон Одамнунг бошинга кириб икки юз йил тезгинди. Анда кезин кўзинга кирди эрса кўзлари тирилди, ўз юзини кўрди қора тупроқдин яратилмиш. Мавло қудратин кўрмаклик учун уза кўзин яратди. Бурниға келди эрса бир ахсурди. Жаброилға хитоб келди: «Одамнунг бурниндин чиққан фаҳорини амонат сақлағил», теб. Андин форимас эркан оғзинға келди. Илҳом етилди, айди: *Ал-ҳамду ли-ллаҳи раббуал-аламина*. Изи аzza ва жалла ёрлиқади: *Йарҳамука раббука ва лизалика халактука*.

Маънису ул бўлур: Изи санга раҳмат қилсун, ман сени мунинг учун яратдим. Анда кезин жон кўкузинга келди. Ошукти кўпғали ўгради, қўпа билмади. Ул йўлдин мавло таъоло: *Ва хулика ал-инсану ажулан*. Анда кезин қорнинға келди эрса, қорни таъом тилади. Жон ичинда ёйида. Сўнгук, эт, тери, томур, сингирлар билгурди. Тебрану бошлади. Одамнунг териси бағоят кўрклук эрди. Кун-кун ёруқлуки орта бошлади.

Қачон зиллат билгурди эрса ул териси суюлди ва тери билгурди. Ул терининг белгуси эрнаклар учунда қолди. Бу

тирноқлар ул турур. САВОЛ: Жон кирурда бир соатда кирди, чиқарда эмгак бирла чиқар, ҳикмат на турур? ЖАВОБ: Кирурда изи азза ва жалладин «ярҳамка рабби» хитобин эшитти эрса ўнгай кирди. Чиқарда яна раҳмат севинчин эшитмагунча чиқмасман теюр. Кўрмасмусен кимнинг бахти бор эрса ва *абширу биал-жаннатил лати кунтум туъадуна*, башоратин эшитиб ўнгай чиқар, ким бадбахт эрса жони қаттиғлиғ бирла чиқар. *Наузу биллоҳи мин золика*.

Одами Сафий алайҳис-салом етти кун анда ўлтурди. Анда кезин мавло азза ва жалла қизил олтундин яратилмиш бир тахт изди, гавҳар бирла мурассаъ қилмиш. Андағлуқ хилъатлар анга киздурди. Олтун тож бошинға урди. Ул тахт уза ўлтурди. Ул етти юз минг фаришталар изи азза ва жалла ёрлиғи бирла келиб Одамнунг теграсинда туруб табугинда тўруқтилар. Ул тахт «Масжид ул-Ҳаром» тенгинча эрди. Тахт уза бир курси эрди, Каъба тенгинча эрди. Ўн йиғочлиқ ер «Ҳарам» атанди. Мавло азза ва жалла Одамни қамуғ кўрклуқлар бирла безади. Тишлариндин нур балқинур эрди, кўз нури менгизлик. Муҳаммад ал-Мустафонинг нури Одамнунг олдинда кўмиюр эрди тўлун ой менгизлик. Одам ул нурнинг ёруқлуқин кўруб, бу нурни ман бир кўрсам теб кўсади эрса изи азза ва жалла ёрлиқи бирла ул нур Одамнинг олниндин ўнг янгоқинға инди. Яна эгнига инди, андин Одам қўлинға. Илкини ул нурға кўтуру берди. Нур андин иниб шаҳодат эрнакиннинг учинда тўруқди. Одам эрнакин юқору кўтуруб, анинг кўркин кўруб тонглаб: «Ло илоҳа иллоҳу Муҳаммадун расулуллоҳи», теди. Аввал эрнакни кўтуруб шаҳодат калимасин аймоқ Одам ўғлонларига суннат қолди. Анда кезин ёрлиғ бўлди. Фаришталар Одамни кўкка оғдурдилар. Жаброил бир от келтурди Маймун отлиғ. Йипордин яратилмиш эрди. Одам мунди. Жаброил тизгин тутуб, Меконил соғиндин, Исрофил сўлиндин бўлуб кўкларни кездурдилар. Фаришталар йўлуқмишда Одам: «Ассалому алайка ё малоикаталлоҳи», теб салом қилур эрдилар. Фаришталар: «Алайкумус-салому ва раҳматуллоҳи ва баракотуху», теб алик олур эрдилар. Изи азза ва жалла хитоб қилди: «Бу сенинг таҳиятинг турур, тақи санинг мўъмин ўғлонларинг таҳияти турур қиёматға теги». Қачон Одамни ужмоҳға кивурдилар эрса неъматларин, ҳурларин, қусурларин кўрди, аммо ўзинға менгзаюр ким эрса йўқ учун кўнгли тўлонмадин кайтекте бўлуб ужмоҳ ичинда юриюр эрди. Мавло таоло Одамға уйқу кўмишти. Узоғлик уйқули орасинда Одамнунг биқини аягусидин сўл ёниндин Ҳаввони яратди. САВОЛ: Ҳаввони Одамдин узоғли уйқули орасидан яратмоқға на ҳикмат эрди? ЖАВОБ: Одам узоғ бўлса аягуси оғриғай эрди. Ул сабабдин Ҳаввони душман тутғай эрди. Агар узиюр бўлса, ўзиндин яратилганин билмаса, ани севмағай эрди. Ҳар ойина ул севуқрак бўлғай. Мавло азза ва жалла Ҳаво-

ни эгри сўнгукдин яратди. Анинг учун «тишилар кўнулмас эгри сўнгук турур» теб халқ орасинда юмоқ бўлди. Одам Ҳаввони ўзиндин яратилгани кўрди эрса севуклуки Одам кўнгулга тушди. Ҳавво ғоят кўрклук эрди.

Хабарга андоғ келур, изи азда ва жалла кўркни юз улуш қилди. Тўқсон тўқузни Ҳаввога берди. Бир улушни қамуғ оламлиғларга берди. Ул бир улушни яна ўн улуш қилди. Тўқузин Юсуфга, бир улушни оламлиғларга берди. Одам Ҳаввони ўзитек суратлиғ кўрди эрса рағбати бўлиб: «Манга ёвуқроқ келгил», теб ундади. Ҳавво айди: «Мани тилар эрсанг сан келгил» теди. Одам қўбти Ҳаввога келди. Агар бир соат сабр қилса эрди Ҳавво келур эрди. Ул йўлдин эр хотинларга бормоқ суннат қолди. Аммо қачон ужмоғга кирсалар хотунлар эрларинга келурлар. Қачон Одам Ҳаввога ўғради эрса Жаброил алайҳиссалом айди: «Эй Одам, Ҳавво санинг турур, никоҳ қилмагунча раво бўлмас». Мавло жалла жалолуҳу ўз ариғ зоти бирла Одам ва Ҳавво никоҳинга хутба қилди. Ул хутба бу турур:

Ал-ҳамду санай аллоҳу исмий ар-раҳману мифтаҳу хазаиний ар-раҳим мифтаҳу тажавузий анил усати валмузнибин ал-азамату изарий вал-кибриёу ридай ал-иззу вал-жуду баҳайи вал-жамалу вал-жалалу санай вал-халқу куллуҳум абидий ва имаъий вал-анбиёу вар-расулу анбиёий ва асфияий ва Муҳаммадун ҳабибий ва набийийи ва умматуҳу ҳайрул-умами ва аҳиббайи инни қад завважту ал-ашйаа лиястадиллу биҳа ала ваҳданиятий ашҳиду малаикатий ва ҳамалату арший ва суккану самаватий инни қад завважту Ҳавва амати Адама бадиа фитратий ва сунъа қудрати би садақи тасбиҳий ва таҳлилий ва била салла бани (Адама) ё Адаму урхул жаннатий ва кул мин самарати ва ла тикраба ҳазихиш-шажарата. Ассаламу алайкума ва раҳматий вал-ҳамду лиллаҳи раббил аламин.

Хабарга андоғ келур, Одамга сўрдилар: «Налук Одам атандинг?» Жавоб айдилар: «*Лианни хулиқту мин адимиларзи анинг учунким, ман ер сирриндим яратилди*», теди. Араб тилинча анга адим таюрлар. САВОЛ қилдилар Ҳаввога: «Не учун Ҳавво атадилар?» ЖАВОБ айди: *Лианнаҳи хулиқат мин ал-ҳаййн*. Араб тилинча тирикка «ҳай» атаюрлар.

Баъзилар аймишлар Одам туфроқдин яратилди. Туфроқ турмушинча кўрклик бўлур. Яна Ҳавво этдин яратилди. Эт турмушинча сасир. Анинг учун хотун қариса кўрксиз бўлур. Қачон Одам ва Ҳавво никоҳлиғ бўлдилар эрса хитоб келди. *Йа Адама ускун анта ва завжукаал-жанната ви кула минха рагадан хайсу ши'тума вала тақраба хазихи аш-шажарата фа такуна мин аз-золимина.*

Маънису ул бўлур: эй Одам, жуфтунг бирла ужмоғга

киргил, неъматларин енг. Бу бир йиғочга ёвуманг — золим бўлгайсиз.

Дурустрак қавлда ул йиғоч буғдой йиғочи турур, аммо Ҳавво ер юзиндаму яратилди ё ужмоҳдаму, уламолар орасинда ихтилоф бор. Ул ҳолда Азозил ужмоҳда эрклик эрди. Қамуғ фаришталарга илм ўгратур эрди. Бир кун «Лавхул-махрузда» кўрди, фаришталар бириси малъун бўлғай теб. Фаришталар ани билиб қамуғ кўрқдилар. Азозилга келиб айдилар: «Сен устодимизсен, биз ғоят кўрқарбиз, дуо қилғил, азза ва жалла бизни лаънатдин кузарсин». Азозил дуо қилди, фаришталар «омин» тедилар. Изи азза ва жалла анинг дуоси бирла қамуғ фаришталарни лаънатдин кузарди, ўзи лаънатга кирди. Ёрлиғ келди: Одамни бир нурдин тахт уза уруб фаришталар эгинларига кўтуруб ужмоҳни кезаюр тедилар. Сабаб ул эрдиким, Одам яратилмазда ашну Одам ўғлонлари фасод қилғайлар, қон тўкқайлар, теб ғийбат қилдилар. Биз тасбиҳ ва тақдис қилурмиз, теб ўзларин ариғладилар. Мавло улардин ул сўзни тиламади. Ҳукм қилди, Одамни сиз ғийбат қилдингиз, савобларингиз ҳабта бўлди. Ул савоблар Одам ўғлонларига берилди. Ул ғийбатнинг жазоси ул турур. Бу кун қамуғ фаришталар боринг, Одам тахтини бўйунгизга кўтуруб табуғ тариқин киздурунг, теб ёрлиғ бўлди. Анда кезин мавло азза ва жалла «Асмо илми»ни Одамга ўграту берди. Қамуғ нарсаларни фаришталарга кўргузди. «Агар кўни сўзлук эрсангиз бу нарсаларинг оти не турур, манга айту беринг». Ва аллама *Аагама ал-асма'а куллаҳа сумма аразахум ала ал-мала'икати фа қола анби'уни би'асма'и ҳа'ула' и ин кунтум содиқина.*

Фаришталар ожиз бўлуб айдилар: «Сан ўграту бергандин ўзга билмазмиз», тедилар. Қолу субҳанака ла илма лана илла ма алламтана.

Яна Одамга ёрлиғ бўлди: «Эй Одам, буларга айту бергил бу нарсалар отини». *Йа Аагаму анби'ҳум би' асмаиҳим.*

Одам отларин айту берди, бу йиғоч, бу тош, бу сув. Қамуғ нарсанинг отини бу идиш бу аёқга тегру қамуғ тиллар бирла баён қилди. *Хитоб келди: «Эй фаришталар, сизларга аймадимму ман билганни сизлар билмазсиз», теб. Алам ақул лакум инни аъламу ма ла таъламуна. «Эмди сизга маълум бўлдиким, Одам олим турур, сиз обидсиз. Манинг ҳазратимда минг обиддин бир олим фозилроқ турур. Қайда обид эрса олимга хизмат қилмоқ керак. Ул маҳдум бўлсун, сизлар ходим бўлунг. Ул масжид бўлсун, сизлар сожид бўлунг, Одамга сажда қилинг. Усжуду ли Аагама. Жумла фаришталар сажда қилдилар. Фа сажага ал-мала'икату куллуҳум ажмаъуна. САВОЛ: Фасаждал — малоикату» теди, «куллуҳум» теюр, яна «ажмаъин» теюр. Буларда на фойда бор? ЖАВОБ: Фойда ул турурким, «малоика» теб «куллуҳум» темаси эрди, бир анчаси фаришталар сажда*

қилди, бир анчаси қилмадилар» темак бўлур эрди. «Фа сажда ал-малоикату куллуҳум» яъни фаришталар қамуғи сажда қилдилар. Фойдаси ул турур, «ажмаъин» темаси фаришталар ўнгли-сўнгли сажда қилмиш эҳтимоли бўлғай эрди. Фаришталар қамуғи бир йўли — ўқ сажда қилдилар, ёлғуз Азозил сажда қилмади. *Илла иблиса аба ва истакбара ва ка ана мин ал-кафирин*. Бўюн сунмади, улуғсинди, кофирлар жумласиндин бўлди. «Ай сора минал-кофирин». Қачон фаришталар сажда қилдилар эрса Иблисни кўрдилар сажда қилмасдин туруб турур. Шукр теб севинмишда яна бир сажда келтурдилар. Бу кун намозда яна бир сажда икки бўлдуки анинг учун турур.

*Хабарда андоғ келур, ужмоқ ичинда ярим кун қолди. Ул жаҳоннинг бир куни бирла бу жаҳоннинг йили бирла беш юз йил бўлур. Тупроқдин яратилмишдин беру минг икки юз қирқ йил эрди ужмоқға борғинча. Азозил қачон сажда қилмади эрса хитоб келди: «На учун сажда қилмадинг?», теб. Ма манаъака. Иблис айди: «Ман андин ортуқроқман», теди. Халақтани мин нарин ва ҳалақтаъу мин тин. «Мани ўтдин яратдинг, ани қаро тупроқдин яратдинг». Қачон Азозил бу ҳужжатни қилди эрса Азозил отини кўтардилар, Иблис от бердилар. *Маъниси* «навмид» темак бўлур. Иблиси лаъин ўтни тупроқдин ортуқ теди. Билмадиким, тупроқ ўтдин ортиқ турур. Ул далил узаким ўт ўғри турур, қаю нарсани ўтға берса йўқ қилур, яна бермас.*

Аммо тупроқға бир овуч солсанг ўрни юз қилиб санга берур. **ФОЙДА:** Иблис алайихил-лаъна ўтға қуванди. Қавлуҳу таоло «халақтани мин норин» теб. Ложарам ёниши ўтға бўлди. Одам мавлоға қуванди, ложарам ёниши мавлоға ёвуқ бўлди. *Ман ифтаҳара бишайин уқуба биҳи*. Ким надин қуванур эрса анинг бирла қуванур теди. Иблис айди: «Илоҳий, юз минг йил тоат қилдим, анинг янутин манга бергил». *Хитоб келди: «Не тилаюрсен?»* Иблис узун ёш тилади қиёмат кунга теги. *Рабби фанзирни ила йавми йубъасуна*.

Муфассирлар айтурлар, ул бадбахт мавло ҳазратинга талбис қилди, қиёмат келгу кунга теги умр тилади. Мақсуд ул эрди, ўлуклар тирилгу кунга теги умр бўлсам манга азин ўлум бўлмағай теб. Мавло таоло анинг сиррини билиб жавоб айди: «*Фаиннака мин ал-мунзарина ила ваймиал-вақтиал-маълуми*». «Биз санга умр бердук маълум кунига теги, сен тиламиш кунга теги бермадим». Тақи бир мўътабар тафсирда келтурмиш «ило ёвми юбъасуна» тедуги мурод ул эрди: бу кун тенгри фаришталари қавий турур. Уларнинг бирла чиқишғу қудратим йўқ дурур. Ўлуклар тирилгу кунга теги умрум бўлса, анчада Жаброил, Исрофил, Азроил тақи азин фаришталар қамуғ ўлмиш бўлсалар тенгри ёлғиз қолмишда анинг бирла тўқушғайман теб нияти ул эрди. **САВОЛ:** Иблис маълун бўлмишда кезин ужмоқға киргуга на йўл бор эрди? **ЖАВОБ:** Мавло ёрлиқади: санга

Одам ўғлонлари уза нусрат бердим. Кўрмасмусен Расул-алайхис-салом ёрлиқар: *Иннааш-шайтона тажри фи бани Аадама кама тажри аг-гаму*. Қон одамийнинг танинда нетак юруса, шайтон андоғ юриюр. САВОЛ: Одам ва Ҳаввони буғдой йигочидин йигмоқда не ҳикмат эрди? ЖАВОБ: Мавло азза ва жалла Одам яратмазда ашну ер юзинда халифа яратурман *инни жаъилун фиал-арзи халифатан*. Буғдойдин еди тесалар чиқмоқға сабаб бўлғуси учун.

— Тақи жавоб: Изи азза ва жалла тақдир қилмиш эрди. Дунёда одамийнинг еми буғдой бўлғусини хитоб қилди. Қамуғ неъматлардин егил, буғдой емагил. Улуғлар таркинда узатмагини емак айб бўлур. САВОЛ: Одамни ужмоҳға киюрмакка ҳикмат не эрди? ЖАВОБ: Ужмоҳға киюрди, ул кун Одам ўғлонлари Одамнинг ўнгурқасинда эрди. САВОЛ: Агар мўъминлар ўз ўрунларини кўргали ужмоҳға кирдилар эрса кофирларма Одамнунг ўнгурқасинда эрдилар. Уларнинг кирмаки не ҳикмат эрди? ЖАВОБ: Мўъминлар ўрунларин кўрсунлар, дунёга келмишда янайингу ярогинга тоат ортурсунлар. Кофирлар тамуғға бормишда ужмоҳдақи кўрган неъматлар учун ҳасратлари ортсун теб.

Ҳикмати дигар: Ужмоҳға киюрмакда ҳикмат ул эрди: тенгри азза ва жалла азалда ҳукм қилмиш эрдиким, мўъминларнинг танини, молини сотгин олиб ужмоҳ бергусини кўрулмаган нарсани байъ қилмоқ шарийатда раво бўлмаз теб ужмоҳға кивурдилар. Яна даллолни келтурдилар. Ужмоҳни кўргузди байъ ва иттифоқ дуруст бўлсун теб. *Инналлоҳа уштары мин ал-муминина анфусахум ва амвалахум бианна лаҳум ал-жаннати*.

Кама қола аш-шаъиру:

*Нафсут туқа ал-муштары
Вал муштары раббул вара
Ва жинануху асмануху
Вал мустафа дилалуху
Лакин саккаҳу Таврату,
Инжилу, Забуру, Фуркануху.*

Сотган мавло азза ва жалла, олган мавло азза ва жалла, мубиъ мўъмин. Анинг тани тақи моли баҳоси, даллоли Муҳаммад ал-Мустафо. Уламолар ихтилоф қилмишлар Одам зуррияти ўнгурқасиндин чиқаргани қайда эрди? Баъзилар аймишлар, Ужмоҳқа кирмакта ашнў эрди. Баъзилар аймишлар ужмоҳда эрди, баъзилар аймишлар ужмоҳдин чиқмишда эрди. Изи азза ва жалла Одамнинг ўғлонларин одамий суратинча ўнгурқасиндин чиқарди қаринча менгизлик ушоқ. Қамуғи оқилма эрмаз, мўъминма эрмаз, кофирма эрмаз. Мавлодин хитоб келди: Ман сизнинг тенгирингиз эрмасмумен? *Алисту бираббикум*. Қамуғлари жавоб айдилар: *Эурсен. Қолу бала*. Қачон Одам ани кўрди эрса айди:

«Илоҳий, булар кимлар турур?» *Хитоб қилди:* Булар сенинг ўғлонларинг, уруғларинг турур, қиёматга теги. Одам уларни андоғ телим кўрди эрса айди: «Илоҳий, булар ер юзинда нетак сизгайлар?» *Хитоб келди:* Эй Одам, буларни тўрт улуш қилғум турур. Бир улуши оталар ўнгурқасида, бир улуши оналар қорнинда, бир улуши ер юзинда, бир улуши ер қўйнунда. Одам уларга боқти кимни қарағу кўрди, кимни ахсоқ кўрди, кимни оғриқ кўрди, кимни ўлтурум кўрди. Айди: «Илоҳий, буларни не учун биртак яратмадинг?» Ёрлиғ келди: «Эй Одам, ушмоқ яратдим, анга киргувчиларима яратдим, тамуғ яратдим, анга киргувчиларима яратдим, манга шукр қилсунлар теб. Қарағу яратмаса эрдим, кўзлуклар шукр қилмағай эрди». Бир анчани ушмоқнинг ўнг қўлинда турғузди, бир анчани тамуғнинг сўл қўлинда турғузди. *Хитоб қилди:* *Ҳа'ула'и филал-жаннати ва ла убали ва ха'ула'и фиан-нари ва ла убали.*

Ва яна бир ривоятда келмиш: қамуғин дунёга изди, дунёни кўруб келинг теди. Келдилар, дунёни кўрдилар, анда қолдилар, азроқи ёниб келдилар. *Хитоб келди:* «ўзгаларингиз қани», теб. Айдилар: «Дунёни кўрдилар, кўнгуллари дунёни тилади, анда қолдилар». Ёрлиғ келди: «Ужмоқга боринг ужмоқ нима кўрунг». Бордилар, ужмоқни кўрдилар, уларнингма укушраки ужмоқда қолдилар. Ёрлиғ келди: «Азинларингиз қани?» Айдилар: «Илоҳий, уларма ужмоқни тиладилар, анда қолдилар».

Аймишлар, дунёда қолганлар кофирлар эрдилар, ужмоқда қолганлар мўъминларнинг омлари эрдилар. Ужмоқни унамадин ҳазратга келганлари хос қуллар эрди. Ёрлиғ келди: «Дунёга кўнгил бермадингиз, ужмоқни унамадингиз, эмди не тилаюрсиз?» Айдилар: «Илоҳий, бизга дунё керакмаз, уқбо керакмаз. Бизга сен кераксен». Ёрлиғ келди: «Ким мени тилади эрса манинг хазинам ичинда қаю бало улуғроқ эрса ул балони анга берурман». Айдилар: «Ул бало бермишда саң бизнинг бирла бўлғаймусен?» Айди: «Бўлурмен». Айдилар: «Илоҳий, бало тегмишда сен бизнинг бирла бўлсанг, ул онча балони бизга ҳавола қилсанг, қабул қилғаймиз», тедилар. Қавлуху алайҳис-салом *инна ашаггаал-бала'и алаал-анбийа'и сумма алаал-авлийа'и сумма алаал-амсал...*

Хабарда андоғ келур, қачон Шайх Шиблий дунёдин борди эрса туш кўруб савол қилдилар «холинг нетак» теб. Жавоб айди: «Қачон мани дафн қилдилар эрса Мункар-Накир алайҳимас-салом келдилар, «тенгринг ким» теб сўрдилар. Жавоб айдим «менинг тенгрим ул турур: отамиз Одамни ужмоқ ичра нурдин тахт уза оғдуруб, кўк фаришталарин отамизнинг ўнгинда сажда қилдурди. Жаброил, Мекоил, Исрофил, Азроил бирга эрди. Сизма сажда қилдингиз ман қамуғ қариндошим бирла сизларга наззора қилиб турур эрдим». Улар бири биринга боқиб айдилар: «Бу қамуғнунг

сўзун сўзлаюр, ёлғиз ўз сўзин сўзламаз, кеталинг, тедилар. *Лав ра'айтахума кайфа йахрабани минни.* Агар бир замон таваққуф қилсалар эрди анларни тутуб, «сизнинг тенгрингиз ким турур», теб сўрар эрдим. Неча жавоб айсалар ҳужжат бирла уларни тиндурмас эрдим. Яна мақсудға келдимиз. Қачон Иблис малъун бўлди эрса ужмоҳдин сурулди, ужмоҳға киру билмас бўлди. Одам ва Ҳаввонинг адовати кўнглунда барқиди. Васваса бирла ужмоҳдин чиқармоқға ўгради. Ул ўғурда йилон кўркрук суратлиғ теваға менгзаюр эрди. Қизил, яшил, турлук безаклик қанитлари бор эрди. Ҳавво разияллоҳу анҳо йилоннинг кўркрук суратиға булуб анинг бирла сўзлашур эрди. Иблис ани билиб йилондин тилади: «Мани ужмоҳға кивургил, Ҳавво бирлар сўзлашайин», теб. Йилон кўрқди, унамади. Иблис айди: «Оғзингни очғил, ман кирайин» теди. Йилон оғзини очди. Иблис йилонни тили олтинда яшунди, ужмоҳға кивурди. Йилон Одам ва Ҳаввонинг тахтинда ўтру келиб тўруқди, оғзининг тили олтинда Иблис сўзлади. Одам йилон сўзин тингламади эрса Ҳаввоға увурди. «Тиши кўнгли юмшоқ бўлу», теб Ҳаввоға сўзлади: «Ҳеч билурмисен, бу буғдой йиғочиндин сизни тенгри не учун йиғди?» Ҳавво айди: «Билмазман». Иблис айди: «Анинг учун йиғди ким ул йиғочдин еса ужмоҳда мангу қолур, ўлум кўрмаз тақи ужмоҳ мулкиндин арзилмас теб. *Хал адулукаж ала шажаратиал-хулди ва мулкин ла йабла.* Ҳаввонинг ул сўзга кўнгли майли бўлди, кўбди. Ун манким йиғочинға тегди. Бир бутоқ сиди, Одам келтурди, айди: «Бу бутоғ тотлиғ эрмиш, ман едим бош қилмади, санма егил», теди. Одам ул соатда аҳдни унутди. *Фа насийа ва лам нажид лаху азман.* Ул увунни оғзинға солди, чайнади, бўғзинға тикилмишда ул аҳдн анғди. Ичкару киргали измади, ташқарума чиқару билмади. Кирмасун теб илки бирла бўғузин тутти. Ул увун бўғзинда юмғоқ қолди. Ул сабабдин эранлар бўғузинда ул юмғоқ бор, тишиларда йўқ. Қачон бу зиллат билгурди эрса тож бошлариндин сужулди.

Ҳикмат. Яҳё ибн Маоз-ал-Рози айтур: Ҳажға ўғрадим. Ёлғузун бодия ичинда тун қоронгқусинда инжиқға ўғрадим, овоз эшитдим. Овозни изардим эрса тикан аросинда бир абушқа кўрдум явалоқ йиғлаюр. «На бўлдунг, на йиғларсен?», теб сўрдум. Айтур: «Нетак йиғламайин, фаришталарга муъаллим эрдим, ужмоҳға эрклик эрдим. Ерда, кўқда тоатлар телим қилдим. Охири лаънатга шойиста бўлдум», теди. Билдимким Иблис эрмиш. Айдим: «Бир сажда налук кетурмадинг?» Айди: «Манга сажда қил теди, қилмадим. Одамға буғдой ема теди, еди. Уқубат бўлса иккимизга керак, кечурса иккимиздин кечурса керак эрди. Одамдин кечурди, узрин қабул қилди. *Фа насийа ва лам нажид лаху азман.* Маңдин кечурмади фасихат қилди. *Вастакбара ва каана мин ал-кафирин.* САВОЛ қилдим: «Одамдин кечурди,

сендин кечурмади, ҳикмат не эрди?» ЖАВОБ айди: «Азалда Одам ҳаққинда иноят бор эрди, ани узурди. Манинг ҳаққимда инояти йўқ эрди, мани изирди». Нетакким аймишлар: *Инайатуал-азали кифайатуал-абади*. Ҳикмат: Қачон Ҳавво буғдой йиғочин еди эрса, ул йиғоч йиғлади. Қон менгизлик нарса оқди эрса ул иллат Ҳаввода зоҳир бўлди. Қиёматга теки ҳайз тишиларда мерос қолди. САВОЛ: Ҳайзининг муддати ўн кун бўлди, ҳикмат на эрмиш? ЖАВОБ: Буғдой олғали бориб келгинча ўн манким мангди. Анинг учун ўн кун бўлди. САВОЛ: Укуши ўн кун, ози уч кун бўлди, ҳикмат не эрмиш? ЖАВОБ: Ул буғдой уч нарса бирла ҳосил бўлди. Азоқ бирла борди, илик бирла тутди, оғиз бирла еди. Анинг учун ози уч кун бўлди. САВОЛ: Истиҳоза на эрмиш? ЖАВОБ: Одам Ҳаввонинг тавбалари қабул бўлмишда ашнуқи йиғлағанлари ҳайз бўлди. Тавбадин сўнг йиғлади, йиғлағани истиҳоза бўлди-ариғлиқ берди. САВОЛ: Нафос на эрмиш? ЖАВОБ: Ҳавво буғдой йиғочин олиб келгунча қирқ дам урди. Текма бир дам саю бир кун ифлос бўлди.

Яна келдимиз мақсудга. Қачон Одам ва Ҳавво зиллат билгурди эрса тождин, ҳулладин ялинг қолдилар. Иликлари бирла авратларин ўртуб йиғочдин йиғочга ябурғоқ тилаю югуру бошладилар. Қаю йиғочга борса ябурғоқ бермади. *Ва тафиқо йахсифани алайҳа мин варақал-жаннати*.

Одам югуриб боруда йигданинг йиғочи сунуб Одамнинг сочин тутди, «Қанда борурсен?» теди. «Кўзмазмен», теди. «Қўзсам мавлоға осий бўлурмен», теди. Ул сабабдин Одам ўғлонлари йиғочлари тикканда йиғда йиғочини сувдин айроқ тикдилар, сувсуз қолсун теб. ҲИКМАТ. Қамуғ йиғочларда ўт бор. *Фи кулли шажаратин нарун. Ваис тажмараҳу... вал ғаффар*. Йиғоч сув ичмаса ўт ани қурутур. Изи азда ва жалла йигданинг ўтини кетарди, қуримасун теб. Анинг учун козирлар тўн тикмакка тўқмоқ андин қилурлар, тўн куймасун теб. Ҳукм келди: «Ё Одам мандинму қочарсен?» Айди: «Илоҳий уфтанмишда сандин санга қочармен». Жаброил Одамнунг илкин тутуб ҳазратга келтурди. Ёрлиғ бўлди: «Эй Одам, сени тупроқдин яратмадимму, маърифат бирла оғирламадимму, кўрклук суврат бирла безамадимму, фаришталарга кўтуртмадимму, ужомоҳга кивурмадимму, неъматларин кекрадаймадимму, Ҳаввони сенга жуфт қилмадимму, буғдой йиғочин еманг темадимму, шайтонни сизга душман теб аймадимму? *Иннааш-шайтона лакума адаввун мубинун*. Налук буғдой единг?» Айди: «Илоҳий, ул ҳукмини ким қилди, ул қазони ким юритди?» Ёрлиғ келди: «Ман юритдим, ман қазо қилдим. Аммо манинг қазом, ҳукмум, тақдирим ғайб турур, буйруқум, фармоним очуқ турур. Зоҳирни қўюб ғойибга налук қотилдинг?» Айди: «Илоҳий, андоғ ҳукм қилдинг, қазо юритдинг, мандин андағуқ кечиргил, мени ёрлиқағил». Ёрлиғ келди: «Сани ёрлиқа-

дим, сандин кезин келикли ўғлонларингма муңдоғ иқроп қилсалар уларнима ёрлиқағайман», теди. Эмди ужмоҳдин чиқғил, теди.

Хабарда андоғ келур, анжир йиғочи Одам ва Ҳаввоға беш ябурғоқ берди, андомларин ўртуб чиқтилар. Тонг отмишдан кезин ул беш ябурғоқдан бирин кийик еди йипор бўлди, бирин сиғир еди анбар бўлди, бирин ару еди асал бўлди, бирин қурт еди ипак бўлди, бирин Одам ерга тикди юнг бўлди. Қиёматға теги ўғлонларина кафан бўлди.

НУКТА. Анжир йиғочи Одамга ябурғоқ бермиши учун тенгри азза ва жалла базирлади. Қамуғ емиш уч турлук турур, кимининг тиши йинур олма, амурд менгизлик, кимининг ичи йинур тиши йинмаз янгоқ, бодом менгизлик, кимининг тошима йинмаз, ичима енмаз қағун, харбуз менгизлик. Аммо анжирнинг тоши ҳам йинур, ичи ҳам йинур. Ёрлиғ келди Одамға, Ҳаввоға, Иблисга, товусға, йилонға ужмоҳдин чиқинг теб. *Кулнаиҳ бити минза жамиъан. Раббана золамна анфусана ва ин лам тағфир лана ва тарҳамна ланакунанна мин ал-хосирина. Одам ва Ҳавво зорилик бирла ялвору йиғлаю чиқдилар.*

Одам Ҳиндустонда Анжалус отлиғ ерда Сарандиб тоғинға тушди. Ҳавво Жадда тоғинға тушди. Иблис Басраға тушти, анинг учун исфаҳоний бахил бўлур. Товус Мишонга тушди, қамуғларининг ҳоллари айнади. Одам, Ҳавво ёлинг қолдилар, Иблис маълун бўлди, йилоннинг кўрклук суврати айнади, бу янглиғ бағрин юриюр бўлди, ачиғ туброқ егучи бўлди. Одам тушган ерида укуш йиғлади. Юз йиғочлик ерда кўзи ёшидин йиғочлар унди, йулар, булоқлар билгурди. Одамнинг ёши томған ерда ўт-ем, ачиғ-сучук дорулар бўлди. Ҳаввонинг кўзи ёши томған ерда уд, қаранфул, сунбул, ҳино, ўсма унди. Қиёматға теги Одам ўғлонларинға мерос қолди. Анчада Иблис ер юзиндаги қуш-қуртларни йиғиб айди: «Ер юзинга ким эрса келди сизларга менгзамаз. Сизларни уруғингуз бирла ўлтургуси турур, таркин йиғилиб ани ўлтурунг. Ўлтурмасангиз тинмагайсиз», теди. Қамуғ йиғилиб келдилар. Илк бурун сича келиб Одамнунг бошинға қўнуб сочин юла бошлади. Анинг учун Одам ўғлонлари сичани тутуб юнгини юлуб сўклурлар. Одам қуш-қуртларни кўруб кўрқди, Ёрлиғ бўлди: «Эй Одам, буларда бирин узургил илкингни бошинға сиқағил». Одам итни узурди. Ит Одамға исинди, юзин қуш-қуртларға тобунди, қамуғни қовди. Ул кундин беру ит Одам ўғлонлари бирла қолди. Азин озиглилар бирла ёғи бўлди. Яна ёрлиғ бўлди: «Эй Одам, санга ёрлиқанмоқ керак эрса Мақкага борғил. Менинг учун бир эв қўборғил». Айди: «Илоҳий, ул ерни ман билмазман, қайда турур?» Мавло азза ва жалла бир қушни қуловуз иза берди. Оти араб тилинча Ахёл эрди, турк тилича кўк қарға. Ул учар эрди, Одам сўнгунча борур эрди. Хабарда келур, Расул алайҳис салом айди: Олти қушни ўлтурманг,

бири кўк қарға, Одам қуловуз учун. Иккинч қўринжа Сулаймонға ўгут бермиш учун, Учунч қарлуғоч «Суратул-ҳашр» охирини ўқур учун, баъзилар аймишлар «байт ал-Муқаддас» харб бўлмишда бўлмишига йиғламиш учун. Анинг учун қорни урунг бўлди. Тўртунч худхуд Сулаймонға элчи бўлмиш учун, Бешинч сув бақаси Намурд ўтинга су келтурмуш учун. Олтинч Асал ариси. Андин одамийга шифо бўлулр учун. Одам Макка еринга келиб бир эв қўборди, адизлиги Суроҳ отлиг, маъруфоқи «Байт ал-маъмур» отлиг. Ул эвнинг теграсинга тавоф қилди. Мавло Одамдин қабул қилди, зиллатин кечурди. Қачон Нуҳ тўфони бўлди эрса мавло таоло ёрлиқи бирла Жаброил ул эвни кўтурди, тўртунч қат кўкка ошурди. Яна Одам Ҳиндустонга ёниб борди, неъматлар укуш учун. Ҳаввонинг илкин тутуб икагу бордилар. Мавло таоло секиз қўй изди, еттиси соғлиқ, бири кўчқор. Ҳавво ул қўйлар юнгин игирди. Одам тўқиди. Икагу тўн қилиб киздилар. Ер юзида қўйдин қутлуғроқ азин танлиғ йўқ темишлар.

Расул алайҳис-салом айтур: *Аш-шату баракатун вааш-шатани баракатани ва саласу шийахин канзун*, яъни бир қўй баракат, икки қўй икки баракат, уч қўй-ганж. Одамнинг қорни явлоқ очди. Жаброил мавло ёрлиқи бирла икки уй келтурди ужмоҳдин, бири қизил, бири қора. Жаброил ужмоҳдин уч увун буғдой келтурди, уч ҳисса қилди. Иккиси санга, бири Хаввоға-теди. Текма бир увун юз минг сир эрди. Ул уйлар ужмоҳдин чиқмишинга йиғлаштилар, кўзлари ёшиндин қўноқ бўлди. Илгарудин сидилар нахуа унди, кейниндин солған ёсмук унди. Жаброил уч увун буғдойни ушоқ синдурди эрса телим Одам Ҳавво таридилар. Одам тариған буғдой унди, Ҳавво тариған арпа унди. Ул соатда — ўк унди. Одам айди: «Енму?» Жаброил айди: «Йўқ, тиксун», Тикди. «Енму?» Айди: «Ўрғил». Ўрди.

Айди: «Енму?» Айди: «Янчғил». Янчди. Айди: «Енму?» Айди: «Совурғил». Совурди. Айди: «Енму?» Айди: «Угутгил». Угутди. Айди: «Енму?» Айди: «Йўғурғил», Йўғурди. Айди: «Енму?» Айди: «Пишурғил». Айди: «Енму?» Ёрлиғ келди: Эй Одам, куннунг икки улуши борди, бир улуши қолди. Сабр қилғил, кун ботсун. Бу кун рўза тутғил. Ул кун Ошур куни эрди. Ман санинг бирла уч иш қилайин, сендин хушнуд бўлайин, ёзуқингни ёрлиқайин, ужмоҳға кивурайин. Қачон Одам ул кўмочин егалу ўгради эрса Жаброил келди. Ул кўмочни уч улуш қилдилар. Икки улушни Одамға берди, бир улушни Ҳаввоға берди. Анинг учун эрга икки улуш, хотунга бир улуш тегди. Одам ўз улушин тугал еди, Ҳавво ярмини еди, ярмини қўйди. Жаброил келди, айди: «Эй Одам, сен емиштак Ҳавво тугал еса эрди, қиёматга теги ўғлонларинг қаҳатлиқ кўрмагай эрдилар». Одам ул кўмочни еюрди қорни оғриди. Жаброил Одам илкин тутди, ёзиға элтди. Одам ёзилади. Йизиг ел билгурди. Айди:

«Эй Жаброил, бу на ул?» Жаброил айди: «Ул санинг зил-латинг шумлуқи турур». Анда кезин Жаброил илкини Одам бошинга урди. Одамнинг боши етмиш қари камалди, андин бурун боши кўкка тегар эрди. Ҳавво Жадда тоғинда қорни очса тенгиз қирогинда келиб балиқ тутуб қотиг уза қўюб сўклуб ер эрди. Одам икки юз йил йиғлади. Икки юз йилда кезин Арафот еринда икагу қовуштилар. Одамдин юклуб бўлди, юки юнгул ҳамалат ҳамлан ҳафифан. Қачон оғир бўлди эрса *Фа ламма асқалат даъава-ллоҳа* Иблис Ҳаввога келди, айди: «Қорнингда на бор?» Айди: «Билмазман». Иблис айди: «Қорнингдақи уй, йилқи бўлғайму?» Ҳавво бу сўзга қазғулуғ бўлди. Иблис айди: «Ман ариғ, муслиҳ кишиман, мавло ҳазратинда азда ва жалла иззатим ва ҳурматим бор, дуо қилайин қорнингдақи ўғлон сентек ариғ одамий туғса манинг отимни атағаймусен?» Ҳавво айди: «Санинг отинг на турур?» Айди: «Манинг отим Ҳорис турур». Ул ўғлон туғди эрса отин Ҳорис атади. Ҳавво ул соат-ўқ ўлди.

Ривоят қилур, Шабъий разияллоҳу анҳу, Иблис сингар кўзлук турур, сингар азоқинда наълини бор. Қачон пайғамбар алайҳис-салом вафоти бўлди эрса Али каррамаллоҳу важҳаҳу тахти уза қўюб ювғали ўгради эрса ҳаводин овоз келди йа Али ла тағсилу Муҳаммадан фаиннаҳу тоҳирун мутахаррун. Яъни Муҳаммадни ювманг, Муҳаммад ариғ турур. Али айтур: «Манинг хотирим азин бўлди, мундоғ керак эркан теб. Сўрдум: Сен кимсенким, Муҳаммадни ювмоқни манъ қилурсен, ювмоқ суннани Муҳаммад қўюб турур». Яна хотафдин овоз келди: «Ё Али, ул сўзлаган Иблис турур. Муҳаммадга ҳасад қилур, сен ювғил». Али анга эзгу дуъо қилди. *Жазака-ллоҳу ҳайран касиран*, яъни изи азда ва жалла санга эзгу жазо берсун, манга Иблисдин хабар қилдинг. Сўрди: «Сен кимсен?» Айди: «Мен Хизрмен, Муҳаммаднинг жанозасинга намоз қилғали келдим», теди. Хабарда келур: Ҳавво етмиш қорин ўғлон туғурди, иккишар-иккишар бир ўғул, бир қиз. Аммо Қобил уруғи етти минг эр-хотун бўлдилар, Қобил уруғи қирқ етти минг бўлдилар. Одам йил саю қурбон қилур эрди. Қаю қурбон қабул бўлса кўкдин ўт келиб ул қурбонни куйдурур эрди, қабул бўлмаса ўт келмаз эрди. Одам этмак еюр эрди, эт орзулади. Ерлиғ келди: «борғил, қуш овлағил». Овлади бир қирқовул тутди, бир бургут тутди. Уларни бўғузлади, ўтга сўкулди. Қирғовул пишти, бургут пишмади. Одамнинг ўфкаси келди. Бургутни ўтга кўмди, тамом куйди. Одам қазғулуғ бўлди қирғовул манга таб келмас теди. Қирғовул Ҳавво отинга эрди, бургут Одам отинга эрди. Қирғовулни Ҳаввога берди, қазғулуғ бўлди. Жаброил келди, айди: «Эй Одам, қазғурмағил, бу қуш ўрнига азин қуш бергай. Бу қуш сенга тақи ўғлонларигга қиёматга теги ҳаром бўлди». Одам андағуқ қурбон қилур эрди, ўт келиб куйдурур эрди. Қамуғ пайғамбарлар шарийъатинда ўтга куюрмак қурбонлари

эрди. Бизинг пайғамбар Мухаммад ал-Мустафоға тегди, бу шариятта қурбонни куюрмак ҳаром бўлди, емак ҳалол бўлди.

САВОЛ: Қурбонни куюрмак бу шариятта надин ҳаром бўлди? **ЖАВОБ:** Узоғи умматларнинг қурбони қабул бўлса куяр эрди, қабул бўлмаса куймас эрди. Халқ аросинда фасихат бўлур эрди.

Эй Мухаммад, санинг шариятингда қурбонни куюрмак ҳаром қилдим, умматларинг фасихат бўлмасун теб. Фойда. Бу кун бу дунёда Мухаммад умматини фасихат қилмоқни раво кўрмадум, ёрин қиёмат кун арасот еринда халқ аввалин охирин аросинда мўъминни фасихат қилмаса не ажаб бўлғай!

Фойдали дигар. Бу кун бу дунёда мўъминнинг қурбони куюрмакни ҳаром қилди. Ё раб, уқбода мўъминнинг танини тумуғ ўтиға ҳаром қилса ҳеч ажиб ва ғариб бўлмағай. Аймишлар, Одам қўш суруб буғдой териюрда уйни бир урди. Уй юзин Одамға ўвурди, айди: «Эй Одам, мани налук урарсен? Ким ёзуқ қилса ани урғу», теди. Одам билдиким, уй қайдин сўзлаюр. Айди: «Эй ажабо, тонг бирла фаришталарингга сажда қилур эрдилар. Кечалинг бу уй манинг бирла сўз талашур», теди. Одам телим йиғлади.

ҚИССАИ ҚОБИЛ ВА ҲОБИЛ

Ватлу алайҳим набаа ибнай Аадама из қарраба қурбанан фа туқуббила мин аҳадиҳима, яъни изи ёрлиқар: «эй Мухаммад уларнинг уза Одамнинг икки ўғлонларининг сўзини ул ўғурдаким қурбон қилдилар. Бирининг қурбони қабул бўлди, бирининг қабул бўлмади. Энди мен сени ўлтурарман» теди. Ул айди: «ким сақинуқ, қўрқар эрса анинг қурбонини қабул қилур» теди. Ул қисса бу турур. Одамнунг сўнг туғган ўғлонларинда бир ўғлиға Абдулмуғис атади, қизга Амад ул-Муғиса атади. Бу икагу анчада туғдиларким Одамнунг уруғи қирқ минг банд бўлмиш эрди *ваал-бангу фиал-луғати... ашарату алфа ражулин*. Қачон Қобил туғди эрса анинг бирла бир қиз туғди, ғоят кўрклук, Иқлимо отлиғ. Икки йилда кезин Ҳобил туғди. Анинг бирла туғган қиз ғоят кўрксуз эрди, Абудо отлиғ. Одам ўз шариятинча Қобил бирла туғган қизни Ҳобилға берур бўлди. Ҳобил бирла туғган қизни Қобилға берур бўлди эрса Қобил унамади. «Манинг била туғган қизни олурман», теди. Одам айди: «Шарият андоғ эрмаз». Қобил айди: «Бу манга қариндош бўлур эрса ул ҳам қариндош бўлур», теб талошди эрса Одам айди: «Андоғ эрса икагу қурбон қилинг, қаюнгузнинг қурбони қабул бўлса Иқлимони ул олсун», теди. Ҳобил қўй кузарур эрди, улуғ семиз қўй келтуруб азоқларини

боғлади, қурбон қилур ерда кўзди. Кўкдин ўт инди, Ҳобилнинг қурбонини куюрди, Қобилнинг теграсинга ёвумади. Иблис келиб Қобилга айди: «Ҳобилнинг қурбони анинг учун қабул қилиндики, мавло азза ва жалла ҳазратинда анинг иззати ва қурби бор. Отанг Одам ема ани севар тақи Одамнунг тилаги ул турур, бу ер халифалиги Ҳобилга берса», теб. Қобилнинг ўфкаси келди, айди: «Мен Ҳобилни ўлтурайин. Қиз ема, халифалиқ ема манга қолсун», теб. Қобил Ҳобилни ўлтурмакка ўгради. Нетак ўлтургуни билмас эрди. Бир кун ёбонда Иблисни кўрди. Одам сурати уза бир қуш тутуб борур. Бир тош кўзди. Қушни тош табасинга кўзди, тақи яна бир тош бирла янчди. Қобил ани кўруб ўлтурмак ўгранди. Қобил Ҳобилга: «Ман сени ўлтурарман», теди. Ҳобил айди: «Ман санга қатилмазман изи азза ва жалладин кўрқармен».

Лаин басатта илайё йадака литақтулани ма ана бибаситин йадиё илайка лиақтулака инни ахофу-ллоҳа раббаалаламина. Ҳобил қум табасинда ётиб узидур эрди, бир тош бирла уруб ўлтурди. Қиёматга теги киши ўлтурмак, қон тўкмак Қобил таълимидин қолди. Хабарда андоғ келур, пайғамбарларимиз Муҳаммад ал-Мустафо алайҳис-салом ман санна суннатан ҳасанатан фа лаҳу ажруҳа ва ажру ман амила биҳа ила йавмиал-қийамати ва ман санна суннатан саййуатан фалаҳу визруҳа ва визру ман амила биҳа ила йавмиал-қийамати Қобил Ҳобилни ўлтурмишда йигирми яшар эрди, қуш қуртлар Ҳобилни ўгради. Қобил Ҳобилни бир қопга суқуб орқасинга кўтуруб юрур эрдилар. Анчада тенгри фармони бирла икки қарға келди, бир бири бирла урушдилар, бир бирини ўлтурди. Тирик қолган қарға тумшуқи бирла ерни қазди, ул ўлук қарғани кўмди. Қобил ани кўрди, айтур: «Манинг қарға чоқлиғ ақлим йўқ эрмиш», теб ўкунди. Тенгри азза ва жалла уч ҳолдан Муҳаммад Мустафо алайҳис-саломга хабар берди. *Фа баъаса-ллоҳу ғуробан йабҳасу фиал-арзи лийурийаҳу кайфа йувари савъата ахиқи кола йа вайлата а'ажазту ан ақуна мисла ҳазал ғуроби фа уварийа савъата ахи фа асбаҳа мин ан-надимина.*

Уламолар аймишлар: Қобилнинг ўкунчи Ҳобилни ўлтурмуш учун эрмаз эрди. Ўлтурмишинга ўкунса тавба қилгай эрди, кофир бўлмагай эрди. Ўкунчи ул эрди, ўлукни ерга кўмгусин билмас эрди. Орқасинга кўтурган учун ўкунди. Қачон Одам ҳажга борур бўлди эрса Ҳобилни кўкка тобшурди, ман келгинча сақлагил теб, қабул қилмади. Ерга арза қилди, қабул қилмади, тоғлар қабул қилмади. Қобил қабул қилди, амонатга хиёнат қилди, ўлтурди. Қийла золика инна аразнаал-аманата аллас-самавати ваал-арзи ваал-жибали... Қобил Ҳобилни ўлтурди эрса тун, кун ер тебранди. Ҳобилнинг қони ерга сув сингартек сингди. Яна ҳаждин ёниб келди эрса ўғлонлари қамуғ қаршу келдилар. Ҳобилни кўрмади, сўрди Ҳобил қайда, теб. Қобил айди: «Ҳобилнинг

қўйлари манинг ошиқимга кирмиш эрди андин ўтру уфтаниб келмас». Одам айди: «Сан мундоғ теюрсан, аммо Ҳобилнинг қони ерда инграну турур». Қобил айди: «ана қаталтуху». Одам айди: «Тангри лаънати ул ерғаким, Ҳобилнинг қони тўкулди». Бу кун ташқару чиқармаса Ҳобил қони ер юзинга қайнаю чиқди. Ул кундин бору қон ерга сингмаз бўлди. Ул ерда оқ тикан бирла юлғун унди, табиз бўлди. Ёбон қуш, қуртлар қочиб тоғларга кирдилар, қариндош қариндош уза шафқат қолмади, теб. Одам бирла Ҳавво телим йиғладилар. Одам таъзият тутуб бу шеърни айди. Ер юзинда аввал шеър айган Одам эрди, ул шеър бу турур:

Тағайрат ул биладу ва ман алайха
Ва ваажхул арзи мугаййирун Масиху
Фаажабаху иблис лаънатуллохи алайҳа
Тағайра куллу зи-лавнин ва таъмин
Ва қад башаштил ваажхил малиху
Би қатли Қобилин Ҳобилин ахаху
Фа ё асафа алал-ваажхис-сабиҳи
Ва бадалатил-арзу аслан ва-ҳамтан
Ва фил-фирдавси анҳарун сабиҳун
Фа ҳал ана мин ҳаётий мустариҳун
Ва ё асафа ала Ҳобилин иннани
Қатилан қад тазаманнаҳу аз-зариҳу
Танҳа алал-билади ва сакиниҳа
Фа фил-фирдавси зақа бика ал-фасиҳу
Ва қалбука мин азад-дунё муриҳун
Ва ажабаку Ҳаввоу разияллоҳу анҳа
Туннажи фа-иннака шайтанун лаинун
Яфизу ал-ваажху малъунун қабиҳун
Таваллу даҳри кунта лана адувван
Лаинан ла ямуту фа тасмариҳу.

Ривоятда андоғ келур: Қобил Ҳобилни ўлтурди эрса, Иблис келиб Қобилга сўзлади: Мавло таоло не учун санинг қурбонингни қабул қилмади? Анинг учунким, сан ўтга тобунмазсен. Бутга тобунмазсен, хамр ичмазсен, ун ўткурмазсен. Қобил бу қамуғни ишлаб эрди. Анда кезин Қобил хамр ичди, бутга тобунди, ўтга тобунди, унлар ўткуру бошлади. Одам билди эрса Қобилни ул ишлардин йиғмоқ учун қирқ минг эр изди. Келиб Қобилни кўрдилар, ул унлар эшитдилар қамуғи муртад бўлди. Қобил бирла андағуқ қолдилар. Бу кун қамуғ маъсиятлар қиёматга теги Қобилдин қолди. Қачон қиёмат кун бўлса изи тамуғлуқларни тамуғга кивурса, ўз ҳолларин кўруб мавло азза ва жаллаға ёлвориб айғайлар: *(Хабаран анхум) Раббана арина аллазайни азаллана мин алжинни ваал-инси најъалҳума тахта ақдимина лийакуна мин ал-асфалин.* Мурод ул икагудин Иблис тақи Қобил турар. Ул ҳолда хитоб келгай: Эй Иблис, тамуғлуқ сани

истаюрлар. Иблис айғай: Манма уларни тилаюрман. Мавло аzza ва жалла тамуғ ичинда бир минбар урдурғай. Иблис ул минбарға оғғай, тақи айғай *инни кафарту бима ашрак-тумуни мин қабул...* тамуғлуқлар азин жавоб айту билма-гайлар, қамуғ навмид бўлғайлар. Аймишлар: қачон Қобил Ҳобилни ўлтурди эрса Иқлимонинг илкин тутуб Яман вилоти-нинга борди — ўтга табуну бошладилар. Одам ўғлонларин-дин ким анда кечар бўлса бир тош отар эрди. Бир ўғли бўлди кўзсуз. Анинг ема бир ўғли бўлди Қобил қатига келдилар. Ул ўғлон кўзсуз отасинга айди: «Санинг қарин-дошинг бу ўлтурди», теб. Кўзсуз бир тош олиб Қобилни уруб ўлтурди. Уғлон айди: «Отангни налук ўлтурдунг?», теди эрса ани ема бир янгоқлади. Ул ўғлон ема ўлди. Ани кўруб йиғлаю бошлади.

Қобилнинг уруғи укушраги бу тамаъ қатида ҳалок бўлди-лар. Қамуғ фасод қилганлар, ҳамр ичганлар, ун ўткурган-лар, ўтга табунганлар. Тақи хабарда андоғ келур: Одам мавлодин тиладиким, ер менинг эркимда бўлса. Ёрлиғ бўлди ерга, Одам нетак теса андоғ қилғил, теб. Одам айди: *Йа арзу хузихи.*

Эй ер, тутғил. Қобилни ашуқинга теги тутди. Қобил кўрқди, айди: «Эй ота, раҳм қилғил». Айди: «Сен қариндошингга раҳм қилмадинг, ман сенга нетак раҳм қилайин», теди. Яна айди: *Йа арзу хузиху.* Ер Қобилни тизинга теги тутди. Ёлворди, айди: «Эй ота, сен ужмоҳда ёздинг эрса ёлвор-динг, изи сендин кечурди. Тилагил мендинма кечурсун». Одам айди: «Ман увун буғдой едим, сен қон қилдинг, нетак кечурур?» Яна айди: *Йа арзу хузихи.* Ер Қобилни белинга теги ютди. Айди: «Эй, ота, сен айтур эрдинг мавлонинг юз минг улуғ раҳмати бор, тўқсон тўқузни қамуғ оламдақи мўъминларга бергуси, бир улуш қамуғ танлиғларга бергуси. Тилагил манга ул бир улушдин берсун». Одам айди: «Сен қариндашингга раҳм қилмадинг, ул раҳматдин санга улуш йўқ, теди. Яна айди: *Йа арзу хузихи.* Ер Қобилни бўғзин-га теги ютди. Қобил Одамдин умид кесди. Қобил айди: «Илоҳий, отамдин эшитдим сенинг Раҳмон, Раҳим икки отинг бор. Ул раҳмонлиқинг бирла мени бу азобдин қут-қарғил. Қутқармаз эрсанг Раҳмон отингни ўзунгдин кетар-ғил», теди. Овоз эшитилди: «Эй Қобил, ман телимларни азобдин қутқарғайман. Раҳмон отимни кетармағайман». Ерга хитоб келди, Қобилни кўзғил. Мавло ёрлиғи бирла кўзди. Бир фаришта келди, тенгри фармони бирла Қобилнинг азо-қин тутуб етти йўли машриқдин мағрибга теги ўвурди, чал-ди, ҳалок бўлди.

ҚИССАИ ШИС АЛАЙҲИС-САЛОМ

Қобилда кезин юз ўтуз йил кечди, Шис туғурди. Шис сарбоний тилинча «ҳибатуллоҳ» темак бўлур, яъни тенгри атоси. «Ҳобилни олдим эрса анинг ўрнинга Шисни бердим», теги. Мустафонинг нури Одам элиндин Ҳавво раҳминга борди. Шис туғди эрса ул нур Шис элинг келди. Одам Шисни ғоят севар эрди. *Хитоб келди: «Эй Шис, бу нур ҳабибим Муҳаммад Мустафонинг нури турур. Васият қилғил ўғлонларингга жуфтларини никоҳ қилсунлар. Севмак бирла қовишмасунлар».* Изи азза ва жалла Одамга минг ҳирфа ўргатмиш эрди. Шисга бўзчилик ўграту берди, қамуғ ҳирфаларда унгай теб. «Эв ичинда кўлкада ўлтуруб ишлагил», теги. Унгин қариндошлари айдилар: «Шис эвда ўлтуруб иш ишлар, биз ёбонда қиш, ёй эмганурмиз. Биз ема бўзчилик ўграналинг», тедилар. Одам ани эшитиб дуо қилди. Айди: «Илоҳий, бўзчиликни булар кўнглинга душман қилу бергил», теб. Мавло азза ва жалла қамуғнунг кўнглинга душман қилди. Яна аймишлар: бўзчилик баракоти бўлмас. Анинг учун бўзчилар Замзам қузуғинга бавл қилдилар. Яна аймишлар: амаллари юлғун учун баракотсиз турур.

Андоғ ҳикоят қилурлар. Бирагу Расул алайҳис-саломга келди. Айди: «Ё Расулуллаҳ, манинг молим телим бўлди, явлоқ эмганурман, жаҳд қилурман кам бўлсун теб. Ким эрсага берурга кўнглум бўлмас нетак қилайин?» Расул алайҳис-салом айди: «Борғил юлғун йиғочидин таёқ тутғил». Андоғ қилди, моли туганди. Яна аймишлар: Марям она разияллоҳу анҳо жуҳудлардин қочмишда бўзчилардин йўл сўрди. Ёвуз йўлга йўлчиладилар. Тиконлик ерга тушти, анларга қарғади. Яна аймишлар: теринг сувга йўл бошладилар. Кечарда танини кўралинг теги. Марям дуо қилди: «Илоҳий, синоъатлариндин баракотни кетургил». Яна аймишлар: Солиҳ ялавоч инганини бўзчилар ўлтурдилар. *Ва каана фи ал-магинати тисъату рахтин.* Яна аймишлар: Бўзчилик эзгу синоъат турур. Қамуғ ўлукка ва тирикка ярар. Хабарда келмиш: Расул алайҳис-салом ёрлиқади: *Нийма ал-амалу ал-газлу линиса'и уммати ва нийма ал-амалу ал-хийатату лирижали уммати лав ла ал-кизбу фиҳим.* Яна аймишлар: бўзчида олти хислат бор: икки ул турур қамуғи сунъий бўлурлур, иккинчи жувонмард, учинчи ғариб дўст бўлурлар, тўртунчи кўнгуллари кичик бўлурлар, бешинчи ўлук-тирик анларга муҳтож бўлурлар, олтинчи қамуғ йўллағ бўлур. Яна аймишлар: Балх мулкинда бир ариф зоҳид олим бор эди. Шайх Шақиқ раҳматуллоҳи алайҳ ул бўзчини эшитти эрса, кўргали борди. Шайхқа ўтру чиқди. Олим айди: «Эй шайх келмагинг бизга севинч бўлди». Шайх сўрди: «Нетак?» теб. Бўзчи олим айди: «Санинг келмагинг изи қазоси эрди. Изи қазоси севук бўлур». Қачон Шайх

Шақиқ бұзчи эвинга кирди эрса қозуқ кўрди. «Бу на?» теб сўрди. Бұзчи айди: «Ватад ул истиқомат теюрлар». *Инна аллазина қолу раббуна-ллаҳу сумма истақаму.* Яна сўрди: «Бу на из турур?» Айди: «Бу «ҳаблуллоҳи» турур. *Ва иътасиму би ҳабли-ллаҳи жамиъан.* Яна сўрди: «Бу бўз на бўз турур, ерга ёзиб турурсен?» Айди: «Бу тирик-лигим турур». Яна сўрди: «Бу на қамиш турур?» Айди: «Бу яқин турур, анинг бирла ўзумни дунёдин узотурман». Яна сўрди: «Бу на қуш турур?» Айди: «Бу манинг тоатим турур ва ҳайротим турур». Яна сўрди: «Бу на тирғоқ турур?» Айди: «Бу ихлос турур, амалимни беркитурман». Яна сўрди: «Бу бешик тўшунда инган ошған на турур?» Айди: «Бу тун-кун турур». Яна сўрди: «Бу азоқингдаги ясси на йиғоч турур?» «Бу хавфу ражо турур. Бир анча хавфға туланурман, бир анча ражоға инонурман». Яна сўрди: «Неча йил бўлди бу ишни қилурсан?» Айди: «Ўтуз йил бўлди». Шайх Шақиқ раҳматуллоҳи алайҳ айди: «Қатланғил, бу ишни кўз-мағил, сени ужмоҳға йўлчилаюр», теди.

ҲИКОЯТ

Умар Хаттоб разияллоҳу анҳу бир масжидга кирди. Кўрар, бир қаба сақолиғ боғдош қилиб ўлтурур. Умар разияллоҳу анҳу айди: «Қайдин келдинг?» теб. Айди: Ирак элиндин яъни Ироқдин келдим». Сўрди: «На синоъат билурсан?» Айди: «Ҳобикман». Араб тилинча бўзчи бўлур. Яна сўрди: «На ишларга келдинг?» Айди: Уграну келдим, яъни илм ўрганғали келдим». Умар разияллоҳу анҳу қўлдошларинга юз эвурди, айди: «Расул алайҳис-саломдин эшитмадинму, қачон бўзчи ўлтурса қочинг теб». Қамуғлари қаба сақолдин қочдилар.

ҲИКОЯТ

Имом Шайх Жуйбори раҳматуллоҳи алайҳ бир кун шогирдлари бирла ўлтурур эрди. Бир ким эрса қапуғ қоқди ҳайбатлик эрди. Бу ким эрса тўрт ким эрсадин холи эрмас: ё қаба сақол, ё бўзчи, ё муаллим, ё бир яроғсиз хабарға келган турур. Ҳақиқат кўрдилар андағуқ эрмиш.

Хабарға андоғ келур: Одам Сафийнинг умри минг йил ваъдалик эрди. Мисоқ кунинда бир бўлак қавмини кўрди, бошларинда нур кумиюр эрди. Айди: «Ё раб, булар ким?» У айди: «Булар санинг ўғлонларинг аросиндақи ялавочлар турурлар». Уларнинг аросинда бирини кўрди, қамуғидин нури ортуқ эрди. Айди: «Илоҳий, бу ким?» Ул айди: «Довуд

ялавоч алайҳис-салом туруп». Айди: «Илоҳий, мунунг ёши неча туруп?» Ёрлиғ келди: «Олтмиш йил», теб. Дуо қилди: «Изиё, мунунг умрини ортурғил». Ёрлиғ келди: «Тақдирда андоғ қалам онча битилди». Одам айди: «Илоҳий, менинг умрум минг йил туруп. Қирқ йилни Довудға бердим». Ёрлиғ бўлди, бу сўзга хат тиладилар тануқ бирла. Қачон Азроил жон олғали келди эрса Одам айди: «Ошукмағил, тақи қирқ йил умрумдин боқий туруп». Азроил айтди: «Ул қирқ йилни Довудға бағишладинг». Одам ани унутмиш эрди, тонди. Мавло таоло ул битикни фаришталар тануқлуқи бирла изу ёрлиқади. Довуднинг юз йил умри тамом бўлди. Одам дунёдин рихлат қилди. Етти йилда кезин Ҳаввонинг вафоти бўлди. Букарчак битиклар қиёматга теги мерос қолди. Жаброил Одамға ужмоҳдин кафан келтурди. Шисға айди: «Отангни ювғил», теди. Шис ювди.

Кафанга йўрғади, Жаброилга айди: «Намоз қилғил». Жаброил айди: «Сан намоз қилғил, халифа сансан». Уч такбир бирла савоб ортуқ бўлсун теб, тўрт такбир бирла намоз қилди. Анда кезин бу суннат қиёматга теги кафан сармоқ, намоз қилмоқ, гўрга кўммак суннат қолди. Одамда кезин қирқ беш йилда кезин Шисға ялавочлиқ тегди. Икки юз етмиш йил халқни даъват қилди. Анда кезин вафоти бўлди, андин сўнг халойиқ барча бутға тобунғучи бўлдилар.

Хабарга андоғ келур: Шис ўлмишда кезин ким эрса шарифат сўзин айғучи бўлмади. Жумла шарифатни кўздилар. Қамуғ жоҳил бўлдилар. Изига нетак ибодат қилғуни билмадилар. Бир кун бир масжидда Одам суратини булдилар, анга тобину бошладилар. Тегма бир ким эрса тўштўшға бут қилдилар. Ким йиғочдин, ким тошдин, ким олтундин, ким кумушдин. Уч юз йил мундоғ кун кечурдилар. Анда кезин мавло азза ва жалла анларға Идрис ялавоч алайҳис-саломни изурди. Ул қисса бу туруп.

ҚИССАИ ИДРИС АЛАЙҲИС-САЛОМ БУ ТУРУП

Идрис пайғамбар алайҳис-салом ул умри укуш, дийдори кўшиш, Азроилға қотишған, ризвон бирла янашған, дунёдин қуштек учған, тамуғға кириб чиқған, Сиротдин яшинтек кечған, ужмоқ қабуғин очған, ўзи азиз, *иннаҳу кона сиддиқан набиййан ва рафаъноҳу маконан алийан*, ўрни адиз, ариғ зотлиғ Ахнуҳ отлиғ Идрис ялавоч.

Айтайин Идрис ялавоч сўзларин,
Оқил эран ақлу хуш бирла аниким тинглаюр.
Илм ортуқ олим эрди ибодатда соний,
Фазли бирла улув олим илми кез англаюр,

Илму фазлу зуҳду жудию дарсу амал,
Тоатинга барча олам бил муни-ю кез тонглаюр.
Ўзи билган илмини ҳеч ким эрса билмади,
Кўп ибодат қилганин теб халойиқ тинглаюр.

Ўлди, тирилди, тамуғга кирди, чиқди ул яна,
Уштумоққа кирди, қолди бир кун анда, монглаюр.

Оти Ахнуҳ эрди, укуш дарс қилмиш учун атанди. Ўзи ҳаёт эрди, энг илк кўнглак кизган ул эрди, текма игна санчмишда тасбиҳ айтур эрди. Анинг аҳдинда қамуғнунг тоати неча эрса анинг тоати онча эрди. Қамуғ фаришталар анинг тоатини тонглаер эрдилар. Фаришталардан бири Идрисни кўрарга кусар эрди. Амморий олимлари аймишлар малакул-мавт эрди. Баъзилар аймишлар: Азин фаришта эрди. Изи азда ва жалладин дастур тилади Идрисни кўрарга. Идрисни келиб кўрди. Идрис рўза эрди. Оғиз очғу вақт бўлди эрса ужмоҳдин рўзи келди. Идрис айди: «Келгил, таом егалинг». Айди: «Емасмен». Фаришта эрдукин билмади. Тўрт кун Идрис бирла турди, нарса емади. Идрис айди: «Ёзиға чиқалинг, кўнглунг очилсун», теб, Ичкару чиқдилар, бир экин тикдилар. Фаришта айди: «Бу экиндин егалинг». «Субҳонллоҳи ҳалолға кел тедим келмадинг. Ҳаромға мани налук ўқирсан». Андин кечтилар. Бир бўрлоқ кўрдилар. Фаришта айди: «Узум олиб есамиз бўлғайму?» Идрис узоқи жавобни айди. Андин кечти бир сурук қўйға келдилар. Фаришта бояқи сўзни сўзлади. Идрис андағуқ жавоб айди. Идрис билди одам эрмас, айди: «Одаммусен, ё фариштаму?» Айди: «Фариштаман, сени кусар эрдим. Изи азда ва жалладин сани кўргали дастур қўлдум», теди. Идрис айди: «Бу кароматинг ҳурмати мани ўзунг бирла кўкка оғдурғил, андоқи ажойибларни кўрайин, тақи тоатим ортсун», теди. Фаришта айди: «Бу ишга эркин йўқ, изидин дастур қўлайин», теди. Дастур қўлди. Тўртунчи қат кўкка оғди. Азроилни анда кўрди, айди: «Эй малакул-мавт, жон бермак аччигин эшитибман, манинг жонимни олғил, жон бермак аччигин кўрайин анинг яроғинға тоат ортурайин», теди. Азроил айди: «Бу иш манинг илкимда эрмас. Изидин дастур тилайин», теди. Дастур бўлди. Идрис жонин қабз қилди. Кезин изи азда ва жаллаға тазарруъ бирла ялворди: «Маним муҳаббатим учун Идрисни тиргузғил». Мавло азда ва жалла Идрисни тиргизди. Яна Азроилға айди: «Мани тамуғга кивургил. Ул қаттиғ кўркунч азобларни кўрайин», теди. Азроил айди: «Ул манинг илкимда эрмас». Мавлодин дастур қилди, тамуғға кирди. Тамуғнунг уқубатларин кўрди. Яна айди: «Мани ужмоҳға кивурсанг, неъматларин кўрсам». Азроил айди: «Ул иш манинг илкимда эрмас». Мавлодин дастур қилди, ужмоҳ эшигинга тегдилар. Азроил айди: «Киргил, ул шарт узаким тарк чиқғил». Идрис қабул қилди, неъматларин

кўрди эрса чиқарга унамади. Шарт мухалиф бўлмоқини мувофиқ кўрмади. Ҳийла қилди. Азоқинда наълинни бир йиғоч тубинда кўзди. Анда кезин чиқди. Баъдаҳу оҳ урди, наълин унутмишман, теб. Фарёд қилиб қайра ёнди. Азроил бир соат, ики соат куйди, чиқмади. Азроил айди: «Налук чиқмазсен?» Идрис айди: «Чиқдим, сўзумга тикдим, иккичи чиқмазман», теди. Бир йиғочни тутди, Азроил бирла сўз талашди. Яна бир фаришта келди, айди: «Эй Идрис киргу вақт бўлмайин турур». Идрис айди: «Манга вақт бўлуб турур, анинг учунким Куллу нафсин зоиқату ал-мавти. Ман ўлум топдим ва ин минкум илла вариғуҳа манма кирдим». Яна ёрликлар. Тақи азин ерда ёрлиқар: *Ва ма ҳўм минҳа бимухражин*. Айди: «Кирдим, чиқмазмен». Ужмоҳ ҳавосиндин ун эшитилди: *Сагақа абди халлу байни ва байнаҳу фи ал-жаннати*, яъни менинг қулим кўни сўзлади. Қотилманг, ужмоҳда қолсун. Менинг ёрлиқим бирла кирди. Бу кун Идрис ужмоҳда турур. Амморий олимлари аймишлар: тўртунч қат кўкда турур. Хабарда андоғ келур: Тўрт пайғамбар тирик турур. Иккиси кўкда — Исо ва Идрис. Иккиси ерда — Ҳизир ва Илёс алайҳимус-салом. Аммо бу тўртда учи ўлгай, Идрис ўлмагай. Анинг учунким бир ўлди ужмоҳда қолди. *Лиман ал-мулку ал-йавма ли-лааҳи ал-ваҳиди ал-қаҳҳари* тегу кунга теги. Тақи аймишлар: ужмоҳ халқиға ўлум йўқ, мундағуқ тамуғ халқиға ўлум йўқ. Ончаси борким, тағайюр ва даҳшатлари бўлғай. Ул вақтда анинг учун ужмоҳ халқинга савоб йўқ. Тамуғ халқинга азоб йўқ. Ҳурларга тақи Идрис тағайюр ва даҳшат бўлмагай. Воллоҳу аъламу.

Қобилнинг кўзсуз ўғли бор эрди. Ул ўғулнунг бир ёш ўғли бор эрди. Ул ема кўзсуз эрди. Отаси илкин тутуб юрурда Қобил ўтру келди. Ўғлон отасинга сўзлади: «Бу киши манинг аммумни ўлтурган турур». Кўзсуз тош кўтурди, Қобилни урди. Қобил ўлди. Ўғлон яна айди: «Отангни налук ўлтурдунг?» теди эрса бир тош кўтурди. Тош бирла уруб ўғлонни ўлтурди. Ул ҳолда фаришталар айдилар: «Илоҳий, биз Одамни яратмаздан ашну аймадимузмуким, Одам ўғлонлари Жин ибн ал-Жон(н) менгизлик қон тўккайлар», теб. Фармон келди: «Одам ўғлонларин айб қилманг. Сиз ер юзинда бўлсангиз эрди уларда яратилган сизларда бўлса сизма андоғ қилғай эрдингиз». Айдилар: «Маозаллоҳ, биз андоғ қилмағаймиз», тедилар. Фармон келди: «Эй фаришталар, сизларда қаюнгиз олимроқ, зоҳидроқ эрса ани келтурунг». Уч фариштани ихтиёр қилдилар. Бир Уззо отлиғ, иккинчи Узоё отлиғ, учунчи Азосил отлиғ. Мавло жалла жалолуҳу шаҳватни анларда маркаб қилди эрса изи азза ва жалла шаҳватни андин кўтарди, аввалқи ҳолинға ёнди. Бу икагу ерда қолдилар. Фармон бўлди: Дунёға боринг, манга тоат қилинг, маъсиятдин йиғилинг, халқ орасинда кўни ҳукм қилинг.

Куч қилманг, зино қилманг, қон тўкманг, хамр ичманг, хиёнат қилманг. Кундуз бу ишлар бирла турунг, кеча

хиёнат қилманг. Кундуз бу ишлар бирла турунг, кеча бўлса кўкка ошинг. Тонг отғинча манга тоат қилинг теб айди. Иликларинда юзук бор эрди. Бир кун бир хотун эри бирла тортишу Уззоға келдилар. Уззо ул хотунни кўрди эрса кўркли. Ул хотунға майл қилди, айди: «Эй хотун, сен йўлсузсан, манинг бирла бўғил. Ман санинг кўнглунгча ҳукм қилайин», теди. Хотун ема бўлсун теди. Эри андоғ қилурин билди эрса Уззоға бордилар. Уззо андоғуқ теди. Хотун ема ваъда қилди. Қўшгу ерга келдилар эрса ваъда қилганлар яшурмадилар, бири биринга айту бердилар. Қачон хотунға ўғрадилар эрса хотун айди: «Уч ишда бирин қилмағинча сизга бўюнсунмазмен», теди. Ё хасмум ўлтурмагинча, ё хамр ичмагинча, ё бутга сажда қилмағунча, ё элингиздаги юзукни манга бермағунча. Улар кенгашдилар, юзук берсамиз, кўкка оша билмағаймиз, киши ўлтурмақдин улугъ ёзуқ йўқ, хамр ичмак саҳлак теб хамр ичтилар. Исурдилар. Эрнима ўлтурдилар, зинома қилдилар, хотун юзук олди, кўкка ошди. Фармон бўлди фаришталарга, ўл хотунни урдилар, масх бўлди. Араб тилинча оти Зуҳра эрди, форсий тилинча оти Ноҳид эрди, ибрий тилинча оти Бидухт, турк тилинча оти Сақит. Фармон бўлди фаришталарға кўк қапуғин очтилар, айди: «Олим ва зоҳидракларингизга боқинг», теб. Қамуғ тавба қилдилар. Айдилар: «Йлоҳий, сан биздин билганраксен», тедилар. Уззо ва Уззоё хамрдин айилди эрса иликларинда қон кўрдилар, зино қилмишлар, хамр ичмишлар. Юзук иликларидин учмиш. Ҳунуб йиғлаштилар, ҳазратда юзимиз суви қолмайди, теб. Мавло азза ва жалла бизни беш нарсадин йиғмиш эрди: қон тўкмақдин, ришват олмоқдин, зино қилмоқдин, куч тегурмақдин, хамр ичмақдин, бу қамуғни қилдимиз теб, Одам ўғлонларинға истиғфор қилу бошлади. Аллазина йаҳмилуна ал-арша ва ман ҳавлаҳу йўсаббихуна биҳамди раббихим ва йу'минуна биҳи ва йастағфируна лиллазина оману. Ашну истиғфор қилмас эрдилар. Айдилар: «Биз кўқда эркан, ер юзиндин бир қулнунг тоатин кўкка оғдурур эрдилар. Қамуғ ер халқи тоатлари бирла тонг келур эрди. Ул ким бўлғай?» теб сўрдилар. Ул Идрис пайғамбар алайҳис-саломни булдилар. Анга бордилар, айдилар: «Бизни шафоат қилғил, бизни изи азза ва жалла ёрлиқасун», тедилар. Идрис дуо қилди. Фармон келди: «Эй Идрис, уларга айғил дунёнинг азобинму ихтиёри қилурсиз ё уқбо азобинму?» Идрис бу сўзни айди эрса айдилар: «Эй Идрис, қамуғ азобин ихтиёр қилалинг, айту бергил». Идрис айди: «Уқбо жовидона турур, дунё азобин ихтиёр қилалинг». Жаброил уларни келиб Бобил қузуғинга элти. Қил бирла табон осди. Икиндук намозиндин сўнг шафақ гойиб бўлғунча қийнаюрлар. Баъзилар аймишлар, тонг отгунча мужоҳада кўрар. Ул ерда аларни кўрдум. Кузуғ ичинда табон осилмишлар. Ер юзиндаги қамуғ ариғсиз, сасиғ йизлиғлар тутун бўлуб бурунларинга кирур.

Яна ривоятда Иброҳим ан-Нафафий икиндуқ намозини кечрак ўтаюр эрди. Сўрдилар эрса, уларга азоб енгулрак бўлмоқ учун, теги. Тақи аймишлар, бир йил ичинда уларнинг зино қилмиши вақт бўлса, жодулуқ ўгранур кўнгул-лук киши бир қоронғу тунла анда турар. Уларнинг тилларинча сўзлар кечар. Улар айтурлар: «Муни ўгранмак ёзуқ турур, ишлатмак куфр турур». Қабул қилмаса айтурлар: «Борғил ёзига кўрмишингни айту бергил». Бориб ёзига ўлтуруб йирланур. Бир урунг кўгарчкун оғизлариндин чиқар. Келиб уларга сўзлаю берур.

Айтурлар: «Урунг кўгарчкун санинг имонинг эрди, сендин азрилди, эмди ўгранурсен», теюрлар. Маълум бўлдимки, жодулуқ ўгранса, тақи анинг бирла амал қилса, мавло азда ва жаллага кофир бўлур эрмиш. Анда кезин фаришталик отин андин кетардилар, Хорут ва Морут от бердилар.

ҚИССАИ НУҲ НАБИЙ АЛАЙҲИС-САЛОМ

Ул: *«Инни лакум назирун мубинун»*, теб қавминга панд берган, *«Фа қулту устағфиру раббикўм иннаҳу каана гаффаран»*, теб муножот қилган. Кофирлар илкинда ариғ сунгуклар сабабиндин *«Рабби ла тазар ала ал-арзи мин ал-кафирина гайёран»*, теб дуъо қилган, *фа анжайнаҳу ва ман маъаҳу фи ал-фулки ташрифи бўлган, Йа Нуху ихбит бисаламин минна хильатини олган, саламун ало Нухин фи аламина ёрлиқни эшитган Нух набий алайҳис-салом. Шеър:*

Кун туғардин кун ботарга Нух ялавоч даъвати,
Элик ўксук минг йил эрди ул рисолат мударати.
Кеча-кундуз ўзи ёлғуз қазғу, эмгак юкланиб,
Сўз эшитмаз кофир аро кунда орди заҳмати.
Ҳаққа «рабби лотазар» теб ялбориб қилди дуо,
Бу ижобатда дуодин қирқ йил эрди муҳлати.
Дин учун кўп қил тортиб юриту ҳақ ёрлиқни,
Бизга сўкунч эмгак ичра қолмади ҳеч тоқати.
«Васнаъ ал-фулка» амри бирла йўнди уч кат

бир кеми,

Ани мунди етди эрса халққа тўфон ҳайбати.
Яғди яғмур, эсди еллар, остун-устун олти ой,
Кўрса мундоғ мундин ортуқ мавломизнинг қудрати,
Ўзи қолди уч ўгул ҳам уч келинлар етагу,
Барча ўлди юб туганди куфру зулмат бидъати.

Нух ибн Малик Манусалх ибн Идрис. Онаси оти Шамхо бинти Анурш эрди. Нухдин Одамга теги ўн ота эрдилар, қамуғлари мусулмон эрдилар. Оти Яшқир эрди, навҳа бирла йиғламиш учун Нух атанди. Аймишлар навҳасинга сабаб ул эрдиким, кунлардан бир кун Иблисга айди: «Ё Нух, манинг

хақимда эш қилдинг. Агар эшларим, қўлдошларим, черигим йиғилу келса бу ерда билмаз эрдилар». Нуҳ айди: «Ул қаю эрди?» Иблис айди: «Сен дуо қилдинг қавмунг ҳалок бўлди. Қамуғлари тамуғ ичинда манга қўлдош бўлдилар. Сабр қилсанг бирагу имон келтуруб санга ул фозилроқ эрди». Нуҳ алайҳис-салом тун-кун навҳа қилди. Айди: «Эй қошки, сабр қилса эрдим бирагу муъмин бўлғай эрди, манга бу қатиғлик тегмағай эрди». Нуҳ машриқдин мағрибга теги қамуғ ҳалойиқға пайғамбар эрди. Бир қариш ер халойиқдин холи йўқ эрди. Бир кесак ердин уч юз юк буғдой чиқар эрди, юз ботмон буғдой бир йиллик озуқ бўлуру эрди.

Ҳикоят қилурлар. Машриқдин мағрибга теги тутуш томдин эвлар эрди, томдин томға машриқдин мағрибга теги юриса бўлуру эрди. Ер юзинда ошлиқ, тариғу ер қолмади. Йилқи қораға туфроқ юклаб адиз тоғлар бошинга сочиб ошлиқ териюру эрдилар.

Ҳикоятга андоғ келур: машриқдин мағрибга қаю ерда таёқ ташласа киши бошиға тушар эрди. Тақи аймишлар, мушук томдин томға ошиб юриса юз йиғоч ер юрир эрди. Мундоғ обдон эркан бирагу тенгрини бирлагучи бўлмади. Нуҳ вақтиндақи обдонлиқ қиёматға теги бўлмағай. Аймишлар: анчада Жаброил пайғамбарлиқ келтурди. Нуҳ айди: «Олам ғоят кенг турар, кофирлар телим. Ман қаю ерга бориб сенинг бирликинг тегурайин», теги. Хитоб келди: «Эй Нуҳ, сендин аймоқ, мендин эшитдурмак». Нуҳ имонға даъват қилди. Ел Нуҳнунг сўзин машриқдин мағрибга теги элтур эрди: «Кунда чиқиб имон келтурунг, мавлони бирланг, манинг пайғамбарлиқимға иқрор қилинг», теюру эрди. Кофирлар Нуҳни уру бошладилар. Онча янглиғ урдилар, сўнгуклар синди. Живол ичинда бузтак қашшаса сўнгуклари териси ичинда андоғ қашшаюру эрди. Тақя қилса тунла мавло азза ва жалла шифо берур эрди. Кун саю Жаброил келиб ёрлиқ тегуруру эрди: «Эй Нуҳ, борғил, кофирларга айғил, Ла илоҳа иллаллаҳу Нуҳун расулуллаҳи» тесунлар». Бориб айтур эрди, андағуқ урар эрдилар. Нуҳ айди: «Илоҳий, тун-кун санунг фармонинг тегурдим, тингламадилар, очуқ айдим, эшитмадилар. Сир ичинда панд бердим, қабул қилмадилар *Рабби инни даъавту қавми лайлан ва наҳаран филам йазидхўм дуъайй илла фираран*». Эллик ўксук минг йил даъват қилди, сексон киши мусулмон бўлдилар, имон келтурдилар. Ярими эр, ярими хотунлардин ўзга ҳеч киши мусулмон бўлмади. Кун саю эмгаки ортуқроқ бўлди. Нуҳнунг эвлуки кофир эрди. Бир кун бир қари абушқа бир ўғлонни бошлаб Нуҳға келди. Нуҳнунг юзунга туфкурди, тили бирла сўқди. Ул ўғлонға айди: «Бу Нуҳ телва турур. Оталаримиз мунунг сўзин эшитмадилар. Бугун мен нетак қилдим эрса сен ема мандин сўнг мундоғ қилғайсан», теб ул ўғлонға васият қилди. Нуҳ ани кўрди, анинг сўзин эшитди, ўзиндин умид кесди. Умасға тегди, дуо қилди, айди: «Изиё,

эвлук кофирни ер юзинда тирик қўзмағил». *Рабби ла тазар ала ал-арзи ал-кафурина гаййаран*. Мавло жалла жалолуху қирқ йил яғмур бермади, ердин набот ундурмади, хотун ўғул-қиз туғурмади. Йилқи қора қамуғ ҳалок бўлди, йуллари қуруди.

Хабарда андоғ келур: Авж ибн Унуқ тўфонда ҳалок бўлмади. Анинг учунким дайёр жумласиндин эрмас эрди. Дайёр — эвлук — барқилиғ темак бўлур. Авжинг эви — барқи йўқ эрди, тенгизлар атоғинда турур эрди. Тўфон суйи тизинга ошмади. Анчада Нухға хитоб келди: «Дуонгни ижобат қилдим, борғил чинор йиғочи тиккил». Терак йиғочима темишлар. Нух йиғоч тикди. Қирқ йилда уч йиғоч улгарди. Йиғочни кесди, ким эрса кетуру билмади. Авжни ундадилар. Ул йиғочни судраю келтурдилар. Жаброил Нухға таълим берди. Йиғочни ёрғу бирла ёрдилар. Сув уза ўрдак юрганин кўргузу берди. Анга ўхшаю кеми йўна бошладилар. Кофирлар ани кўруб кулар эрдилар. *Сирта нажхаран баъда ма кунта набиййан*. «Эмдига теги пайғамбар эрдинг, эмди йиғоччиму бўлдунг? Муни не қилурсен», теб сўрсалар, «Кеми қилурман, тебасинга миниб сув уза юрурман». Кофирлар айдилар: «Ингирчоқму йўнарсен, бурун эшкак олғил», теб кулар эрдилар. Мавло азза ва жалла ёрлиқар. *Ва куллама марра алайҳи мала'ун мин қавмиҳи сахиру минҳу*. Нух жавоб айтур эрди: «Сиз бизни фусус қилурсиз, ёрин азоб келмишда биз сени фусус қилғаймиз», теб. *Қола ин тасхару минна фа инна насхару минкўм камо тасхаруна фа савфа таъламуна*. Нух айди: «Тўфон ваъдаси қачон бўлур?» Фармон келди: «Қачон санинг тануринг ичинда сув билгурса ул азоб изғум турур». Кеми уч қат эрди, олдида йилқи қоралар эрди, ўртасида Нух қавми бирла, устунда қуш-қуртлар эрди. Нух ўғли Сом ва Хом ва Ёфас ва Канъон ўғли тўрт эрди. Кеми йўндилар, узунни уч юз қари, эни икки юз қари эрди. Баъзилар аймишлар, узунни минг икки юз қари, эни олти юз қари, адизлиғи олти юз қари эрди. Юз минг йигирми тўрт минг темур боғлар қилдилар. Текма боғ уза бир пайғамбар оти битиклик эрди. «Муҳаммадун расулуллаҳи» оти битилган темур боғни Иблис ўғурлади. Нух неча истади, тобмади. Жаброил келиб хабар берди. Нухқа бергил теса, олмадим теб онт ичди. Жаброилнинг ўфқаси келди. Бир кеми йиғочин олиб бошинға урди. Боши, кўзи қонға булғанди. Қўрқмишда берди. Кеми тамом бўлди эрса Нухнунг кофир эвлуги танурда этмак пишурурда танур ичинда сув чиқди. Келиб Нухға хабар берди. Нух ул сексан киши мўъмин бирла кемига кирди. Тўрт ўғли бор эрди. Сом ва Хом ва Ёфас мусулмон эрдилар. Канъон кофир эрди. Фармон келди: «Текма бир танлиғдан бир эр жуфт олиб кемига кивургил. Уруғлари кесилмасун, бир эркак, бир тиши. *Фа услук фиҳа мин қулли завжайни иснайни ва аҳлака*. Тақи ўғлонларинг кивургил». Нух айди: «Илоҳий, учар, югурур танлиғларни нетак тутайин», теди.

«Илоҳий, учар, югурур танлиғларни нетак тутайин», теди. Сув юзинда қамуғ танлиғлар йиғилдилар. Текма бириндин бир эркак, бир тиши тутуб кемига кивурдилар. Уғли Канъонни кивурайин теса ёрлиғ келди: «Кивурмагил кофир турур». Айди: Илоҳий, аҳлингни кивур, теб сен айдинг». Ёрлиғ келди: «Ул сенинг аҳлинг эрмас». Нуҳ айди: «Эй Канъон, мусулмон бўл, кемига киргил, тўфон суви ҳалок қилмасун», теди. Канъон айди: «Ман адиз тоғларга сиғингайман. Тоғ мани сувдин кузазгай, теди. Қола са'ави ила жабалин йаъсумуни мин ал-ма'и. Нуҳ айди: «Бу кун ким эрсани азобдин сақлағучи йўқ изидин ўзга». Қола ла асима ал-йавма мин амри-лоҳи илла ман раҳима. Бу сўзда эрдилар сув келди. Канъонни ҳалок қилғутек бўлди эрса қочди, тоғ тебасинга ошди. Сув келди, ошуқинга тегди. Уғли бор эрди, ани аёқи остинга олиб тебасинга ошди. Уғлон ўлди, ўзи ема ғарқ бўлди, имонсиз борди. Баъзилар аймишлар, энг илик кемига кирган қаринча эрди, сўнг кирган эшкак эрди. Эшкакни судрадилар, кемага кирмади, анинг учун ким Иблис эшкак қузруқин тутуб тортар эрди. Бўлмаса Нуҳ айди. «Киргил, нечама шайтон сенинг бирла эрса». Баъзилар аймишлар: Нуҳ кўнгли туруқмишда эшкакка айди: «Киргил, эй маълун», теди эрса, Иблис маълун эшкак қузруқи бирла тутуб кемига кирди. Нуҳ Иблисни кеми ичинда кўрди эрса айди: «Эй маълун, кимунг фармони бирла кирдинг?» Иблис айди: «Сенинг сўзунг, фармонинг бирла кирдим». Нуҳ: «Қачон айдим санга киргил теб?» Иблис айди: «Киргил, эй маълун, теб айдинг. Маълун ман эрурмен, эшкак эрмас», теди. Молик ибн Сулаймон ал-Хиравий раҳматуллоҳи алайҳи айтур: Нуҳ пайгамбар йилонни, чизонни кемага измади, Одамға сиздин зарар тегар теб. Айдилар: «Ким сенинг отингни ўқиса, ул ким эрсага зарар тегурмагайбиз». Аймишлар, йилон чизондин қўрқса Саламун ала Нуҳин фи ал-аламина инна казалика ал-муҳсинина иннаҳу мин ибадина ал-му'мининани ўқиб ётсун. Нуҳ айди: «Илоҳий, арслон уй бирла, бўри қўй бирла, мушукни кўгарчкун бирла душман турурлар, нетак қилайин?» теди. Фармон келди: «Ул душманликни улар орасинда ким билгуртди?» Айди: «Сендин ёрлиғ келди, ёғилиқ, душманлик билгуртган мувофиқликма бергай». Қамуғ нарсаларни кивурди. Яна ёрлиғ бўлди: «Одамнунг сўнгукин кетургил, кемига кивургил, азоб суви тегмасун», теди. Одамнунг колбатин келтурди кемига қўзди. Бир сингаринда эранлар эрди, бир сингаринда хотунлар эрди. Одам колбати орада ҳижоб бўлди.

Яна бир ривоятда Жади тоғинда қўзди теюрлар, аммо эти, териси Сарандиба турур, сўнгуклари Жадида турур. Қачон сув кеми қироқинга келди эрса Нуҳ, неча қатигланди кеми юримади. Жаброил айди: «Эй Нуҳ, тўрт бўлуинда тўрт айнини оти бирла қўзғил, Қўзди эрса кеми юрди. Аймишлар, бир айнини Отиқ эрди, иккинчи айнини Умар эрди,

учунчи айнини Усмон эрди, тўртунчи айнини Али эрди. *Тажри биатъунина жаза'ан ли ман қона куфира*. Ироқдин мунди Маккага борди, етти йўли тавоф қилди. Андин Мағрибга борди, андин Машриқга борди. Ражаб ойининг ўнунчи куни кемига кирди. Олти ой кемида эрди, қирқ тун-кун ёгин ёғди, ердин сув чиқди. *Фа фатаҳна абваба ас-сама'и би маа'ин мунҳамирин ва фажжарно ал-арза уйунан*. Хабарда келур, Нухқа рисолат келмишда юз ёшар эрди. Тўқуз юз эллик йил даъват қилди. Яна бир ривоятда тўрт юз ёшар эрди. Тўфонда кезин уч юз эллик йил тириди. Қамуғи минг етти юз йил бўлур. Аймишлар, қирқ тун-кун ёгин ёғди. Текма бир қатраси тегирмон тоши чоқлиғ эрди. Дунёда қаю тоғ адиз эрса анинг устунда қирқ қари сув эрди. Кемидаги сексан кишидан азин олам ичинда ҳеч ким эрса қолмади, қамуғ ўлдилар. Хабарда андоғ келтурмишлар, уч нарса йўқ эрди. Кемада, дарё ичинда бўлди. Бири мушук, иккинчи сичғон, учунчи тўнгуз. Сичғон пайдо бўлди, кемини талашлади. Ёрлиғ бўлди, Нух илкин арслон бошинга сифади. Бурниндин икки мушук чиқди. Ул сичғонни едилар. Яна аймишлар: сичғон кемини тилмишда одамиларга ғарқ бўлғу қўрқунчи бўлди эрса, сув ичиндаги тешукни тилаб булмадилар. Нух айди: «Ким бу тешукни беркитса, не тилаги бўлса бергаймен», теди. Йилон айди: «Ман буларин беркитайин, сув кирмасун. Кирган сувларни чиқарсунлар». Яна йилон айди: «Манга не бергайсан?» Нух айди: «Не тилайсен?» Йилон айди: «Қаю эт тотлиғ бўлса, ани берги». Нух қабул қилди. Йилон сувга кириб тешукни булди, анда қивулуб ётди, сув кирмас бўлди. Ичиндаги сувни ташқару солдилар. Сув қўрқунчи қолмади. Кемидин чиқмишда кезин йилон келиб Нухдин ул этни қўлди. Нух айди: «Қамуғ танлиғлар чиқди, ёйилдилар, этни қайда булалинг». Йилон кўп сақинди эрса Нух алайҳис-салом сингакни изти. «Борғил, ер юзиндаги этларни тотғил, йилонга бералинг», теди. Сингак борди, кеч қолди. Йилон тақозо қилди. Нух уётлиқ бўлуб сингакни тилаю қарлуғочни изди. Қарлуғоч келиб сингакни булди. «Налук кеч қолдинг?» теди эрса сингак айди: «Ер юзи кенг эрмиш, тезгину кеч қолдим», теди. Қарлуғоч айди: «Этларни тотдингму? Қаю эт тотлиғ турур?» Сингак айди: «Қамуғ этлардин одамий эти тотлиғ турур.» Қарлуғоч айди: «Ул этнинг тотлиғи оғзингда бор бўлғай. Оғзингни очғил йизлайин», теди. Сингак оғзини очди, қарлуғоч сингак оғзин йизлайур бўлуб тумшуқи бирла сингак тилин кесиб солди. Ул кундин беру сингак тилсиз қолди. Икагу Нух пайғамбарга келдилар. Сингакка неча сўрсалар сўзлаюмас. Яроғсиз ун қилур. Қарлуғочга сўрди: «Налук сўзламас?» теб. Қарлуғоч айди: «Менинг бирла сўзлашдин қамуғ этларда сув бақасининг эти тотлиғ теб айди. Кеч қолмиш учун қўрқуб сўзлаюмас», теди. Нух алайҳис-салом бақа этини йилонга берди. Агар қарлуғоч ул кун онча

эзгулик қилмаса эрди, биз қамуғ одамийлар йилонға ем бўлғай эрдилар.

Яна мақсудға келдимиз. Нуҳ алайҳис-салом кемидагиларга аймиш эрди: «Жуфтларингизга ёвуманг, ўғлон-ушоқ бўлса кемига сигмағайлар», теб. Ким эрса жуфтига ёвумас эрди. Бир мушук итни кўрди, жуфтига қовушмиш. Келиб Нуҳ айди. Итга сўрди эрса тонди, қовушмадим, теб. Мушук тануқ булмади, уфтанди. Яна бир анчада итни кўрди, яна қовушмиш. Мушук изига ялворди: «Илоҳий, бу ит сенинг ялавочингга ялғон сўзлаюр, яна тонар. Қудратинг била муни бир ҳол уза тутгил, мен бориб Нуҳға хабар қилайин, ўзи келиб кўрсун», тебди. Мавло анинг дуъосини ижобат қилди. Ит ул ҳол уза қолди Нуҳ келиб кўргинча, Нуҳ келиб кўрди, ит ғоят уётлиғ бўлди. Бу кунга теги итга ул иш мерос қолди. Ит ема дуо қилди: «Мани Нуҳға фасихат қилди. Изийё, анима равво қилғил», тебди. Мавло аза ва жалла итнинг тилакин раво қилмади. Қачон мушуклар жуфтига ҳожатлиғ бўлса онча янглиғ ун чўғи қилур. Қамуғи халқлар билур. Маълум бўлдиким, кимнунг айбин очса ул яна ул айбға мубтало бўлур эрмишлар. Одамийларнинг, йилқи қораларнинг најосатлари кемида телим бўлинди. Ғоят эмгатди эрса ёрлиғ бўлди: «Нуҳ алайҳис-салом инганнинг орқасинға илик сифасун». Сифади эрса инган қуйруқин тебратди, сўнгундин тўнгуз чиқди. Најосатларни қамуғ еди. «Бу кун тўнгузнунг эти ҳаром бўлган сабаб ул турур», темишлар. Қачон олти ой тамом бўлди эрса Авжқа айди: «Кемини суйрагил». Кемининг қуйруқин тутғуға ким эрсанинг қуввати етмас эрди. Авжни ани тутмоқ учун кивурди. Мавло таоло ҳалок қилмади. Анда кезин ёрлиғ бўлди: *Ва қила йа арзу иблагъи ма'аки ва йа сама'у ақлиъи*. «Сувларингиз ютгил». Кўкка ёрлиғ бўлди: *Ва истават ала ал-жудий*. «Азин ёғмағил ер уза». Сувларин олди, кўк ёғмади. Сувлар ер юзинда қуруди. Ернинг ҳайъати қури турур, яъни юмғоқ турур, теграсинда тоғи турур. Сув қуради эрса тоғ тебасинда қузи ўгради. Тўрт сингардин Коф тоғинга тўқиди эрса туруқди. Ернинг теграси Муҳит дарёси бўлди. Муҳитдин муҳитга уланган сувлар тенгизлар бўлди. Олам ичинда, еринда, тоғлар, чуқурлар, кўллар қамуғ тўфон суви бирла иниб йўл қилган турурким, тенгизларнинг ачигма, сасигма ул тўфонда ўлганлардин турур. Хитоб келди тоғларға: «Ман Нуҳ кемисин тоғларда туландурурман», теб. Қамуғ тоғлар бош кўтурдилар, кеми бизга тулангай, теб. Жади тоғи қамуғ тоғлардин ашоқ турур. Тавозуълиғ қилди: «Манга бу каромат қайдин бўлғай», теб. Мавло ани узурди. Кеми анга туланмак бирла оғирлади. Нуҳ алайҳис-салом айди: «Ким бориб хабар кетурса сув ер юзинда на миқдор қолмиш, ер очилмушму?!» Қора қарга айди: «Мен борайин». Нуҳ айди: «Ким эрсани кафил бергил». Эркак товук кафил бўлди. Қарга борди, ўлуклар телим

бўлди. Ани егуга бўлуб кеч қолди. Эркак товук ўгга кирмиш учун кемига кириб, кеми томинга ошиб қанит тўкиб чорлаю бошлади. Қарга андин ёнмади. Нуҳ алайҳис-салом товукни олиб қолди. Ул сабабдин товук учмас бўлуб одамийлар бирла қолди, темишлар, *Ал-кафалату аввалуха маламатун ва авсатуҳа надаматун ва ахируҳа ғараматтун фаман лам йўсагдиқ фал йужарриб*, кафолатнинг боши маломат турур, ўртаси ўкунч турур, охири тавнон турур. Ким эрса инонмаса синаю кўрсун. Нуҳ алайҳис-салом қаргага дуо қилди. Мавло азза ва жалласинда қатиглиқ эмгакда, кўрқинчада умри охир бўлди.

Ул йўлдин кўнмишда ўнгунда, сўнгунда боқар темишлар. Анда кезин Нуҳ алайҳис-салом кўгарчкунни изди, тарк хабар келтургил, теб. Борди сой ер булди, суви сингмиш. Ул ерда кўнди — азоқи балчиқ бўлди. Ул соат-ўқ ёниб келди. Азоқиндақи балчиқни кўргузди. Ул балчиқ аёқи уза туйлук бўлди. Бу кун азоқи туйлуқлар анинг уруғи турурлар. Тақи бир ривоятда: Кўгарчкун келиб сув кўрмиш ерда кўнди. Азоб суви сассиқ учун азоқи қизил бўлди, теюрлар. Зайтун йиғочининг ябурғоқини тумшуқинда олиб келди, Нуҳга кўргузди. Нуҳ анга эзгу дуо қилди. «Одамийлар санга бағирсоқ бўлуб эвлардин ўрун берсуналар», теди. Кўгарчкун айди: «Тақи тамаъим бор». Нуҳ дуо қилди. Мавло таоло бағринга бир тавқ каромат қилди. Қачон Нуҳга кемидин чиқил теб ёрлиғ бўлди. *Йа Нуҳу иқбит би саламин минна*, Нуҳ кемидин чиқди. Ул кун сексон беш одамий — қирқ эр, қирқ хотун Шом вилоятинда тенгиз қирғинда бир кенд кўбордилар. Анга «Қарят ус-самонина» атадилар. Олти ой сув ичинда туруб ел тўкимади. Онгсизин чиқиб ел тўкиди эрса ярашмади. Заиф бўлдилар. Қамуғ ўлдилар, магар етти киши қолдилар. Тақи Нуҳ ўғуллари, уч келин. Олам ичинда бу етти киши қолди, азин ким эрса қолмади. Бу кун мунча халойиқ ёвуз, яхши, мўъмин, кофир Нуҳ ўғлонлариндин туғдилар. Улуғ ўғли Сом, ўртанчаси Ҳом, учунчиси Ёфас. Бир кун Нуҳ алайҳис-салом узююр эрди, ел эсанди. Нуҳ этагин кўтурди, увут андоми очилди. Ҳом ани кўруб кулди. Сом Ҳомга маломат қилди. Ёфас ани кўруб тўни бирла ўртди. Мавло таоло анинг шумлуқиндин Ҳомнинг ўнгурқасиндақи нутфани қора қилди. Ўғлонлари қора бўлди. Уялмишда эвуқи илкин олди. Тенгиз қирғинда атоғга кирди, қамиш бирла эв қилди. Андағук уруғлари ҳиндулар, ҳабашийлар, зангилар камуғи анинг уруғи турурлар. Аммо араб ва ажамнинг отаси Сом турур, Ҳомни Хиндустонга изди. Сомни араб ва ажам вилоятинга изди. Ёфасни Туркистон вилоятига изди. Қамуғ турклар Ёфас уруғи турур. Ул йўлдин турклар азиз ва мукаррам бўлдилар. Бу сўзлар Абу Исҳоқ Нишопурий жамъ қилган «Қиссаси ал-анбиё» ичинда битиклик турур. Аморий олимлари аймишлар: Яъжуж ва Маъжуж Ёфас уруғидин

турур. *Каъб ривоят қилур*: Одам узикюр эрди туш кўрди. Нутфаси ерга томди, туфроқға йўғрулди. Мавло таоло ул сувдин Яъжуж ва Маъжужни яратди. Бизга ота сингирдин қотилурлар, қариндош бўлурлар. Ҳавво сингирдин қотилмаз, ўгай бўлурлар. Абдуллоҳ ибн Аббос айтур разияллоҳу анҳу, Одам ўғлонлари ўн улуш турур, тўқузи Яъжуж ва Маъжуж турур, бир улуши қамуғ одамийлар темишлар. **ҲИКОЯТ**. Нуҳнунг бир қизи бор эрди. Бирагу қўлғалу келди, берайин теди. Яна бирагу қўлғалу келди, ангама берайин теди. Яна бирагу қўлди, ангама берайин теди. Тўртунчи келди, қўлди, ангама берайин теди. Қамуғлари қиз олғалу келдилар. Нуҳ алайҳис-салом қазғулуғ бўлдилар. Эвинга кирди. Эвинда бир қанжиқ ити бор эрди.

Бир харж эшкаки бар эрди. Мавло таоло қудрати бирла иккаласи қиз бўлди. Ужмоҳдин бир ҳур изи берди. Бу тўрт қизни тўртта куга берди. Қамуғи бир суратлиғ эрди. Ўз қизини танию билмади. Қач кун келмишда кезин нарса олиб қизлар кўргалу келди. Бир кузакусинга айди: «Жуфтунг бирла нетаксан?» Айди: «Яхши турур, анчаси бор, нарса емас, ичмас». Нуҳ билдиким, ул ҳур турур. Иккинчи кузакусинга айди: «Жуфтунг бирла нетаксан?» Айди: «Қанжиқ турур». Нуҳ билдиким ит турур. Учунчига борди, айди: «Жуфтунг бирла нетаксан?» Айди: «Ер, ичар, эшкакдек ётур», теди. Нуҳ билдиким ул харжи турур. Тўртунчига айди: «Жуфтунг билан нетаксан?» теди: «Мен андин хушнудмен, пайғамбарлар уруғи турур». Нуҳ алайҳис-салом билдиким, ўз қизи турур. Олиб турган ҳадясини анга берди.

Хабарга келур, бир кун Жаброил келди. Нуҳ умри охир бўлмишда айди: «Эй Нуҳ, пайғамбарлардин сенинг умрунг узунроқ бўлди. Дунёни нетак булду!» Нуҳ айди: «Дунёни бир, икки қабуғлуғ саройтак булдум. Бир қабуғдин кирдим, бир қабуғдин чиқа турурман», теди. Аймишлар, Нуҳ юз ёшарда ялавочлиқ келди. Элик ўксук минг йил даъват қилди. Тўфонда кезин уч юз элик яшади. Тақи аймишлар, Одамдин тўфонга теги икки минг икки юз йил эрди. Анда кезин Нуҳнунг вафот бўлди. Уч юз йил халойиқ Нуҳ шариатинга турдилар. Укушраки кофир бўлдилар. Шариат баён қилғучи қолмади. Уч юз йилда кезин Худ ялавочни халойиқға изди.

Қиссаи Авж Ибн Унуқ.

Унуқ Одам қизи эрди. Авж ибн Унуқнунг ўғли эрди. Узун бўйлуғ эрди. Тўфонда сувға ғарқ бўлмади, анинг учунким тўфон суви тизинга етмади. Тоғлар уза ўлтуруб тенгизга илкин суную балиқни олиб кунга қаршу тутуб сўклуб еюр эрди. Ҳамиятлик эрди. Явлоқ кўнич эрди. Улуғ ёшлиғ хотун олди. Бир кичик ёшлиғ қиз олди. Бир

адиз улуғ тош уза одамий кўрмас, қуш-қурт тегмас ерда кўзди. Қачон улғарди эрса Авж андин ғойиб бўлди. Тоғнинг бир қироқиға келди. Қизнинг кўзи бир йигитга тушди, ангар ошиқ бўлди. Йигитма анга ошиқ бўлди. Қовушмоқға ҳийла булмадилар. Йигит бир қуртғаға бориб мунгин айди. Қуртға айди: «Бир йиғочиға сен киргунча сандуқ йўндирғил. Оғзини қуфл бирла беркитсун. Сан анга киргил». Ким эрса ул сандуқни кўтуруб ул тоғнинг тубинда кўзди. Қуртға сандуқ ёнинда ўлтурди. Авж келди эрса қуртға йиғлаю кўпти. Айтур: «Эй ўғлум, сандуқ ичинда киши амонати бор, санда кўзайин. Азинларга эътиמוד қилмасман», теги. Авж ани олиб эвлуги қатинда кўзди. Ғойиб бўлди. Хотун сандуқнинг қуфлин очди. Йигитни чиқарди. Неча кун бирга бўлдилар. Анчада Авж ёниб келди. Кўрди ким эрса ерга туфкурмиш. Сўрди: «Муним ким солди?» теб. Эвлуги айди: «Ман солдим», теги. Авж айди: «Эмди яна солғил», теги. Солди эрса анга менгзамаз. Авж айди: «Бугун кўниликдин азин нарса сени қуртқармас». Хотун қурқмишда кўнисин айди. Авж ани сандуқдин чиқарди, эвлуги бирла кўзди. Қуртқани тилаю борди. Булди, кетурди, ерга чалди, ўлтурди. Тебасинга ёзилади эрса најосат олтинда қолиб ўлди.

Ривоят қилмишлар: қаю элдин ўфкаласа бир азоқин кендининг бир кирасинга кўзар эрди, яна бир азоқин ул сингар кўзар эрди. Кенд тебасинга ёзилаб қамуғ халқни најосати бирла ҳалок қилур эрди.

ҲИКОЯТ. Авж Мусо Калим вақтинға теги тирик эрди. Мусонинг черикини кўрдиким, тўрт йиғоч ер тутуб турурлар. Анчада черикка тенглаю бир тоғни боши уза кўтуруб черик тебасинга урғали ўгради эрса мавло таоло ҳудҳуд қушға илҳом берди. Келиб Авжнинг боши тўшинда ул тоғни тилди. Боши тоғға кирди, бўйнинға халқа бўлди. Анда кезин Мусоға ёрлиғ бўлди «ургил», теб. Мусо бирла тўқушу билмади. Мусонинг бўйи ўн икки қари эрди. Таёқи ема онча эрди. Ул олиб ўн икки қари яна секриди, урди ошуқинға теғди. Авж ерга тушди. Мусо қавми янча-янча ўлтурдилар. Бир аягусини олдилар. Узуни тўрт йиғочлик ер эрди. Тенгизга кўпрук қилдилар, теб аймишлар.

ҚИССАИ ҲУД АЛАЙҲИС-САЛОМ

Ҳуд ибн Абдуллоҳ ибн Риёҳ ибн ал-Жулуд ибн Од ибн Аваз ибн Ирам ибн Сом ибн Нуҳ алайҳис-салом. Аймишлар: Беш пайғамбар арабдин турур: Худ ва Солиҳ ва Шис ва Исмоил ва Муҳаммад алайҳимис-салом. Ул ва ила аадин аҳаҳум Ҳудан хилъатин кийган, *Йа қавми уъбуду аллаҳа*, теб фармон тегурган. *Йа Ҳуду ма жу'тана бибаййинатин ҳужжатин эшитган, Фа и'тина бима таъдуна сўзин тингла-*

ган, *Ва убаллиғукум ма урсилту биҳи*, теб сўзлаган, *Ва лакинни арокум қавман тажҳалуна* жавобин берган Худ алайҳис-салом.

Нухда кезин Худ ялавоч бўлди уч юз йил кечиб,
Юрир эрди кўп халойиқдин, шарийъатдин қочиб,
Тушла-кундуз Худ тегурди тенгримизнинг ёрлигин,
«Сакиз ужмоққа келинг», теб ҳақни ботилдин сижиб.
Рабқа ёзиб, йўлдин озиб, сунмадин динга бўюн,
Ҳақга тониб, халқга ёниб, бутга сиғниб, хамр ичиб,
Олмадилар Худ сўзин битмадилар мавлога.
Ҳеч ким эрса аймаган сўз айдилар явлоқ ажиб.
Айди: «Ё қавми уъбадуллоҳа» андин ўзга тенгри йўқ,
Сигинган ҳақ ҳазратинга йиғлади ёшин сочиб.
Умасга тегди эрса ун кетурди ёлвориб,
Айди инграб: «Анта рабби қодирун ҳайюн мужиб».
Етти тун, секкиз кун ичра йўқ бўзун қилди угон,
Йиғна юртугинча елдин одийларга йўл очиб.
Худ пайгамбар алайҳис-салом тўқуз яшаюрда одий бўзуни келди
Ва ила Аадин ахахўм Худан.

«Од-маликларининг оти», темишлар. «Ҳам ул қавмнинг оти», темишлар. «Ҳам ул элнинг оти», темишлар. «Уларнинг отасининг оти», темишлар. Од ибн Иваз ибн Эрам ибн Сом ибн Нуҳ алайҳис-салом турғу ерлари Аҳноқ қавмдин теблар бўлур. Худ ул тебаларга оғиб уларни имонга, исломга даъват қилур эрди. Улар Худни тебадин қузи солиб: «Сан бизни тенгриларимиздин айирғалиму келдинг?» тедилар. *А жи'тана лита'фикана ан олиҳатана*. Қамуғ узун бўйлуғ эрдилар. Тўрт юз қари бўзлари бош уза секриб азоқларин тепсалар тизларинга теги кўмулур эрди. Кучларинга, бўзларинга ярашу бутлар қилдилар, кучларинга қувандилар. «Бизтак кучлук борму?» тедилар. *Ман ашағгу минна қув-ватан*. Бутлар қилдилар, уч юз қари, қамуғ олтундин, кумушдин. Худ уларга айди: *Йа қавми-уъбуду лаҳа ма лакум мин илоҳин ғайруҳу*, қабул қилмадилар. Айдилар, кўни сўзлук эрса азоб келтургил, кўралинг. Худ айди: «Азоб келгусин мавло билур. *Иннама ал-илму индаллаҳи*. Изтурғайман, сўзумни сизларга тегурурман. *Убаллиғукум ма урсилту биҳи* анчаси бор, сизларни англамас бўзун кўрарман. *Ва лакинни арокум қаўман тажҳалуна*». Қамуғ халойиқдин буйнағроқ бўлар эрди. Улуғ ҳисорлар қўбордилар, тамошо учун адиз ерларда саройлар қилдилар. Заиф ушоқ бўзулнуғларни қулмак учун тўландилар. Уларга анингчун одийлар атадилар, араб тилинча ўта кечгучи темак бўлур. Булар яна беш нарса бирла қамуғ халойиқдин ортуқ эрдилар қувват, қомат, неъмат, муҳлат, маъсият. Худ айди: «Қўрқунг, тавба қилинг, йўқ эрса сизларни ҳалок қилғай». Айдилар: «Сени тенгринг бизни не бирла ҳалок қил-

гай?» Худ алайҳис-салом тилинда юриди: «У сизга ел теб келгай, қамуғингизни ел бирла ҳалок қилгай». Худнинг ул нафаси зойиъ бўлмади. Уғлонлари ёшга тегдилар эрса соғуларлари бўлди. Қирқ етти йил давлат қилди, тингламадилар. «Биз сенинг сўзунг бирла тенгриларимизни қўзмазмиз», тедилар. Йиғилдилар, кенгаштилар. «Бизга ел келур эрмиш яроғин қилалинг», теб ёриқларин киздилар, яшиқ бошинга уриндилар. Уғул қизларин, йилқи қораларин тоғларга кивурдилар. Уларнинг одати ул эрди, қачон мунигтек қазғуға мубтало бўлсалар Маккага киши изиб қурбон қилур эрдилар, тилакларин тилар эрдилар. Учагуни отлиғ кишилардин чиқардилар бири Мозид ибн Саъд, иккинчи Луқмон ибн Од, ул ҳаким Луқмон эрмас, учунчи Қайл ибн Умар. Азин қўлдошлар бирла Маккага етдилар. Бу Мазид, Луқмон икагу ичинда мусулмон эрдилар. Маккада уларнинг қардошлари бор эрди, Муовия атлиғ. Моллиғ, жувонмард эрди. Анга қўнуқ бўлдилар. Бир ой егу, ичкуга бўлул, хамр ичиб тамошо бирла, мутриблар бирла машғул бўлдилар. Худ пайғамбар дуоси бирла мавло аzza ва жалла уларга уч йил ёғин измади, ожиз бўлдилар. Учагу қурбонлар қилиб ёғин тилаю бормиш эрдилар. Кеч қолдилар эрса Муовияма бу қўнуқлардин ялқиб ики мутриба қорабошларинга айди: «Сизлар ичку аросинда қўбсаб, симоъ қилурда ёғин тилаю келганларин, кеч қолганлариндин айту беринг. Ани англаб эвларинга ёнғайлар», теди. Қорабошлар қўбсаю бу шеърни айдилар. Шеър бу турур.

Улар муни эшитиб келган эшларин соқиндилар. Каъбага келиб қурбон қилди. Қайл айди: *Аллаҳумма ин кона Худун садиқан фа исқина*. Изин аzza ва жалла уч турлук булут изди урунг, қизил, қора. Ун эшитилди: «Эй Қайл, бу булутлардин изди урунг, қизил, қора. Ун эшитилди: «Эй Қайл, бу булутлардин бирини ихтиёр қилғил». Қайл булутларга боқди. «Урунг булутда нарса йўқ, қизил булутда не борин билмазмен», теди. Қора булут ёғинлик бўлур теб ани қўлди. Ул кэнду азоб булутин эрмиш. Ун эшитилди. *Ихтарту рамадан. Маънисин ул бўлур*: Қора кулни узурдунг Ода бирагуни тирик қўймағай, ота ўғул қолмағай. Бану Лудия теб, магар уруғи қолса уларга қолгай. Булар Од аввалидин эрмаслар. Од охиридин темишлар. Мазид ибн Саъд айди: «Илоҳий, мен уларнинг дини уза эрмасман. Ўз дининг уза тутғил». Луқмон ибн Од айди: «Илоҳий, манга узун ёш бергил». Ун эшитилди: «Неча ёш тилаюрсен?» Айди: «Каркас умри керак». Текма каркас уч юз яшаюрсен. Луқмон бир каркас боласин олиб эктулади қариб ўлгинча, яна бирни андағуқ еттини эктулади. Лубид отлиғ қаринчаға улашти. Луқмон айтур эрди: «Қачон ўлуми ёвушти эрса тоғ тебасинга элти, азин каркаслар аросинда кўзди, уларнинг орасинда бирла учгай, теб. Азинлар учтилар, Лабуд қолди, ул ерда — ўқ ўлди. Луқмонга жон берди. Ул қора булутга

етмиш минг бурундуқ урмуш эрдилар. Текма бир бурундуқ етмиш икки фаришта илкинда эрди. Ҳазрамавт еринга келтурди. Энг илк бир қуртга кўрди Миз отлиғ. Анинг учун ул етти тун, секиз кунлари «Айёми ажуз» атаюрлар. Жаброил изи ёрлиғи бирла елга эрклик бўлган фариштага айди: «Ел қабуғин очғил». Айди: «Неча очайин?» Жаброил айди: «Сигир бурнундин чиқғунча». Фаришта айди: «Ул миқдор очсам ер юзинда туфроқ тақи тоғлар, йиғочлар, тенгизлар қолмағай». «Бир кичик юзукча очғил». Фаришта андағуҳ жавоб айди: «Йигна юртуғунча очғил». Очди эрса ел ортуқроқ чиқди. *Ва амма Одун фа уҳлику би риҳин сарсарин атийатин.* Араб тилинча одий ўта кечган бўлур, яъни фаришталар сўзиндин ўта кечди. Амолиқа ўти захмат тегурмади.

Андин кечиб қатигроқ бўлди Худ теграсида бир хат тортиди. Худға захмат бермади. Ончада ел етиб келди, айдилар. *Ҳарракатна риҳу Худ* яъни Худнинг ели бизни тебрату бошлади. Анда кезин ул қарим ичинга кирдилар. Азоқларин тизларинга теги ерга тошға беркитдилар. Ел келди, азоқлари олтинга кирди, туброқларни ўнгди. Аввал ёрлиқларин сўйди, этларин ариту олди. Қуруғ сўнгуклари қолди. Анда кезин тўнларин сучулди. Бир анчалари тоғ унгуларинга кириб яшундилар. Ёл анда кириб тортиб чиқару, эв томларинга тўқию ҳалок қилди. Анда кезин сўнгукларин қарим тубинга кўмишди. Ул туброқларни узаларинга босурди. Туброқ олтинда қолдилар. Ул Халчон отлиғ кучлук ким эрса бор эрди. Ул айди: «Ман борайин елни беркитайин, қамуғни қутқарайин», теб келди. Ел чиқган йўлни икки илки бирла тутди. Илкин тирсакига теги тошға беркитди. Кўксини елга берди. Қаттиғ ун бирла чорлаб айди: *Лам йабқа илло Халхан.* Ел ани ул тош бирла кўтурди. Ҳавоға ошурди, тошға тўқию ҳалок қилди. Уларнинг орасинда кўмишди. Анда кезин қум, туброқларни узаларинга тикди. Ул ел чаҳоршанба кун етилди. Етти тун, секиз кун эсди. Яна чаҳоршанба кун охшом тинди. Ул етти тун, секиз кунга «Айёми ажуз» атадилар. *Ва амма Адун фа уҳлику би риҳин сарсарин атийатин саххараҳо алайҳим сабъа лайолин ва самонийата аййомин ҳусуман.* Худ алайҳис-салом унгуларин чиқиб уларға келди. Туброқ олтинда қамуғлари тирик йиғлаю, инграю биринг унин эшитиб бу фулон, бу фулон турур, теюр эрдилар. Ул ҳолдин Изи азза ва жалла хабар берур. *Ка'аннахўм аъжазу нахлин ҳавийатин,* қирқ тун-кун туфроқ олтинда инграну қийнандилар. Анда кезин Од хабарин уларга ким эрса айту берди. Мазид, Луқмон икагу мавлоға шуқр қилдилар. Қайл ани эшитиб қазғулуғ бўлди, айди: «Эй кўк тенгриси, агар бу сўз рост эрса менима ҳалок қилғил», теди. Ел келди, Қайлни кўтурди, ҳавоға ошурди, қайра ерга чалиб ҳалок қилди. Анда кезин элик йил тирилди.

ҚИССАИ СОЛИХ ЯЛAVОЧ АЛАЙҲИС-САЛОМ

Ва ила Самуда ахоҳум Солиҳан, хилъатин кийган, Фаста-ффируҳу сумма тубу илайҳи, теб қавминга ўгут берган, А танҳана ан наъбуда ма йаъбуду обо'уна жавобини эшитган, фа қола лаҳум расулу-ллоҳи нақоталлоҳи ва суқйоҳа ташрифин булган, тошдин дуъо қилиб инган чиқарган, «Рабби қарибун мужибун», теб ҳақ динға ундаган Солиҳ пайғамбар алайҳис-салом.

Ақл ануб келгил, эшит, Солиҳ ялавоч қиссасин,
Булгулук бошдин оёқға айтайин мен жумласин.
Ҳақ рисолат берди эрса туз тегурди қавмига,
Юриди тун, кундузин олди Самуднинг зумрасин.
Қилди имон даъватини, қўлдилар бир муъжиза,
Қўлди ҳақдин, чиқди инган ёрди тоғнинг саҳросин.
Бўта туғди барча тузун ани тингла кўрдилар,
Кун кезиклаб сув улашди ичти кэнду ҳиссасин.
Тондилар ҳақдин қамуғи, қилдилар кўп маъсият,
Уқмадин Солиҳ сўзин ҳам ушбу инган қиссасин.
Келди югуруб икки бўзчи бир азоқин кестилар,
Бўтаси инграб қайитти остилар уч саҳбасин,
Уч кун ичра бўлдилар сариг, қизил ҳам қап-қаро,
Қудрати бирла уғон қодир емурди барчасин,

Солиҳ ибн Убай ибн Асаф ибн Фосих ибн Ҳом ибн Самуд ибн Од ибн Эрам ибн Сом ибн Нуҳ алайҳис-салом. Од, Самуд икки маликлар эрдилар. Сом ибн Нуҳ ўғлонлардин бу икагудин телим ўғлонлар бўлди. Од қабиласи, Самуд Нуҳ ўғлонлардин бу икагудин телим ўғлонлар бўлди. Од қабиласи, Самуд қабиласи атадилар. Ҳуд қавми Од аввали турур. Самуд қавми Од охири турур. Од бўзунни Самуд бўзунидин укушрак эрдилар. Жаҳд еринда ўлтурур эрдилар. Сомли, ҳижозли орасинда. Самуд бўзунни Од бўзунитек узун бўйлуғлар эрдилар. Тоғлар ичинда тошлар унгуб эвлар қўбордилар. *Ва кону йаттахизуна мин ал-жибали бўлтан оминин.* Бир буюк тоғ тубинда уларнинг суви бор эрди, уларға таб бўлғуча қамуғ бутларға топинур эрдилар. Мавло таоло Солиҳни уларға изди. *Ва ила самуда аҳдхум Салиҳан.* Солиҳ уларнинг уруғиндин учун «ахоҳўм» тею ёрлиқади. Солиҳ уларни мусулмонлиқға ундади. Солиҳға пайғамбарлиқ келмасдин бурун бизинг бирга бутға топунгил теюр эрдилар. Солиҳ унамаса, кичик турур билмас, улуғроқ бўлса йўлға киргай теюр эрдилар. «Нубувват келмишда кезин мусулмон бўлунг, бутға топунманг», теди. Айдилар: «Эй Солиҳ, биз сени динимизга киргай теб умид тутар эрдук. *Йа Салиҳу қад кунта фино маржувван қабла ҳозо.* Энди бизга оталаримиз динини қўзуб азин динғаму ундаюрсан? *А танҳоно ан наъбуда мо йаъбуду*

аоба'уна. Биз бу сўзга битмазмиз, тедилар. (Ва иннано) лафи шаккин миммо тағъунана илайҳи мурибин. Яна баъзи қиссаларда Ваҳаб ибн ал-Яманий ривоят қилурлар: Нуҳ бўзуни тўфонда ҳалок бўлмишда кезин Нуҳнинг уч ўгли қолди. Нуҳ алайҳис-салом ўларинда ўғлонларинга васият қилди. Жаҳоннинг ўртасин Сомға берди. Ҳомни Мағрибға изди, Ефасни Машриқға изди.

Аймишлар, турклар Ефас уруғиндин турурлар, азинлар Сом уруғиндин турурлар. Сом Муқаддаса еринда эрди. Самуд Ҳижоз еринда эрди. Текма қабиланинг маликлари бор эрди. Бу Самуд бўзуни маккалик бирла мутаассиб эрдилар. Маккада Муовия ибн Бакр отлиғ уч юз минг эр черики бирла эрди. Ҳижоз ериндаги улуғлар йиғилиб кенгаштилар. Бизга бир малик керак бу душман бирла тўқушса. Ҳандаъ ибн Умар отлиғ эрни ўзларинга малик тутундилар. Малик анга мусаллам бўлди эрса, ўзинга бир бут қилди: қизил олтуиндин икки кўзлари ёқутдин. Бу бутга тўрт юз қилдурди. Бири одамий суратлиғ, бири арслон суратлиғ, бири қуш суратлиғ, бири от суратлиғ. Бу бутга бир эв қўборди. Икки юз қари адизлиғи, юз қари эни. Томлари жазаъдин, ақиқдин. Бу эвга юз қабуғ урди. Уд йиғочиндин бир тахт қилдурди, қизил олтун, гавҳар бирла мурассаъ. Бир тахтга тўрт азоқ қилдурди: бири зумраддин, бири жазаъдин, бири ақиқдин, бири биллурдин. Турлук-турлук тўнлар кизурди. Ул тахт уза ўлтурди, анга сажда қилди. Қамуғ қабилага киши изди. Қамуғ маликларнинг черики бирла йиғдурди. Айди: «Бу манинг тенгрим турур, мунга сажда қилинг», теди. Маликлар ул тўрт юз қабуғдин кирдилар. Ул бутга сажда қилдилар. Бири ул бутнинг оғзинга кириб «Мен сиздин хушнудмен», теб ун қилди. Қамуғлари севинуб бош кўтурдилар. Ҳандаъ ибн Умар айди: «Текма йилда бир йўли келиб мунга сажда қилдинг», теди. Ул Самуд бўзуни ул эвдин чиқиб сўзлаштилар. Бир анчаси айди: «Бизинг теграмизнинг юзи бизнинг сингар эрди», тедилар. Сўз талаштилар, санчиштилар, етмиш минг эр ўлди. Бу хабар Ҳандаъ ибн Умарга тегди. Отланиб келди, уларга айди: «Қаю ёғи бу ишни қилгайким ўзунгузга қилдингиз?» Улар айди: «Эй Малик, бизга бу тенгри керакмаз. Бизни тўқушга кўмишти. Азин тенгри тутунурмиз бизни тўқуштурмағай», теб.

Қарраъ отлиғ тоғга киши издилар, бут тутунмоға тош тиладилар. Иблис алайҳил-лаъна бурунроқ бу Қарраъ тоғинга келди. Кўрклуқ, ариқ оқ тошни кесиб кўзди. Улар келиб ани кўрдилар элтиб бир бут қилдилар. Қирқ қари узунлуқи, секиз қари эни. Боши олтуиндин, кўзлари ёқутдин, тишлари йинжудин. Турлук тўнлар кизуруб ул тахт уза ўлтурди. Анга Абҳар этадилар. Айдилар: «Эй малик, бир эр бу бутга ходимлик қилса». Ҳандаъ боқди эрса Косур ибн Убайдо отлиғ эрни кўрди. «Бу ярағайму?» тедилар. Рози бўлдилар. Косурни ул бутга ходим қилдилар. Қирқ йил хид-

мат қилди. Бир кун Иблис фаришталардин эшитдиким, бу Косур уруғиндин бир пайғамбар бўлғай Солиҳ отлиғ. Бу кофирлар анинг илкинда. Ул қавмнинг қамуғлари ул бутға йиғилдилар. Иблис алайҳил-лаъна келиб ул бутнинг оғзинга кирди. Қаттиқ ун бирла айди: «Эй менинг қуларим, бу Косур манинг табуғимға ярамаз, ани зиндонға солинг», Зиндонға кўмиштилари эрса яна бирағуни бутға ходим қилдилар. Косур қирқ йил зиндонда қолди. Қирқ йилда кезин Жаброилға ёрлиғ бўлди. «Косурни зиндондин чиқарғил», теб. Жаброил бир қанит бирла урди. Зиндонни икки пора қилди. Айди: «Эй Косур, чиқғил». Косур зиндондин чиқди. Кўнглинда сақинди: «Қирқ йил Абҳарқа хизмат қилдим. Қирқ йил зиндонда қолдим. Энди қуртулдум. Бу ердин кетайин», теб қўпти. Тоғға ўгради. Тоғ ичинда бир унғур йўлуқди. Ормиш эрди, узуди. Қирқ йил узуқуда қолди. Мавло таоло бир фариштага ани сақлатди. Косурнинг эвинда Заум отлиғ эвулги бор эрди. Аймишлар, Сохур отлиғ эрди. Бир анча рўзгор кечмишда бу хотун телва бўлди. Юғруб чорлаюр эрди. Ўзи явлоқ кўрклук эрди. Халқ анга раҳм қилди. Бир кеча саройинда бир қуш келди, қарқа суратлиғ. Айди: «Эй Заум, Косурни кўргу кўнглунг бор эрса, мани изарғил». Заум-изару борди. Ул унғурга келдилар. Қуш айди: «Эрингни ундағил». Заум қаттиғ ун бирла Косурни ундади. Ул унғур ёрилди. Косур ун берди: «Кирғил», теди. Сохур кирди, Косурни кўрди, Айди: «Эй Косур, мунда эрмишсен мунча йил бўлди. Менга налук келмадинг?» Косур айди: «Абҳар зиндонидин қуртулдум, бир кеча мунда ётурман». Заум айди: «Бир юз йиғирма йил бўлди сен мандин ғойибсен». Бу сўзларни сўзлашурда Косурнинг эвулкинга рағбати бўлди. Икагу қовуштилари. Заум Солиҳ пайғамбарга юклук бўлди. Ул соатда Косур ўлди. Келди Заум қазғулуғ. Ул қуш айди: «Бу унғурдин чиқғил», теди. Заум чиқди. Ул унғур белғусиз бўлди. Яна бу қуш айди: «Эй Заум, сўнгукингдағи ўғлонни қандин олдинг, теб сўрсалар, тануқ тиласалар уларни бу унғурга келтурғил. Тенгри таоло уларнинг шарриндин кузазгай». Заум айди: «Сен не қуш турурсан?» Заум айди: «Мен қузғунман». Сўрди: «Бошинг налук оқарди?» Айди: «Қобил Ҳобил ўлтурмакинга ман сабаб эрдим. Мавло таоло манга не жазо бергуси, андин кўркуб бошим оқарди». Айди: «Тумшуқинг налук сариг турур?» Айди: «Ужмоҳдағи заъфарондин едим», теди. Яна айди: «Аёқларинг налук яшил турур?» Айди: Минг йил Тубо йиғочинда кўндум». Яна айди: «Қорнинг налук қора турур?» Айди: «Бир кун тамуғ узасиндин кечар эрдим, ўт иссиғи мундоғ қилди». Тақи кўрунмас бўлди. Сохур эвига келди. Тўқуз ойда кезин муҳаррам ойинда душанба кун кечаси Солиҳ пайғамбар онадин туғди. Онаси Солиҳни кўндақлаб ўз элига олиб борди. Малик сўрди: «Бу ўғлонни қайдинг олдинг?» Сохур мажарони айту берди. Малик тонглади.

Айди: «Эй малик, манга иномас эрсанг келгил сенга кўргузайин», теди.

Малик ул унгурга борди. Заум қаттиғ ун бирла Косурни ундади. Унгур очилди. Икагу кирдилар. Мавло таоло Косурни тургузди. Айди: «Эй Ҳанда, бу ўғил манинг турур», теди. Тақи ўлди, кул бўлди. Малик тонглади, айди: «Мен ўз кўзун кўрдум, аммо азинлар иноммағайлар. Сен бу ўғлонни менинг қабуғимда кўйгул. Кишилар келиб асрамоққа қўлғайлар. Ончада сен асрамоққа олғил», теди. Заум андоғ қилди. Кишилар йиғилиб келдилар, асрамоққа олур бўлдилар. Сохур айди: «Ўғлон қабуғимда турур, менга ҳақроқ турур, ман олурман», теди. Солиҳни олди, асради. Ун икки ёшади, кўркланди. Ким эрса анинг кўркинга етмас бўлди. Аймишлар, ким эрса Солиҳ пайғамбарни, Муҳаммад расулуллоҳни кўрса танумағай эрдилар. Солиҳ онасининг қўйларини сақлар эрди. Маккадан Муовия ибн Бакр уч минг эр бирла келди. Ҳижозни эгирди. Ёриндасима Солиҳ Муовияни кўргани чиқди. Измас бўлдилар. Солиҳ текма бирининг илкин тутуб бир сингар ташлар эрдилар. Улардан бир қач отлиғлар келиб буларни тутғутак бўлдилар эрса, Солиҳ бир қаттиғ ун қилди. Жаброил ва Азроил ва Мекоил бир ун қилдилар. Қамуғлари тушуб ўлдилар. Маликка хабар қилдилар. Отланиб келди, ажойибни кўрди эрса бир от миндурди, бир тўн киздурди. Бошиндақи олтун тожин Солиҳга берди. Олам ичинда энг илк ўз тўнин киздурган Жандаъ ибн Умар эрди. Черикинга фармон тегурди эрса, кунда Солиҳга саломға келганлар қачон малик борғу еринга ўлтурур бўлса, Солиҳни бирга олиб ўлтурур эрди. Бир кун Солиҳ эв қабуғинда ўлтурур эрди. Маликка саломға борғали Жаброил алайҳис-салом бир кўрклук йигит суратинча Солиҳга келди. Салом қилди. Солиҳ не эрдукин билмади. Жаброил айди: «Эй Солиҳ, эвга киргил». Солиҳ эвга кирди. Жаброил алайҳис-салом пайғамбарлиқ тегурди. Айди: «Борғил, маликка айғил, айсун Оллоҳ бир турур, Солиҳ анинг ялавочи турур».

Солиҳга айди: «Бу хатолар тўнин кўзғил». Кўзди. Бир калим, тўн кизди. Улгинча Солиҳ пайғамбар ул калим, тўн ичинда эрди. Маликка теб келиб айди: «Эй кофир, айғил: *Ла илаҳа иллаллоҳу ва инни Солиҳун расулу-иллоҳи.*» Малик айди: «Эй Солиҳ ман санга қилган эзгулукнунг янути буму турур?» Солиҳ жавоб этайин теса Жаброил унамади. «Қўб, элдин чиқғил», теди. Солиҳ ул элдин чиқди. Қаръ тоғинга борди. Етти йиғочлиқ ер эрди. Солиҳ анда фаришталарни кўрди. Айдилар: «Эй Солиҳ, бу кеча мунда бир эв қўборғил». Жаброил тақи азин фаришталар Солиҳга ёри бердилар. Бир эв қўбордилар узунни уч юз қари, эни қирқ қари. Эв ўнгинда очуқ ерларни оштурди. Соғинда, сўлинда йиғочлар тикдилар. Кўки кумушдин, бузи олтундин, будоқлари кумушдин бир қандил қилди. Анинг ёруқлуқиндин ғалаба қилур эрди.

Ёриндаси кун ул қавм келиб ул эвни кўрдилар, тонглаштиллар. Кундуз ул қавмни имонга ундаюр эрди. Тушла бу эвга келур эрди. Ул элда уч юз кишидин ортуқ мусулмон бўлмадилар. Солиҳ айди: «Изиё, ман булардин умид кесдим». Жаброил келди, айди: «Эй Солиҳ, булар уч юз йил бўлди кофирликда турурлар, бу бир қач кунда кўнмагайлар». Солиҳ айди: «Эй қавм, манинг кишига борғу ишим бор», теб чиқди. Қаръ тоғинга борди, анда меҳроб қилди. Ибодатга машғул бўлди. Бошин саждага урди. Мавло таоло Солиҳга узқу кўмишди. Қирқ йил узиди. Ул мусулмонларда уч юз киши ўлдилар. Қаю бири ўлса анинг отин бу эшикка битур эрдилар, бир кун Солиҳ пайғамбар келмишда мусулмонлик уза борганимиз билсун, теб. Ер юзинда «лоилоҳа иллаллоҳ» тегучи қолмади. Бирагу Солиҳ узқудин уйғонди эрса қамуғини ўлмиш кўрди. Қирқ йил узқуда эрди. Тўрт йил Самуд бўзуни орасинда эрди. Солиҳ ул қабиладин мавло таоло бу қавмга пайғамбар изса улардин-ўқ изирур эрди, илло Лут пайғамбар ғариб эрди. Қавми орасинда Солиҳ уларни имонга ундади, азобдин қўрқутди.

Ужмоҳга умид берди, эзгулик бирла ўгут берди, эрклик бирла сўзлади, қабул қилмадилар. Солиҳни унамас бўлдилар. Қамуғлари кенгаштиллар. «Солиҳни ўзумиздан умидсиз қиладинг», тедилар. Бу биздан улуғроқ турурлар ҳасаб ва насаб ичинда. Муни ўлтурса бўлмаз. Айдилар: «Бир нарса қилалинг, ул ишни қилумаса уфтанғай, биздин кетгай», тедилар. Айдилар: «Эй Солиҳ, сан бизга на теюрсан?» Солиҳ айди: «Изи азза ва жалла бирлигинга бутунг. Яратқан, неъмат берган ул турур. Од бўзуни бутмади, на балолар тегди. Худ қавми имон келтурмади, не балолар берди». Айдилар: «Эй Солиҳ, бизни оталаримиз тобунган тенгриларимиздин йиғиб азин тенгридинму қўрқутурсан? Сўзунг кўни эрса бизга бир бурҳон кўргузгил». Солиҳ айди: «Не тилаюрсиз?» Айдилар: «Биз ийдимизга чиқалинг, сен ул тенгрингдин қўлғил, биз ўз тенгримиздин қўлалинг. Қаюси теркрак борур эрмиш кўралинг», тедилар. Ёриндаси қамуғ чиқдилар, Солиҳма борди. Уларнинг қатинда бир ўт қуруғ тоғ бор эрди. Айдилар: «Бу тоғдин бизга бир қизил тулук инган чиқарғил. Бизнинг илакимизда бўтала-сун, бизга сут берсун, биз ичалинг». Ул тоғда бир қўл бор эрди, Кайна отлиғ. Сувлари андин келур эрди. Буларнинг оталари Самуд бир кун қўлда бир тошдин ун эшитилди: Самуд бўзуни бу тошдин ҳалок бўлғуси. Айдилар: «Ушбу тошдин бир инган чиқарғил, қизил тулук, тили қора, бўйни йўғун, алини тулук, елини етилмиш». Солиҳ дуо қилди: «Изиё, сен билурсан, мандин на қўларлар». Ёрлиғ келди: «Эй Солиҳ, билур эрдук сенинг қавминг бу муъжизани қўлғайлар. Биз ани бу тош ичинда ануқлаб турур-

биз. Сен дуо қилғил, биз бералинг». Солиҳ дуо қилди. Ул тош играну бошлади. Бир инган чиқди, улар тиламиш-тек. Бир ончада инган бўталади. Инган бўтаси бирла кўбди, ўтлаю бошлади. Айдилар: *Ма асҳарака йа Солиҳу*, явлоқ жарда эрмишсан, теб имон келтурмадилар. Аймишлар, бир анчаси имон келтурдилар, бир анчаси имон келтурмадилар. Уларнинг бир қузуғлари бор эрди. Уларга етгуча инган бўта бирла келиб уларнинг қамуғ сувларин ичди. Ул кун улар сувсиз қолдилар. Солиҳға айдилар: «Бу тева бизга керакмаз». Ерлиғ келди: «Эй Солиҳ булар орасинда кезик қилғил. Бу сув бир кун тевага бўлсун, бир кун буларға». *Ва набби'хум анна алма'а қисматун байнахум*. Ани қабул қилдилар. Солиҳ айди: «Ерлиғ ул турур, бу тевага қотилманг, эмгатманг, урманг, ўлтурманг. Бу ишларда бирин қилсангиз, сизларга азоб келгай». Улар қабул қилдилар. Инган уларнинг орасинда ўтгуз йил турди. Уларнинг кезики бўлмиш кун тева бўтаси бирла тоғларда ўтлар эрди. Теванинг кезики бўлмиш кун сув қузуғ тебасинда оғар эрди. Тева бўтаси бирла ичар эрдилар. Сув яна ўрнунға инар эрди. Улар тевани соғиб, кублар тўлдуруб минг етти юз эвлук кишиси ичиб қамуғинға етар эрди. Аммо қўйлари, йилқи қоралари тевадин қўрқуб урқар эрдилар, ўтламас эрдилар. Булар бу тевани тиламас бўлдилар. Айдилар: «Биз бу тевани ўлтурмагинча мундин қутулмасбиз».

Ривоятда келур, Солиҳ пайғамбар алайҳис-салом аймиш эрди: «Сизларда бир қизил юзлук, сориг сочлиғ, чақир кўзлук ким эрса бу тевани ўлтургай», теб. Ул кишилар бу сифатлиғ ўғлон туғса отаси, онаси билдурмадин ул ўғлонни ўлтурур эрдилар. Тўқуз ўғлон туғди. Қамуғин ўлтурдилар. Ул ўғлонлари Солиҳ пайғамбарни ўлтурғали ўғрадилар. Ва каана фи ал-магинати тисъату раҳтин йуфсигуна фи ал-арзи ва ла йуслихуна. Яна бир ўғлон туғди, Солиҳ айған сифатлиғ, аммо улуғларининг ўғли эрди. Қамуғлари йиғилиб ани ўлтургани келдилар. Отаси айди: «Бу сўз ёлғон турур, Солиҳ сизни фусус тутар», теди. Сўзлари ўтмади. Анда кезин ўғлон ўлтурмак қолди. Ул ўғулға Қазор атадилар. Отасининг оти Солиф эрди.

Йигирми яшади эрса Солиҳ айди: «Одам ўғлонларинда мундин шумроқ ким эрса йўқ», теди. *Из инбаъаса ашқоҳа*. Ривоятда келмиш, ул тўқуз киши бўзчи эрдилар. Улуғлари Қазор ибн Солиф ва Мастаҳ ибн Даҳр эрди. Аймишлар, улар бирла ики ариғсиз тишилар бор эрди, бири Абира отлиғ, бири Судук. Абира қуртға эрди, аммо икки кўрқлук қизлари бор эрди. Яна икки эр бор эрди, ёвуз, бири Мусдиъ отлиғ, бири Қазар ибн Солиф. Ул икки хотунни булар севар эрдилар. Кеча уларға келдилар, таом тиладилар. Судук айди: «Бу кун кезики теванинг турур. Сувумиз йўқ ош этмакка», теди. Абира айди: «Бизинг кучумиз етса бу тевани ўлтургай эрдук. Бизнинг орамизда эр йўқ, эр бўлса бу тевани

ўлтургайлар эрди». Қазор ибн Солиф айди: «Ман ул тевани ўлтурсам не бергайсен?» Судуқ айди: «Қани ўзумни санга бергайман», теб юзини оча берди. Явлоқ кўрклук эрди, Қазор ошиқ бўлди. Яна Абира айди. Мусдиъга айди: «Ман бу қизларимда бирин сенга бергайман», теди. Хамр келтурдилар. Бу икагуга бердилар, эсрутдилар. Қўлдошлар силоҳлар олдилар. Теванинг келур йўлинда бусуб ўлтурдилар. Тева келди эрса Қазор ўтру чиқди, қилич бирла янчукин чоғди. Тева юмалану тушди. Мусдиъ бошини ўқ бирла ўткуру отди. Тева йиқилди. Қазор ибн Солиф тевани ўлтурди. Тўрт сингардин халойиқ йиғилдилар. Этини пора қилиб улаштилар. *Фа каззабуҳу фа ақаруҳа*. Яна Қазор бўтасини ўлтурғали ўғради эрса, бўта тоғ сингар ўғради. Уч йўли қаттиғ ун қилди. Ул онаси чиққан тоғга яна кирди. Солиҳ пайғамбар алайҳис-салом тутун кўруб келди. Ул кишиларни кўруб «Бўта қани?» тею сўрди эрса, «Уч йўли ун қилиб борди», тедилар. Солиҳ айди: «Уч йўли ун қилгани уч аломат белгиси турур. Уч кунда азоб келур». Айдилар: «Ул азоб нишони не турур?» Айди: «Аввалқи кун юзларингиз сарғарғай, иккинчи кунда қизарғай, учунчи кун қорарғай — азоб етилгай». Қачон Солиҳ андоғ теди эрса тева ўлтурганлар айдилар: «Тевани кэнду ўлтурдумиз Солиҳнима ўлтуралинг, бизга азоб тегмасдин бурун. Сўзи кўни бўлса биздан бурун ўлмиш бўлғай, ёлғон бўлса ул ўлғай, биз қолғаймиз», теб. Ул кеча Солиҳни писиб ўлтурмакка ўградилар. *Тақасаму биллаҳи ланубаййитаннаҳу ва аҳлаҳу*. Бордилар, тош тубинда ётдилар. Мавло ёрлиғи бирла ул тош емрулди, қамуғин ҳалок қилди. *Ва макару макран ва макарна макран ва хўм ла йашъурун*. *Фанзур кайфа кона ақибату макриҳим анна даммарнаҳум ва қавмаҳум ажмаъина*. Яна бир ривоятда тунла келиб Солиҳ қабуғиндин кеча бўлуб Солиҳни ўлтурғали ўградилар эрса, изи азза ва жалла фаришталарни изди. Тош бирла қамуғини ура ҳалок қилди. *Ва хўм ла йашъурун*. Ёриндаси улар келмади эрса Самуд бўзунни келиб Солиҳга айдилар: «Уларни сен ўлтуруб турурсан», теб Солиҳга тобундилар. Солиҳ кишиларима силоҳ олиб уларга тобундилар. Айдилар: «Солиҳ сизни эмгатмади, сизга азоб ваъдаси берди. Уч кунда ул азоб сизга келмаса не қилсангиз сизнинг», тедилар. Бу сўз бирла улар ёндилар. *Ва кона фи ал-магинати тисъату раҳтин йуфсигуна фи ал-арзи ва ла йуслиҳуна*. Ёриндаси қўлдилар, қамуғларининг юзлари сарғармиш. Билдиларким азоб етилмиш. «Солиҳини ўлтуралинг», теб тилаю бошладилар. Солиҳ улардин қочди. Бир Сақил отлиғ Абул Ваҳҳоб кунятлик ким эрсанинг эвинга келди. Ул кофир эркан, Солиҳни яшурди. Неча тиладилар аймади. Солиҳ кишиларин уру бошладилар. «Солиҳни бизга кўргузу беринг», тедилар. Мисраъ ибн Харам отлиғ киши айту берди. «Абул-Ваҳҳоб эвинда турур», теди. Абул-Ваҳ-

ҳобга бориб сўрди: «Солиҳ сенинг эвингда борму», тедилар. «Бор», теди. «Валекин сизга бермасман», теди.

Улар ёндилар. Уз ишларинга машғул бўлдилар. Ёриндаси юзлари қизарди. Учунч кун қорарди. Якшанба кун Солиҳга имон келтурганлар эвинга келди. Уларнинг бирла чиқдилар, Фаластинга бардилар. Уларнинг юзлари ема қорармиш кўрдилар эрса, бир анчаси қўптилар, ўзларинга гўр қазидилар, кафанларин киздилар, гўрларинга кирдилар, ўлтурдилар. Мавло таоло Жаброилга ёрлиғ тегурди. Тева ўлтурган ерга келиб бир қаттиғ ун қилди. Қамуғларининг юраклари ёрилиб ўлдилар, тамуғга уландилар. Ёлғуз Зурайта отлиғ қорабош қолди, қочиб чиқди. Тошдақиларга хабар қилди. Сув қўлди, бердилар. Сув ичди ул ерда — ўқ тошуби ўлди. Солиҳ улардин кўнгул кесди, айди: «Изиё, манга дастур бергил, берайин. Олам ичинда бир эзгу қул тилайин. Кўксумдаги мунгларимни анга аяйин». «Боргил», теб ёрлиғ бўлди. Солиҳ ким эрса тилаю Обу жаҳонни кезди, рўзгорда кезин бирагуни булди. Намоз қилиб турур. Анга келуб салом қилди. Айди: «На бўлди ёлғузун тенгрига топинурсен?» Айди: «Бу ерда бир улуғ шаҳар бор эрди. Анинг халқи қамуғ халқдин арифсизроқ, қатуғ кўнгуллик эрди. Мавло таоло бу шаҳарни халойиқи бирла ер қузи изди. Мандин азин тенгрини бирлаган ким эрса йўқ эрди. Менга нажот берди. Мунда мавлоға шукр қилиб тоат қилурман», теди. Солиҳ андин кечди. Бир улуғ тоғга тегди. Бирагуни кўрди намоз қилур. Солиҳ салом қилди хабар сўрди. Айди: «Бир анча халқ бирла кемига кирдук. Бир тенгиз қироғинда халойик бор эрди, явлоқ йўлсуз, кофир. Мавло таоло қамуғини фарқ қилди. Ман ёлғуз қолдим. Эмди ҳақ таолоға шукр қилурмен», теди. Андин кечди. Яна бир тенгиз қироғинда шаҳарга тегди. Халқи қамуғ кофир, магар икки қариндошлар эрдилар, мусулмон. Хурма ябурғоқиндин салалар ўруб, ани сотиб бир анчани ўз яроғларингга харж қилиб қолганини дарвишларга берур эрдилар. Солиҳ уларга тегди. Қатиг ун эшитди. «Бу на турур?» тею сўрди. Айдилар: «Бу ерда бир сазан йилон бор, тенгиздин чиқар. Охшом ўғуринда кимни бўлса еюр». Солиҳ айди: «Ани ўлтурсам бу халойиқ манга не бергайлар?» Бу ики қариндош ул шаҳар халқинга айдилар: «Бирагу келиб муңдоғ сўзлаюрлар. Ани ўлтурса ярим молимизни анга бергаймиз», тедилар. Солиҳ кўпди, икки рақъат намоз қилди тақи дуо қилди. Ул йилон ёрилиб ўлди. Улар ярим молларин бердилар. Келтуруб Солиҳга берди, Солиҳ олмади. Ул икки қариндошларга берди. Улар унамадилар. Солиҳ ул молни изаларинга бердилар. Бошин саждага уруб мавлоға шукр қилди. «Сенга топунга уч кишини булудум», теди. Мавло таоло хитоб қилди: «Ё Солиҳ, ер юзинда манинг қулларим борким, жаҳон уларнинг бирла азоқин турур». Мақотил айтур: Солиҳ бўзунинда етмиш киши имонлиғ бўлдилар, *Худ бўзунингдама андағ-ўқ*. Қачон Худ ва Солиҳ

дунёдин рихлат қилдилар эрса, улар ер юзинда терилдилар. Бир анчаси Жобилқа тушдилар, бир анчаси Жобилиса тушдилар. Бу Жобилқа ва Жобилиса икки шаҳар бири машрикда, бири мағрибда қамуғ кофирлар. Бу мўъминлар анда бўлмаса мавло таоло ул кофирларни ҳалок қилғай эрди. Улар Барс ибн Ефас ибн Нуҳ алайҳис-салом уруғиндин турурлар. Укушрағи Яъжуж ва Маъжуж турурлар. Қамуғ тамуғлуғлар турур. Бу ики шаҳарнинг дарвозаси бор. Текма дарвозадин яна бир дарвозаға бир йиғочлиқ ер эрди. Текма бир қапуғда кеча етмиш минг эр соқчи ётур эрди. Тирик боринча уларға азин кезик тегмас. Аймишлар, Худ ва Солиҳда кезин бари мулк талашди. Арабда энг илки тугал оламни тутған Намруд ибн Канъон эрди.

Аймишлар, қачон Жаброил Солиҳ қавмиға ун қилди эрса, қамуғ ўлдилар. Азоқларин остиндан ўт чиқди. Қамуғини кукурди. *Инно арсал но алайҳим сайҳатан воҳидатан фа кону қаҳашими ал-муҳтазири.* Аймишлар, арабнинг одати бор ёзида тевага, қўйға қўтон этарлар. Жарабни, қуруғ ўтемни қўтон ичида тўшаюрлар. Йилқи қора анинг уза ётурлар. Азоқ олтинда ушанур бўзун бўлур. Тенгри аzza ва жалло Самуд бўзунини анга ўхшатиб *Фа кону қаҳашими ал-муҳтазири* теб ёрлиқар. Тақи бир ривоятда қилур Абдуллоҳ ибн Аббос разияллоҳу анҳумо: Хақ таоло ики бўзунни бир азоб бирла ҳалок қилмади, илло Солиҳ қавмини, тақи Шуайб қавмини ўт бирла ҳалок қилди. Анчаси бор. Солиҳ бўзуннига ўт азоқлари олтинда чиқди. Шуайб бўзуннига кўкдин инди. Анда кезин Солиҳ Шом вилоятинга борди, анда ўрнади. Ун саккиз йил тирилди. Яна бир ривоятда, қирқ йил. Солиҳда кезин Иброҳим пайғамбарға теги ҳеч пайғамбар йўқ эрди.

ҚИССАИ ИБРОҲИМ АЛАЙҲИС-САЛОМ МАА НАМРУД АЛАЙҲИЛ-ЛАЪНА

Ул Намруд мардуд балосинга илинган, ҳарриқуҳу вансуру олихатакум оғусини тотған, *Хасби ан су'али илмуҳу биҳали муножотини қилған, молдин, ўғул-қиздин кечиби, асламту ли рабби ал-ъоламина* теган, *ва иттахаза-ллаҳу Иброҳима халилан тарифлуқ, Йа нару куну бардан ва саламан ала Ибраҳима* ташрифлик.

Иброҳим пайғамбар алайҳис-салом.

Эвда туғған, эрнак эмган, тоғда турған Иброҳим,

Юлдуз англаб, ойни тонглаб, кўкка инған Иброҳим.

Айди бир кун: «Эй она, айғил манинг тенгрим ким ул»,

Айди: «Манман» кул «сенинг ким?» тею сўрған Иброҳим.

«Уш отанг ул», теди. Айтур: «Ким отамнинг тенгриси»,

Айди: «Намруд тенгриси ким», тею сўрған Иброҳим.

Етти ер-кўкнинг ҳижобин очди мавломиз анга,
Остин-устун Арш, Сароға тегру кўрган Иброҳим.
Уй, тева, қўйлар бўғузлаб то қиёматга теги,
Бу кўнуқ тутмоқ тўрасин халқда қўзган Иброҳим.
Ўғлини қурбон қилурда кўкда ўтлаб семирған,
Қуч фидосин Жаброилдин ерда булған Иброҳим.
Болта кўтруб тилку сийған бутни сўйған очтуруб,
Эт едурған, от чиқарған, ўт ўчурған Иброҳим.

Иброҳим ибн Торих ибн Соруҳ ибн Арғус ибн Фолиҳ ибн Обир ибн Солиҳ ибн Артус ибн Сом ибн Нуҳ алай-ҳис-салом. Иброҳим ва Абраҳом. Бу қамуғ луғатлар дуруст турур яъни Абун раҳимун-бағирсоқ ота темак бўлур. Иброҳим Намруд ибн Кавс ибн Канъон ибн Нуҳ вақтинда эрди. Намруд қамуғ дунёга эрклик эрди. Аймишлар, қамуғ дунёни тўрт ким эрса тутдилар икки мусулмон, икки кофир. Мусулмон Сулаймон ялавоч тақи Зулқарнайн, кофир Намруд, тақи Бухтнаср. Намруд туш кўрди. Бир қўчқор келиб тахтини сусуб ахтару солур. Тонғдаси кўрумчи мунажжимларни, қоҳинларни йиғиб сўрди. Айдилар: «Бу йил ичинда бир ўғул туғар, санинг мулкунг анинг илкинда ҳалок бўлур», теб айдилар. Ани эшитти эрса юкрук хотунларни сақлаб қаю хотун ўғлон туғурса ўлтурди, қиз туғса-кўзди. Намруднинг бир бут йўнғучи иноғи бор эрди, Озар отлиғ. Оти Торих эрди. Бутға қаттиғ топинур учун Озар атадилар. Озарнинг хотуни Иброҳимға юкрук бўлди эрса кишилардин яшуруб юрди. Ойи, куни етилмиш ағлоқ ерга кириб ёшурун ўғул туғурди. Иброҳим атади. Намруддин кўрқмишда элтиб тоғ унгуринда кизлади, туёқ сут берди. «Ўнгузумда ўлдургинча ман кўрмадин қушқурт есун», теди. Мавло таоло Жаброилни изди, айди. Келиб Иброҳимнинг эрнакини оғзинга суқти. Эрнаки ичинда сут яратди, ани эмар эрди. Азин ўғлонлар неча бир ойда улғарса Иброҳим кунда онча улғарур эрди. Онаси қач кунда келиб сут бериб борур эрди. Қачон етти яшади эрса отаси бориб эвинга келтурди. Бир кун онасинга сўради: «Ман йўқ эрдим бор бўлдум. Менинг тенгрим ким ул?» Онаси айди: «Манман». Яна сўрди: «Санинг тенгринг ким ул?» Айди: «Отанг». «Нетак?» теса «Анинг учунким, ул мандин бийикроқ», теди. Яна сўрди: «Отамнинг тенгриси ким ул?» Айди: «Намруд». «Нетак?», теса «Анинг учунким отангдин ул бийикрак», теди. Яна сўрди: «Намруд тенгриси ким ул?» Онаси қаттиғ ун бирла айди: «Тек турғил, андоғ темагил. Намруд қамуғнунг тенгриси турур», теди. Бу сўзни онаси отасинга айту берди. Отаси айди: «Ани мундин кетаргил, бояқи тоғда-ўқ қўзғил. Бизга бир бало келтурмасун», теди. Онаси бояқи унгулга яна элтиб қўзди. Иброҳим соқинур эрди. «Мани яратған тангри мундоғ иясиз, тобуғсиз теб яратмади бўлғай. Кимга топуғ қилғу,

нетак топуғ қилғу билмасман», теб соқинч бирла кун кечурурда, охшом бўлди. Унгурдан чиқди. Зухра юлдузини кўрди ғоят ёруқ. Манинг тенгрим мундоғму эркан, буму эркан? *Фа ламма жанна алайҳи ал-лайлу ра'а кавкабан қола ҳаза рабби. Йаъни а мислу ҳаза рабби ала важҳи ал-истиҳзаи.* Қачон ул Зухра юлдузи ботди эрса, туғған, ботған, изнаған тенгриликға ярамаз. Мундоғларни севмазман, теди. Ла уҳиббу алафилина. Бир ончада ой туғди ул юлдуздин улуғроқ эди. «Манинг тангрим буму эркан?» Қачон ой ботди эрса, «Бу ема туғар, ботар эрмиш. Агар тенгрим мани кўни йўлға кўндурмаса йўлсузлардин бўлғай эрдим» теди.

Лаин лам йаҳдини рабби лаакунанна мин ал-қавми аз-золлина. Ул кечани бу соқинч бирла кечурди. Тонг отди эрса айди: «Қоронғу кетди, олам ёруди, кейин тун туғди юлдуздин, ойдин ёруқроқ. «Тенгрим мундоғму эркан, бу улуғроқ турур». *Фа ламма ра'а аш-шамса бозиғатан қола ҳозо рабби ҳаза акбару.* Кун ўртаға теги ул соқинч бирла турди. Қачон кун эврудди эрса, ашоққа тушди. Аймишлар, кунга топунғанларни кўрди. Ман мундоғлардин ироқмен». *Инни бариун мимма тушрикуна.* Айдилар: «Буларға топунмазсан, кимға топунурсан?» Айди: «Юз эвурдим ул ким эрсаларгаким етти қат ер, етти қат кўкни ул яратди. Кўни йўллуғ мусулмонман, ўртоқ теганлардин эрмасман». *Инни важжаҳту важҳийа лиллази фатара ас-самовоти ва ал-арза ханифан.* Қачон ёшадди эрса онасига келди. Отаси эвинга кирди, отаси бут тутар эрди. Иброҳимға айди: «Бу бутни бозорға элтиб сотғил». Иброҳим бутни отаси қатиндин чиқариб бўйнинға йиб боғлаб сувға солиб туброқға булғаб бозорға кивурди. Айди: «Ким олур муниким, кўрмаз, эшитмаз, ким эрсага асиғ қилмас», теб айди. Аймишлар, кунларда бир кун бир бутни олиб борурда ёзиланмоқға ҳожатлиғ бўлди. Бутни ерда қўзуб борди. Келгинча тилку келиб ул бутнинг табасинга кўп сиймиш, булғатмиш. Иброҳим ани кўруб севинмишда қаттиғ ун бирла айди:

*А раббун йабулу ас-аълабани а айнун бира'сиҳи
Лақағ залла ман балат алайҳи саъалибу
Бари'ту мин аз-золли ва аш-ширки куллиҳи
Ва оманту биллоҳи аллази ҳува ғолибу*

*Тенгриму бўлур бошинға тилку сийса бир соғин,
Кўзлари кўрмас қоронғу ҳам тили анинг оғин.
Ман булардин кулл йироқмен, қулман оллоғ мавлоға,
Қуршаниб қуллуқ қурини берк тутарман ёрлиқин.*

Иброҳим алайҳис-саломни етти йил отаси бутға соқчи қўзди. Иброҳим ул топунғанларға айди: «Сиз буларға не учун топунурсиз?» Отасиға айту бердилар, отаси Иброҳимға

маломат қилди. Иброҳим отасинга айди: «Бу кўрмас, эшитмас нарсага налук топинурсан? Яна айди: «Эй, ота, манга илме берилди, сенга берилмади. Сан манинг сўзумни эшитгил, ман сени кўни йўлга йўлчилайин», теди. *Йа абати инни қағ жо'ани ал-илми мо лам йа'тика фаттабийни.* Айди: «Эй ота, шайтонга қул бўлмағил. Бу шайтон раҳмонга ёзган ёзуқулуғ турур», теб. *Йа абати ла таъбудаш-шайтона инна аш-шайтона кона лирраҳмони асийдан.* Отаси айди: «Эй Иброҳим, сен менинг тенгриларимга бутмасмусен? Бу ишдин йиғилмадинг эрса сани ташлағайман. Бир онча мандин йироқ кетгил, теди. Лаин лам тантаҳи лааржуманнака ваҳжурни малийан. Иброҳим айди: «Салом сенга эй ота, ман кетдим эрса тарк рўзгорда сени изидин ёрлиқату қўлағайман. Ман анинг учун ким изи азза ва жалла манинг ҳолимни билкли турур». *Қола саламун алайка саастаф-фиру лака рабб иннаҳу кона би ҳафийан.* Иброҳим кенддин чиқти, ёбонга етди. Мавло таолоға қулуқ қилди. Отаси ўлди, бутлар отаси қариндоши Хозарға қолди. Хозар Лут пайғамбар отаси эрди. Иброҳим улаш айтур эрди: «Хар ойина ман бу бутларға бир қайд қилғум турур». *Лаакиганна асномакум баъда ан туваллу.* Ул ўгурға тегиким, уларнинг ийдлари бўлди. Улар ош, бўғузлар қилиб бутларинга келтуруб ўнгинда қўзар эрдилар. Ийдгоҳға чиқуб кун ўртага, теги туруб ёниб келсалар ул ошларни кўтуруб бутларимиз баркоти бу ишларға тегди теб, элтиб ўғул-қизлари бирла еюр эрдилар. Ийдлари бўлди эрса Иброҳимга айдилар: «Бирга чиқалинг», теб. Иброҳим айди: «Ман нужум илминда боқдим, манга оғриғ келуртак турур, чиқа билмазман» теди. Ул рўзгорда нужум илми явлоқ голиб эрди, эътиқод тутар эрдилар. Иброҳимни қўзуб бордилар. Иброҳим бир болта олди, бутхонаға кирди. Бутларнинг бошин, қўлларин кесиб пора-пора қилди, ушатди. Бир улуғ бут бор эрди, болтани кўтуруб эгнинга ортарў солди. Фусус тутуб бутға айди: «Ўнгунгуздаги ошни налук емазсиз?» Яна сўрди: «Налук сўзламассиз?» *Қола ало та'кулуна, мо лакум ла тантиқуна.* Кун ўрта бўлди. Кофирлар ёниб келдилар, кўрдилар бутларнинг қўли, бути синук, бошлари кесук. Намруд бўзуни бирла бутхонаға кирди. Айдилар: «Бизинг тенгриларимиз бирла бу ишни ким қилди?» *Қолу ман фаъала ҳозо биолиҳатина иннаҳу ламин аз-золимина.* Айдилар: «Бир йигит бор Иброҳим отлиғ, ул қилди бўлғай». *Фа'ту биҳи ала аъйуни ан-наси лаъаллахум йашҳадуна.* Фойида. Намруд кофир эркан, улам сўз бирла Иброҳим уза ҳукм қилмади эрса анинг мулкига завол бўлмади. Аймишлар: «Адл қилган кофир бирла мулк боқий қолур, зулм қилган кофир бирла мулк боқий қолур, зулм қилган мўъмин бирла мулк боқий қолмас. Қамо қила: *Ал-мулку йабқо би ал-ағли маъа ал-куфри ва ло йабқо биал-жури маъа ал-имани.*

Намруд кофирлиқи бирла улам сўз эшитмади. «Эл йиғил-

сун, тануқлуқ берсалар туталинг», теди. Бу кун ким эрса ёлқон сўз бирла ким эрса уза ҳукм қилса Намруддин баттар бўлур. Иброҳимни келтурдилар. «Бизнинг тенгриларимиз бирла бу ишни санму қилдинг?» тедилар. А анга фаъалта ҳозо биолиҳатино йа Иброҳиму. Иброҳим айди: «Бу ўқ қилди, улуғлари бу турур. Сўрунг, ким қилганин айту берсун, агар сўзлаю билса». Уламолар «бал фаалаҳу» бу ерда вақф «қайдиҳим хозо» сўз бошлағу Иброҳим вақф қилмади. Сўз маъниси уларга ўртди. Улар маънини англамадилар. «Улуғлари қилди» тею сандилар. «Анга — ўқ сўрунг сўзлаюр эрса, айту бергай», теди. Фас'алхум ин кону йантиқуна. Айдилар: «Бу бутлар сўзламас, биз анга нетак сўралинг!» Иброҳим айди: «Булар сўзламас эрмиш не тею топунурсиз асигсиз нарсага». А фа таъбудуна мин дуни-ллаҳи мо ло йанфаъукум шайъ ан ва ла йазуррукум. Билдиларким Иброҳимдин ўзга ким эрса қилмади. Иброҳимни қийнамоқға кенгаштилар. Иброҳимма пайғамбарлиқ ошкора қилди! Айди: «Бир тенгрига бутунг, бутга топунманг, мани тенгрининг расули тенг». Айдилар: «Бизни оталаримиз дининдин чиқариб азин дингаму кивурусан?» Иброҳим айди: «Оталарингиз қамуғ ботил дин уза эрдилар, ман сизни кўни йўлга ундаюрман». Аймишлар ул рўзгорда қамуғ элларда очлиғ бўлди. Ошлиқ топулмади. Намруд қамуғ халқларга ошлиқ сотар эрди. Бир кун Иброҳим ошлиқ олғали Намрудга келди. Намруд айди: «Манга сажда қилгил, ошлиғ берайин», теди. Иброҳим айди: «Мен ул тенгрига сажда қилурманким, ўлукни тиргузур, тирикни ўлтурур», теди. Из қола Иброҳиму раббийа аллази йўҳйи ва йумиту. Намруд айди: «Манма ўлукни тиргузурман, тирикни ўлтурурман», теди. Қола ана уҳйи ва умиту. Иброҳим айди: «Нетак тиргузурсан?» Намруд зиндондин икки ёзуқлуқни чиқарди. Бирини ўлтурди, бирини кўзди. Айди: «Ўш ўлукни тиргуздум, тирикни ўлтурдум», теди. Иброҳим билдиким кофир аҳмоқ турур. Айди: «Ёзуқлуғни измоғ, тиргузмак бўлмаз». Керак эрдиким, бу ўлтурганингни тиргузгил теса, аҳмоқ кофир бирла ҳужжатлашмакни хуш кўрмади. Бир сўз бирла тиндурмайин, теб айди: Манинг тенгрим ул турурким, кун саю кўкдаги кунни машриқдин туғурур. Сен бир кун мағрибдин туғурғил». Фа инна-лоҳа йа'ти би аш-шамси мин ал-машриқи фа'ти биҳа мин ал-мағриби. Бу сўзни Намруд эшитти эрса мутаҳаййир бўлди. Фа бухита аллази кафара. Иброҳимнинг муъжизаси ул турур. Тенгрига аза ва жалла охир замонда кунни мағрибдин туғурмағинча қиёмат бўлмағай. Иброҳимдин бу сўзлар эшитдилар телим кофирлар кўнглуга кирди, бу бутлар ботил турурлар, асиглари йўқ, Иброҳим кўни сўзлаюр биз йўлсизларбиз, теб. Фа ражаъу ила анфусиҳим фи қолу иннакум антуму аз-золимуна. Намруд алайҳил-лана ул бўзуннинг соқинчини билди эрса қўрқдиким, мандин тониб Иброҳим

таба эврүлсалар теб. Муни тутунг, ўтға кўмишинг, тенгриларингга нусрат қилинг. Қолу ҳарриқуҳу вансуру алиҳатакум. Иброҳимни ўтға отғуға кенгаштилар. Намруд айди: «Иброҳим, манинг тенгримнинг тамуғи бор. Ут бирла қийнатур. Манма букун ўт бирла қийнатайин, ким қутғарур эрмиш кўрайин», теди. Қамуғ черикка тўрт ой ўтин йиғдурди. Қаю кўлукка юкласалар кўтурмади. Тевага юкладилар ётти, кўпмади. Эшкак, от қабул қилмадилар. Қачирға юкладилар қабул қилди. Иброҳим ани кўруб турур эрди қачирға лаънат қилди. Ул йўлдин уруғламас тедилар. Букун қачирға юк юкласалар урмагинча, сўкмагинча турмас. Тул қуртғаларға чиқир игиртиб, тунлар узутмадиз кундуз бозорда сотиб ўтун солур эрдилар. Намруд биздин хушнуд бўлсун, теб. Аймишлар, бир йиғочлик ер ўтун йиғдилар, теграсинга адимдин том ёптилар, тева бирла гугурд сувадилар. Анда кезин ўт ёқдилар. Икки йилдин бурун Иброҳимни оғир кишан бирла боғлаб эв ичинда тутар эрдилар. Ўн тун-кун ўт куйди, кучланди. Айдилар: «Бор Иброҳимни эмди ўтқа отинг». Ўтнинг адизлиги уларнинг қариси бирла йигирми қари эрди. Ут келтуруб ёққан Иброҳимнинг отаси қариндоши Ҳозар эрди. Лут пайғамбар анинг ўғли эрди. Қарлуғоч тумшуғи бирла сув келтуруб ул ўтға қуяр эрди. Иброҳим айди: «Эй қарлуғоч, санинг тумшуқунгдаги сув бу ўтға нетак билгургай». Иброҳим анга эзгу дуо қилди. Қалаз келиб ўтни ураб эрди. Иброҳим анга лаънат қилди. Қирқ тун-кун куйди. Тўрт йиғоч ердан киши ёвумас бўлди. Қаю қуш ҳавода учса қанитлари куюб тушар эрди. Намруд бир манора қўборди темурдин бақирдин, анга оғди. Айдилар: «Иброҳимни нетак қилиб ўтға оталинг», теб ожиз бўлдилар. Шайтон келиб манжаниқ этмакни ўгратди. Андин бурун олам ичинда манжаниқ йўқ эрди. Иброҳимнинг илкин, азоқин етмиш ботмон темур бирла боғлаб манжаниқға урдилар. Айдилар: «Эй Иброҳим, кўрқмасмусен?» Иброҳим айди: *Ман ана фи қалбиҳи нару ал — ҳаққи фа кайфа йахофу мин нари ал-халқи*: Кимунг ичинда ҳақ ўти бўлса, халқ ўтиндин нетак кўрқар». Айдилар, улуғ ўт ёқуб нафт тақи гугурд бирла томларин сувадилар. Иброҳим айди: *«Ан-нару фи қалби ашағду мин нарикўм лианна фи қалби нару ал-мавла ва нарукум нару ағ-дунйа*: Манинг ичимдаги ўт сизинг ўтунгуздин иссиғроқ турур. Анинг учунким манинг ўтум мавло ўти турур, сенинг ўтунг дунё ўти турур». Яна айдилар: «Тенгрингдин қўлғил, сени қутғарсун». Айди: «Манинг нимани қутғарсун?» Айдилар: «Нафсунгни». Айди: «Нафс ёвуз ишлиқ, маъюб турур. Маъюб ўтға-ўқ яраюр». Айдилар: «Жонингни қўлғил». Айди: «Жон орият турур. Орият изасинга ёнар бўлур». Айдилар: «Кўнглунгни қўлғил». Айди: «Кўнгул тенгрининг турур. Тангри нетак тиласа андоғ қилғай», теди. Анда кезин манжаниқға урдилар. Неча телим халқ йиғилиб манжаниқни торта

билмадилар. Анинг учунким фаришталар келиб манжаниқни босиб турур эрдилар. Кофирлар фусус тариқин айдилар: «Эй Иброҳим, қанча борурсан?» Айди: «Яратган изимга борурман, манга йўл бергай». *Инни заҳибун ила рабби сайаҳдини.* Шайтон билдиким фаришталар манжаниқ босиб турурлар. Бир ариғ, пок киши бўлуб келди. Кофирларга айди: «Сиз муни тута билмассиз, аммо мунунг бир ҳийласида бор. Ёвуз бўлган хотунларни келтургу. Эранлар уларнинг бирла фоҳиша қилсалар анча манжаниқ кўпар», теди. Ул ишни қилдилар эрса фаришталар тарилди. Анда кезин манжаниқни тортиб Иброҳимни ҳавоға отдилар. САВОЛ: Шайтон манжаниқ қилмоқни қайдин билди? ЖАВОБ: Шайтон манжаниқни тамуғда кўрмиш эрди. Ёзуқлуғларни тамуғда чуқур ўтга отарлар. Ул чуқурнинг азоби етмиш йўли тамуғ азобиндин қатигроқ турур. Хабарда келур, Расул алайҳиссалом айди: «Манинг умматларимдин олти турлук кишиларни қиёмат кун тамуғ ичинда ул чуқурга солғайлар. Бириси, султонлар илакинда бу киши мундоғ йўллуғ турур теганни, иккинчи, ўтсуз бўлуб ўтсус молин эрклик бўлуб еганни. Учунчи, золимлар ишин битирганларни. Тўртунчи, оталар оналаринга ёмон тилин сўзлаганларни, бешинчи, муҳаннасларким, ариғсиз ишлар қилурлар. Олтинчи, тенгрилик йўлдин мол қазғаниб азин йўлда харж қилурлар». Наъзу биллаҳи мин залика.

Қачон Иброҳими ҳаводан кўмиштилар эрса айди: «Хасбуна-лоҳу ва ниъмаал-вакилу. Фа ниъма ал-мавла ва ниъма ан-насиру. Етти қат кўк фаришталари қамуғ ун кўбордилар. Айдилар: «Илоҳий, бу кун ер юзинда сани бирлаган, борлаган ёлғуз Иброҳим турур. Ани тақиму ўтга отарсан? Изие, дўстларинг бирла муъомалатунг мундоғму турур?» *Хитоб келди:* «Эй фаришталар, сиз наззора қилиб турунг. Бу ишда манинг сиррим бор, сиз билмазсиз».

Ул ҳолда Жаброил етиб келди. Ҳавода ўт тўшинда туруб айди: «*Йа Иброҳиму алака ҳажатун: Ҳеч ҳожатинг борму?*» **ФОЙДА.** Ҳожатим йўқ теса ҳожатсизман темак бўлур эрди. Қул ҳожатсиз бўлмас. Ҳожатим бор теса Жаброилга бор демак бўлғай эрди. ЖАВОБ айди: «Ва амма илайка фа ла; санга бори йўқ». Жаброил айди: «Манга ҳожатинг бўлмаса мавлоға бўлғай, қўлғил», теди. Иброҳим айди: *Хасби ан су'али илмуҳу биҳали:* «Эй Жаброил манинг тилагимга анинг билмаклиги етар, тиламак на ҳожат турур?» Иброҳим алайҳиссалом изи азза ва жаллаға кўнгул боғлади эрса хитоб келди: «Эй ўт совуғил, саломат турғил Иброҳим узар. *Йа нару куну бардан ва саламан ала Иброҳима.* Уламолар аймишлар, раҳимаҳумуллоҳ «бардан» теб «саломан» темаса эрди ўт Иброҳимни совуқи бирла ҳалок қилғай эрди. Қиёматга теги ҳеч ким эрса ўтда пишган ошни кўрмагай эрди. *Маънису* ул бўлур: Совуқ бўлғил, Иброҳим уза-ўқ турғил. Азинларга фойда. Муҳаққиқлар аймишлар, Иброҳим кўк-

синда изи муҳаббатининг ўти бор эрди. Ул ҳолда муҳаббат ўти тебращди, Намруд ўтини куюргали ўғради. *Хитоб келди*, Муҳаббат ўтинга совуғил, Иброҳим уза саломат турғил темаса на Намрудни кўяр эрди, на Намруднинг ўтини. Қамуғни куюрур эрди. Яна ёрлиғ келди. *Йа Жибрилу ағрик абди*. Жаброил борди, ужоҳдин бир мусалло келтурди ўтнинг ўртасинда тўшади. Иброҳим ул мусалло уза ўлтурди. Ўт Иброҳимнинг боғларин куюрди. Иброҳим мусалло уза намозга тўруқди. Аймишлар, Намруд Ламқанга айди: «Бу манора оғғил, Иброҳимни кўргил, нетак куймиш, кул бўлмиш». Айди: «Эй малик, бу ўт ичинда қамуғ дунё тоғлари бўлса куйгай эрди, Иброҳимниму кўяр», теди. Анда кезин манорага оғиб яна айди: «Эй малик, учагу ўнгунда ўлтурурлар теграсинда йигирми шар тиким ёз чечаклари очилмиш, чашмалар оқа турур. Хурмо йиғочи унмиш». Ламқан манорадин иниб бу ҳолни Намрудга айту берди. Намруд тонглади ўзи манорага оғди, андағуҳ кўрди, айди: «Эй Иброҳим, сан ёлғуз эрдинг, булар кимлар турур». Мавло аззи ва жалла ёрлиғи бирла ўт тилга кирди. Айди: «Эй Намруд, бири манман. Суратимни эвурдум, Иброҳимга санинг аҳмақлиғинг узрин кўларман». Айтур: «Эй Иброҳим, ул ким эрсаки ким изди?» «Изи азза ва жалла кўзайур. Намруд анга не қилғу яроғи бор». Ани эшитиб қаттиғ кўрқди. Қазғулуғ бўлуб етти тун-кун ер титради, зилзила бўлди. Намруд билгаларни, ҳақимларни йиғдурди. «Бу не зилзила», теб сўрди. Айдилар: «Бу ўтнинг қизигиндин ер тебранур», тедилар, Намруд айди: «Ўтни сўндурдунг». Сув ташию бошладилар. Ўтга қуйдилар. Телим халойиқ Иброҳимни кўралинг теб келдилар. Мавло ёрлиғи бирла ел ул кулларни юзларинга урди. Ул халойиқ қамуғ ёндилар. Кеча бўлди эрса Иброҳим ўтдин чиқди. Эвга борди. Аймишлар, Намруднинг ўн икки минг анбори бор эрди. Тўрт минги қамуғ ун эрди, қизлиқ бўлса сотмоқ учун. Иброҳим дуо қилди. Ул вилоятлардақи қўллар, унгуллар ун тўлди. Иброҳим мунодий қилдурди, келинг, ун олинг теб. Қамуғ вилоятларда тўқлуқ бўлди. Намруд ошлиқинга боқғучи бўлмади. Бир кун Иброҳим Намрудга келди. Айди: «Эй Намруд, келгил, мусулмон бўлғил. *Ла илаҳа иллаллоҳу ва иннака Иброҳиму расулу-ллоҳи*, Намруд айди: «Замон бергил, кенгашайин». Замон берди. Намруд кенгашти. «Ман Иброҳим бирла ярашурман, сиз не текурсиз?» Иноғлари, беклари соқиндилар. «Агар Иброҳим бирла ярашса, Иброҳим анинг уза эрклик бўлғай, бизнинг иззатимиз, ҳурматимиз қолмағай, Иброҳимга кул бўлғаймиз», тедилар. Намрудга сўзадилар: «Мунча йилдин беру тенгриман тединг, эмди қулманму, теурсан. Иброҳимга қулму бўлурсан, бизларни анга қулму қилурсан», тедилар. Намруд айди: «Ул нарсаким ман андин кўрдум, улуғ ишлар турур, анинг тенгриси бирла ярашмоқ керак», теди. Айди: «Ани ўт налук

куюрмади билмасмусан? Анинг учунким бизнинг оталаримиз ўтқа топинур эрдилар, улма бизнинг уруғумиз турур. Ўт бизни тақи бизинг уруғимизни куюрмас», теги. Бу қисса ичинда фойдалар бор. Ул фойда бу турур: қачир ўтун кетурди уруғи кесилди. Сичак чўп ташиди-қамуғ ўғлонлар ани тутуб юнгин юлуб ўтга сўклуб еюрлар. Калаз ўтни урди, булған ерда ўлтурурлар. Қарлуғоч сув ташиди омон бўлди. Уларнинг ўти бирла Намруд ўти ўтмади, аммо душманлик билгуртдилар. Қарлуғоч суви бирла ўт ўчмади, аммо дўстлик билгуртди. Қиёматга теги эзгу оти қолди. Эзгулук янут бўлди. Яна Намруд Ҳозарга келиб айди: «Биз нетак қилиб Иброҳимдин қуртулалинг?» Ҳозар халқни йиғиб айди: «Бу тун қотланғил, бир чуқур қазалинг. Ул чуқур ичинда тутун қилалинг? Тутунг одийни ҳалок қилур», теги. Намруд: «Ўш мол неча керак эрса олғил, бу ишни сен биткарил». Ҳозар халқни йиғиб ул ўт ёқған ерда чуқур қазиди. Теринг, туби тор, оғзи кенг. Ани сомон бирла, ариғсиз нарса бирла тўлтурди. Қамуғ халқ наззораға турдилар. Ҳозар ўт келтурди, ул сомонга кўмишди. Мавло ёрлиғи бирла ел келди. Ул ўтдин бир кесакни кетурди Ҳозарнинг бошинга солди. Ҳозар йиқилди, куя бошлади. Халқ айди: «Эй Ҳозар, ўт бизни куйдурмас, темасму эрдинг?» Ҳозар ҳеч сўзлаю билмади. Ул соатда-ўқ куйди, кул бўлди. Яна ел борди. Намруд ёқған ўтдин кул келтурди.

Ул халойиқнинг тақи ўтун ташиғанларнинг кўзинга тикти. Қамуғ қарағу бўлдилар. Иброҳим саломат қолди. Боқий қолғанлар қочдилар. Анчада Сора разияллоҳу анҳо Иброҳим қотиға келди. Сора Ҳозар қизи эрди. Баъзилар аймишлар, Намруд қотинда бир улуг бекнинг қизи эрди. Сора айди: «Эй Иброҳим, санинг тенгринг яvloқ кучлук турур, манима безорлагайму». Айди: «Санима эзгу йўлга кўндургай, ўрнунгни ужмоҳда қилгай». Сора яvloқ кўрклук эрди, айди: «Эй Иброҳим, ман ул шарт бирла мусулмон бўлурманким, мани олсам». Иброҳим айди: «Манинг молим йўқким, санга қалинг берсам». Сора айди: «Манинг қалиним ул турур. Ман шариятда бор жумла ишларда не тесам сан ани қилғил». Иброҳим қабул қилди. Сорани қўлди. Тақи бир ривоятда келмиш, Намруд манорадин Иброҳимни кўрди, ўт ичинда чечаклар очилмиш. Ўт қизил чечак бўлмиш яшил, сариғ. Ўт ўртасинда йул чиқмиш, хурмо йиғочи унмиш. Намруд айди: «Эй Иброҳим, ўт сани куюрмасму?» Айди: «Йўқ». Яна айди: «Бу ўтни санинг уза ким совутди?» Айди: «Ул ким эрсаким ўтга кивурди». Намруд айди: «Ема яхши тенгри турур санинг тенгринг», теб мусулмон бўлғаға кўнгулсинди. Қотиндақилар унамадилар. Анда кезин тутун бирла ҳалок қилалинг, теюштилар. Лут алайҳис — салом келиб Иброҳимга хабар қилди, кенддин тунда қаронғуда қочиб чиқдилар. Намруд йўлда соқчилар қўзуб турур эрди. Иброний тиллик ким эрса йўлуқса тутунг, теб. Ул тунла қамуғ тиллар мавло

қудрати бирла булғашди, тиллар айнади. Аймишлар, етмиш ики турлук тил бўлди. Ун секиз тил Ҳом уруғи ҳиндулар олдилар, ўн секиз Сом уруғи араб ва ажам олдилар. Утуз олти тил Ёфас уруғи турклар олдилар. Иброҳим бирла Лут йўл соқчилариндин ўттилар. Кечарда сўрдилар: «Кимлар-сиз», теб. Айдилар: «Биз Иброҳим тақи Лут икагумиз». Анлар ўфкаладилар. «Уларни сақлаб турурмиз, сиз бизни фусус тутиб Иброҳим, Лут теюрсиз» тедилар. Мавло таоло улардин сақлади. Азин вилоятга бориб ўрнадилар. Қачон Намруднинг ўфкаси учди эрса мавлодин ёрлиғ бўлди: Эй Иброҳим, борғил Намрудни имонга ундагил. Иброҳим Намрудга келди, айди: «Эй Намруд, бутга тобунмагил, имон келтургил. Мавлони бир тегил, мани анинг ялавочи билгил». Намруд андин айди: «Маңдин азин тенгриму бор?» Айди: «Бор». «Ул ким?» «Сени яратди, санга мулк берди, ер, кўк тенгриси ул турур». Айди: «Эмдига теги тенг эрдим. Санчишгай эрдим. Тенгри бирла санчишайин», теб яроғ қилу бошлади.

НАМРУДНИНГ КҮККА ОҒАН СҮЗЛАРИ

Қора қушлар болаларин эктуладилар. Улғарди эрса кезин бир сандук йўндурди, икки қапуғлуқ-бири устун, бири остин. Секиз азоқлиғ тўрти устун, тўрти остин. Устунги азоқларинга қора қушларни боғлатди. Ўзи ёриқи, яшиқи бирла ўқ олиб бир иноғи бирла сандукқа кирди. Қушлар устун этни кўрдилар эрса ани олғали учтилар, сандукни ҳавога кўтардилар. Бир тун-кун бордилар. Намруд айди: «Устун қапуғни очғил на кўрарсан». Очти, айди: «Бояқи-дек кўрарман». Айди: «Остин қапуғини очғил на кўрарсан?» Очти, айди: «Ер юзини қамуғ кесак кўрарман». Яна бир кун-тун бордилар. Айди: «Устун қапуғни очғил не кўрарсан?» Очти, айди: «Ер кўк нетак кўрунса андағуқ кўрунур», теди. Тақи керак, теб яна бир тун-кун бордилар. Устун қапуғни очтурди. «На кўрунур?» теса, «Қамуғ бус кўрунур», теди. «Азин борса кўрунмас», теди. Остун қапуқни очтурди. «Не кўрунур?» теса, «Ема бус кўрунур», теди. Намруд айди: «Эмди тегдимиз». Уқин олиб отти. Ёрлиғ бўлди Жаброилга, ўқин олиб балиқга санчиб, қонга булғаб сандукга сола бергил. Анинг учун балиқ бўғузланмас темишлар. Тақи ҳавода бир қуш бор эрди. Анда-ўқ ўқни анинг қонинга булғаб солди. Баъзилар аймишлар, ўқ инди, Намруд табасинга тегди. Қонга булғанди. Ани қўлдошиндин яшурди. Кўк тенгрисини ўлтурдим теб устун этларни остин боғлади. Инарда сандук ичинга ел кирди қаттиғ ун қилди. Қамуғ халойиқ ул ундин кўрқдилар, нетакким мавло ёрлиқади. *Қағ мақару макраҳум ва инда-*

лоҳи макруҳум. Айдилар: «Кўк тенгрисини ўлтурдумиз», тедилар. Аймишлар, Намруднинг қавминда юз минг эр ўврулуб Иброҳим ялавочга кўнгуллуқ эрдилар. Намруд келиб кўк тенгрисин ўлтурдум теб қонлиғ ўқни кўргузса ул сўзни қўнига тутуб яна кофир бўлдилар. *Йузиллу ман йаша'у ва йаҳғи ман йаша'у*. Иброҳимга ёрлиғ бўлди: «Борғил, Намрудга айғил, санчишур кўнгуллуқ бор эрса черик анутқил», теб. Иброҳим келиб ёрлиғ тегурди. Намруд элларинга киши изди. Черик йиғилди сони-сақиши йўқ. Қамуғи бошдин азоқга теги темур қолоғлиғ. Мавло аzza ва жалладин чибин черикинга ёрлиғ бўлди. Камуғ чибинлар чиқиб келдилар, онча тенгликким, куннинг юзун тутдилар. Намруд черикинга ёбушдилар. Ул силоҳларин, тўнларин, отларин сўнгуқларин тамом тугату едилар, кес-кес қилдилар. Намруд лаъин қочди. Саройга кирди. Саройнинг адизлиғи беш юз қари эди. Томининг теграси уч минг беш юз қари эрди. Анга кирди, қапуғларин беркитди, тунгуқларин тикди. Ўзи тани чиқғуға бир тишук кўзди. Мавло таоло бир заиф сингар азоқли, сингар қанитлиғ, сингар кўзлук ахсоқ чибинга илҳом берди. Ул тешукдин кириб келди. Намруднинг янғоқинга кўнди. Янғоқиндин сўрди, оғзи теграсидин учар бўлуб бурнунга кирди, минисинга тегди. Минисин ею бошлади. Қирқ тун-кун еди. Каъбул Аҳбор ривоятинча, мавло таоло Намруд лаъинга тўрт юз йил мулк берди. Анда кезин бурнинга кирди, яна тўрт юз йил анда турди. Ким қотинга кирса тўқ қилиб ани урдурур эрди. Анинг бирла тинмаса юмруқ била урдурур эрди. Энгсалаю бошладилар.

Ҳикмат. Намруд ул қинлар анинг учун эрди, ким тўрт юз йил тенгрилик даъво қилди. Халқларга сажда қилдурди. Қамуғ халойиқга маълум бўлсинким, мунча тенглик, юмруқлар энгсаларинга еган ким эрса тенгриликга нетак яраюр теб. Анинг бирла оғриғи тинмади. Тўпузлар уру бошладилар. Заиф бўлди, оғриғи тақи ортди. Эли куни эмгакка тушдилар. Бир улуғ иноғиға тўпуз уруғи қизиқи келди. Айди: «Ман ёрин борайин, қамуғни қутқарайин», теди. Тонгласи кун бориб тўлуз бирла урурда илкин устунрак кўтурди, қаттиғ урди. Намруднинг боши ёрилди. Ул чибин кўгарчкун чоқлиғ бўлмиш эрди, учуб чиқди. Жаброил алайҳис — салом қанит бирла ул саройни кўтуруб ерга чалди, остини устун бўлди. *Фа ата-ллоҳу бунйанаҳум мин ал-қаваъиди фа харра алайҳим ас-сақфу*. Намруд тамуғга уланди. Яна бир Зул-арш отлиғ малик анинг ўрнунда ўлтурди.

ҚИССАИ ИБРОҲИМ АЛАЙҲИС-САЛОМ МАА ЗУЛ-АРШ АЛ-МАЛИК

Иброҳим алайҳис-салом Намруднунг қамуғ анборларин олтун-кумушларин, мол-товарларин дарвишларга садқа берди. Ул вилоятдин кетдилар. Иброҳим эрди тақи лут эрди, Сора тақи икки мусулмон бирга эрдилар. Иброҳим алайҳис-салом муножот қилди, айди: «Илохий қанча борайин?» Ерлиғ бўлди: «Қаю сингар кўнглунг тиласа борғил». Бу Зул-арш малик йигит эрди, хотунларга яvloқ рағбатлиғ. Қайда бир жамоллиғ хотун бўлса ўзунга келтурур эрди. Бу Зул-арш ибн Садук ал-Ҳамирий йўлда соқчилар кўзуб ўнда бирисин олур эрди. Ун беш киши Иброҳимга йўлуқдилар ушр қўлдилар. Иброҳим айди: «Бизда ушру қўлғутақ мол йўқ. Ўғлонларимиз бор, неча тиласанг олғил». Ўғлонларин санадилар тўқуз чиқди, айдилар: «Ун бўлса бирин олғай эрдимиз. Бу тўқуздин бизга нарса тегмас аммо бу сандук ичинда на бор кўралинг», тедилар. Сандукда Сора бор эрди. Хабарда келмиш Расулдин, алайҳис-салом. *Ар'расад шарру халифатин (фи ал-арзи)* маъниси ул бўлур: тенгри азза ва жалла яратмиш нарсаларда йўл сақлаб нарса олғанлардин ёвузроқ йўқ. Неча жаҳд қилдилар бўлмадилар. Сандукни очдилар. Сорани кўрдилар, яvloқ кўрклук. Айдилар: «Бизнинг маликимиз мундоғларни тилаюр, сан муни қанча қочуруб борурсан», теб Иброҳимни кендга кивуруб тушурдилар. Маликка бориб сўзин айдилар. Малик Сорани кўрмадин эшитмак бирла кўнгулук бўлди. Ҳожибқа айди: «Тарк ул эрни манга кетурғил», теб айди. Ҳожиб борди, Иброҳимни маликка олиб келди. Малик Иброҳимни кўрди, кўрклук, жамоллуғ. Оғирлади, ёнинда ўрун берди, «Отинг на?» теб сўрди. Айди: «Отим Абдуллоҳ», теди. Малик айди: «Сандук ичинда на бор?» Иброҳим қўрқти. Манинг эвлугум тесам анга тамаълиғ бўлур, мани ўлтургайлар теб, манинг қариндошим турур, теди. Ул маъни уза айдиким мўъмин мўъмининг қариндоши бўлур. *Иннама ал-му'минуна ихватун*. Малик айди: «Эй Абдуллоҳ, бу кун ман Миср маликиман, молим, товарим телим. Қариндошингни манга берсанг», теди. «Сени мулк ичинда ўртоқ қилурман», теди. Иброҳим қазғулуг бўлди. Бошин қузи кўмишди. Малик айди: «Эй Абдуллоҳ, налук сўзламассан?» Айди: «Манинг қариндошим болиға турур. Дастур андин қўлмоқ керак». Малик айди: «Сан борғил дастур қўлғил». Иброҳим қўбти, қазғулуг бўлуб Сораға келди. Сора айди: «На бўлди санга, қазғулугсан», теса бу сўзларни қамуғ айту берди. Сора йиғлаю бошлади, айди: «Эй Иброҳим, налук кўни сўзламадинг, ўзунгни, манима балоға солдинг». Анча сўзлашгинча малик ошуқуб ики юз эр бирла ҳожибни изди. «Борғил ул эрни сингли бирла манга келтурғил», теб. Иброҳимни Сора бирла

келтуртди. Сора бошинга каттон чодир ўртунуб кирди. Малик Иброҳимга тахт уза ўрун берди. Сора ема Иброҳим қатинда ўлтурди. Малик айди: «Эй Абдуллоҳ, манинг молим, мулкунинг ниҳояти йўқ, ёрдисини санга берайин», теди. «Қариндошингни манга бергил», теди. Иброҳим айди: «Манинг қариндошим ўлтуруб турур, сўзласун», теди. Малик Сорага айди: «Манинг минг қорабошим бор, султон уруғи турурлар. Қамуғин санга берайин тақи акангга топуғ қилсуналар, сан манга бўлғил», теди. Сора йиғлади, ҳеч сўзламади. Маликнинг ўфкаси келди, айди: «Эй Абдуллоҳ, сандин уялиб сўзламас», теб Иброҳимнунг илкин тутуб чиқарди. Бир том тубинда ўлтуртдилар. Иброҳим явлоқ кўнчилик кўнгли Сорага машғул бўлди эрса, Жаброил келди қанити бирла Иброҳимни Сорани азоқиларин кетарди. Иброҳим Сорани кўрди, кўнгли тўланди. Малик Сорага неча сўзласа жавоб бермади, илкани юзига ўртуб йиғлар эрди. Маликнинг сабри қолмади. Кўбти, Сора қатинга келди, юзин теб илик сунди. Иброҳим айди: «Илоҳий қудратингни бу кофирга кўргузгил», теб. Маликнинг икки илки бўйинунга теги қуруди. Малик айди: «Эй Сора, дуо қилғил иликларим ўнгалсун, ман санга дастур берайин», теди. Сора дуо қилди, икки илки ўнгалди. Яна қасд қилди икки илки қуруди. Яна дуо қилди эрса яна ўнгалди. Уч йўли қуруди. Ер тебради, зилзила қўпди. Малик айди: «Бу на бало турурким, сандин манга тегди». Сора айди: «Мендин эрмаз, сани кофирлиқингдин, тақи куч тегурганингдаин турур». Малик айди: «Ман санга куч тегурмадим». Сора айди: «Манга куч қилмадинг, вале тангри ялавочига куч қилдинг». Малик айди: «Қаю ялавочга куч тегурдум?» Сора айди: «Иброҳим ялавочга куч тегурдунгим, Намруд анинг илкинда ҳалок бўлди». Малик айди: «Ман Иброҳимни ҳаргиз кўрмишим йўқ, нетак куч тегурдум», теди. Сора айди: «Бу Иброҳим манинг эрим турур, мани андин азирдинг, санга бу бало, эмгак ул сабабдин тегди». Малик айди: «Бу эмгак санга, тақи манга андин тегдиким, сани қариндошим теди, хотунум теса қатилмаз эрдим», теди, Сора айди: «Санинг зулунг, кучунг, кофирлиқинг сабабидин айту билмади. Эвлугум теса ани ўлтургай эрдунг». Малик айди: «Ман ҳеч ким эрсадин куч бирла нарса олмишим йўқ». Ҳожибга айди: «Борғил, ул эрни келтургил». Иброҳимни келтурди эрса малик қўпди, Иброҳимнинг азоқинга тушди, айди: «Сан ул Иброҳиммусанким, Намруд анинг илкинда ҳалок бўлди?» Иброҳим айди: «Манман». Малик айди: «Тенгрингни сифат қилғил». Иброҳим айди: «Манинг тенгрим етти қат кўкни, етти қат ерни яратган, мунтаҳийдин устун азамати, сародин остин қудрати бор. Улаш бор эрди. Улаш бўлғуси эши, қўлдоши, тенги-тўши, ўртоқи йўқ. Ким эрсадин туғмади, ким эрса андин туғмади. Махлуқга менгзамаз. Не тиласа қилди, тақи не тиласа қилур. Тирикни

ўлтурур. Ҳлукни тиргузур. Ҳзи ўлмаз. Қамуғ анинг қудратинда турур, қамуғ нарсага мавло турур». *Йухйи ва йумиту ва ҳува ҳаййун ло йамуту би йадиҳи алхайру ва ҳува ала кулли шай'ин қодирун.* Зул-арш айди: «Етмиш йил бўлди ман Зухра юлдузга топунурман. Авлоси бу соқинчдаман. Бу адиз кўкни тиргуксиз тутар, яғиз ерни сув уза сақлаб, юлдузларни ким тушурур, ким ботурур, кундузни ким ийлатур, тунни ким келтурур. Бу ишларини қамуғ санинг тенгринг қилур эрмиш. Манинг илким, бўйнуи қуриди, нетак қилайин», теди. Жаброил келди, ёрғиз тегурди: Зул-арш айғил қамуғ молин товарин, олтуни, кумушин санга берсун. Ман илкин ўнгалтайин, теди. Иброҳим алайҳис-салом мавло ёрлуғин тегурди эрса Зул-аршнинг Ҳожар отлиғ қорабоши бор эрди. Мағриб маликнинг қизи эрди. Солиҳ ялавочнинг уруғиндин эрди. Анинг отасин ўлтуруб ани булун келтирмиш эрди. Қамуғ қорабошларга ани эрклик қилмиш эрди. Молин, товарин, ҳазина калидларин Иброҳимга бергил. Қамуғин берди. Иброҳим дуо қилди, Маликнинг илки тақи бўйни ўзақитак саломат бўлди. Зул-арш дарҳол имон келтурди.

Ашҳаду ан ла илаҳа илла-ллоҳу ва ашҳаду аннака Иброҳиму расулуллоҳи, теб мусулмон бўлди. Иброҳим айди: «Эй малик, бу молким манга бердинг, ман қабул қилдим яна санга бағишладим», теб. Ҳожар қамуғин олиб берди. Иброҳим етти кун малик Ҳаззон элинда турди. Имон ва ислом ўгратди. Сакизинч кун Жаброил келди, ёрлиғ тегурди: «Эй Иброҳим мавло ёрлиқар, бу ер санинг эрмаз мундин кетгил» теб. «Манга фармон келди», теб маликка хабар айди. Малик айди: «Манинг бирла турғил. Миср подшоҳлиқини санга берайин, тақи санга қул бўлайин». Иброҳим айди: «Манга дунё мулки керакмаз». Малик Ҳожарга айди: «Ҳазинадин бир тож бирла бир олтун қур тақи юз минг олтун келтургил». Келтурдилар. Иброҳим ўнгинда қўзди. Айди: «Қабул қилғил». Жаброил келди айди: «Қабул қилғил». Яна юз минг тева, юз минг от, юз минг уй, юз минг инак, юз минг қўй, тўрт юз қарабош. Қамуғи олтун бирла қоплоғлиғ берди. Малик айди: «Эй Сора, бу тож Мисрнинг етти йиллиқ хирожи турур. Бу санга лойиқ турур». Жаброил келди. Иброҳимга айди: «Сорага айғил қабул қилсин». Малик айди: «Бу тўрт юз қарабош қамуғ маликлар қизи турур, санга бердим қабул қилғил». Сора айди: «Кэнду мавло аzza ва жалланинг бир заиф кунги турурман. Яна қарабош манга нега керак, аммо ёлғуз Ҳожарни манга бергил». Малик буюрди, ўн минг олтун тақи минг қўй, икки юз тева, икки юз уй келтурди. Ҳожар бирла қамуғини Сорага бердилар. Жаброил келди, айди: «Эй Иброҳим, Сорага айғил қабул қилсун». Сора қабул қилди. Анда кезин Иброҳим алайҳис-салом мол товарларни олиб Сора бирла Ахзон вилоятинга бордилар. Қаю ерда тушсалар бир йиғочлиқ йил-

қи қора тутар эрди. Иброҳим урдун еринга келди. Олти минг қора кўрди, қамуғи йилқи қоралиғлар. Иброҳим Лутға айди: «Мунда тушгил». Тушди. Қора эв тикди. Иброҳим бир қузуғ қаздурди. Тотлиғ сув чиқди. Ул кишилар айдилар: «Бу эр телим йилқи қора бирла бизнинг ўтлоғимизни қувартур, муни чиқаралинг. Бу қузуғ бизга қолсун». Мундоғ сўзлашурда Зул-арш малик черики бирла Мисрға борур бўлуб ул ерга тушди эрса, уч киши бориб Иброҳимни маликка келтурдилар. Малик Иброҳимни кўрди эрса ура кўпди. Тахтдин иниб ўтру борғали ўгради эрса Иброҳим айди: «Ўлтурғил», теб илики бирла ишорат қилди. Малик ўлтурди. Ул кишилар юкунуб маликка айдилар: «Тун-кун йилқи қораси бирла келиб ўтлоғимизни, сувлоғимизни қувартур, мундин чиқсун», тедилар. Малик айди: «Сен не теюрсан?» Иброҳим айди: «Ман ғарибни кетгил теса кетайин», теди. Малик айди: «Сизнинг аро ман бир ҳукм қилсам бўлғайму?» «Бўлғай», тедилар. Малик айди: «Сиз ўн қўй келтурунг тедилар, пишурунг биз егалин. Иброҳимма ўн қўй келтурсун, пишурсун. Анима егалинг қаюнгунунг оши бирла тўярмиз, кўралинг, ўлган қўйларни тиргузунг. Ким тургузса бу ер сув анга бўлсун». Ул кишилар бу сўзга қазгулуғ бўлдилар. Ўни орук қўй келтуруб бўғузладилар. Ош қилиб эвга кивурдилар. Малик черики бирла ани едилар. Текма биринга бир кесак эт тегди. Анда кезин Иброҳим ўз ошин келтурди. Уч минг эр ани едилар. Қамуғ тўйдилар. Ул қўй оши андагук қолди. Иброҳим кўпди. Қўйларнинг терисини уларға-ўқ кўмишти. Дуо қилди, қамуғ қўйлар тирилди. Малик ер, сувни Иброҳимқа ҳукм қилди ўзи узр қўлуб отланди. Иброҳим анда қолди. Ул кишилар Иброҳимға ҳасад қилиб бир тунда ўлук итни келтуруб қузуғга солдилар. Иброҳим Лутқа айди: «Кеталинг». Иброҳимнинг ўн икки сурук қўйи бор эрди. Текма бир сурукда бир олтун тублуғ ити бор эрди. Муқаддаса еринга тўрт йиғочлиғ ер бор эрди. Анда бориб ўрнадилар. Бир кун Иброҳимға Сора айди: «Ман қаридим, санга хизмат қилғу кучум қолмади. Манинг учун телим эмгаклар кўрдунг. Бу Ҳожарни санга бағишладим, санга бўлсун», теди. Аймишлар, Ҳожар оти анинг учун берилдиким, Сора айди: «Манинг учун кўп эмгандинг муни олғил, санга янут бўлсин», теб. Араб тилинча «Ҳо ужрака» теди, Ҳожар атанди. Сора Ҳожарни Иброҳимға берди. Ҳожар Солиҳ ялавоч уруғиндин эрди.

ҚИССАИ ИСМОИЛ АЛАЙҲИС-САЛОМ

Ул йа абати ифъал ма ту' мару сатажигуни ин ша'а-ллоҳу мин ассобирина, теб ёрлиғға бўюнсунган, Ва фадайнаҳу биз биҳин азимин хилъатин кийган, Иннаҳу каана содиқа ал-ваъди ва каана расулан набийан зикри бирла маъруф

бўлган, мавло ёрлиқинга инқиёд қилиб азиз жондин кечиб ўзини қурбон қилган Иброҳим алайҳис-салом. Софий Исмоил ялавоч кўнгли тўлуғ қад сафо.

Содиқ ул-ваъд атанибон ваъдасин қилди вафо,
Тепти ерга икки азоқин, топти ерда бир қузуг,
Булди замзамнинг сувини, бўлди иллатга шифо.
Қаъбанинг тошин ташиб қурбон қилган ул Забих,
Теграсинда тоғ тануқлар Марва эрди ҳам Сафо.
Халқ аро ортуқ бағирсоқ эрди мавлоға мутӣ,
Ўзгаларга вофий эркан, ўзига тегди жафо.
Туғмадуқ эрди онадин туғди ёлгуз бир ўгул.
Туғмади андин ялавоч ёлгуз эрди Мустафо.

Сора разияллоҳу анҳо тўқсон яшамин эрди. Ўғул-қизи бўлмади. Иброҳим алинда Муҳаммад Мустафонинг нури бор эрди. Сораға ваъда қилмиш эрди: «Бу нур сандин бўлган ўғлонға теггай», теб. Қачон Иброҳим Ҳожарға қовушти эрса ул нур Ҳожар раҳминға борди. Сора кўрди ул нур Иброҳимдин кетмиш. Ўфқаси келди. Ул нурдин умидсиз қолмишинга қаттиғ кунилаб Иброҳимнинг яқосин тутди. Эрнинг яқосин энг илк Сора тутди. Одамдин тоғят ҳеч зиллат тутмиш йўқ эрди. Жаброил келди, айди: «Эй Иброҳим, Сораға айғил сабр қилсун». Сора айди: «Нетак сабр қилайин, сексон йил бўлди мени бу умид уза тутар эрдинг. Бу кун ул ваъданг манинг қорабошимға тегди». Иброҳимнинг Сора бирла тириклиги инади. Сора онт ичти, Ҳожарнинг уч андомини маъюб қилгайман, теб. Бир кун, Ҳожар инак соғарда келиб Ҳожарнинг бурнин, қулоқин кескали ўғради эрса Ҳожар фарёд қилди. Жаброил келди Иброҳимқа айди: «Айғил Сора Ҳожарға куч қилмасун. Тенгри азда ва жалла куч қилганларини севмаз». Сора айди: «Нетак қилайин мен уч нарқасин кесгайман теб онт ичибман». Жаброил айди: «Айғил Сораға икки қулоқин тилсун тақи уят андомини хатна қилсун, тақи ондин чиқсун». Сора икки қулоқин тилмади, маъюб бўлғай теб, хатна қилди, эрга ярамағай, теб. Жаброилға ёрлиғ бўлди. Учмоғдин икки олтуғ исирға келтурди. Ҳожарнинг қулоғинға суқди. Кўрки ортуқроқ бўлди. Хатна қилди эрса эрга тақи севуқрак бўлди. Авратларға хатна қилмоқ Ҳожардин қолди.

Баъзи ривоятларда келмиш, Исмоил Ҳожардин мундағуқ туғди. Яна азин ривоятда андоғ келурким, қачон Ҳожарнинг ойи-куни ёвушди эрса Сора азин сабр қилмади. Иброҳимқа айди: «Ҳожарни мундин кетаргил, мен кўрмайин», теб. Жаброил келди. «Кетаргил», теб. Иброҳим икки тева келтурди. Биринга Ҳожарни мундурди, бирини ўзи мунди. Тебрадилар. Сора Иброҳимқа андоғ айди: «Манинг кабиним ул турур, уч иш қилғил. Бир улким Ҳожарни

эл йўқ, киши йўқ ерда қўзғил, иккинчи, тевадин инмагил, учунчи, кеча қўнмағил». Бу уч ишга онт берди. Иброҳим онт ичти. Муқаддаса ериндин чиқди. Муқаддасадин Маккага теги бир ойлиғ ер турур. Мавло таоло ернинг тамурин тортдурди. Бир кунда етдилар. Кишисиз ўт, сувсиз ерда қўзди. Нетакким мавло таоло ёрлиқар. *Раббана инни асканту мин зуррийати бивадин ғайри зи заръин инда байтика ал-муҳаррам.* Ончада Макка йўқ эрди. Байт ул-маъмур бор эрди. Иброҳим Ҳожарни қўзуб ёнди. Бир анча озук, ичку сув қўзуб кетди. Қач кунда кезин Ҳожар ўғул топди, ой, кундин кўрклукрак. Мустафонинг нури элинда. Ҳожарнинг суви туганди. Уғулни қўндақлаб тикиб қўзди. Сафо тоғиндин ун эшитди. «Уш сув», теб, Марва тоғиндин ун эшитди, «ўш сув», теб. Анда борди сув кўрмади, мунда келди сув кўрмади. Етти йўли мундоғ ун келди. Сафодин Марваға, Марвадин Сафоға югурди, сув булмади, ожиз бўлди. Ул югурмак бу кун ҳожиларга суннат қолди. Ул ҳолда Ҳожар тенгриға Исмаъ йа илу тею муножот қилди. Ил сурёний тилинча тенгрининг оти турур. «Изиё эшитгил», темак бўлур. Ул йўлдин Исмоил от берилди. Исмоил йиғлаюр турур эрди. Унин эшитди, етиб келди. Кўрар, Исмоил эврулуб юзин тушмиш. Икки азоқин ерга тепар. Тепган ерда Жаброил қанити бирла уруб ерни ўнгди, сув чиқарди. Бу кун Замзам қузуғи ул турур. Ул сув оқиб чиқар эрди. Ҳожар келиб сув оқарин кўруб севунмишда сув туганмасун теб тош, қумни теграсинға йиғди. Ул кун Ҳожар сув йиғмаса эрди бу кун Маккада бир ариқ сув бўлғай эрди. Исмоил баракотинда бир кун муътафикот ериндин Бану Жарҳам отлиғ арқиш Шом вилоятинга Макка ериндин кечар бўлдилар. Учар, югурур қурт, қушлар кўрдилар эрса из изару бордилар. Исмоилни кўрдилар, явлоқ кўрклук онаси бирла ўлтурур. Тақи сув кўрдилар. Ҳожарға сўрдилар: «Бу қузуғ кимунг турур?» «Бу ўғлоннинг турур». «Ўғлон кимунг турур?» Айди: «Иброҳимнинг». Айдилар: «Иброҳим ким бўлур?» Айди: «Улким Намруд анинг илкинда ҳалок бўлди». Булар бири биринга айдилар: «Бизнинг ер, юртимиз яроғсиз, кишиларимиз ариғсиз турур. Кўчуб бу ерга келалинг», темишлар. Ҳожарға айдилар: «Сен мунда ёлғузсан, Исмоилма ёлғуз турур, тиласанг биз мунда келалинг». «Йил саю йилқи қорадин, мол товардин ўнда бири бу ўғлонга бералинг», тедилар. Ҳожарма қабул қилди. Бу сўзга чакки битик қилдилар. Анда кезин эвларин, элларин кўчуруб келдилар. Маликларининг оти Ханифа ибн Суманда ал-Хухумий эрди. Уч минг беш юз эвлюк киши келиб Маккада ўрнадилар. Эв бино қилдилар, бозор қўпордилар. Йил туганди эрса мол товарнинг ўнда бирин чиқардилар. Ики минг қўй, уч минг тева, етти минг уй бўлди. Қамуғин Исмоилга бердилар. Йил саю мундоғ қилур эрдилар. Исмоилнинг йилқи қораси укуш бўлди. Йигирма бир яшади эрса Аммора отлиғ қиз бердилар.

Бир кун Исмоил овға бормиш эрди. Иброҳим Исмоилни кўра келди. Сора Иброҳимга онт берди тевадин инмагил теб. Иброҳим келиб Исмоилнинг эвин сўрди, айту бердилар. Қапуғинга келди ундади. Келин ўлтурур. «Исмоил қайда?» теса «Овға борди», теди. «Қачон келур», теса «Нима кўб сўзлук киши эрмасму», теди. Иброҳим айди: «Исмоил келса мундоғ сифатлиғ киши келмиш эрди санга салом айди тегил. Тақи қапуғунг эшиги яросиз турур, азин эшик урсун теди тегайсан», теб борди. Исмоил келмишда бу сўзларни айту берди. Исмоил айди: «Ул отам турур, сан ани оғирламамишсан. Эвунг эшигин кетаргил тедиги сени аймиш. Эмди сан манга ҳожат эрмасан», теб талоқ берди. Бир йилда кезин бану Харим улуғининг қизи Саййида бинт Массос ал-Хурхумий қизини қўлди. Исмоил ғоят овға ўч эрди. Яна овға чиқмишда Иброҳим келди яна Саййидага сўрди. «Овға борур», теди. «Келгинча тушунг ош бўғуз қилайин», теди. Иброҳим айди: «Манинг ондим бор, туша билмазман» теди. «Пишинг ош борму», теса оқ тева арёни чиқару берди. Иброҳим ичди, тақи айди: «Тенгри йилқи қораларингизга баракот берсун», теб дуо қилди. Ул вилоятда тева телим бўлур. Расул ёрлиқади: ул кун Исмоил эвлуки этмак бермиш бўлса эрди, Иброҳим дуоси баракотинда бу кун Маккада ошлиқ учуз бўлғай эрди. Яна айди: «Тевадин тушунг соч сақолингизни юву берайин», теди. Иброҳим айди: «Тевадин иниб бўлмас онт ичибман», теди. Ул ерда бир улуғ тош бор эрди. Айди: «Сингар азоқингизни бу тош уза қўзунг, соч сақолингизни ювайин» теди. Иброҳим соғ азоқин тош уза қўзди, сўл азоқин тева узасинда тошга ошиб бир сингар соч сақолин ювди. Яна бир азоқин кўйди ани ҳам ювди. Анда кезин Иброҳим айди: «Исмоил келса айғил Иброҳим санга кўп салом айди, тақи бу эшикни берк тутғил деб айди тегил». Исмоил келмишда Саййида салом тегурди. Тақи қамуғ сўзларни айту берди. Исмоил айди: «Ул манинг отам турур. Ул эшик тею сани аймиш».

ҚИССАИ ЗАБИҲИ ИСМОИЛ АЛАЙҲИС-САЛОМ

Уламолар аросинда ихтилоф бор. Забиҳ Исмоилму ё Исҳоқму? Араб қамуғи айтур забиҳи Исмоил турур. Араб қамуғи Исмоил уруғи турур. Жухудлар Тавротда хабар берурларким забиҳи Исҳоқ турур. Анинг учунким жухудлар, тарсолар Исҳоқ уруғиндин турурлар. Баъзилар аймишлар иккиси забиҳ турурлар. Бир йўли Исмоил эрди, бир йўли Исҳоқ тамассук қилурлар. Бу ҳадисга Расул ёрлиқади: Ана ибну забиҳайни. Маъниси ул бўлур, ики бўғузланмишнинг ўғлиман. Мундин мурод Исмоил, тақи Исҳоқ турур

темишлар: САВОЛ: Мустафо алайҳис-салом Исмоилдин турур, Исҳоқдин эрмаз.. Ики бўғузланмишнинг ўғлиман темак нетак бўлур? ЖАВОБ: Арабнинг одати бор. Амmani ота теюрлар. Уламоларда бириси айтур: агар Исмоил забиҳ эрди теб уч талоқ онт ичса эвлуги талоқ бўлмагай, анинг учунким оллоҳ таоло Қуръон ичинда Исмоил қурбон қилинмиш қиссасин тамом қилинмишда хабар берур, ёрлиқар: *Ва башшарнаҳу би Исҳака набиййан мин ас-солиҳина*. Аммо дурустрак қавл ул турурким ана ибну забиҳайни дин мурод бири Исмоил турур, яна бири отаси Абдуллоҳ турур. Хабарда келур, Мустафо алайҳис-саломнинг улуғ отаси Абдул Муталлиб вақтинда Замзам қузуғи қуруди. Тенгри азза ва жалла бирла назр қилди: «Тенгри азза ва, жалла сув берса бир ўғлумни қурбон қилгайман», теди. Аммо уламолар аймишлар, Абдул Муталлиб назр қилди. «Изи азза ва жалла манга ўн ўгул берса қамуғ соз, силаҳ олиб тўқуш куни манинг ўнгумда турсалар. Ани кўрсам бирин қурбон қилгайман», теди. Ул кун Абдул Муталлибнинг тўққуз ўғли бор эрди. Хорис, Абу Лаҳаб, Аббос, Ҳизор, Ҳамза, Муқаддам, Жаҳл, Зубайр, Абу Толиб. Қамуғлари бир онадин. Ўнунчи Абдуллоҳ туғди азин онадин. Қамуғдин Абдуллоҳни ортуғроқ севар эрди. Қуръа солдурди, қаконгиз отинга чиқса ани қурбон қилайин теб. Қуръа Абдуллоҳ отинга чиқди. Абдул Муталлиб пичоқ элди, қурбон қилғали Абдуллоҳға ўгради. Абдуллоҳнинг онаси қариндоши бор эрди Темур маҳзум отлиғ. Уларнинг сўзлари Маккада юрир эрди. Шом вилотиинда бир фол очқучи бор эрди. «Анга киши иза беринг, улма ҳукм берса анинг сўзинча қилинғ», тедилар. Бориб сўрдилар эрса Абдуллоҳни турғузунг, тақи ўн тева турғузунг қуръа солинг. Тева отинга чиқса тевани қурбон қилинғ, Абдуллоҳ қолсун. Абдуллоҳ отинга чиқса яна ўн тева ортурунғ, қуръа солинг. Бу тариқ бирла ўнар-ўнар ортурунғ, қуръа солинг. Тева отинга чиқғунча андоқ қилдилар. Тева юзга теғди эрса ончада тева отинга чиқди юз тевани қурбон қилдилар. Абдуллоҳ қолди. Бу кун шариятда эр баҳоси юз тева андин қолди. Расул алайҳис-саломнинг «инни ибну забиҳайни» темиши бу турур.

Ривоят қилурлар: Иброҳим туш кўрмишда айдилар: «Кўпқил, қурбон қилғил». Иброҳим тонг бирла кўпди юз қўй келтурди қурбон қилди. Иккинчи кеча яна туш кўрди. *Йа Иброҳиму кум ва қарриб ал-қурбана* Иброҳим тонг бирла кўпди юз тева қурбон қилди. Учунчи кеча яна туш кўрди. Кум ва қарриб ал-қурбана. Иброҳим айди: «Манинг қурбоним на турур? Нани қурбон қилайин?» Айдилар: «Биздин азин кимни севдунг эрса ани қурбон қилғил». *Избаҳ валагака*. Билдиким Исмоилни қурбон қилғу. Ёриндаси Ҳожарға айди: «Бир азиз дўстум бор, бу ўғулни тиллаю турур келтурғил кўрайин, теб. Эмди Исмоилни бошини, сочини ювғил, анда элтайин» теди. Ҳожар Исмоилни ювди,

сочини таради. Ариғ тўнлар киздурди эрса Исмоил ғоят кўрклуқланди. Онаси Исмоилнинг юзинга боқди, айди. Ой-так юзин, кунтак кўркин, қаламтек кўзин, ўқтак кирпукин, ақиқтак эринларин, йинжутақ тишларин, пистатақ оғзин, қизил менгизин, силиғ юзин, бўйнин қучуб, ўпуб айди: Байт:

Эй кўнглум овунчаси ўграб йироқға бормағил,
Ярлиққа ёлғуз онангни бағрини ўртамағил.
Ушбу кетмағидин ўлмакимни тилар эрсанг сана,
Ман ўнгуиғда ўлайин сан ичимни ёндурмағил.

Иброҳим йил олди, пичоқ бирла енгинга суқди, тоғға бору бошлади. Ҳожар айди: «Кўйға борурман теюрсан йипни тақи пичоқни не қилурсан?» Иброҳим айди: «Кўй олиб келурман ё келмазман», теди. Тенгри таоло тилинда қўй юрутди эрса ужмоҳдин қўй келди. Исмоил қуртулди. Иброҳим юриди. Исмоилға айди: «Сўнгумча келгил», теди. Исмоил Иброҳимнинг сўнгидин бору бошлади. Иблисинг сабри қолмади, ўзини одамийтек қилиб Исмоилға келди, айди: «Отанг сени қанча элтур билурмусен?» Айди: «Дўстунга элта турур». Иблис айди. «Сани қурбон қилмоқға элта турур». Исмоил айди: «Қаю ота ўғлини қурбон қилмиши бор?» Айди: «Тенгри ёрлиғи бирла қурбон қилурман, теюр.» Исмоил айди: «Тенгри ёрлиғи бўлмиш бўлса минг жоним бўлса фидо қилдим», теб ризо берди. Иблис айди: «Бу ўғлонни эга билмадим. Ҳожарға борайин», теб борди. Байт:

Сувда турган от боласи неча бўлса ул кичик,
Кенг тенгизнинг суви ани элту-мас.

Авратлар заифроқ бўлур теб Ҳожарға келди. Иброҳим Исмоилни қанча элтур билурмусан? Айди: «Дўстинга элтур». Иблис айди: «Қурбон қилғали элтур». Ҳожар айди: «Қаю ота ўғулни қурбон қилмиши бор?» Иблис айди: «Тенгри фармонлади». Ҳожар айди: «Эй аҳмоқ, тенгри ёрлиғи бўлса ҳазор жон фидо бўлсун», теди, Иблис навмид бўлуб яна Исмоил таба келди, васваса қилу бошлади. Исмоил отасини ундади айди: «Бир пир келиб мани фусус тутур». Иброҳим айди: «Ул шайтон турур, тош ташлагил кетсун», теди. Исмоил етти тош олиб отди. Ул ерда тош отмоқ ҳожийларға суннат қолди. Иброҳим етти тош олиб отди. Бошига ошди. Пичоқни тошға чалди, йиғлаю оғоз қилди! Исмоил айди: «Налук йиғлаюрсен?» Иброҳим айди: «Эй ўғлум сени тушумда бўғузлаюр кўраман». *Йа унаййа инни аро фи ал-манами анни азбаҳука фанзур маза таро.* Исмоил айди: «Эй ота, мавло дўстлуқин даъво қилурсан. Мавло дўстлуқин даъволи қилур киши узирму бўлур! Узимасанг бу тушни кўрмагай эрдинг». Яна айди: *А ма самийъта ма*

авҳа-ллоҳ таъала ила баъзи анбийа'уҳи кайфа ман илғаъа маҳаббати иза жаннаҳу ал-лайлу танаму айнаҳу.

Севук севдунг эрса узоғ тур мудом,

Севук севган эрга узимоқ ҳаром.

Эр эрсанг узун тун тилагил тамом,

Телимлар тилак тунла топди тамом.

Исмоил айди: «Изи ёрлиғи нетак эрса андоғ қилғил. Сан ўғлиндин кечдинг эрса, манма жонимдин кечдим ишга буюрғил», теди. *Йа абати ифъал ма ту'мар.*

Иброҳим айди: «Эй ўғлум, нетак сабр қилғайсан? Изи азда ва жалла тиласа мани собирлардин қилғай. *Сатажигуни инша'ллоҳу мин ас-собирина*». Яна айди: «Эй ота, эвда налук манга хабар қилмадинг. Онамининг азоқинга тушуб, узр қилуб, севук дийдорин кўруб қолғай эрдим. Аммо уч васиятим турур, бири улким, манинг илким, азоқимни берк боғлағил, пичоқ оғриғинда талпунуб тўнунгузга қон тегмасун. Иккинчи, юзумни қузи қилғайсиз. Юзумни кўруб оталиқ шафқати тебрашиб пичоқ тутмоқда тақсир бўлмасун. Учунчи кўнглаким бирла сочимни онамга қумартғу ола беринг». Анда кезин Иброҳим Исмоилнинг илкин, азоқин боғлади, юзин тупроқга кўмишти. *Фа ламма аслама ва таллаҳу лилжабини*. Пичоқни бўғузинга урди, кучи боринча тортди, кесмади. Неча ҳийла қилди, кесмади. Баъзилар аймишлар, Исмоилни Иброҳим боғлаюр эрди пичоқни тортарда Исмоил кулди, Иброҳим айди: «Не учун куларсен», теса пичоқ уза «Бисмиллоҳир раҳмонир раҳим» битиклик кўрарман. Эй ота, севунч санга пичоқ уза тенгри оти битиклик бўлса бўғузум нетак кесар», теди. Баъзилар аймишлар: «Пичоқни Исмоил бўғузинга урмасдин бурун Жаброилга фармон бўлди: *Агрик абду*. Тарк этгил, пичоқнинг юзин эвурғил. Сидрадин қанит тўқиб иниб эвурди. Етти йўли пичоқни тортди, ўтмади. Қаҳр қилиб пичоқни ерга чалди. Пичоқдин ун келди: «Эй Халил, сен кесгил теюрсан, Жалил кесма теюр. Мундағуқ қачон қиёмат кунни бўлса «Оманно биҳи ва саддақно» Муҳаммат умматини тамуғса кивурмазлар. Тамуғ ўти уларни куюрмагай. Молик айғай: «Налук куюрмассан?» Ўт айғай: «Эй молик сан куюр теюрсан, аммо маликул-мулук айтур куюрмагил». Ул ҳолда етти қат кўк қабуғлари очилди. Фаришталар наззораға тўруқтилар тақи йиғлаштилар, арш бирла кўк ирғанди. Тақи бир ривоятда андоғ келур: фаришталар муножот қилдилар, айдилар: «Илоҳий лавҳул маҳфузда кўрармиз охируз-замон пайгамбари Исмоил уруғиндин бўлғай теб. Ул Муҳаммадининг ҳаққи ҳурмати бу ота ўлуғга фараҳ бергил». Ҳаводин ун эшитилди: «Эй Иброҳим, тушунг кунига чиқардинг. *Ва нағайнаҳу ан йа Иброҳиму қад саддақта ар-ру'йа*. Сан сўзунга еттинг, бизма янугин бердимиз. *Инна казалика*

нажзи ал-муҳсинина. Ул жазо бу турур. Бу қўчи олғил, қурбон қилғил. Уғлунг саломат қолсун!» *Ва фагайнаху бизибҳин азимин.* Жаброилдин ун эшитилди: «Аллоҳу акбар, Аллоҳу акбару.» Иброҳим юқору боқди, Жаброил кўрди бир қўч олиб келур. Севинмишда айди: «Ла илаҳа илло-ллоҳу Аллоҳу акбару.» Исмоилқа айтди: «Кўргил мавло азза ва жалла мени ва сени бу эмгақдин қутқарди». Исмоил боқди, кўчни кўрди, айди: «Аллоҳу акбару ва ли-ллаҳу ал-ҳамду». Хабарда келур ким ийд куни бу такбирни айса Жаброил аминнинг, Иброҳим халилнинг, Исмоил забиҳнинг шафоатин рўзи қилғай. Аймишлар: ул кўчқор Ҳобил қурбони эрди, ужмоҳда семуз турур эрди. Исмоил учун. САВОЛ: Отаму жувонмард, ўғулму? Баъзилар аймишлар, «Ота жувонмард, анинг учунким, ўғул аччиғи қаттиғ турур». Баъзилар аймишлар: «Ўғул жувонмард, анинг учунки, ота ўғулдин кечди, ўғул жондин кечди. Жон аёлдин азизроқ турур». Тақи аймишлар: «Исмоил қурбон қилинса мавлоға уланур эрди, аммо Иброҳим ўлгинча анинг фироқинда бўлур эрди». Тақи аймишлар, «Иброҳим жувонмард анинг учунким, қурбон хитоби Иброҳимға келди, Исмоилға келмади». Тақи аймишлар: «Исмоил қурбон қилинса қиёматқа теги бу суннат мўминларга вожиб бўлғай эрди. Исмоил бўғузанмади эрса мўминларга раҳмат бўлди». САВОЛ: «Пичоқ Исмоилға эрди Иброҳим налук йиғлади?» ЖАВОБ: «Иброҳим фоний дўстдин азрилур эрди. Исмоил фоний дўстдин азрилиб боқий дўстға уланур эрди». Жавоби дигар: «Исмоилин қурбон қилурда мавло таоло нурларда бир нурни Исмоилқа кўргузди. Ул нури хушлуқинда пичоқ оғриғин билмади. Нетакким Миср хотунлари Юсуф жамолининг нури хушлуқинда иликларин кесди, туймадилар. Мўминлар ема андағуқ. Улар ул ҳолда маърифат нурини кўргузуб ўз саломин изғай. Анинг хушлуқинда мўминлар ўнғайлик бирла жон бергайлар».

Ин шаллоҳу таоло, Оллоҳумма ҳаввин айлайно-сакратай-мавити.

ҚИССАИ БИНОИ КАЪБА

Ул Каъба еринда Одами сафий Байт ул-маъмурни бино қилди. Нуҳ пайғамбар рўзгоринга теги турди. Анга зиёрат қилур эрдилар. Қачон тўфон вақти бўлди эрса, азоб суви тегмасун теб мавло ёрлиғи бирла Жаброил Байт ул-маъмурни кўтурди. Тўртунч қат кўкда ўрнатди. Ул эв андоза-синча тоғ Шом вилоятиндин келтуруб Байт ул-маъмур ўрнинда кўзди. Иброҳим асринға теги турур эрди. Ёрлиғ бўлди Иброҳимға, Байт ул-маъмур ўрнинда Каъба бино

қилғил, теб. Айди: «Илоҳий ул ер қаю турур билмасмен».. Аймишлар: Ул тоғ ўрниндин кўпди. Жаброил айди: «Уш бино қилғил». Тақи аймишлар, тенгри таоло Каъба ўрнинча бир кесак булут изди. Ул ерга кўлка қилди, ул кўлкага тенглаю Каъба қилди. Нуҳ пайғамбар кемисининг тахтаси бирла сақфини ўртди. Баъзилар аймишлар: Бир йилон келиб ул ерда қуврулуб ётди. Ул андоза бирла Каъбани бино қилди. Тақи аймишлар, Ун эшитилди: «Эй Иброҳим, беш тоғдин тош келтурур анинг бирла бино қилғил. Тур Сино, Тур Зино, Хиро, Лубнон, Жадай». САВОЛ: Маккада тош телим эрди. Беш тоғдин тош келтурмақда не ҳикмат бор эрди? ЖАВОБ: Мавло таоло ёрлиқар, ким бу эвга юз эвуруб беш намоз қилса ёхуд мунга тавоф қилса бу беш улуғ тоғлар оғирлигинча ёзуқи бўлса қамуғин ёрлиқағайман, қамуғ айбларини кечургайман. Жаброил тош кесди, фаришталар ёри берди, йўнушдилар. Исмоил тешиди. Тошни кесгач, Жаброил Исмоилни фармон бирла тош уза кўзар эрди. Тош йўрға отдек елиб Иброҳимқа келур эрди. Қаю тош ирик бўлуб яроғсиз бўлса Иброҳим илки етгач рухомтек бўлур эрди. Тўрт бўлуқда тўрт калима этиб тошни кўзди. Аввалида: «Субханаллоҳи», теди. Иккинчи мунгушинда:

Валҳамду лиллаҳи», теди. Учунчида: «Ва ло илоҳа иллаллаҳу», теди. Тўртгунчи: «Аллаҳу акбар», теди. Расул алайҳиссалом ёрлиқади. *Калиматани хафифатани ала ал-лисони сақилатани фи ал-мизани инда ал-малики ар-рахмани ва тилка ал-калимату субҳана-лоҳи ва биҳамдиҳи субҳаналлаҳи ал-азим. Зийадату ағ-дунйа нуқсану ал-охирати ва нуқсану ағ-дунйа зийадату ал-охирати.*

Маънису ул бўлур: икки сўз бор тил уза юнгул, қиёмат кунинда тарозуға оғир, мавло ҳазратинда севуклук. Ул иккиси бу турур. САВОЛ: Тилға юнгуллуқни нетак турур? Тарозуға оғирлиқи нетак турур? ЖАВОБ: Дунё ҳоли охират ҳолиға менгзамаз. Дунё ортуқлуқи охират ўқсуқлуғи турур.

Мундағуқ дунё оғирлиқи охират юнгуллуқи, дунё юнгуллуқи охират оғирлиқи. Бу кун тила юнгуллуқ берди, замонда тасбиҳ ва таҳлил этсанг кўз юмуб очғунча Аршға оғарўш тил юнгуллуқи. Яна дунё оғирлиқини қадамға берди. Узун кун юрсанг ики йиғочдин ортуқ юрмассен, ўш қадам оғирлиқи. Аммо ёрини ишлар татру бўлур. Қадам оғирлиқни тилға берурлар, тил юнгуллуқни қадамға берурлар. Кўз юмуб очғунча уч минг йиллик сиротдин кечар. Ё қадам оғирлиқин тилға берурлар. Мўъминнинг тоатини тарозунинг бир палласина урулғай, ёзуқлари ортуқ келгай. Етти қат кўкни, етти қат ерни тоат палласинға урғайлар, ёзуқлари ортуқ келгай. Ул ҳолда ҳаводин бир кесак коғаз уча келгай. Тоат палласинға қўнғай. Ул қамуғ тоатлардин етти қат кўкдин етти қат ердин бу коғаз ортуқ келгай. Ул коғазни очиб кўрсалар бу калима битиклик бўлғай «Суб-

ҳана-ллоҳи ва биҳамдиҳи, субҳана-ллоҳи ал-азим». Уш қадам оғирлиқи тилга берилгани бу турур. Қачон Каъба тамом бўлди эрса Иброҳим айди: «Изиё, биздин қабул қилғил эшитикли сансан, биликли сенсен». Раббана тақаббал минна иннака анта ассамиъу ал-алим. Яна дуо қилди: «Бизнинг ўғлонларимиздин бир ялавоч чиқарғил. Санинг каломунгни уларга ўқисун, китобунгни, ҳикматунгни уларга ўғратсун. Ёзуқларин ариту берсун, азизсен, ҳакимсен». Қавлуҳу таоло. Раббана вабъас фиҳим расулан минҳум йатлу алайҳим айатика ва йўъаллимуҳум ал-китаба ва ал-ҳикмата ва йузаккиҳим иннака анта ал-азизу ал-ҳакиму. Хабарда келур, Муҳаммад Мустафо алайҳиссалом. Ана даъвату аби Иброҳима ва башарату Биса ва ру'йа умми Амина. Жаброил келди ёрлиқ тегурди: «Эй Иброҳим, халқни ҳажқа ўқиғил». Ва аззин фи ан-наси билҳажжи. Иброҳим айди: «Илоҳий қаю бирисин ўқойин, халойиқ кўп, ман заиф». Ёрлиғ келди: «Сандин ўқимоқ мандин эшиттурмоқ». Иброҳим Бу Қубайс тоғинга оғди, ун қилди. *Йа айўҳаннас инна-ллоҳа таъала бана лакум байтан ва амарақум ан таҳужжуху фа ҳажжуху. Халоиқлар ота ўнгурқасиндин она раҳминдин мўъминина мўъминот жавоб айдилар. Лаббайка-ллоҳумма лаббайка лаббайка ла шарика лака лаббайка инна ал-ҳамда ва ан-ниъмата ва ал-мулка лака ла шарика лака:*

Ким ул кун жавоб айди эрса, кечама чиғой эрса ҳаж ўтағай. Тақи ким жавоб аймади эрса нечама кучлук бўлсун ҳаж ўтамағай.

ҚИССАИ ВАЛОДАТИ ИСҲОҚ АЛАЙҲИС-САЛОМ

Сора юз ўтуз яшамишда кезин Жаброил башорат келтурди. *Ва башшарнаҳу би Исҳоқа набийан ташрифин булған, ва башшарнаҳу би-Исҳақа ва мин вараи Исҳақа Йаъқуба, хилъатин кизган, ва ваҳабна лаҳу Исҳақа ва Яъқуба нафилатан ва куллан жаълана солиҳина хитоби бирла мушарраф бўлған Исҳоқ ялавоч Иброҳимнинг ўғли эрди.*

Исҳоқ ялавоч мавло совчиси,
 Минг ялавоч туғди андин барчанинг ул бошчиси.
 Хаққа доий, халққа роий ҳам баширу ҳам назир,
 Дин шариат ўғратикли ужмоҳнинг ҳам йўлчиси.
 Ул уминч кесмишда сўнг бўлуб мубашшир Жаброил,
 Хақ башорат бирла берган Соранинг ўғлончаси.
 Ул Забиҳуллоҳ иниси эғиз ўғлонга ота,
 Секиз ўғлон орасинда санасанг иккиланчиси.
 Дин шариат тутсунуни отланиб кўндургуга,
 Мавло бермиш эрди илкинда рисолат қамчиси.

Сора юз яшаб ўғулдин уминчсиз кўнгул кесмиш эрди. Жаброил Лут бўзунини ҳалок қилғалу келмишда Иброҳим ялавочқа кўнуқ бўлуб Сорадин Исҳоқ отлиғ ўғлунг бўлуур теб башорат берди. *Фа башшарнаҳу биғуламин ҳалимин.* Ул сўзлар сўнгра Лут қиссасинда келгай. Жаброил башорат бермишдин етти кундин сўнг Сора сўнгукинда Исҳоқ бил-гурди. Тўқуз ойда кезин Исҳоқ туғди. Ул кеча минг юлдуз кўкдин иниб Иброҳимнинг эви теграсинда йиғилди. Иброҳим муножот қилди: «Изиё бу не аломат турур?» Ёрлиғ келди: «Эй Иброҳим, бу Исҳоқ отлиғ ўғлунгдин минг ялавоч бўл-ғуси».

Севинмишда изига шуқр қилди, яна айди: «Исҳоқга бу каромат бердинг, Исмоилга не берурсан?» Ёрлиғ келди: «Эй Иброҳим, Исмоилни менга топшурдил. Орқасиндин бир ялавоч изғайман Муҳаммад расулуллоҳ отлиғ. Агар ул ялавоч бўлмаса юз минг йигирми тўрт минг ялавочлар, санма бўлмагай эрдинг. Қамуғини анинг севуқлуғи учун яратдим». Иброҳим севунди. Ҳожарга хабар берди. Сора шод бўлди, изига шуқр қилдилар. Телим моллар бердилар, садақа қилдилар. Иброҳим минг қўй, юз уй, юз тева қурбон қилди. Исҳоқ улғарди эрса Илёс ўғли Батвилнинг Руқъа отлиғ қизини қўлди. Бу Руқъадин икки ўғул бўлди, эгиз. Улуғи Ияз отлиғ, кичиги Яъқуб отлиғ. Бу Яъқуб Иязнинг азоқи ўкчасин тута туғди. Анинг учун Яъқуб атадилар. Исҳоқ ялавочнинг кўзлари кўрмас эрди. Ияз улғарди эрса овчилик қилур эрди. Отаси Иязни ортуқ севар эрди. Кунларда бир кун отаси Иязга айди: «Кизикнинг сўклунжин кўнглум тилар. Қачон келтурсанг емишда кезин санга ялавочлик дуосин қилайин», теди. Ияз овга борди. Аймишлар, жумланинг дуоси мустажоб эрди. Ул дуони хос ўғлонлари ҳақинда қилур эрди. Яъқубнинг онаси ортуқроқ севар эрди. Ул сўзни эшитди, бир қўй бўғузлади. Терисин Яъқубга киздурди. Анинг учунким Ияз явлоқ туклук эрди. Сени отанг англамасун, борғил, сўклунжи элатгил, есун. Тақи айгил ул дуони қўла келдим тегил. Яъқуб қўй терисин ўртунуб кирди, айди: «Эй ота, кизик эти ўш келтурдум», теди. Исҳоқ ул этни еди. Яъқуб айди: «Ул дуони қўла келдим», теди. Исҳоқ Яъқубнинг илкин тутди. Терига тикди эрса айди: *Ал-жилду жилду Бис ва ас-савту Яқуба: Эт Иязнинг турур, аммо ун Яъқубнинг дуосин қилди. Уруғунг ялавочлар бўлсунлар, эзгу солиҳ кўпсунлар. Мавло таоло Исҳоқ дуосин Яъқуб ҳақинда ижобат қилди. Анда кезин Ияз овдин келди, эт келтурди. Ул дуони қўлди. Исҳоқ айди: «Сен келдинг, санга дуо қилдим». Ияз айди: «Ман келмадим». Исҳоқ айди: «Эй Ияз, сенга бу макрни Яъқуб қилди». Онаси бирла анда кезин Иязга эзгу дуо қилди. Ялавочлик дуосини қилмади. Бу йўлдин Иязли Яъқубли аро адоват бўлди. Исҳоқ уларнинг адоватиндин кўрқуб Иязни Рум вилоятинга изди. Рум халқи қамуғ Иязнинг уруғиндин*

турурлар. Яъқуб ялавоч уруғи Исҳоқ ялавоч дуоси баракотинда қамуғ ялавоч қўпдилар.

ИБРОҲИМ ИЛКИНДА ТИРИЛГАН ҚУШЛАР СЎЗИ

Кунларда бир кун Иброҳим алайҳис-салом йўлдин кечарда ўлук тева кўрди, эти, сўнглуклари торилмиш. Намруднинг: «Ана уҳйи ва умиту», теган сўзи кўнглинга кирди. Айди: «Мундоғ нарсаларни ул малъун нетак яратур», теб. Айди: «зиё, кўргузгил ўлукни нетак тиргузурсан», теди. Рабби арини кайфа тухйи ал-мавта. Хитоб келди: Кертунамасмусан? А ва лам ту'мин. Айди: «Илоҳий кертунурман, анчаси бор кўнглум амрулсун». Бала ва лакин лият-мма'инка қалби. Аймишлар изи азза ва жалла Иброҳимга хуллат бергай теб ваъда қилмиш эрди. Иброҳим айди: «Изиё, ул ваъда қачон вафо бўлгай?» Ёрлиғ келди: «Қачон сенинг илкингда ўлук тирилса санга хуллат ташрифи ончада бўлгай», теб. Ул кечикди эрса сабри қолмади. Рабби арини кайфа тухйи ал-мавта. Хитоб келди: А ва лам ту'мин. Айди: «Кертунурман, анчаси бор мани дўстлуққа қабул қилмишинг билайин, кўнглум тинсун», теди. Бала Ва лакин лият-ма'инна қалби. Баъзилар аймишлар, Иброҳимнинг бир дўсти бор эрди. Қалб отлиғ. Айди: «Ман кэнду кертунуб турурман анчаси бор. Бу қалб кўрсун кўнгли тинсун», теди. Хитоб келди: «Тўрт қушни тутғил, бўғузлағил. Тусин юлғил, этин тўғрағил, тусларин елга совурғил, сўнгуқларин тугғил. Қамуғини бири-бирига қотғил. Яна тўрт улуш қилғил, тўрт тоғ тебасинга қўзғил» Сумма ижъал ала кулли жабалин минҳунна жуз'ан. Аймишлар, тўрт қушларда бири товус, бири қарға, бири ўрдак, бири товуқ. Саддий Муфассир айди: «Раҳматуллоҳи алаайҳ бу тўрт қушни бўғузлағуға ёрлиғ бўлди. Кўни юриган қуш ўлмасун, жиноят қилган қушлар ўлсун. Анинг учун бу тўрт қуш ўлдилар». САВОЛ: Товуснинг жинояти на эрди? ЖАВОБ: Товус ужоҳ ичинда Одам ва Ҳаввоға жиноят қилди. Иблисга тақи йилонга Ҳавво сингар далолат қилди. Азоқи бору келу қорарди. САВОЛ: Қарға не жиноят қилди? ЖАВОБ: Қарға Нуҳ алайҳис—салом тўфонинда кезин бер кўргали изди. Мурдор, телим кўрди егали қолди, келмади. Қиёматга теги мурдорхўр бўлди. САВОЛ: Товуқ на жиноят қилди? ЖАВОБ: Товуқ азин товуқ бирла Илёс ялавоч тўнин олдилар. Бири-биринга адоватлиғ бўлдилар. САВОЛ: Ўрдак на жиноят қилди? ЖАВОБ: қачон Юнус балиқдин чиқди эрса эти, тани заиф бўлмиш эрди. Сингак қўнуб эмгатсун теб қабоқ йиғочин ундурди, кўлика бўлди. Ўрдак сув олғали келиб борғинча қабоқ йиғочининг юлдурын кесди, қуворди. Ёрлиғ бўлди: бу тўрт ёзуқ қушларни ўлтурунг,

ёзуқсизлар ўлмасун. Яна аймишлар, бу тўрт қуш ўлмакин-га ҳикмат на эрди? Товус жумла қушлардин кўрклук турур, одамийға ўшар. *Лақағ халақна ал-инсана фи аҳсани тақвимин.* Товуқ фаришталарга менгзар улашу, зикр ва тасбиҳ бирла бўлур. Тақи қамуғ қушлардин товуқ зокирроқ турур. Қарға шайтонға менгзар кўрмакка ҳур тақи ёши узун. Ўрдак париларга менгзар ариғсиз турур тақи совуқ турур. Бирорда кўрунуб, бирорда кўрунмас. Фойда, эй Халил, товусни ўлтурдунг эрса одаимийларинг ўлуриин соқинғил. Товуқни ўлтурдунг эрса, фаришталар ўлганин соқинғил. Ўрдақни ўлтурдунг эрса париларнинг ўлмакин соқинғил. Қарғани ўлтурдунг эрса шайтонни ўлмакин соқинғил. Бу тўрт қушни тиргуздум эрса, бу тўрт халоиқни ўлтуруб яна тиргузгумни соқинғил. Билғайсан, тиргузмакка қудратим бор. Муҳаққиқлар аймишлар бу тўрт қушни ўлтурмакка.

Ҳикоят. Товуснинг безаги бор, дунёга менгзар, товуқнинг шаҳвати бор, ўрдақнинг суқлуки бор. Қарғанинг узун соқинчи бор. Ишорат ул турурким мужоҳада қиличи бирла табиат андоминда шарият ҳукми бирла бу тўрт сифатни бўғузласа мангу тириклик бўлғай. *Ва ла таҳсабанна алаззина қутилу фи сабили-ллаҳи амвалан бал аҳйау.* Ёрлиғ бўлди: Бу тўрт қушлар ўлтурғил, бошларин илкинга олғил, қолганин бир идишга элиб тўғрағил, янчғил бири биринга қотилсун. Тўрт улуш қилғил, тўрт тоғ бошинда қўзғил. Анда кезин ундағил, санга келғай. *Сумма уағъухунна йа'тинака саъйан.* Иброҳим қамуғ дукди, янчди. Тўрт улушни тўрт бошинга қўзди. Бошларин илкига олиб берк тутуб ундади, тенгри ёрлиғи бирла у тоғ бошиндин учдилар. Ҳавода тегма бирининг сўнгуки сўнгукидин, эти этиндин, туки тукидин азрилди, ўз ўрунларинга келди. Бошларинга улашдилар. Келиб Иброҳим алайҳис-саломнинг тўшинда, ло илоҳа иллалоҳу Муҳаммад ар-расулуллоҳи, теб уча бошладилар. *Ёрлиғ келди:* эй Иброҳим, билғил, мавло азиз турур, ҳаким турур. *Ваълам анна-ллоҳа азизун ҳакимун.* Иброҳимға ўлук тиргузмакни қушларда кургузди. Яна Узайрға ўз танинда кўргузди, ҳикмат на эрди? ЖАВОБ: Иброҳим тазарруъ бирла яқин бирла савол қилди: *изиё,* манга кўргузғил, ўлукни нетак тиргузурсен теб. *Қола раб-би арини кайфа тухйи ал-мавта.* Узайр таажжуб тақи шак бирла сўрди, «Айди: «Мундоғ нарсаи, ўлмиш, тирилмиш-да кезин қайдин тиргузур!» теб.

ҚИССАИ ВАФОТИ ИБРОҲИМ ВА СОРА САЛАВОТУЛЛОҲИ АЛАЙҲИМ

Сора юз ўтуз яшади анда кезин вафоти бўлди. Иброҳим ани Канъон ҳаддинда Фаластин еринда дафн қилдилар. Сора тирик эркинча анинг ҳаққин сақлади. Азин киши

олмади. Сора ўлмишда кезин Юфтурунинг Футур отлиғ қизин олди. Андин олти ўғул булди: Явшан, Вошиқ, Замз, Мадян, Мудун, Шух. Улуғлари Исмоил ва Исҳоқ алайҳи-мас-салом азин оналиғлар эрдилар.

Бу секиз ўғулдин уруғ ёзилди, олам тўлди, кими мусулмон, кими кофир. Нетакқим мавло таоло ёрлиқар: *Ва баракна алайҳи ва ала Исҳака ва мин зуррийятихима муҳсинун ва золимун линафсиҳи мубинун*. Баъзи уламолар аймишлар: Сорада кезин Иброҳимнинг икки ярим йилда вафот қилди. Исҳоқ туғмишда кезин йигирми уч йил тирилди, йигирми беш кун оғирди. Муҳаррам ойинда панжшанба кун икиндуқ намози вақтинда вафот қилди, юз йигирми тўқуз ёшаб. Аймишлар: Иброҳим мавло азза ва жалладин қўлмиш эрди: «Манинг ажалимдин бир йил бурун манга хабар бергил, ман ўлум яроғин қилайин», теб. Мавло таоло ижобат қилмиш эрди. Қачон Азроил жон олғалу келди эрса Иброҳим айди: «Тақи вақт бўлмиши йўқ». Азроил айди: «Вақт бўлма-са эрди, манга ёрлиғ келмагай эрди». *Хитоб келди: «Эй Иброҳим, сақолинга урунг қачон кирди?»* Айди: «Илоҳий, бир йил бўлди». «Эй Иброҳим, ул сақол урунгули ўлум элчиси турур». Иброҳимдин бурун ким эрсанинг сақолинга урунг кирмиш йўқ эрди. Иброҳим ани билди эрса айди: эй Азроил, *Хал ра'айта халилан шакбузу руҳа халилихи*: маъниси ул бўлур, дўст дўстнинг жонин олурму бўлур. Ул ҳолда Жаброил келди, айди: «Мавло таоло хитоб қилур, дўст дўстга уланмоқни унамазму бўлур?». Иброҳим айди: «Андоғ эрса жоним олғил». Жонин олди кўкка оғдурди, қамуғ ялавочлар жони ўтру юрудилар. Савол қилдилар: «Жон бермак қаттиғлиқи нетак турур?» Иброҳим жони айди: «Ким эрсани минг йўли уноқ бирла ўртара ёрсалар, тақи минг йўли қайнар сувни тебасинга қуйсалар, тақи минг йўли қилич бирла чопсалар, неча тенглик эмганса, манга андоғ эрди». Айдилар, жон берма ўнғайлиқи бу эрса қаттиғлиқи нетак бўлғай? Исҳоқни Шом вилоятинда халифа қилди, Исмоилни Ҳижоз еринда халифа қўзди. Исмоил Иброҳимда кезин қирқ яшади. Исҳоқ эллик икки яшади. Иброҳимни Исҳоқ ювди. Намоз қилдилар, Сора бирла қўша қўйдилар.

ҚИССАИ ЛУТ АН-НАБИЙ АЛАЙҲИС-САЛОМ.

Из қола лаҳум аҳуҳум Лутун ташрифин булған, ули'тина би азаби-ллаҳи ин кунта мин ас-содиқина, теб кофирлардин жавоб эшитган ва ал-му'тафикати ататҳум русулуҳум бил-баййинати хилъатин қизган, а иннакум лата'т на ар-рижала ва тақтағи на ас-сабил, тею кофирлар бирла мужодала қилган, ва мо ас'алукум алайҳи мин ажрин ин (ажрийа илла ала рабби ал-оламина) теган теб қўнуқ оғирлаған, иттақу ва ла туҳзўни ҳа'ул'аи фи банати ҳинна атҳару лакум

тею ўгут берган, ав ави ила рукнин шағидин ҳисоринга си-
гинган, А лайса ас-субҳу би-қарибин ваъдасин эшитган
Лут ибн Ҳозар алайҳис-салом.

Иброҳимнинг ҳақ қардоши Ҳозар ўғли эрди Лут,
Ерлиғ кўп телим йиллар кувониб ўзи бирла турди Лут.
Жаброил келди ялавочлиқ тегурди мавлодин,
• Ерлиғ эшитиб куч кетурди эв таркрак борди Лут.
Таб қилинг, бутға табунманг, бот келинг имонға теб,
Қирқ йил эмгаб тўнг, ариғсиз кофир аро турди Лут.
Анча тенглиғ бўйнағунинг бири йўлга кирмади,
Қазғулук бўлуб умид кесди улардин эрди Лут.
Бир яратган ҳақға ёнди ёлбориб, қилди дуо,
Жаброил қанит тўқинди, қирди оллоҳ, кўрди Лут.

Лут ибн Ҳозар ибн Бориҳ ибн Ҳорон. Бу Лут ялавоч
Иброҳим отаси қариндоши, ўғли эрди. Иброҳим ялавоч
вақтинда эрди, Ўрдун еринда. Иброҳим Фаластин еринда.
Муътафиқот ораси бир тун-кунлик ер эрди. Лут эвлуки
кофира эрди. Воҳила отлиғ. Бу Ўрдун еринда беш улуғ
шаҳар бор эрди: Додумо, Омуро, Севам, Садум, Суъар.
Ўн беш йиғочлик ер эрди. Бу вилоятда боғ, бўрлоқ, неъмат
вофир эрди. Дунё неъматни жумла анда эрди. Уларда бир
турлук бўзун бор эрди. Мавло азза ва жалла уларни Қу-
рьон ичинда муътафиқот тею ёрлиқади. Муътафиқот маъ-
ниси макриён темак бўлур. Маликларининг оти Садум ибн
Мушдам эрди. Вазирининг оти Курмуз. Қамуғ бутға топу-
нур эрдилар. Тўрт бутлари бор эрди: Ябд, Масҳур, Қуб,
Қут. Идрис ялавоч вақтиндин ул кунга теги ул тўрт бут-
дин силиғроқ бут йўқ эрди. Қамуғ оламда онча неъмат
бор эрса ёлғуз Муътафиқотда онча неъмат эрди. Йил саю
неъматлар етилса Саҳрадин, Чину Мочиндин, Батхо, Қал-
хар, Дарланд, Хирзон вилоятиндин қамуғ халойиқ ўз
боғларинга боруртек анда келур эрдилар.

Турлук неъматлар йиғиб қиш бўлса эвларинга ёнар
эрдилар. Бир йил мавло таоло совуқ изди, неъмат бўлмади.
Ёз бўлди эрса халойиқ андағуқ келу бошладилар. Улар айди-
лар: «Бу йил неъмат бўлмади, сизлар ёнинг эсанда яна йил
сизга ортуқ бергаймиз», теб айдилар. Улар ёнмадилар,
уларма буларни ёндура билмадилар. Садум маликка келиб
айдилар. Уларнинг Зевол отлиғ улуғ бутлари бор эрди.
Малик айди: «Зеволға боринг, юкунунг, ёлборинг, бўлғай-
ким сизни қутқарғай ё кэнду бир йўл кўргузгай». Иблис бир
Хасхос отлиғ девни изди. Келуб ул Зевол отлиғ бутнинг
оғзинга кирди, айди: «Эй менинг қулларим, анча йилдин
бери менинг сўзум тутса эрдингиз сизларга эмгак, бало
етмагай эрди. Айди: «Яроғ ул турурким, мундин чиқинг, ул
кишиларни тутунг, эранларини эвга солинг, уларнинг бирла-
сиз иш қилинг. Улар ўзлари қочғайлар», теб. Ул бўзун Зевол

қатиндин чиқдилар. Ул кишиларни истаю бошладилар. Бир Боҳил отлиғ эр чиқди. Иблис одамий суратлиғ қилиб кўргузди. Кўрклук юзлук йигит сочини беади, кўркланмиш. Боҳил ани кўруб Иблис илкин тутуб эвга кивурди. Бир эв ичинда ётмишлар Иблис бирла фоҳиша иш қилдилар. *Ҳикоят.* Маъмун халифа раҳматуллоҳи алайҳ айтур: Одам алайҳис-саломким қамуғ маҳлуқотнинг еграги эрди анга сажда қилмадинг. Яна Лут ялавоч бўзунинга муханнас бўлдунг. *Ривоятга келмиш:* Иблис бирагунинг боғинга ўғри бўлуб кирди, ўғлон менгизлик. Боғ эзаси тутуб урди. Икинчи кирди, урди, Учунчида кўрди эрса кўрқитур бўлуб фоҳиша иш қилди. Иблис мундоғин уларни бу фоҳиша ишга кивурди. Ул иш қамуғларинга хуш келди. Қамуғ бутни кўрсалар бири-биринга келинг ундашур эрдилар. Азин ерларда манзарлар қўпордилар ғарибларни сақлаю бошладилар. Аймишлар, уларда ўн яроғсиз иш бор эрди: ёй бирла тош отмоқ, сабкина отлиғ ўюн, ич тўн боғларин кенг қилмоқ, тўннунг ўнгин, ортин ёрмоқ, сақиз чайнамоқ, эрнак бирла тош тузга солмоқ, чанг урмоқ, қўчқор уруштурмоқ, ливотат қилмоқ. Бу ўн турлук ёвуз ишлар улардин билгурди эрса хотунларинга боқмас бўлдилар. Иблис ўзини бир ариғ қуртга-тек бўлуб уларнинг хотунларинга келди. Қач кун уллар бирла турди. Ул хотунлар Иблисга мунглану бошладилар. «Бу бизнинг эранларимиз ариғ йигитлар бирла қовушурлар, бизга боқмазлар нетак қилалинг», тедилар. Иблис айди: «Мени сизларга ўграту берайин», теди. Эрнинг ўт андомитак бир йиғоч йўнди анга ёриғ бирла созлади, ўз белинга боғлади. Ул тишилар бирла эрантек ётур бўлди. Тишиларга ул иш хуш келди эрса бири-биринга қовушу бошладилар. Эр эр бирла, тиши тиши бирла ётур бўлдилар. Телим йиллар кечди. Ул ўғурда Лут алайҳис-салом Муқаддаса еринда қўш уй олиб ошлиқ тери-юр эрди. Бир кун Жаброил йигирми яшар йигиттак бўлуб Лутга келди, салом қилди. *Лут алайҳа ас-салом зан анта.* «Сен кимсан?» тею сўрди. Айди: *Ана Жабро'илу ал-амину.* Лут қўш сурмакни қўзди. Айди: «Эй Жаброил на келтурдунг», теди. Айди: «Аллоҳу йакра'ука ас-салама. Мавло санга салом ёрлиқади, муътакифот бўзунинга борғил, айғил ливотат қилмасунлар, соч-сақол юлитмасунлар, ич тўн боғин кенг қилмасунлар, тишиларма бири биринга қовушмасунлар, айсунлар *Ла илаҳа илла-ллоҳу ва иннака Лутун расулу-ллоҳи,* бутга топунмасунлар». Лут айди: *Ниъма ал-мавла ва ниъма ан-насир.* Анда кезин юзи сарғариб Иброҳим ялавочга елди. Айди: «Эй амму, Жаброил келди, ялавочлиғ тегурди, қамуғдин ёвузроқ халқ уза». Иброҳим айди: «Улар қаю бўзун турурлар?» айди; «Муътафикот бўзуни». Иброҳим айди: «Тенгри ёрлиқинга бўюнсунғил, ёрлиғ тутғил». Лут тебе келтурди. Лутнинг эвуки бор эрди Воила, Роҳила отлиғ. Уч қизи бор эрди: Зуъула, Ирсама, Бақто. Бир теvasи бор эрди. Раъда

отлиғ. Бир ити бор эрди. Дина отлиғ. Лут кўч юклади, тебради. Иброҳим беш йиғоч ер кўндуру борди. Айди: «Илоҳий, сен билурсан манга увунча қўлдош эрди, ғоят севар эрдим, санга эсбарладим, эсон саломат манга қовуштурғил», теб ёнди. Лут борди Омуро еринға етди. Беш йиғочлиқ ерда тушди. Муътафикот бўзуни отлиниб йигитларни тилаю юрур ерда Лутни кўрдилар. Силиғ эр икки тиши бирла. «Лут келди», теб хабар бердилар. Жаброил ёрлиғ тегурди. «Омуронинг қироғинда иглангил», теб. Лут анда бориб тушди. Чодир тикди, кириб ўлтурди. Омуро халқи Лутға тақи икки қўлдошларига тамаъ қилдилар. Келиб Лутни кўрдилар, тутғалу ўградилар. Лут тевага тақи итга айди: «Буларни мандин кетаргил». Тева, ит уларға тебундилар, илик бирла урдилар, тиш бирла тишладилар, кўтуруб ерга тўқию ўлтурдилар. Юз минг эр бор эрди қамуғини ёндуруб элга кивурдилар. Яна ёниб Лутға келдилар. Ул бўзунлар маликка хабар қилдилар. Бир кўрклук юзлук эр келди. Бир тева, бир ит бирла юз минг эрни кимини ўлтурди, кимини қочурди. Эй малик, элинг кунунг ўртағутек турур. Малик Карму отлиғ вазирга айди: «Борғил, ул эрни кўргил, сўзлашгил яна манга хабар бергил».

Вазир беш юз эр бирла келди. Лутни кўрди. «Отинг не» теб сўрди. «Отим Абдуллоҳ», тебди. Айди: «Не ишга келдинг». Айди: «ялавочлиқға келдим». Кармуз ёнди, маликка айди: «Ялавочман теб айтур», тебди. Ончада Жаброил ёрлиғ тегурди: «Борғил, қулум Садумға айғил, имон келтурсун, мани бирласун, сени менинг ялавочим билсун». Лут тебради, ит илгару тева сўнгиндин. Ким йўлуқса ит, тева табинур эрди. Лут малик саройинға келди тева ўнг қўлинда, ит сўл қўлинда, малик ўтрусинда турди. «Отин не?» теб сўрди. «Отим Абдуллоҳ», теб айди. Абдуллоҳ на темак бўлур? Айди: «Тенгри қулиман темак бўлур». Айди: «Сен кимсен?» Айди: «Тенгрининг расулиман». Яна сўрди: «Расул не темак бўлур?» Айди: «Расул ул бўлурким сенга келиб айтурман: Оллоҳ бир турур, ман анинг ялавочиман». Малик айди: «Бу сўзга тануқунг борму?» Лут айди: «Тануқум ушбу тева турур». Малик айди: «Тева нетак тануқлук берар?» Лут айди: «Тева тануқлуғи мавло қудрати бирла бўлур. Малик айди: «Айғил тануқлук берсун». Лут айди: Эй Раъда, тануқлукунг борму?» Мавло аzza ва жалла тевага тил берди. Айди: «*Ло илаҳа иллаллоҳу ва иннака Лутун расулуллоҳи*». Малик айди: «Яна бир тануқунг қаниким тануқлук берсун». Лут айди: «Эй Дина айт». Айди: «Лаббайка ё расулаллоҳи». Лут айди: «На тануқлукунг бор?» Ит айди: «Ашҳаду ан ло илоҳа иллаллоҳу ва ашҳаду анна Лутан расулуллоҳи». Малик айди: «Ман ҳеч мундоғ эшитиб кўрмишим йўқ». Бекларинга айди: «Сиз на теюрсиз? Айдилар: «Эй Малик, бу эр жоду турур». Малик айди: «Эй Абдуллоҳ, сан бу сўзни мол учун айтур эрсанг анга тенглик мол берайин-

ким қамуғ улуғунга етсун». Лут айди: «Ман сиздин нарса қўлмазман, манга савоб берикли тенгри турур. Эран бирла қовушурсиз қамуғ йўлсузларсиз». Ва ма ас'алукум алайи мин ажрин ин ажрий илла ала рабби ал-оламина. А та'тўна аз-зукрана мин алоламина ва тазаруна ма халақа лакум лаббукум мин азважикум бал антум қавмун одун. Улар айдилар: «Эй Лут, бу сўздин ёнсанг ёндинг, йўқ эрса сени бу элдин чиқарғаймиз». Лут бўзунинга айди: *Лаин лам тантаҳи йа Луту латакунанна мин ал-мухражин.*

«Бу фоҳишаким сиз қилурсиз, сиздин бурунқилар олам ичинда қилмиши йўқ». Ва Лутан из қола лиқавмиҳи инна-кўм лата'туна ал-фаҳишата ма сабақакум биҳа мин аҳадин мин ал-оламина. Яна айди: «Сиз эранләрни олурсиз, йўл кесарсиз, арқишни уруб молларин олурсиз, анжуманда ўлтуруб халқни қўш қилурсиз». Қола а иннакум лата'туна ар-рижала ва тақтаўна ас-сабил.

Жавоб айдилар: «Тангри азоби теюрсан, келтурғил ул азобни бир кўралинг агар сўзунг кўни эрса». Фа ма кана жаваба қавмиҳи илло ан қолу и тина би азаби-ллаҳи ин кунта мин ас-содиқина. Лут дуо қилди изиё, кўргузғил ул қудратингни бу ўртоқ, эшлик бўзун уза Рабби унсурни ала ал-қавми ал-муфсицина. Яна айди: «Йилоҳий, булар кирмазлар неча ундайин». Жаброил келди: «Тақи йил ундагил». Қирқ йил ундади бирагу имон келтурмади. Азоб вақти бўлди ёвушди эрса Лут маликка келди айди: «Кўрқғил тенгридин, мусулмон бўлғил. Айғил; *Ла илаҳа илла-ллоҳу Лутун расулу-ллоҳи*: «Айдилар: «Эй Лут, бу сўздин дағи эрмадингму?» Лут айди: «Ман ўз кўнглумча келмадим, тенгри ёрлиғи бирла келдим. Ёрлиғ бўлмаса ман келмагай эрдим». Дуо қилди: «Изиё, қутқарғил мени бу зolim бўзунлардин». Рабби нажжини мин ал-қавми азх-золимина. Қамуғи йиғилиб айдилар: «Лутни эви барқи бирла элдин чиқаринг. Булар ариғсизлик қилур учун бизни маломат қилурлар, бизга сўзлагучи қолмасун», теб. Ахрижу Аала Лутин мин қарайтикум иннаҳум унасун йататаҳҳаруна. Лут эвлуки кофир эрди. Иброҳим алайҳис-салом бир кеча туш кўрди. Лутнунг бир ким эрса бирла сўзи софий бўлди теб. Ёриндаси йўл бошинда ўлтуруб хабар сўрди, билмади, кўнгли машғул бўлди. Ул кун кўнуқ тилаю билмади. Иброҳимқа кўнуқ истамак фариза эрди. Кўнуқсуз рўза очмас эрди. Кўнуқ тилади, булмади. Ёриндаси ема булмади. Ун кун кўнуқ келмади, ғоят қазғурди. Ул ўн кун ичинда Лут хабарин булмади, кўнуқма келмади. Ун биринчи кун муножот қилди: «Изиё, қаю ёзуқ бирла мани қийнаюрсан, кўнуқ измассен». Жаброил келди, айди: «Эй Иброҳим, мавло ёрлиқар Лутни сақлаған ман эрмасму эрдим. Сен Лут учун кўнуқ изламакни кўздунг». Иброҳим айди: «Изиё, тавба қилдим». Ун бириччи кун ўн икки киши-кўрклук юзлук, кичик ёшлиғ йигитлар чодирға кириб келдилар. Нетакким

мавлó ёрликáр, ҳар атака ҳадису зайфи Иброҳима алмукрамина из даҳалу алайҳи фа қолу саламан қола саламун қавмун мункарун. Иброҳимға айдилар: «Нетаксен кўнуқ бирла?» Иброҳим айди: «Ўн кун бўлди рўза очмишим йўқ». Кўнуқ келмишинга севунди. Ики ярим ёшлиғ қизил кашқа, тўрт азоқи сўгул бузағуси бор эрди, ани явлоқ севар эрди. Ани келтурди, бўғузлади. Сўкулма қилиб кўнуқларға келтурди, ўнғларинда кўйди, Фа роға ила аҳлиҳи фа жа'а би ижлин самияин фа қаррабаҳу илайҳим қола ала та'кулуна, узи ташға чиқди. Иброҳимнинг одати ул эрди кўнуқ ҳижобсиз таом есин теб чиқар эрди. Сора эшикдин кўнуқлар таом емасин кўруб Иброҳимға хабар қилди. Иброҳим кирди. «Налук емасис?» теди. Айдилар: «Баҳоси билмадин, емасмиз», тедилар. Иброҳим айди: «Баҳоси ул турур, емазда ашну «бисмиллоҳи» тенгиз, таом қилишда «Ал-ҳамду лиллоҳ» тенгиз». Айдилар: «Биз таомга муҳтож эрмазмиз». Иброҳим кўрқди, кўнуқ ош ошамаса эв изасининг кўнгли машғул бўлур теб. Фа авжаса минҳум хифатан қолу ла таҳаф. Айдилар: «Кўрқмағил, биз фаришталарбиз, сенга севунч келтурдук, Сорадин ўғлунг бўлур», теб. Ва башшаруҳу би ғуламин алимин. Исҳоқ ўғлининг оти Яъқуб бўлсун. Фа башшарнаҳа би Исҳақа. Сора ани эшитиб уфтанди, илги бирла янғоқин урди, айди: «Ман ёшға етмиш қариман манга ўғул-қиз қайдин келур». А алицу ва ана ъажузун ва ҳаза баъли шайхан. «Эмдига теги ўғул туғурмадим, Иброҳимма улғарди ўғул нетак бўлур». Жаброил айди: «Мавло қудратин тонгму кўрарсан» А таъжабина мин амриллаҳи.

Жаброил бир қуруғ йиғоч Сора илкинга берди. Қуруғ йиғоч Сора илкинда ёшарди, ябурғоклади. Жаброил айди: «Эй Сора, ул тенгриким қуруғ йиғочни санинг илкинда ёшарди санга қарилиғда ўғул берса не ажаб бўлғай». Иброҳим айди: «Сизлар кимларсиз?» Айди: «Ман Жаброилман, бу Мекоил турур тақи ўн фаришталар турур». Иброҳим айди: «Не ишга келдингиз?» Фа ма хатбукум аййуҳа ал-мурсалунa. Айдилар: «Лут қавм ариғсизларни ҳалок қилғалу келдимиз». Инно урсилно ило қавмин мужримина. Ёлғуз

Лутнинг эвиндагилар қуртулурлар, хотунидин ўзга. Илло бало Лутин инна ламунажжухум аждаъина илло имра'атаҳу. Иброҳим айди: «Уларда юз киши мусулмон йўқму?» Жаброил айди: «Уларда юз киши мусулмон бўлса эрди мавло таоло бу балони измағай эрди». Иброҳим айди: «Тақи ўн киши мусулмон йўқму?» Жаброил айди: «Ўн киши мусулмон бўлса бу бало келмағай эрди». Иброҳим айди: «Бир киши тақи мусулмон йўқму эрди?» Жаброил айди: «Бир мусулмон бўлса эрди ҳалок бўлмағай эрдилар». Иброҳим йиғлаю бошлади. Фаришталар айдилар: «Ул вилоят ичинда бир эвлукдин азин мусулмон булмадимиз. Ул эв Лут ялавоч эви турур». Фа ма важадна фиҳа ғайра байтин

мин ал-муслимина. Иброҳим айди: «Эй Жаброил, сизлар анда тегмишда ман Лутни кўрмазман», теги. Жаброил Мекоил тақи ўн фаришталар чодирдин чиқдилар. Бир мангим бирла Лут бўзунига тегдилар. Иброҳимдин Лутга теги на ҳижоб бор эрса қамуғи очилди, Иброҳим қамуғини кўрди. Туннунг учда бири кечмиш эрди, Жаброил, Мекоил тақи ўн фаришталар йигитлар суратинча Лутнинг қабуғинга келдилар. *Ва ламма жа'ат русулуна Лутан си'а биҳим ва зақа биҳим заръан.* Жаброил қабуғ қокди, Лут чиқди. Кўрклук, силиғ, ариғ йигитлар кўрди. Кўрқди, керакмазким бу бўзунлар қўнуқларга захмат тегурсалар теб. Билмадиким фаришталар турур. Жаброил айди: «Эй Лут қўнуқлар бирла нетаксан?» Лут уларни эвга кивурди, қизларинга: «Таом ануқланг», теги. «Қўнуқлар есунлар, тонг отмаздан бурун элдин чиқсунлар бу ёвузлар туймасунлар», теги. Қизлар иш қилгинча Лут эвулки Воила алайҳиллаъна қўнуқ келса тунла эв илакинда ошиб ўлтурур эрди. Кофирлар қўнуқ келмишин билсунлар теб ўт ёқти. Баъзилар аймишлар, эвдин эвга юриди, кофирларга хабар қилди, кўрклук йигитлар, қўнуқ келиб турур теб. Бир замонда Лут саройи кофирлар бирла тўлди. *Ва жа'а қавмуҳу йухраъуна илайҳи.* Лут ўтру юриди айди: «Сизларга менинг қизларим ариғроқ турур. Қизларимни олинг, қўнуқларимга қотилманг, теги, *Ҳа'ула'и бинати ҳунна атҳару лакум.* *Ҳа'ула'и банати ин кунтум фаъилина.*

Ул келган кофирларда икки улуғи бор эрди. Лут ул икагуга айди: «Бу ики қизларимни жуфтлуқ берайин», теги. Буларни дафъ қилинг. Ул шариятда мўъмина никоҳи кофир бирла раво эрди. Айдилар: «Сен билурсан, санинг қизларингда бизнинг ҳаққимиз йўқ, бизга не керакин билурсан». *Қолу лақада алимта ма лана фи банатика мин ҳаққин ва иннака латаъламу ма нуриду.* Лут айди: «Қўрқунг тенгридин, мени қўнуқлар орасинда расво қилманг. Сизинг орангизда бир мусулмон йўқму?» *Фаттақу-ллоҳа ва ла тухзунни фи зайфи алайса минкум ражулун рашидун.* Айдилар: «Эй Лут сўз узатмағил, қўнуқларингни бизга бергил. Агар берманг биз кириб тортиб чиқарурмиз», тедилар. Йиғлаю эвга кирди. Жаброил айди: «Налук йиғлаюрсан?» Лут ул сўзни аймоқга уфтанди, қўрқди. Жаброил айди: «Қўрқмағил. Биз тенгри азза ва жалла фаришталари турурмиз. Сени бу ариғсизларин қутғарғали келдимиз». *Иа Луту инна русулу раббика лан йасилу илайка.* Жаброил кўпти. Қапуғин сидилар, эвга кирдилар, фаришталарни кўрдилар, тутғали ўградилар эрса Жаброил бир овуч тупроқ олди, юзларинга сочди. Тўрт юз эр қамуғи қарағу бўлдилар. «Эй Лут, сан жодуларни келтурмишсан бизни мунда қарағу қилдилар. Ошукмағил, қўнуқларинг кетсун биз санга не иш қилурмиз, кўрайсен», теб. Ончада элга хабар ёзилди «Лут жодулар келтирмиш», теб. Ғавғо тақи ортуқроқ бўл-

ди. Лут кўрқди. Жаброилға айди: «Бу ишнинг сўнги не бўлур?» Жаброил айди: «Биз келдимиз буларни ҳалок қилиб сани кутқармоқ учун». Лут айди: «Қачон ҳалок қилурсан?» Жаброил айди: «Тонг отарда». *Инна мавъидаҳум ас-субҳу*. Лут тонг отарға эвди. «Тонг қачон отар», теди. Жаброил: «Тонг ёвуқ турур», теди. *А лайса ал-субҳу би қарибин*. Жаброил айди: «Эй Лут, сен бу элдин чиқғил». Лут ул мусулмон эвлуки бирла тевага мундурди. Икки қизини, теvasини, итини Мекоил қанити бирла кўтуруб кўз юмуб очғунча ўн йиғочлиқ ерга элтиб кўзди. Ёрлиғ бўлди Жаброилға, бир кичик қанитин ёзди, Лутни қанитларининг устига суқди. Ерни сувга теги уйди ҳавоға теги оғдурди. Жаброил кўкка теги оғдурди. Товуқлар унин фаришталар эшиттиллар. *Ёрлиғ бўлди*: Эй Жаброил, ул ерни эвурдил сен остиндин чиқғил». Ерни эвурди, ўзи остин чиқди. Эр тиши бирла ётурда узқудин уйғонмадилар, ўғлонлар бешиқдин азрилмадилар. Сув идишлари табан бўлдилар, қатра сув тўкулмади. Хитоб келди: «Эй Жаброил, буларни кўтарган сенмусен ё менму?» Жаброил саждаға борди, айди: «Илоҳий, тавба қилдим». Кўк кўрартек бир қаттиқ ун қилди уларнинг остиндақи товуқлари, йилқи қоралари мавло ёрлиқи бирла остиндин чиқдилар. Ончада тонг ўркади. Ёрлиқ келди: «Эй Жаброил, ул тунда инган ерни бир тепгил». Жаброил тепди эрса қайра сувға теги инди. Тош ташлади. Энг илки отган тош Воила бошинга тегди, тебаси ёрилди, ўлди, тамуғға уланди. Ул элларнинг текма биринда юз минг санчишур киши бор эрди, тўкулдилар, остинлари устун бўлди. *Жаъална олийаҳа сафилаҳа ва амтарна алайҳа ҳижаратан мин сижилин манзудин мусовваматан инда раббика вамаҳийа мин аз-золимина би баъид*. Текма бирининг отинға бир тош эрди тепасинға урур эрди. Мавло ёрлиғи бирла бориб анинг тебасинга ўткура урар эрди. Қамуғи кун ёруғинча ҳалок бўлди. Йўқ бўлдилар изи қудрати бирла.

ҚИССАИ ЯЪҚУБ АЛАЙҲИС-САЛОМ.

Вабъаззат айнаҳу мин ал-ҳузни фа ҳува казимун сурмасин кўзига тортиб, Қола иннама ашку басси ва ҳузни илаллоҳи муножотини қилған, Ёа баниййа изҳабу фа таҳассасу мин Юсуфа ва ахиҳи ва тайасу мин равҳи-ллаҳи, теб ўғлонларин изған, Изҳабу би қамиси ҳаза фа алқуҳу ала важҳи аби йа ти башоратини булған Яъқуб ан-набий алайҳис-салом.

Совчи Исҳоқ ўғли теб бу отни олған Яъқуб ул,
Олти хотундин ўн икки ўғлон булған Яъқуб ул.

Мунча ўғлон орасинда онгсизин ул ўниқа,
Ун биринчи ўғлин ўлтуруб ўлю турған Яъқуб ул.
Кеч аёлинг кеч ўгурда йиғилу кириб йиғлашу,
Бўри еди, теса ўзин ерга чалған Яъқуб ул.
Байт ул-аҳзон ичра кириб тунла кундуз инграю,
Юзи кўрклук Юсуфни ҳақдан қўлған Яъқуб ул.
Тошга чиқған, кунн туғған, кўрк учун кўз олдуроб,
Кўкси куйған ўтда ёнған, бағри ўлған Яъқуб ул.
Ўзи мунглауғ, кез юракли мавлоннинг мурсал қули,
Ул чечактак энгги кўсаб, менгзи сўлған Яъқуб ул.
Етти яшаб ёш ўғулни йиртубон ёши оқиб,
Ани сексон йилда кезин қайра бўлған Яъқуб ул.

Яъқуб Исроилуллоҳ ибн Исҳоқ Сафиюллоҳ ибн Иброҳим Халилуллоҳ, Яъқуб ялавоч явлоқ қавий кўрклук, алп юраклик кучунга куванур эрди. Мавло азза ва жалла ул ужбни андин кетарди. Ривоятда келмиш, бир кеча йиққи қорасин, қўй қўзисин ёзиға чиқарди. Ўз ҳожатиға машғул бўлди. Йилқи қародин сўнг қолди. Мавло таоло бир фариштани иза берди, одам суратинча ўгритек бўлуб келди. Яъқуб анинг бирла тутушди. Фаришта Яъқубни кўтуруб ерга чалди. Яъқубнинг уйлуқ томури оғриди. Узун тун ингранди. Назр қилди, агар мавло таоло бу оғриғдин шифо берса қаю ем ичим манга севук турур ани ўзумга ҳаром қилдим. Мавло таоло шифо берди. Яъқуб ёмларда тева эти севук эрди, ичимларда тева сути. Бу иккини ўзунга ҳаром қилди. Яъқубда кезин яъқубийларға ул суннат бирла емас бўлдилар. Айдилар: «Бу нарсалар қамуғ ялавочларға Одамдин бу кунга теги ҳаром эрди. Тавротда мундоғ эрди», тедилар. Мавло таоло уларнинг сўзини ёлғонға чиқару ёрлиқади. Қамуғ таомлар Яъқуб ялавоч ўғлонларинга ҳалол эрди, аммо Яъқуб ўзинга ўзи ҳаром қилди. *Куллу ат-таъами кана ҳиллан либани Исроила илла ва ҳаррама Исраилу ала нафсиҳи мин қабли ан туназала ат-тавроту.* САВОЛ: Яъқуб ялавоч надин Исроил атанди? ЖАВОБ ул турур: «Иср» маъниси булун бўлур, шайтонни бир вақтда булнамиш эрди. Анинг учун Исроил атанди. *Ҳикоятда келмиш:* Яъқуб Байт ул-муқаддасда хизмат қилур эрди. Чироғларин ёқар эрди. Шайтон алайҳил-лаъна текма кеча келиб чироғларни ўчурур эрди. Аймишлар, олти юз чироғ ёқилур эрди. Яъқуб бир тунла сақлади. Шайтон келиб чирогин ўчурурда Яъқуб секриди шайтонни тутуб, бўйнини занжирлади, бир тиргукка берк тикди. Анинг учун Исроил атанди. Яна бир жавоб ул турур: Иср булун бўлур эл тенгрининг оти турур Исмоил тенгрининг қули темақдур. Яъқубнинг ўн икки ўғли бор эрди, қизлари ема. Маликларда бир кофир Яъқубнинг қизини қўлғалу киши изди. Яъқуб унамади. Ул малик айди: «Қизингни манга бермадинг эрса қатиг санчишурман», теди. Маликнинг черики

телим эрди. Ёрлғ келди: «Кифирларни ҳалок қилмоқни тиласанг ҳалок қилайин, сани уларға мусаллат қилайин. Йўқ эрса ўз элинг бирла ҳалок қилғил». Яъқуб ўғлонларинга айди: «Қаюсун тилаюрсиз», теб. Кенгашди, ўғлонлари айди: «Бизни мусаллат қилсун», тедилар. Яъқуб ани унамади дуо қилди. Мавло таоло қамуғини ер қузи изди, ҳалок бўлдилар. Яна бир малик қиз қўлғалу ўғради. Яъқуб айди: «Манинг шариятимда бир суннатим бор. Ул суннатимни сен черикинг бирла битурдинг эрса қизимни бергайман», теди. Малик айди: «Ул суннат қаю турур?» Яъқуб айди: «Ул суннат хатна қилмоқ турур». Малик ўзуни хатна қилди, қамуғ черикнима хатна қилдурди. Яъқуб ўғлонлари бирла қилич тортиб келдилар. Малик черики бирла хатна қилдуруб оғриғ ётурда ўғлонлари бирла келиб қамуғини қирдилар. Яна баъзи уломолар аймишлар, Одиниғ Шаддот отлиғ ўғли бор эрди. Ул ким дунёда ужмоқ қилдурди кирмакка тегмади. Ул Шаддоднинг Имлоқ отлиғ ўли бор эрди. Яъқуб рўзгоринда минг бек бор эрди. Бу минг бекини ундади, айди: «Манга бир кенг туз ёзи соғ тупроқлиқ ер ҳосил қилинг». Ул минг беклар андоғ ер ҳосил қилдилар. Имлоқ келиб ул ерни ўлчади эрса ўн ики йиғочлик ернинг теграсин қаздурди, сувға тегурдилар, сув юзиндин ер юзинга теги тош бирла оғдурдилар. Анда кезин ул тош тебасинда архом тождин том қўпордилар. Уларнинг қариси бирла қириқ қари, том адизлиги томнинг энинча. Ун отлиғ эр қуршаб юригутақ ўн минг вазири бор эрди. Текма вазирининг ўн минг санчишур эр бор эрди. Бу томқа Қутрум шаристони атадилар. Ўртасинда бир сарой қўпордилар. Икки йиғочлиқ бир кирпич олтуңдин, бир кирпич кумушдин. Том адизлиги қирқ қари, бўстонлар, бозорлар қилдилар. Бу сарой ўртасинда ўзинга тамоша қилғутақ ер қилдурди. Адизлиги ики юз аршун. Ул шаристонга тўрт қабуғ қилди. Булардин адизлиги йигирми тўрт аршун. Қачон тамом бўлди эрса кўч кўтаруб анга борди, тахтға ошиб ўрнинга ўлтурди. Йилларда бир йил Канъонда қаҳатлиқ бўлди. Қутрум шаристонида ошлиқ сотарлар теб хабар келди. Канъондин Қутрумға ўн кўнлук йўл эрди. Яъқуб ўғлонлари ошлиқ олғали ўғрадилар. Қутрумға келдилар. Имлоқи лаин ул адиз манзарға оғиб боқарда йироқдин Яъқуб ўғлонларин тева бирла келурин кўрди. Бошларинда урунғ булут қалқонтек бўлуб кўлика қилур. Имлоқ ул булут кўруб боқди. Ла илаҳа илла-моҳу Муҳаммадун расулulloҳи битиклик кўрди. Вазирларин изди. Бориб манга йигитларни келтурунг. Вазир келиб айди: «Малик сизларни ундаюр», теса Яҳудо айди: «Биз тенгри ялавочининг ишин тамом қилмағинча келмазмиз», тедилар. Вазир борди, бу сўзни маликка тегурди. Тамом бўлмишда кезин келдилар. Имлоқ ўн йигитни кўрди, бўйлари, кўрикларни биртак, тонглаб оғирлади. «Сизлар кимларсиз?» теб

сўрди. Яҳудо айди: «Биз ўнағу бир қариндошмиз, Яъқуб ялавоч ўғлонларимиз. Отамиз Исҳоқ тақи улуғ отамиз Иброҳим. Биз Канъондин ошлиқ олғалу келдимиз». Малик сўрди: «Азин қариндошингиз борму?» Айдилар: «Яна икки қариндошимиз бор, бири Юсуф отлиғ бири, Ибн Ямин отлиғ». Малик айди: «Ман эр қариндош сўрмасмен, қиз қариндош сўрармен». Айдилар: «Бир қиз қариндошимиз бор». Малик айди: «Қиз қариндошингизни манга беринг отангизни тақи сизларни ман мол бирла азиз қилайин, қамуғдин ортуқ бўлғайсиз». Яҳудо қариндошларинга боқти: «Сиз не теюрсиз?» Шамъун, Рубил ачиғландилар. Яъқуб ўғлонлари ачиғлансалар вилоятни хароб қилмағунча ачиғлари ўчмас эрди. Магар Иброҳим ялавоч уруғиндин ким эрса илкин орқасинга силаса ачиғи ўчар эрди. Яҳудо кўрдиким икағу ачиғландилар. Айди: «Керакмаз Қутрум шаристонини хароб қилсалар бизга эмгак текса», теб Рубил орқасинга илик силади. Ачиғлари ўчти. Айди: «Эй малик, санинг ўғлуни сандин кенгашсиз қизингни ким эрсага бергаймۇ?» Айди: «Йўқ», Яҳудо айди: «Бизнингма отамиз бор. Биз бориб сенинг сўзунг тегуралинг, отамиз на бергай», тедилар. Малик ул сўзга севунди. Ун тева юки бугдой, ўн тева ун, минг кумуш, ўн ботмон йипор, ўн ботмон анбар, ўн ботмон кофур келтуруб буларга бердилар. Яна тақи бир мунчани оталаринга иза берди. Тақи айди: «Бу нарсаларни отангизга беринг, тақи манинг сўзумни тегурунг: «Ман сани оталиқга қабул қилдим санма мани ўғуллуқга қабул қилғил. Манинг сўзум етгач Яъқуб ялавоч кун кўтаруб манга келсун, қизин манга берсун теб сўзумни текурунг», теди. Яъқуб ўғлонлари ёндилар. Бу сўзини оталаринга айдилар: «Малик бизга мунча мол берди тақи бир мунчани санга йиборди», теб ўтрусинда кўздилар. Яъқуб ул сўзга йиғлади, айди: «Мандин бурун ҳеч ялавоч қизини кофирга бермади». Уғлонлари айди: «Сан билғил», тедилар. Бу сўзга бир ой кечмишда кезин Имлоқ Яъқубга битик изди. Ул битикда бу эрди: «Бу битик имлоқ имлоқидин, маликлар маликидин, ҳиборлар ҳибори улуғ мулклуқ, улуғ чериклик Имлоқдин ул залил, ҳақир, фақир Яъқубга тегсун. Бу битик тегса қизини манга яроғлаб қўйсун. Агар қизини бермаз эрса ман бориб эл кунин бузарман. Сани ўғлонларинг бирла ўлтурурман, қизингни тортиб олурман. Сангама ялавочлиқ асиғ қилмас. Ер тенгриси манман, теди, оғзинга туфроқ, Кўк тенгриси санинг, манинг бирла на иши бор». Нома Яъқубга тегди. Ун ўғлонларин йиғиб ўқитди. Уғлонлари туруқдилар, айдилар: «Эй ота, ўзунга, бизга куч қилмағил, Канъон шахрин бузмағил, қизингни бу маликка берғил», тедилар. Яъқуб ўғлонларинга бушуқди. Яҳудоға айди: «Нома жавобин битил. Бисмиллоҳир-раҳмонир раҳим. Мен Яъқуб Исроиulloҳ ибн Исҳоқ Сафиulloҳ ўғли Иброҳим Халиulloҳдин

Имлоқи лаин шақиюд дунё вал охирақа. Билгилкин ҳеч ялавоч қизини кофирға бермади, манма бермасман. «Ло илоҳа иллоллоҳу ва инни Яъқубу расулуллоҳи тесанг вассалому ало ман иттабаъал-худо». Номани битилди, муҳр қилди Имлоқға изди. Имлоқ номани олди, менгизи сарғарди. Ҳн икки минг бекларинга боқди. Улар айдилар: «Эй малик, черикинг, кучунг бор. Ёрлиг бўлса биз бориб қизни тортиб келтуралинг». Малик черик йиғди Ҳн икки минг, беклари Ҳн икки эр отландилар. Имлоқ явлоқ семуз эрди. Текма от, қачир кўтурмаз эрди. Яғанға мундурдилар. Черик бошлаб Канъонға келди. Жаброилға ёрлиг бўлди қанити бирла яғаннинг тепасинга урди. Яған бир кўкради. Яъқуб эли бирла эшитдилар. Яъқуб ўғлонлари ёзидин келдилар, кўп черик келмиш кўрдилар. Оталари менгизи сарғормиш. Айдилар: «Нетак қилалинг?» Яъқуб йиғлади, тенгри азда ва жаллаға ёлворди. Жаброил етилди, айди: «Эй Яъқуб, тенгри таоло салом изди, салом бирла таҳийят изди. Айди: «Ўғлонларинга айғил кўрқмасунлар, ман сизларга носирман. Эй Яъқуб, ул қизинг манинг ҳазратимда азиз турур, душманға бермагайман, кофирни ялавоч уза эрклик қилмагайман. Ҳн ўғлонларинга айғил, ёрин кофирға ўтру чиқсунлар, турушсунлар. Ман қудратимни кўргузайин».

Яъқуб шод бўлди, ўғлонларинга чиқинг, теги. Ўғлонлари айдилар: «Эй ота, биз ўнағумиз кофирлар телим турур, нетак турушалинг». Яъқуб айди: «Ман сизга силоҳ берайин. Ким ул силоҳ бирла тўқуш қилса тенгри душманлари уза зафар топғай». Ўғлонлари айдилар: «Сан эркликсан чиқалинг», тегилар. Яъқуб сандуқ очди, Одам сафий тўнин Шамъунға берди, Шис тўнин Рубилға берди. Иброҳим қўчининг мунгузин Яғсарға берди. Мусо асосин Яҳудоға берди. Тўқуз ўғлинга Яҳудони улуғ қилди. Ой кунтак бўлуб ўғлонлари чиқдилар. Малик тахт уза турарда йироқдин Яъқуб ўғлонларин кўрди. Бекларинга айди: «Яъқуб ўғлонлари не ишга келмиш, кўрунг», теги. Улар келди эрса қатилманг, санчишға келдилар эрса боринг ўнудасининг бошин кесиб манга келтурунг. Ҳн минг эр бирла бордилар. Айдилар: «На ишга келдингиз?» теб сўрдилар. Яҳудо айди: «Санчишқа келдук». Вазири қутқура келди. Яҳудо қариндошларинга айди: «Ўтру турунг». Ўзи илгару кирди, таёқин боши уза чевурди, ҳавоқа солди, яна тутди. Олам ичинда йиғочни ҳавоға ташлаб яна тўтмак Яҳудодин қолди. Анда кезин бир ун қилди, ул тўқузи ҳам ун қилдилар, фаришталарма кўқдин ун қилдилар. Ул унлар кўрқунчидин Ҳн икки минг эрнинг юраклари ёрилиб ўлдилар. Малик айди: «На бўлди черик уни келмас бўлдилар». Айдилар: «Эй малик, ул ўнағу ун қилдилар. Ул ундин Ҳн икки минг эр қамуғи ўлдилар». Малик яна бекларинга боқди. Йигирми тўрт минг эр бирла отланиб

келдилар. Яхудо айди: «Эй Шамъун, кезик санга келди». Шамъун ўтру чикди, айди: «Этинг Ла илаҳа илла-ллоу Яъқуб расулу-ллоҳи». Черик Шамъунга тепундилар. Шамъун ун қилди кофирлар жумла ҳалок бўлдилар, санадилар. Ўт келиб йигирми тўрт минг эрни куйурди. Маликка хабар бўлди, малик яғанга мунди. Ун икки минг беклар отлануб келдилар. Яхудо қариндошларинга айди: «Келинг, бир йўли такбир қилалинг». Изи аза ва жалла тўрт саф фаришта изди, текма саф қирқ минг фаришта эрди. Яхудо қариндошлари бирла такбир қилдилар, фаришталарма такбир қилдилар. Яъқуб ўғлонлари тепиниб кирдилар. Булар ерда, фаришталар кўқда. Кофирлар кўрқуб қочдилар. Қутрумга бордилар. Имлоқдин азин ҳеч ким эрса қолмади. Қамуғ ўлдилар. Имлоқ тахтга оғиб ўлтурди. «Мен бири кўртуладум», теди. Анчада кейин Яъқуб ўғлонлари етиб келдилар. Шаристонни қапуғларини берклик кўрдилар. Шамъун айди: «Қамуғ йиғилиб орқа бир қилиб томни йиқалинг». Бу ўнағу экин бирла томни тебратадилар. Шамъун ун қилди. Ул ун етган ерга теги томлар қамуғ емрулди, кирдилар. Маликни саройда булдилар, тахт уза ўлтурур. Яхудо айди: «Эй малъун, тенгри қудратин кўрдунг, айғил Ла илаҳа илла-ллоҳу Яъқубу расулу-ллоҳи». Имлоқ ун қилди. Шамъун илик сунди, сақолин тутди тахтдин қузи торти. Яъқубга келтурди. Яъқуб Имлоқни кўрди, айғил: *Ла илаҳа илла-ллоҳу Яъқубу расулу-ллоҳи*. Имлоқ айди: «Эй Яъқуб, ман бу кунни санинг илкинга булунман. На тиласанг қилғил. Манга сандин тақи сани тенгрингдин душманроқ ким эрса йўқ». Яъқуб айди: «Эй Имлоқ, имон келтурсанг оллоҳ таоло ики онча мулк бергай тақи ёрин ужмоҳда ўрун бергай». Имлоқ айди: «Манга замон бергил эвумга бораин, санинг тангринг манга мулк берурму кўрайин. Агар берса имон келтураюн», теди. Жаброил келди айди: «Эй Яъқуб (тенгри) ёрлиқар неча тиласа замон бергил. Яъқуб айди: «Неча замон керак?» Айди: «Ун йил». Яъқуб Имлоқни қўзди. Имлоқ ўз ўрнинга ўлтурди. Мавло таоло бу ўн йил ичинда анга анча тенглик мулк бердиким йигирма тўрт минг сарҳанглари бўлди. Текма сарҳанг бирла йигирми тўрт минг эр бўлди. Ун йил тамом бўлди эрса Жаброил келди айди: «Эй Яъқуб, тенгри таоло сенга салом ёрлиқади, салом бирла дуруд изди. Тақи айди: Яхудони Имлоқга изғил имон келтурсун». Яхудо келди, Қутрум шаристонига кирди, айди: «Эй малъун, отам берган ваъда ўн йил тамом бўлди. Изи қудратин кўрдунг тақи мулк ҳам берди. Эмди айғил *Ла илаҳа илла-ллоҳу Яъқубу расулу-ллоҳи*». Малик айди: «Эй Яхудо, сен элчисан, элчини ўлтурмак маликларга ор бўлур. Йўқ эрса бошингни кесиб сўнгукингни яғанлар азоқи олтинда солғай эрдим. Тақи отангга айғил кечмиш бормишни қўзсун, қизини яраштуруб манга изсун.

Йўқ эрса ануқ бўлуб турсун, оғир черик бирла келурман, тенгринг манга не қилғай. Бу ерга келдинг эрса жодулуқунг не асиг қилғай. Ўғлонларингни ўлтургайман, элинг кунунг от азоқи олтинда ҳалок бўлғай. Тақи қизингни тортиб келтургайман. Кўрайин қаю тенгринг санга илик тутар эрмиш». Яҳудо келди отасинга хабар берди. Яъқуб ялавоч изиқа ёлборди, Жаброил келди айди: «Яъқуб, изи азда ва жалла санга салом изди, салом бирла дуруд изди. Айди: «Ман ҳалимман, ошуқмазман. Яҳудоға айғил яна борсун, Имлоқға айсун, ман бирман сан манинг ялавочимсан». Яҳудо яна келди айди: «Эй малъун, оллоҳ бир турур, отам Яъқуб ялавоч турур».

Имлоқ ачиғланди, черик йиғди. Йигирми тўрт йўли йигирми тўрт минг эр отланди. Узи яғанға мунди. Канъонға икки йиғочлик ерда келиб тушди. Яъқуб ялавочға хабар бўлди, мавло азда ва жаллақа ёлборди. Жаброил келди айди: «Эй Яъқуб, тенгри санга салом изди, салом бирла дуруд изди. Тақи айди: Бу кеча санга ул малъундин нажот берайин». Кеча бўлди эрса елга ёрлиғ бўлди, эсгил теб. Тонгдаси кун маликма қолмади. Хайлу ҳашами ер кузи бордилар. Жаброил мавло ёрлиғи бирла келиб Кутрум шаристонини ери бирла юғдуб остинни устун қилди. Жаброил келди: «Эй Яъқуб, мавло ёрлиқар, Имлоқнинг молин товарин, олтун, кумушин олғил. Азинларин ўтқа ёқғил, куйсун. Яъқуб ўғлонлари бирла бордилар. Имлоқнинг молин товарин, олтун кумушин олдилар. Азинларин ўтқа ёқтилар, куйдурдилар. Канъонға келиб ўлтурдилар.

ҚИССАИ ЮСУФ СИДДИҚ АЛАЙҲИС-САЛОМ

Ул Йа абати инни ра'айту аҳада ашара кавкабан ва аш-шамса ва ал-қамара ра'айтуҳум ли сажидин тушин айған ул, отасиндин Йа бунаййа ла тақсус ру'йака ала ихватика фа йакиду лака кайдан насиҳатин эшитган ул, қариндош жафосинға илиниб қузуғқа тушган ул, қузуғдин чиқиб ўн секиз бадал ярмоқға сотилған, ул. Ва жъални ала хазаини ал-арзи инни ҳафизун алимун теб ўзини ўпган ул, Миср тишилари балосинға мубтало бўлуб Рабби ас-сижну аҳаббу илаййа мимма йағъунани илайҳи зиндонини ихтиёр қилған, охир вақтинда Таваффани муслиман ва ал-ҳиқни би ас-салиҳина теб мавлоға ёлворған Юсуф ялавоч алайҳис-салом.

Чин ўн икки эрди Яъқуб совчининг болалари.
Кўрса анинг биртак эрди бўйлари болалари.
Ун биринчи Юсуф эрди суврати явлоқ бадиз,

Лаъл ичинда гулчирар кўп луълуъи лолалари.
Кўрк қилиқ зийнат малоҳат ҳам нубувват, ҳам карам,
Боша азоқға тегру жумла мавлонинг ололари.
Ота севган, отасинга туш кўруб йўрдургучи,
Не ҳасад қилди, кўр, анга ул ўғай оғалари.
Ул Миср мулки ичинда маликлар хотунларин,
Қул қилган ул қамуғни зулфининг лолалари.
Қул сотилди эл ичинда қайра олди қул қилиб,
Волий бўлди Миср ичинда бўлдилар мавлолари.

Угон изимиз китоби қадим, Қуръони азим мунаввари карим ичинда хабар берур, ёрлиқар *Наҳну нақуссу алайка аҳсанаал-қасаси, Маъниси ул бўлур: Эй Муҳаммад*, хабар бералинг санга. Хабар бермоққа еграги бу узун аҳсани қисса қач қисқа бўлмасун, теб қач ҳарф фойдалар бу қисса аввалинда ёд қилинди. САВОЛ: «Аҳсан» темақда ҳикмат не эрди?» ЖАВОБ: «Ул турурким, Қуръон ичиндаги қамуғ қиссалардин телимрак, фойдаси укушрак Юсуф қиссаси турур. Ул йўлдин «Аҳсан ул-қасас», теди. Иккинчи жавоб: «Бу қисса аввалиндин охиринга теги баъзи қавлинча қирқ йил, баъзи қавлинча сексон йил кечди, анинг учун «Аҳсан ул-қасас» темақ бўлур». Учунчи жавоб: «Азин қиссаларда, азин оётларда келмиш, аммо Юсуф қиссаси тугангинча бу сурада келди. Анинг учун «Аҳсан ул-қасас» теди. Тўртунчи жавоб: «Азин қиссаларда ёт кишилар орасинда эрди, аммо Юсуф қиссаси ота-она тақи ўғлонлари орасинда эрди. Анинг учун «Аҳсан ул-қасас», деди. Бешинчи жавоб: «Бу қиссада уч ҳол бор роҳатда, эмгақда, мавло тоатинда, халойиклар орасинда эзгу муомала қилмоқ, кенглиқда, торлиқда очуқ тутмоқ». Олтинчи жавоб: «Юсуф қариндошлари бирла эзгу муомалат қилдуқи тақи уларнинг жафосинга сабр қилдуқи учун». Еттинчи жавоб: «Бу қиссанинг аввали туш, ўртаси туш, охири туш эрди. Анинг учун «Аҳсан ул-қасас», теди. Саккизинчи жавоб: «Бу қисса ишқ бирла тамом бўлди. Анинг учун «Аҳсан ул-қасас», теди. Тўққузунчи жавоб: «Расул алайҳис-салом ёрлиқади, ким эрса ўн турлук балоға илинса ўн сурани ўқусун, ким эрса навсибослиқ мандин кетсун теса «Ал-ҳамду» сурасин ўқусун, ким эрса ўғрилардин қуртулайин теса «Сурат ул-бақара»ни ўқусун, ким эрса чиғойлиқдин қуртулайин теса «Ол имронни» ўқусун, ким эрса қазғу кўнглумдин чиқсин теса «Сурат ул-анъом»ни ўқусун, ким эрса нифоқ кўнглумдин чиқсун теса «Сурат ул-анфол»ни ўқусун, ким эрса ўфкам ўчсун теса «Сурат ул-аср»ни ўқусун, ким эрса қазғу манга ҳаром бўлсун теса «Алам нашраҳ»ни ўқусун, ким эрса куфр ва ширк мандин кетсун теса «Сурат ул-ихлос»ни ўқусун, ким эрса жодлуқдин омон тиласа «Сурат ул-муъаввизатайин»ни ўқусун, ким эрса бу ўн турлук қазғу мандин кетсун теса «Юсуф» сурасин

ўқусун. Анинг учун қамуғ балолар Юсуф қиссасинда бор.

Аймишлар, Яъқуб ялавочнинг олти хотуни бор эрди. Текма хотундин икки ўғул бўлди-ўн икки ўғул бўлур. Латифа. Улвий ола ичинда ўн икки буржлар бор. Табарак алази жаъала фи ас-сама'и буружан. Ва ас-сама'и зати ал-буружи. Ул буржлар бу турур: / кўзи (ҳамал), 2 уй (савр) аранданд, (жавзо) / кучиқ (саратон), 3 кур арслон (асад), буғдой боши, (сунбула), 4 улкар, чизан (акраб) / 5 ёй (қавс), 6 ўғлоқ (жадй), / 7 кўнак (далв), / 8 балиқ (хут). Бу ўн икки буржда етти юлдуз бўлур. Фа ла уқсиму би ал-хуннаси ал-жава-ри ал-куннаси. Ул юлдузлар қаю турур теса айгил: сакандир, ўнгай, куруд, яшиқ, сақит, орзу, ялчиқ. Бу юлдузларда қарор қилмайин юриюрлар.

БАЙТ

Ун икки укак етти акрон қислиқ,
Энг илки кўзи, уй, аранданд, кучиқ.
Кур арслонма буғдой боши улкар аро,
Чаён ҳам ёй, ўғлоқ, кўнак ҳам балиқ.
Яна етти юлдуз буларда юриюр,
Сакандир, ўнгай ул куруд ҳам яшиқ.
Сақит, орзу, ялчиқ ёғитек бўлур,
Тўқушдин ўсанма кизибон ёрик.

Бу ўн икки буржларда бу етти юлдузлар туғар. Яна бир олами сифлийда етти бурждин ўн икки юлдуз туғди. Етти бурж қаю тесанг: Яъқуб ялавоч, Шавша, Заъура, Сунбула, Қамар, Ҳабиба, Раҳил. Яъқуб олти хотунлари бирла етагу. Ун икки юлдузлар қаю тесанг ўн икки ўғлонлари турур: Рубил, Ловий, Шамъун, Яхудо, Жода, Дон, Яғсар, Ястохир, Заботук, Қозур, Юсуф, Ибн Ямин.

Юсуф ўн биринчи ўғул эрди. Мавло таоло анга ўн нарса каромат қилди: кўрк, қилиқ, кечурмак, ялавочлик, туш таъбири, кўни сўз, уз, авоқибат, умур, таъвили суҳуф. Иброҳим. Бу ҳам Юсуфтек кўрклук оламда назири йўқ эрди. Ривоят қилмишлар Миср халқи етти йил қаҳатлиқ бирла мубтало бўлдилар. Молин, товарин, мулкин, асбобин, кулин, кўнглин Юсуфга сотиб ошлиқ олдилар. Анборда ошлиғ қолмади. Янги ошлиғ бўлурға тўрт ой қолди. Юсуф алайҳис-салом Миср халқинга ниқоб кўтурди, юзин кўргузди. Юсуфнинг жамики мушоҳадаси бирла тўрт ой таом емадилар, Юсуфнинг кўрки бирла кун кечурдилар. Хабарда келмиш, Расул алайҳис-салом ёрлиқар: Меърож тунинда изидин манга ёрлиғ бўлди: Эй Муҳаммад, ужмоҳдағи хурларнинг кўркини дунёда икагуга бердим. Бир онанг Ҳаввога, иккинчи Юсуф Сиддиқга. Тақи аймишлар: Мавло кўркни минг улуш қилди, тўқуз юз тўқсон тўқузни Юсуфга берди, бир улушни тугал оламларга берди. Қачон

Юсуф эвдин чиқса ой кун нури қолмас эрди. Олам халқи билур эрди Юсуф чиқмиш теб. Ким эрса Юсуфга боқса кўзгуда кўрартек ўзин юзин кўрар эрди. Қачон таомни ҳал қилиб ютса бўғзиндин кечкинча кўрунур эрди. Қоронғу тун кунтек бўлур эрди. Янғоқлари нуридин «Шақойиъ ан-ниъмон» отлиғ чечак уфтанур эрди. Юсуф тақи Ибн Ямин Роҳилдин эрдилар. Юсуф кичик эркан Роҳил вафот қилди. Юсуф, Ибн Ямин кичик қолдила теб Яъқуб буларни шафқат қилур эрди онасиз теб, аммо Юсуфни қаттиғ севар эрди. Юсуфсиз юрумаз эрди. Етти ёшади эрса бир тунда туш кўрди иничилари бирла таёғларин ёзида тикдилар, қамуғлари кўкарди, аммо узамади. Юсуф таёқи чечакланди, илк қат кўкка теги узади. Тақи азин таёқлар узагулига қилди. Баъзилар аймишлар, иничиларининг таёқлари Юсуф таёқинга сажда қилдилар. Юсуф келиб ул тушни иничиларинга айту берди, иничилари бири биринга айдилар: «Кўрмасмусен бу Роҳил ўғли отамизга севуклукрак бўлайин теб сақинур». Туш кўнгулларинга ёқмади. Иккинчи кеча яна туш кўрди ўн бир юлдуз, кун ой бирла иниб Юсуфга сажда қилурлар. Юсуф бу сўзларни отаси Яъқубга айту берди. Аймишлар: Бўстон отлиғ жуҳуд ялавочимиз Муҳаммад Мустафо саллаллоҳу алайҳи ва салламга савол қилди: «Юсуфга сажда қилган ўн бир юлдузнинг оти на турур?» Расул айди: «Ул юлдузларнинг отини айту берсам имон келтургаймусан?» Жухуд айди: «Анда кезин». Расул ёрлиқади ул юлдузлар оти чизон, ториқ, қойис, хандух файлак, мусаббих, вассоб, раййол, бир ривоятда зайёл, зулумудон, зулфараъ, зулқитфон. Бу ўн бир юлдузлар ой кун бирла кўк этагинда Юсуф сажда қилдилар. Яна бир ривоятда кўқдан иниб сажда қилдилар. Жухуд айди: «Воолоҳким Таврот ичинда мундағуқ ўқидим», теб имон келтурди. Яна айди: «Эй Юсуф, тушларинг явлоқ кўрклук турур, қариндошларинга аймағил санга ёвуз санағайлар. Шайтон одамзот учун очуқ душман турур. Ай бунаййа ла тақсус ру'йака ала ихватика фа йақиду лака кайдан инна аш-шайтона ли ал-инсани адуввун мубинун». Бу сўзни Рубил онаси Қамар эшитти. Бориб Рубилга сўзлади. Рубил қариндошларинга сўзлади. Қачон Яъқуб ўғлонлари бу сўзни эшиттилар эрса *Интафахат авдажухум ва иқшаъаррат жулудухум ва избаррат шуъурухум* қамуғлари ўфкаладилар, бўюн томирлари керилди, туйлари ирикланди ура қўпди. Қамуғлари айдилар: «Бу Роҳил ўғлинга таб эрмасмумизким отамиз ани ортуқ, севуб, ортуқ тутар. Тақи ўзин ортуқ севдурайн теб туш кўрдум тею ёлгон айтур. Биз тун-кун ёзида йилқи қора, қўй-қўзи бирла эмганиб юриюрмиз» *Из қолу лайусуфу ва аҳуҳу аҳаббу ила абина минна ва наҳну усбатун инна абана лафи золалин мубинин*. Қамуғи кенгашдилар. Юсуфни ўлтуралинг ё кэнду йироқ ерга солалинг. Ота-

миз севуклуги хос бизга бўлгай теб. Уқтулу Юсуфа ав итрахуху арзан деган ким эрди?» Жавоб: Аймишлар, қариндошлари бири биринга сўзлашур эрди. Тақи бир жавоб ул турурким, шайтон эрди, бир абушға одамийтек бўлуб келди, уларға айди: «Юсуф сизларни қулланғутек турур». Сўрдилар: «Нетак қилалинг?» Шайтон айди: «Ўлтурунг, ё кэнду йироқ ерга кўмишинг. Андағўк куш қурт егай, оёғи севуки сизга қолгай». Улар айдилар: «Юсуфни ўлтурсамиз отамизға ёзиб изи азда ва жаллага осий бўлгаймиз». Шайтон айди: «Ул иш қилмишда кезин тавба қилгайсизлар, солиҳлар жумласиндин бўлгайсиз». Ва тақуну мин баъдиқи қавман солиҳина. Бу сўзни шайтон сўзлаб ғойиб бўлди. Уларни бу тадбир уза қўзди. Яна бириси айди: «Бу ишни қилур бўлсангиз Юсуфни ўлтурманг, элтиб бир теранг қузуғға кўмишинг, йўлдин кечганлар олиб кетгайлар. Қола қо'илун минҳум ла тақтулу Юсуфу ва алқуху фи ғойибати ал-жубби йаллатақитху баъзу ас-сайарати ин кунтум фаъилина. САВОЛ: Бу тадбирни ўгратган ким эрди? ЖАВОБ: Баъзилар аймишлар, Рубил эрди, қамуғдин улуғроқ ҳам холаси ўғли эрди. Баъзилар аймишлар, Яҳудо эрди. Баъзилар аймишлар, Шамъун эрди. Яна айди, ўлтурмақ қон қилмоқ улук ёзуқ турур, қузуғға кўмишалинг теб, кенгашдилар, Айдилар: «Эй ота, ёз кунни бўлди. Бу кун Кун отлиғ султон Хут отлиғ қишлоқдин Ҳамал отлиғ ёзға ўгради. Адиз кўк йиғлар, яғир ер кулар. Булутлар ёш оқитса ёш ўғлон онадин туғартек ёш яшаб ўлган қора ердин кўк, ёш ўтлар унар».

БАЙТ. БАҲОРИЙЁТ МАВЛОНО НОСИРУДДИН РАБҒУЗИЙ:

*Қағ жа'ат ал-азҳару баъда фавтиҳа
Ва ғаннат ат-тайру би аъло савтиҳа*

*Фа унзур ила аассари рихмати-лаҳи
Кайфа йухйи ал-арза баъда мавтиҳа*

Кун ҳамалга кирди эрса келди олам наврўзи,
Кечди баҳман замҳарир қиш қолмади қори бузи,

Кун келу минг кўрки ортиб тирилур ўлимиш жаҳон,
Тонг бадизлаб нақни бирла безанур бу ер юзи.

Тонг отарди эснаюр тўрт булунгдин шамол, зиё,
Кин тузар киндик йипор йизланур ёбон ёзи.

Ёрлиги епгун — бағирдин обуги ёшил, қизил,
Ораси буток, ябурғоқ, тол чечаклар туб тузи.

Урласа булутлари гулчирар боғу бўстон,
Тол йиғочлар енг солишур ўйнаюртек кўй-кўзи.

Киришани қор қани энглик боқса тоғлар сурати,
Тўналиқи тангсуқ йипордин Рум хитой атлас, чузи.

Лола сағроқин ичарда сайрар усруб сандувоч.
Турна ун тортиб ўтарда сакрашур бақлан кўзи.

Кўкда ўйнар қўл солишур қуғу қоз қил қарғулоч,
Ерда юғруб жуфт олишур ос, тийнинг, киш, қундузи.

Тол йиғочлар минбаринда тўти қуш мажлис тутар,
Қумри, булбул муқри бўлуб ун тузар тун қундузи.

Яғиз ер, кўк менгизлик яшнаюр майдон бўлуб,
Оғрушим ойтак чечаклар теграсинда юлдузи.

Ҳури ин ужмоқ ичинда енг солиб таҳсин қилур.
Ёз уза мундоғ газаллар аймишда Носир Рабғузий.

Айдилар: «Эй ота, мундоғ сафоли кунда сабо нури сувлуг вофий Юсуфни бизнинг бирла изғил. Ёбон ёзини кўрсун, бақлан кўзиларни кўруб қазғуларни сочилсун, ирикмиш кўнгли очилсун», теб ёлгон тил бирла оталарин ялғаб, тинч кўнгулларни бўлғаб *Арсилҳу маъана гадан йартать ва йалтаб* теку қўла келдилар. Яъқуб ялавоч айди: «Эй ўғлонларим, сиз билурсиз ман Юсуфсиз сувсиз балиқдек чолиқман. Бир соат сўрумасман сизинг бирла издим эрса нетак турайин!» Айдилар: «Эй ота, сен бизга инонмасмусен? Юсуфга сен ота эрсанг бизма қариндошмиз. Санма севар эрсанг биз ўн қариндошмиз орамизда Юсуфни на теб қуштек учурғаймиз, налук измассан», тедилар. *Ма лака ла та манна ала Юсуфа ва инна лаҳу ланасихуна*. Яъқуб айди: «Кўнглум явлоқ кўрқар, сизлар овға бориб Юсуфни юртада кўзғайсиз, бўри егай сизлар кўрмагайсиз». *Қола инни лайҳазунуни ин тазхабу биҳи ва ахофу ан йа'кулаҳу из-зи'бу ва антум анҳу гофилуна*. САВОЛ: Яъқуб ялавоч на далил бирла сизлар овға борғайсиз Юсуфни бўри егай теб айди? ЖАВОБ: Ялавочимиз Муҳаммад Мустафо алайҳис-салом ёрлиқар, қачон мавло азза ва жалла Яъқубни Юсуф фироқи бирла йиғлатмоқ тилади эрса Яъқубнинг кўнглинга хавф даҳшат солди. Қирқ тун-кун ётмади тун чиқармади, тоатдин тийанмади явлоқ эмганди. Қирқ тун-кун тамом бўлди эрса Яъқубга уйқу ғалаба қилди така қилди, узиди. Юсуф Яъқуб қўйнинда эрди тушинда кўрди, ўзи тоғ бошинда, Юсуфни қўл ичинда ўн бўри келиб Юсуфни қабсамиш. Ҳалок қилғутек ҳамла қилурлар. Яъқуб тоғ тепасиндан боқар. Яна бир бўри: ул бўриларни қовар, Юсуфдин дафъ қилур, Юсуф бўридин

халос бўлмишда ер ёрилур, Юсуф ерга ботар уч кунда кезин яна чиқар. Яъқуб қўрқунчада уйғонди. «Инни ахофу ан яъкула ху ал-зиъбу» тедуги ул бўлди. Яъқуб Юсуфни измазин билдилар эрса Юсуфга келиб сўз бердилар, тазвир ва ҳийла бирла Юсуфнинг кўнглун қўпордилар. Юсуф отаси таба борди. Отасидин зорилик бирла илтимос қилди. «Мани инчиларим бирла ябонга изғил ёзи ябонни, қўй қўзиларни кўрайин, кўнглум очилсун», теди. Яъқуб айди: «Эй кўзим ёруқи, кўнглим тўқи, бағрим кесаги, ўзум юксаки», теб йиглаб айди: «Ман улуг бўлдум сансиз нетак қарор қилайин, сени явлоқ севарман», теди. Юсуф айди: «Ман билурмен мени севарсен. Севмакнинг аломати ул турурким, севмишинг тилагинча юриси. Манинг тилагим ул турурким инчиларим бирла борсам». Яъқуб ани эшитиб Юсуфнинг азоқи олтинда игнаю бошлади. Айди: «Эй кўрк-лук юзлук Юсуфум, санинг сўзунгни нетак синдурайин! Уғон ҳукминга ризо бердим. Ёрин қариндошларинг бирла изайин», теди. «Бу кеча қўйнуьмга суқуб бағримга қисайин. Ул кўрклук юзунгни тўқ кўрайин», теди. Ёриндаси қариндошлари келдилар Юсуфни оталариндин кўлдилар. Яъқуб йиглаю бошлади, айди: «Эй ўғлонларим, мани Юсуфсуз қўзманг, Юсуфга яхши боқинг. Очса ош беринг, сувсаса сув беринг, ориса эгнингизга олинг». Булар борча айдилар: «Эй ота, бу насиҳатларни ёт кишига қилғу, биз қариндошларингиз налук очарурбиз, налук сувсиз қўярмиз», тедилар. Яъқуб йиглаю Юсуфнинг бошин ювди, сочин таради. Анда кезин кучуб элниндин ўпди, илкин юқори кўтурди.

Айди: «Изиё, Юсуфумни сенга тошшурдим манга тирик ёндурғил. Фироқининг мани ўти бирла ёндурмағил». Анда кезин Юсуфни уларга берди. Яъқуб юзинда Юсуфни Рубил эгнинга олди, кўтурди андин Яҳудо олди, яна Шамъун олди. Андин Ловий олди элдин элга олдилар. Яъқуб Юсуфни кўндуру чиқди, бир адиз тепага оғди. Юсуфнинг қораси кўрунмас бўлгунча бўтаси қолмиш ингантек инграю қолди, кўрунмас бўлди эрса қаттиг ун бирла йиглаю эвинга ёнди. Қачон оталари кўзиндин айридилар эрса Юсуфни ерга чалдилар, айдилар: «Эй Роҳил ўғли, ёлғон туш этмишинг етмасму? Тақи бўйнуьмизга минармусан язоғ юругил», теб иссиг қумда ёлинг азоқ қовдилар. Юсуф орди, текма бир қариндошининг юзинга телмура боқа бошлади бириси раҳм қилгай теб. Раҳм қилмадилар. Қаттиг сувсади, югургу яроғи қолмади ёлворди, айди: «Эй инчиларим, явлоқ очдим таом беринг, сувсадим сув беринг» теди эрса текма бир қариндоши бирор янгоқладилар. «Борғил ул ялғон тушунга айғил ош сув берсун» тедилар. Юсуф очин, сувсиз йиглаю юрию бошлади. Булар бурнароқ бориб бир тепага оғдилар. Муни нетак ўлтурулинг тею кенгашдилар. Бири айди: «Тош бирла янчалинг», бири айди: «Пичоқ бирла санчалинг», бири айди: «Теринг чуқур қазиб кўмалинг, андағуқ ўлғай», тедилар.

Таом сув тилади бермадилар. Уч йиғочлик ерга теги қовдилар. Қачон Юсуф қариндошларинга яқинроқ келса анинг сўзин кўзуб азин сўз бошлаюр эрдилар. Юсуф уларнинг явуз кенгашларин англади, билдиким ўлтурурлар. Улардин қочди, улуг қариндоши Рубилни изару борди. Юсуфни тутдилар. Рубилнинг азоқинга тушди. Йиғлаю бошлади, айди: «Эй қариндошим, кўрмасмусен мани ўлтургали ўғрадилар! Эй улуг иничим, манга раҳм қилмадинг эрса ул абушга отамга раҳм қилинг анинг бағрини куюрманг, отам ўрнинга бу кун сен отасан манга раҳм қилгил», теди. «Мени булардин қутқаргил».

Ёлворди эрса Рубил тақи Юсуфни янғоқлади. «Боргил ул ёлгон тушунга айгил, сани булардин қутқарсун», теди. Юсуф Рубилдин эзгу сўз булмади, эврурди. Мамъунга борди ангама ёлворди. Ул тақи бир янғоқлади. Юсуф юзин тушди, янғоқинда беш эрнак қум билгурди. Юқору боқди кўк йироқ куйи боқди ер қаттиг. Бир оҳ қилиб ун кўтурди Яҳудо олди. Азоқинга тушуб йиғлаб айди: «Эй Яҳудо, қамугдин сан бағирсоқ эрдинг булардин фарёд тиккил. Манга раҳм қилгил», теб нортек янғоқи уза анҳортек ёши бўлди. Ёлворди эрса Яҳудонинг меҳри тебрланди, айди: «Эй қариндош манга ёвуқ келмагил, сўзлашур кўрсалар манима ўлтургайлар». Қамуг йиғилиб Яҳудога келдилар Яҳудо айди: «Эй қариндошларим, келинг, отамиз ҳаққини кузаринг, улуг кунда на жавоб айғайси, ўғлонга ёвуз санманг». Яҳудога қатиг сўзладилар, ани Юсуф эшитиб ёлворди, айди: «Эй иничиларим, мани қаю ёзуқум бирла ўлтурурсиз?» Яҳудо айди: «Муни ўлтуруб бизга неча ер кенг қолғай ўлтургинча илкин, азоқин боғлаб қузуғга кўмушалинг андағуқ ўлғай», тедилар. САВОЛ: Ултурмаклари иккидин холи эрмас ё Исҳоқ, ё қонин ҳалол кўрмак бирла бўлғай. Улар иккидин ироқ турурлар. Анинг учунким анбиё уруғи эрдилар, қон тўкмакка налук ўғрадилар? ЖАВОБ: Анлар эътиқод бирла қон тўкмакни ҳалол кўрмадилар. Агар ҳалол кўрди тесамиз куфр бўлур. Ялавочлар куфрдин маъсумдурлар. Тақи бир жавоб: Имом Абулҳасан Шофиъий раҳматуллоҳи алайҳи «Усматул-анбиё» ичинда келтурмиш Юсуфнинг қариндошлари Юсуфга ўғрамишда ялавоч эрмас эрдилар, сағира, кабир на так маъсум бўлғайлар. *Фанқатаъа ал-каламу ва саката ас-су'алу.*

Анда кезин туз кенгаш қилиб қузуғга кўмушур бўлуб Юсуфни тутуб, судраю қузуғ бошинга келтурдилар. Юсуф текмаси юзина телмура боқиб айди: «Эй қариндошларим, манга раҳм қилинг!»

Агар манга раҳм қилмасангиз ул заиф абушга отамга раҳм қилинг. Тенгри аза ва жаладин қўрқунг», теб телим ёлворди эрса текма бири бир янғоқладилар. «Бу сўзни сўзлагунча бутроқ тўнунг чиқаргил»,— тедилар. Юсуф тақи ёлвору бошлади, айди: «Эй қариндошларим, отам ҳаққи

учун кўнглакимни манга бағишланг, тирик қолдим эрса авратим ўралсун, агар ўлсам кафан бўлсун. Тақи илким боғлаб мани солманг ёза беринг қузуғдағи қуш, қурт, йилонларни кўригайман», теги. Айдилар: «Ой кунга тақи ўн бир юдузга айғил тўн берсун, ёза берсун», теб унамадилар. Кўнглакини сучулуб белинга йип боғлаб қузуғга фиттилар. Қузуғнунг ёримиға теги эрса йипни кесдилар. *За ламма заҳабу биҳи ва ажмаъун ан йажъалуҳу фи ғойабати ал-жубби*. Юсуф қузуғ тубинга тегмасдан бурун сидратул мунтаҳода Жаброилга ёрлиғ бўлди. *Адрик абди*. «Тарк қулум Юсуфни тутғил», теб. Жаброил бир қанит тўқиди қузуғ тубинда бир улуғ урунг тош бор эрди ани сув юзинга чиқарди. Жаброил қанит бирла сиқади тўрқатек юмшоқ бўлди. Яна ужмоҳдин бир мусалло, бир кўнглак келтурди Юсуфга киздурди. Юсуфни тутуб ул тош уза ўлтурди. Тақи мусалло тўшаю берди, айди: «Эй Юсуф, мавло таоло салом изди, салом бирла дуруд изди», теб ялавочлиқ тегурди. Ул кун Юсуф ўн икки ёшлиғ эрди. Айди: «Эй Юсуф, тенгри ёрлиқар манинг ҳукмумға сабр қилғил, нажот бериб Миср элинга малик қилайин. Отанг Яъқубға саломат қовуштуруайин». Анда кезин Жаброил бу дуони ўграту берди: *Аллоҳумма йа кашифа кулли курбатин, ва йа мужиба кулли даъватин, ва йа саниъа кулли маснуъин, ва йа жабира кулли касирин, ва йа соҳиба кулли ғарибин, ва йа муниса кулли ваҳидин, ва йа шаҳида кулли најва, ва йа ҳазира кулли балва, ва йа ла илаҳа илла анта субҳанака ас'алука ан тажъалани фаражан ва махражан ва ан тақзифа хуббака фи қалби ҳатта ла йакуна ли ҳаммун ва зикрун ғайрука ва тахфазани ва тарҳамани йа арҳама ар-роҳимина*. Аймишлар, ким берк ерга кирса ё балоға илинса бу дуони ўқуса мавло таоло нажот бергай. Яна ужмоҳ неъматларин келтура берди. Жаброил қанити бирла қузуғ ичини сиқади эрса бўстонтек ҳарам бўлди. Ул қузуғ Урдун еринда мадинли мисрли орасинда Канъонға уч йиғочлиқ ерда Нуҳ ялавоч ўғли Сом қазмиш эрди. Ул қузуғ оти «Хуббул-ахёр» маъниси ул бўлар «эзгу қузуғи» темак бўлар. Ул қузуғ суви ачиғ эрди тотлиғ бўлди, қоронғу эрди ёруғ бўлди. Жаброил Юсуфнунг иликларин ёза берди. Бир айва келтурди. Юсуф ани еди, тўйди. Аймишлар, ул қузуғда тупроқда ётган бир қарағу йилон бор эрди. Юсуфнинг унин эшитиб Юсуфни егалу ўғради. Жаброил бир қаттиғ ун қилди. Ул ундин қулоқи сағир бўлди, кўзлуғ илон кўзсиз бўлмаса Юсуф жамолин кўруб егали ўғрамағай эрди.

Ривоят. Шайх Басрий раҳматуллоҳ Юсуф қузуғга кирмишда етти ёшлиғ эрди. Маликка сексон йил кечди. Вафот бўлмишда юз йигирми яшаюр эрди. Тақи хабарда келмиш ялавочимиз Муҳаммад Мустафо алайҳис-салом Жаброилға сўрди: «Кўқдин ерга инарда эмганурмусан?» Айди: «Ё расу-лаллоҳ, тўрт йўли явлоқ эмгандим. Бир Иброҳим Халил-

ни манжиниқға уруб ўтға отмишда сидрат ул-мунтаҳодин қанит тўқиб ўтға тушмасдин ошну тутдум. Икинч, Иброҳим Исмоилни қурбон қилурда пичоқни тортмаздин бурук тутғил теб ёрлиғ бўлди. Сидратул-мунтаҳодин иниб пичоқ юзин орқасинға эвурдум. Учунч, Юсуфни қариндошлари белин боғлаб қузуғға издилар. Қузуғ яримига тегди эрса йипни кесдилар, сидратур-мунтаҳодин иниб тутдум. Тўртунч Ухуд тўқушинда санинг муборақ тишингга тош тегиб қон оқмишда ёрлиғ бўлди, қон ерга тушмасдин бурун тутғил теб. Ерга тушмасун то қиёматға теги ўт, ем унмагай теб сидратул-мунтаҳодин иниб ул қонни қанитим бирла тутдум.

Бу тўрт йўли эмгандим, теди. САВОЛ: Юсуфни қузуғға солдуруб яна чиқармоқға ҳикмат не эрди? Мавло таолонинг тилаги азалда улким, ики ҳабаший ўғлонлар имон келтурганлари манинг ҳазратимда яқин бўлғайлар. Ул икки ҳабашийнинг бири Башир отлиғ, яна бири Бушро отлиғ. Ул икагуни молик Заърга қирқ йил қул қилди. Қуллуқ қилдилар. Қачон қирқ йил тамом бўлди эрса Юсуфға қузуғ ичинда тўрт кун тамом бўлди, молик Заър кўнглинга кўмишди Мисрдин Шомға сафар қилди. Мавло қудрати бирла йўл озиб Канъон вилоятинға тушди. Юсуф қузуғи бошинға келиб тушдилар. Башир, Бушро отлиғ қул ўғлонларни қузуғға сув олғалу издилар. Булар бориб қузуғға қава солдилар. Мавло ёрлиғи бирла Юсуф икки азоқин қаваға урди. Башир тортди, ошурди, қавада Юсуфни кўрди, ойдин, кундин кўрклук. Башир ун қилди: «Бушро қузуғдин бир ўғлон чиқарди!» теб. *Қолайя бушро ҳаза ғулам ва асарруҳу бизоъатан.* Юсуф қузуғға тушмакка ҳикмат бу эрди. Келдимиз мақсудға. Яъқуб ялавоч ўғлонлари Юсуфни қузуғға солиб бормишда бир ўғлоқ бўғуладилар, қонини Юсуф кўнглакинға булғадиар. Кеч вақтда кенж ўғлондек йиғлашу оталаринға келдилар. *Ва жа'у абаҳум иша'ан йабкуна.* Айдилар: «Эй ота, биз йилқи қора кузарур бўлуб Юсуфни ўтоғда қўйдумиз. Биз келгинча Юсуфни бўри емиш. Нечама биз кўни сўзлук эрсамиз сиз бизга инонмагайсиз». *Қолу йа абана инна заҳабна настабиқу ва таракна Юсуфа инда матаъина ва акалаҳу аззи'бу ва маанта биму'минин лана ва лав кунна содиқина.* Ончада қариндош тею йиғлашимда қонлиғ кўнглакни оталари ўнгунда қўйдилар. *Ва жа'у ала қамисиҳи бидамин қазибнн,* ёлғон қон келтурдилар. Қон ёлғон эрмас эрди, аммо сўзлари ёлғон эрди. Ойша разияллоҳу анҳо қироати бу турур «бидамин казибин» долун ғайру муъжаматин бирла маънисн тоза қон темак бўлур. Яъқуб ялавоч бу сўзни эшитди эрса, фарёд қилди эрса ўтсуз бўлуб тушди. Қачон ўнгинга келди эрса Юсуф йизин йизлайин теб кўнглакни бутун кўрди, айди: «Не бағирсоқ ва меҳрибон бўри эрмиш, кундин кўрклик Юсуфумни теб кўнглакни йиртмамиш. Ул бўри Юсуфнинг кўнглаки учун ўлтирмиш эрса кўнглакни налук олиб кетмади».

Бўри еди теб қулоқ бирла эшитди, амма қонлиғ кўнглакни кўз бирла кўрди. Етти тун кун Канъон ёбонин кезиб икки илки бирла белин тутуб айди: *Йа ҳабиби ва йа қуррата айни ва йа самарата фу'ади фи аййи жуббин тараҳука ва фи аййи баҳрин ағрақука ва биаййи сайфин қаталука ва биаййи арзин гафанука. Маъниси ул бўлур: «Эй севарим ва эй кўзум ёруқи ва эй бағрим кесаки ва эй кўнглум меваси, қаю кузуғға кўмишдилар сани, қаю дарёга ботурдилар сани, қаю қилич бирла ўлтурдилар сани, қаю ерда кўмдилар сани. Эй Юсуфум, қаю бўри қорнинда ётурсан. Ул оғулағу юмшоқ этингни еюрда нетак қийнануб сабр қилдунг. Ул ариғ сўнгукларинг қаю ёбонда ётур эркан. Эй кошки, санинг бирла чиқса эрдим, не бўлдуқунгни ўз кўзум бирла кўрғай эрдим. Эй кошки, сани еган бўрини кўрсам эрдим, азоқи туброқини кўзумга тўтиё қилғай эрдим. Ул бўрини ўнгумдин кетармагай эрдим», теб йиғлади. Ул кун уч юз олтмиш йўли беҳуш-ўгсуз бўлди. Унгунга келди эрса яна йиғлади ўғлонлари оталарин андоғ кўруб Заййаъна ахана Юсуфа ва қатална абана Яъқуба: Биродаримиз Юсуфни зойиё қилдик ва отамиз Яъқубни ўлдирдик, тею оталари бирла йиғлашдилар. Анда кезин айди: «Бу иш сиз аймишдек эрмас. Анчаси бор сизнинг нафсингиз сизни бу ишга йўлчилади, сиздин чиқарин қилдингиз. Манга сабрдин азин чора йўқ турур». Қола бал саввалат лакум анфусукум амрон фа сабрун жамилун ва-Аллоху ал-мустаъану ала ма тасифуна. Яъқуб йиғлади, ўғлонлари айдилар: «Эй ота, Юсуф учун ўзунгни ўлтурурмусен? Тилаюр эрсанг Юсуфни еган бўрини санга келтуралинг. Ани кўрсанг кўнглунг эмрулғай». Айди: «Боринг, келтурунг». Қамуғи чиқдилар ёбонда бир бўри қаршу келди тутдилар. Қўлини, бўйнини боғлаб, оғзинга қон суртуб Яъқуб ялавочга келтурдилар. Юсуфни еган бўри бу турур, тедилар. Яъқуб бўрининг оғзи-қонлиғ кўрди эрса оҳ қилди ўгсуз бўлди. Унгинга келди эрса дуо қилди айди: «Илоҳий, бу бўрига тил бергил сўзлашайин», теди. Ёрлиғ келди: «Эй Яъқуб, сўрмоқ сандин, сўзламоқ мандин. Яъқуб ялавоч сўрди: «Эй бўри, тенгри ҳаққи, рост айғил Юсуфумни нетак единг?» Бўри тилга келди, айди: «Ё расулаллоҳ, билмасмусан, қамуғ ялавочлар эти ҳаром турур. Ман Юсуфни кўрмишим йўқ. Уч кун бўлди очман, кўзум ёруқи ўғлонимни йитуруб турурман. Ул аччиғдин уч кун бўлди ош емишим йўқ. Уғлонимни тилаюрда бу ёлгончилар мани тутуб оғзимга қон суртуб санга келтурдилар. Эй Яъқуб, дуо қилғил, бўлғайким санинг дуо баракотинда ўғлумни манга рўзи қилғай». Яъқуб дуо қилди, бўри дастур тилади чиқди. Ул-ўқ кун бўри ўғлини булди. Анда кезин Яъқуб алайҳис-салом ўғлонлари тошға чиқдилар. «Эмди боралинг, Юсуфни ўлтуралинг, бошин азоқин кесиб келтуралинг, отамиз кўнгли эмрулсун», тедилар. Яҳудо унамади. Қачон Юсуфни қузуғдин чиқардилар эрса ул икки*

ҳабаший қулларни кўруб икки илкени уларнинг юзинга сиқади эрса юзлари танлари урунг бўлди. Икагу имон келтурдилар, севунмишда Юсуфга сажда қилдилар эрса, айди: «Эй йигитлар, махлуқга сажда қилманглар раво эрмас сизларни, бизларни яратган тенгрига сажда қилинг». Бушро айди: «Бизни тақи сизни яратган ким турур?» Юсуф айди: «Қамуғни яратган бир оллоҳ турур. Мулкин ичинда шерик йўқ, мулкинга завол йўқ». Айдилар: «Имон арза қилғил». Юсуф имон арза қилди, мусулмон бўлдилар. Юсуфни қузуғдин чиқармоқга ҳикмат бу эрди. Савол: Ялавоч ўғлонлари сотилмоқ раво эрмас. Юсуфни қул менгизлик сотдилар, ҳикмат на эрди? Жавоб: Кунларда бир кун Юсуф қузуғга боқди ўз юзини кўрди, тонглади. Кўнглида кечди, бу кўрк бирла қул бўлса эрдим баҳомни ким бера олғай эрди. Ўз кўркинга қуванди эрса қул теб ўн саккиз пул ярмоқга сотдилар. Кўрка қуванганнинг баҳосин кўргуздилар. Сотилмоқда ҳикмат бу эрди. Қачон Юсуфни қузуғдин чиқардилар эрса қариндошларинга хабар бўлди, келдилар. Молик Заърга айдилар: «Бу бизнинг қочғунчи қулумиз турур. Уч кун бўлди биздин қочиб турур. Олур эрсанг санга сотармиз», тедилар. Малик Заър олайн, теди. Ул ҳолда Рубил келиб ибрий тилинча Юсуфга сўзлади: «Биз на тиласамиз сан андағуқ турур теб айғил. Йўқ эрса сани ўлтурурмиз», теди. Молик Заър: «Қулмусен?» теб Юсуфга сўрди. Юсуф айди «Қулман яъни — мавлонинг қулиман», теди. Айдилар: «Бу қул кичикдин борда бизнинг бирла турур, сотғалу кўнглимиз бўлмас, ўзи унаса соталинг», тедилар. «Аммо мунунг уч айби бор. Ул аввалким ўғри турур, икинч айби қочғоқ турур, учунч айби йиғлоқ турур». Молик Заър бу уч айбни қабул қилди. Айди: «Манда ярмоқ йўқ, йилқи қора бор, товар берайин». Улар кенгаштилар товар йилқи олсамиз отамиз билгай, йилқи қорага унамадилар, ярмоқ керак, тедилар. Молик Заър қўпди, арқиш аро кирди. Ўн секиз миср ярмоғи булди, тарозуға тортдилар ўн секиз оғри келди. Канъонда ул ярмоқнинг икисин бир ярмоқга олур эрдилар. Канъон ярмоқининг тўқузига Юсуфни сотдилар. *Ва шаравҳу бисаманин бахсин дароҳима маъдудатин ва кану фиҳи мин аз-заҳидина.* Малик Заър, айди: «Ўз элингиз бирла битик битиб манга беринг», теди. Айдилар: «Хат битик берурмиз ул шарт бирлаким, азоқинга кишан урғил, қатиғ ингирчоқга мундурғил. Тақи йироқ ерга элтиб сотғил». Молик Заър бу уч шартни қабул қилди. Яҳудо хат битди: Бисмиллоҳер раҳмонер-раҳим. Биз Яъқуб ўғлонлари аввал Рубил, икинч Шамъун, учунч Яҳудо, тўртунч Лови, бешинч Жод, олтинч Дон, етинч Яъшар сақизинч Ястохир, тўқузунч Забодун, баъзи ривоятда Риюёлун, темишлар, ўнунч Қазур, биз ўнагу Яъқуб ялавоч ўғлонларимиз. Юсуф отлиғ қулумузни молик Заърга ўн етти оғри ярмоқга сотдимиз. Уч айбини айдимиз, молик Заър уч айбни қабул қилди. Аввал айби ўғрилиқ,

икинч айби қочғоқлик, учунч айби йиғлоқлик. Азин уч шарт қилдимиз молик Заърма ани қабул қилди. Аввал аёқинга кишан урмоқ, икинч қатиг ингирчоқға мундурмак, учунч йироқ ерга элтиб сотмоқ. Ҳз илкин бу хат олдимиз бу битик фулан кунда, фулан ойда, фулан йилда битилди теб хат бердилар. Юсуфни анга топшурдилар ўтоғларинга ёндилар. Кеча бўлди эрса Юсуф моликдин дастур тилади: «Кичикдин улар бирла турур эрдим бориб уларга видоъ қилайин», теди. Молик Заър дастур берди тақи азоқинга кишан урди. Тақи бир ўғлин муаккил қилди. Юсуфнинг оғир кишан бирла юругу яроғи йўқ эрди. Ики сингар бир юзин тушар эрди кўрклук юзи туброқға булғанди. Янғоқларинга тикан санчилди. Юзи, кўзи қонга булғанди. Қариндошларинга келди. Юсуфни андоғ кўрдилар эрса уларма йиғлаштилар. Юсуф текма бирин бошға-бошға қучуб, саломат қолинг», теб видоъ қилди. Қамуғлари Юсуфни уфтаниб юзинга боқумадин орқан эврулдилар. Юсуф айди: «Эй қариндошларим, бу ишни манинг ҳаққимға қилдингиз азинларга қилманг, улуғ бўлмишда отамдин мани азирдингиз. Эй қариндошларим, Яҳудо саломат қолғил, отамға мандин салом айғил, манинг учун таъзия тутғил. Эй Яҳудо, қамуғдин бағирсоқ сан эрдинг, зинҳор бирорда мани ангил. Қайда қузуғ кўрсанг мани сақинғил. Эй Яҳудо, қачон отам бирла ўлтирмишда Юсуф қайда эркан, кимунг бирла юрир эркан, кимунг юзунга телмура боқиб турур эркан теб ёд қилғил. Эй Яҳудо, бу кун тўрт кун бўлди сизлардин азрилғали. Сизларсиз умадим ғариблиқда, сизсиз нетак қилғайман. Эй қариндошларим, кезин ўкунгайсиз, асиг қилмағай. Келинг манинг кичиклигимга боқиб раҳм қилинг, арқиш бегиндин қайра олинг», теб неча ёлворди эрса сўзин тингламадилар. Юсуф йиғлаю ул муаккил бирла орқасинга термула Молик Заърга келдилар арқинга қотилдилар. Арқиш тебради, бир қаттиг ингирчоқға мундурдилар. Йўлга кирдилар. Ул йўл уза Юсуфнинг онасининг қабри бор эрди. Анга тегди ўзини тевадин қузи солди. Онаси қабрин қучти, йиғлади, айди: «Эй онам, сандин азрилмиш эрдим, эмди отамдин тақи азрилдим. Тақи ортуқроқ кул теб сотилдим, азоқимға кишан урдилар, янчуқларим йўғон кишанда шишди. Нозук этим, таним қатиг ингирчоқда янчилди. Эй онам, қошки сандин бурунроқ ўлмиш керак эрдим», тею йиғлади. Ул ҳолда арқиндин сўнғ қолмиш бирагу етиб келди. Юсуфни туироқ қучиб ётур кўрди. Бир неча янғоқлади, айди: «Бекларинг кўни аймишлар яvloқ қочғоқ теб». Юсуф кўнгли эмганди. «Илоҳий, кўрган, билган сан», теб дуо қилди. Мавло таоло ёрлиғи бирла ел қўпди. Карвон йўл етурди. Молик Заър арқини йиғди, арқиш тушди. Молик айди: «Ким эрса тенгриға ёзған бор эрса тавба қилинг. Ким эрсани озор қилмиш бўлсангиз узр қилинг, хушнуд қилинг тенгри азза ва жалла бу балони биздин кетарсун теди. Юсуфни янғоқ-

лаган эр келди. Молик Заърга айди: «Бу ўғлон дуо қилди жаҳон мундоғ тунарди». Молик Заър ул эр бирла келиб Юсуфнинг азоқинга тушди, узрлар қўлди. Юсуф кўнгли анча бирла хуш бўлди, тўғ тўз эмрулди, жаҳон ёруди. Арқиш халқи қамуғ севиндилар. Анда кезин Юсуфни оғирлаюр бўлдилар. Азоқиндин кишанни кетардилар, ариғ тўнлар киздурдилар. Аморийга ўлтуруб йўлга кирдилар. САВОЛ: Ялавочлар халқга эссиз дуо қилмаслар, ёвуз санмаслар. Юсуф арқиш халқига дуо қилди жаҳон тунарда ҳикмат на эрди? ЖАВОБ: Юсуф дуоси эссиз дуо эрмас эрди. Бу эр мани янгоқлади ёзуқ бўлди қиёматда қин кўргуси. Мавло қудрати мундағуқ кўргузсун, улма тавба қилсун, ёзуқдин оринсун, тамуғ азобинга гирифторм бўлмасун, теб эзгу дуо қилди, эссиз дуо қилмади. Анда кезин Юсуфни оғирлиқ бирла Мисрға элтдилар. Ушвон отлиғ элда тенгиз қироғинда туштиллар. Молик Заър кишилларинга айди, Юсуфни сувға элтинг бошлиқин ювсун, йўл тўғи тўзидин оринсун. Юсуф тенгиз қироғинга борди, айди: «Илоҳий, бир парда каромат қилғил. Манинг этим танимни киши кўрмасун». Мавло таоло Айнулҳитон отлиғ балиқни изди, сув ичинда қаврилиб қузруқин бошинга келтуруб ётди. Юсуф анинг узасинга кирди, бошлиқин ювди. Ул балиқ ҳолиқ изиға ёлборди айди: «Илоҳий, бу Юсуф баракотинда манга каромат бергилким азин балиқ аросинда манга эзгу от бўлсун». Изи азза ва жалла ул балиқ дуосини ижобат қилди анга икки аёл берди. Бириси ул эрдиким Юнус алайҳис-салом анинг қорнинда қирқ кун қолди. *Фалтақамашу ал-хуту ва хува мулим*. Яна бири ул эрдиким, Сулаймон алайҳис-саломнинг юзуки анинг қорнинда қирқ кун қолди. Юсуф бошлиқин ювуб ёнди эрса Жаброил ужомҳдин кўнглак келтурди, нурдин яратилмиш. Юсуфга киздурди, молик Заърма Юсуфга атлас тўн киздурди. Олтун тож бошинга урди, гавҳар бирла мурассаъ қилмиш, олтун қур белинга қуршади. Аморийга ўлтуртуб Мисрға кивурдилар. САВОЛ: Ул арқиш ичинда анлардин азин ердин келганлар бор эрди Юсуфни уларнинг илинга тушурмади. Молик Заър илкинга тушурди, ҳикмат на эрди? ЖАВОБ: Миср шаҳринда бир заифа бор эрди Зулайхо отлиғ азалда мавло азза ва жалла ул заифага Юсуф илкинда имон тақдир қилмиш эрди. Юсуфни молик Заърға сотдуруб яна молик Заър Мисрға келтуруб Юсуфни сотғуға сабаб қилди. Ул Зулайхо Юсуф илкинда имон келтурди. Ҳикмат бу эрди. Қачон Юсуфни Мисрға кивурдилар эрса Юсуфнинг кўркиндин кун нури хийра бўлди. Миср халқи аро хабар тушдиким, молик Заър бир қул ўғлон келтурмиш. Ким эрса андоғ кўрк кўрмиши йўқ. Миср уруғлари қамуғ Юсуфни кўргали келдилар Ким Юсуфни кўрди эрса қамуғ ошиқ бўлдилар. Юсуфни сотғун олмоқға орзуладилар. Текма вилоятнинг беглари келиб олтун, қумуш, йилқи қора, мол товар йиғдилар Юсуфни олғучи бўлдилар. Даллол аро

кириб ортуқға еткардилар. Кун келгуча баҳосин ортурдилар. Ёриндаси кун молик тахт урди. Юсуфни атлас тўнлар бирла, олтун тожлар бирла, мурассаъ қур бирла безоб тахт уза ўлтурди. Миср элининг шахрий, рустоси, бойи, чиғойи, эркаги, тишиси ким сотғин олғуға, ким наззораға йиғилдилар. Мунодий кўпди, қаттиғ унун қийқирди: *Ман ўаштари ғуламан латифан назифан зарифан ажибан лайса фи ағ-дунья мислуху*, яъни: «Эй Миср халойиқлари, ким сотғин олур бу ўғлонни сифат қилдим, сизма кўрарсиз, ҳеч одамий кўрк ичинда анга менгзамаз. Мундин бурун туғмиши турамиши йўқ. Юзи тегирми, боши юмғоқ, сочи қора, соғдин, сўлдин қирқ гўжаклик. Бирини тортса ошуқинға тегар, кўзса тулунғларинда йиғилур. Олни кумуштек урунг, қоши қалам бирла эғмиштек кирпуклари ўқтек, юзи кунтек, ёруқ янғоқлари қизил нортек, энги кумиюр, қароқлари қинаюр, ақиқ эркинлик, тишлари гавҳартек, тор оғизлиғ, сўзи сучук, ўзи силиғ, қилиғи тузун, бели иничка, сурати бу, сифати бу», тею ун қилди. Ул ҳолда Юсуф алаҳис-салом бошин қузи кўмишиб кўзлариндин қон ёш оқиту айди: «Эй мунодий, мундоғ сифатким сан қилурсан, ким сотғин олу билгай. Сифат қилур эрсанг кўни сўзлагил. Мунодий айди: «Нетак айтайин?» Юсуф айди: «Айғил: *Ман ўаштари ғуламан ка'ибан заъифан наҳифан мискинан лайса фи ағ-дунья мислуху*. Сан аймишинг урф ва одат ичинда йўқ». Мунодий айди: «Кўнин айтурман», теди. Юсуф айди: «Кўни сўзлар кўнглунг бор эрса айғил: *Ман ўаштари ғуламан Юсуфа Сиддиқа — ллохи ибна Йъқуба Исро'улла-ллоҳи ибни Исҳақа забиҳи-лаҳи ибни Иброҳима Халил-ллоҳи*. Мунодий айди: «Андоғ десам қамуғ халқнинг юраги ёрилгай», теди. Аймишлар, Миср элининг даллоллари йиғилиб Юсуфни қиммат қилдилар, ўз бўюнин оғиринча кумуш, оғиринча олтун, оғиринча йипор, оғиринча шакар, оғиринча ҳарир, оғиринча анбар, оғиринча кофур, оғиринча адим тойфий. Яна баъзи ривоятда бу айған молларнинг текма бири Юсуфнунг ўн оғиринча муқаррар бўлди. Қачон мунодий Юсуф оталарнинг отин айту берди эрса Молик Заърнинг кўзи ёш бирла бўлди, кўнгли ўт бирла ёкилди. Айди: «Эй Юсуф, ул кун қузуг бошинда эркан налук аймадинг? Ман сани сотғин олмағай эрдим». Юсуф айди: «Кўрқ-дум, қариндошларим мани ўлтургайлар теб». Молик Заър айди: *Лаъаллака ибну залика аш-шайхи ал-ҳазини ала ҳазбатин мин ҳазабати Канъана айбки ва йақулу рабби руда айлайя валади ва қурата айни ва самарата фу'ади*, яъни Канъон ерлари уза ўлтуруб айди: «Изиё, кўзим ёруқи, кўнглим тўқи, аёлимни манга қовуштур теган қазғулуғ абушға бўлғаймусан?» Юсуф айди: Ул кўзи ёшлиғ, бағри бошлиғ, фироқ ўтинда ўртанмиш, ҳасрат тенгизинда гарка бўлмиш, ўқтек бўйи ётек эғлимиш, ойтек очуқ кўнгли тугматек тўкулмиш Исроилуллоҳ ўғли, Забиҳуллоҳ набираси

Халилulloҳ нофиласи Юсуф менман», теги. Молик Заър кўпуб Юсуфнинг азоқинга тушди, телим узр қўлди. Аймишлар, ул кун Миср элинга малик Райён ибн Навзод ибн ал-Валид ибн Арошт ибн Морон ибн Умар ибн Амлоҳ ибн Ловад ибн Сом ибн Нуҳ алайҳис-салом эрди. Юсуфнинг чови бу Райён маликка теги. Дайён маликнинг қудратин тонглаб Юсуф хабарин тинглаб ҳайрон қолди. Ёниндаги ёноғ мулкинда иноғ, ўзинга мушир, ўзинга вазир, Миср азизи Қатғир, аймишлар Атғир отлиғ вазирин Юсуфни сотғин олғалу изди. Эллик-элик эр бирла илик олишиб, отлар ёришиб арқиш тушган ерга келдилар. Азизи Миср тахт уза ой кўрди оқ тею отдин тушди. Қаю ақл бўлғайким Юсуфнинг юзиндаги менгин кўруб менги юзи бирла юзун тушуб язоғламаса.

ФОЙДА. Кўрмасмусен Кун отлиғ малик бир тун ёриминда адиз кўқдин яғиз ерга кўрклук юзни кўргалу юзун тушса! Юсуфга сажда қилу келди. *Ва аш-шамса ва ал-қамара ра'айтухум ли сажидина*. Агар Райён малик изган Азиз Дайён Малик ярилиқон у бадизни кўруб отдин тушуб язоғ бўлди эрса на ажаб бўлғай. Азиз ақли ангиб, залил бўлуб анга эгиб қиблага, ўтру бизни қибла қилайин теб сажда қилғалу ўғради. Юсуф айди: «Маҳ маҳ фаинни ласту лизалика аҳлан, қилмағил, ман маъбуд эрмасман манга сужуд раво бўлмас. «Осор» да келмиш *Лав азҳара-ллоҳу ар-руҳа сажда лаҳа ман ра'аҳа*. Изи азза ва жалла ҳикмати болиғи бирла жонни кўзлардин кизлади, ани кўрмасунлар, мандин азинга сажда қилмасунлар теб. Ҳақиқат юзинга сурат ниқобин кўмишди, қулларим фитнаға тушмасунлар теб. Кўрмасмусен Исо алайҳис-салом ҳолиндин башарият ҳижобларинда бизни кетурдилар. Ул оталиқ ҳижоби эрди қиёматға теги халқ фитнада қолдилар. Мариямни мавло жуфти тедилар. Исо алайҳис-саломни уғоннинг ўғли, тедилар. *Ва қолат ан-насоро ал-масиҳу ибну-ллоҳи*. Аммо Юсуфнинг юзинга ниқоб ўртмадилар, суратин ҳижоб ичинда кизламадилар. Анинг учун бир тун ичинда ой, кун олнин кўруб кўқдин иниб юзун тушуб сажда қилдилар. *Ашшамса ва ал-қамара ра'айтухум ли сажидина*. Азиз Райёнма ой юзлук ўғлон кўруб азоқинга тушғали ўғради.

БАЙТ

Бу кўнглум муродға текинмак тилар,
Телим халқлар аро ўкунмак тилар.
Кун, ой сажда қилғай ариғ юзга ман,
Бу кун отдин пниб юкунмак тилар.

Ҳосил ул-амр. Азизи Миср Юсуфни сотғин тилади, Молик Заър айди: «Тақи шаҳарға кирмадимиз, бозорни кўрма-

димиз, қулни сотиғга кивурмадимиз. Ёрин кун кирмишда сиз нетак тиласангиз андоғ қилалинг», теб Азизи Мисрни ёндурди. Ёриндаси Молик Заър Юсуфга маликлар тўнин киздурди, бошинга тож урди. Бир мурассаъ қур бирла белин қуршади, қош ёсин қуруб, кирпук ўқин кизлаб, сабоҳаб қиличин тортиб, малоҳат сўнгукин кўтруб, жонлар булғалау, эллар талағалу, кўнгулар олқалу, булун қилғалу този тўнлар кизиби, този отлар миниби Мисрға кирдилар. *Инна ал-мулука иза дахалу қарйатан афсадуҳа*. Мундағин Юсуфни маликка кивурди. Малик Юсуфни курси уза ўлтуртди. Мунодий айди: *Ман йаштари ҳаза ал-ғулам, ал-лабиба*. Юсуф айди: «Айғил, *Ман йаштари ҳаза ал-ғулама ал-ғариба*». Мунодий айди: *Ман йаштари ҳаза ал-ғулама ал-фарига*. Юсуф айди: *Ман йаштари ҳаза ал-ғулама аттарига*. Мунодий айди: *Ман йаштари ҳаза ал-ғулама ал-латифа*. Юсуф айди: *Ман йаштари ҳаза ал-ғулама аз-заъифа*. Мунодий ортураин теб ўлинур Юсуфнунг ёши йинжутек тўклунур. Ул ҳолда Жаброил етилди, ёрлиғ тегурди айди: «Эй Юсуф, қайғурмағил. Манинг иззу жалолим ҳаққи ҳурмати сени манга қул бўлсун тею наззора қилғанларни санга қул қилмағинча сени бу элдин чиқармағайман». *Ва казалика макканна ли Юсуфа фи ал-арзи*.

Ривоятда келмиш, Ваҳоб ибн Мунаббаҳ разияллоҳу анҳу айтур: «Юсуфнинг баҳоси тўрт юз ратл олтун, тўрт юз ратл кумуш, тўрт юз ратл йинжу, гаҳҳар муқаррар бўлди. Зулайҳо эри Азизи Мисрға хабар қилди. «Ул ўғлонни сан сотғин олғил, бизга қул бўлсун», теб. Билмадиким ўзи анга қул бўлғуси. Яна бир ривоятда Зулайҳо аморийға ўлтуруб тамошадин келурда Юсуфга йўлуқди, кўнгул исикди. Азизи Мисрға айди: «Бу ўғлонни сотғин олғил». Азиз айди: «Бизинг молимиз йўқ, баҳо тегургаймиз». Зулайҳо айди: «Бор молимизни бералинг, кизланчиларни бералинг. Етмаса бўюмдақи, қулоқимдақиларни чиқариб берайин». Қуллуқ боғ боғланган бўюнга бўғмоқ не керак. Ишқ ойини бирла инонган қулоққа олтун исирға не ярашур. Азиз айди: «Эй Зулайҳо, ман моликдин вакил бўлуб Юсуфни малик учун сотғин олғалу келдим. Сенинг учун нетак сўзлайин». Зулайҳо айди: «Ман борайин, маликни кўрайин, дастур берса Юсуфни сотғин олайин». Ёрлиғ, Зулайҳо колобокдек ўзин ўтга отди, қул олур бўлуб қуллуқға ўзин сотди. Йўли Юсуфга тушди, кўзи кўрклуққа тушди. Ол қилди, олға илинди. Кўз бирла кўрайин теди, кўнгул олдурди. Узоқға югурур бўлуб тузоқға йўркашди, йўл кечарда тўлун ой кўрди, булун бўлди. Ўтсуз бўлуб отдин тушди, чечактек менгизи сўлди, ағлоқ ерга совулди, қиз қирқинлари бирла қаршу ўлтуруб, ун тузуб айту бошлади.

ШЕЪР

Ё субҳ ал-важҳи ё зуъ ан-наҳор-муштаҳар,
Анта руҳи важҳук ал-маймуну шамс ав ал-қамар.

Элингиз чин тўлинойтек қинаюр қиргу қароқ,
Юзунгуз кундин ёруқроқ кўркунгуз кун ё қамар.

Талат ал-ахзон ва даҳран фа-л-ҳабибу қад жафо,
Абдуҳу лам яат бил-куфран явман бал шакар.

Лаълин очса йинжулардин тўклунур турлук латиф,
Ул эриннинг тотигинда қайда етсун бол шакар.

Рухук эр-райҳон нашран қад яъужу би-р-ражо,
Лафзуқ ал-мамзужу шахдан сора ал-аҳд ва-л-амр.

Кўркунгузни кусаюрмен эрта гоҳ бир кун бўлур,
Эмгаким яvloқ телим бор эмгаган охир эмаз.

Кунту фи-д-даъва муҳиққан ло бал ант ал-хоким,
Ё ҳабиби ҳоказо абд ал-ҳазини қад ақтар.

Кўркунга мунглуғ бўлубон кўркини мен кусаюр,
Ўртанур бағрим ёқилди ёшгинам йултек оқар.

Зока забйун мустатилун фа-л-асваду синвуху
Қад ағора ал-қалбу минни сумма айноҳу асарр

Қуш булунгларни тарарда текма бир эр зулфдин.
Кин борар киндик йинор рихус-сабо бўлуб эсар.

Лайлуно сорат наҳоран важҳаҳи ан янкашиф,
Ва-н-наҳору мустаниру сора лайлан ан басар.

Ки юраклик бек эр эрдим ман элтиб булнади,
Кўп черикни бости хонлар ишқ черикин ким босар.

Кулламо толабту минҳи би-интиҳолин қублатан,
Лам юҳиб илло сабаб соқа қалби ва-н-касар.

Рабғузий Носир қўрурса юз ўвурмас ишқдин,
Бек неча бушуб сўқарса қул қачон кўнглин кесар.

Азин яроғ бўлмади эрса Юсуфни олмоқ учун Азизга тарғиб қилди. Бўлмади эрса отланиб маликка борди, илтимос қилди, ижобат бўлди. Мол тизди, баҳо берди, Юсуфни олди. Аймишлар: қачон Юсуфнинг оталари отин Молик Заър

эшитди эрса, билдиким бу Рабиъ Халил уругидин эрмиш. Бу Мубиъ Исроил фаръидин эрмиш. Ул йигирма минг қатраси эрмиш, ул куннинг зарраси эрмиш, ул равза чечаги, ул байза чужаги эрмиш. Сотигдин пушаймон бўлди, сотиг бузғалу тегди. Иқолат тилади, ижобат бўлмади. Юсуфни олиб Канъонга элтур бўлди, бермадилар, олганин ёндурур бўлди, кўймадилар. Нетак қилсун азалда битулган ақдин Молик Заър ёзумади. Тақдирда ёзилган ақдни Заър ўғли бузумади. Зулайхонинг кўнглинда *Қағ шағафаҳа хуббан мунглима молик Заърга шафоъати асиғ қилмади. Ва казалика макканна ли Йусусфа фи ал-арзи* тамғасиға Абу Зулома оли аро кирмади. Ёрлиғ, Абу Зулома Зулайхонинг кўнлиндаги ишқни нетак олсун. Юсуфни мулкидин нетак маъзул қилсун. Ул сотиг узулмади, ул байъ бузулмади эрса ёлвору Юсуфға келди, айди: «Эй байт ар-рисола сулоласи, нубувват риёзининг лоласи, эй сиёдот кимёси, эй саодат тамғаси, эй ориғ уруғи, эй одамийлар узруғи! Кошки ул кун ўнг аймиш эрсанг сотгин олмағай эрдим. Олдим эрса Канъонга элтиб тегургай эрдим. На қилайин, эрким қолмади яна олмоқға илик бормас. Яроғим йўқ, ёндурмоқға йўлум қирмас ҳолим қолмади. На ҳийла қилайин имконим йўқ, кенгаш кимдин қўлайин». Юсуф айди: «Азин яроғ билмас эрсанг бори баҳом олмағил, озодлар баҳосин егучи бўлмағил». Молик Заър Юсуф сўзин қабул қилди, баҳо аймиш эрди яна борин ёндуру берди.

ЛАТИФА

Оқилларға ойтек, кунтак ёруқ турур кофирлар дунё юсуфин телим мол бериб олдилар оғир, темади. Ҳам мол олдилар, ҳам жамол элтдилар. Мусулмон манман тегучилар сизма охират Юсуфин тоат отлиғ баҳо бериб сотгин олурда ўсал қилманг, оғир тегманг, йўқ эрса иккисиндин қуруғ қолурсиз. *Инна-ллоҳа таъала йуъти ағ-дунйа ала ал-аахирати... .. ан йуътия ала-аахирата ала аннаҳу ағ-дунйа*. Молик Заър яна Юсуфға келди, айди: «Санинг сўзунгни эшитдим. Олган молларни Азизи Мисрға топшурдум. Эмди сенга бир ҳожатим бор ижобатға умачим бор сотигчи эрман. Молим телим, аммо амолим йўқ. Қуруғ йиғочман будоким йўқ. Сендин дуо, ҳақдин уманчим бор теди». Аймишлар, *Ал-валаду фи ағ-дунйа сурурун ва фи ал-аахирати нурун: ўғул қиз гўрга нур турур, кўзга сурур турур. Расул ёрлиқад: Авладуна ақбадуна тамши ала ал-арзи*. Юсуф ани эшитиб илкин кўтурди, кўзин кўкка тикди мутоун макин. Жаброил амин етилди, ёрлиғ текурди, айди: *Угъу-ллоҳа таъала лишшаҳир фаиннаҳу қарибун мужибун: «Эй Юсуф, дуо қилғил ул қулунизнинг ҳожатин қўлғил, қабуғ очуқ,*

ижобат ануқ». Юсуф айди: *Кайфа агъу-лоҳа. Жаброил, ишоратни ул иборатни ўграту бергил*. Жаброил айди: «*Айғил йа ман йуъиззу ва йузиллу ва йа ман йазаъу ва йарфаъу ва йа ман йуъти ва йамнаъу ва йа ман хува ала кулли шай'ин қадирун урзуқ аш-шайха авлаган зукуран. Эй угил қизи бўлмағанлар, бўлди эрса муродича бўлмағанлар! Ичларингиз аритинг, эътиқодларингиз ёритинг. Бу калимотни тилда юритинг. Бўлғайким Юсуфнинг дуоси баракотинда қамуғ тилакларинга изи азза ва жалла тегургай. Ин шооллоҳу таоло. Дуонинг маъниси бу турур: «Эй давлат тожин бошинга уруғли, эй мазаллат жавонин эгнига кизукли, қузи тушганларни юқору кўтурган, ура қўпғанларни юмурған, берган сан, олған сан. Бу абушқага ўғуллар каромат қилғил».* Сиддиқнинг дуоси ижобатга уланди. Абдуллоҳ ибн Аббос разияллоҳу анҳумо ривоят қилур: Юсуф дуоси Молик Заър ҳақинда ижобат бўлди. Молик Заърнинг ўн икки ариғ қорабошлари бор эрди. Ул тунла тугалга тегди. Ул кеча қамуғ қовушди текма бири икишар ўғулға юклук бўлдилар. Қачон тўқуз ой тамом бўлди эрса йигирми тўрт ўғулға юклук бўлдилар. Қачон тўқуз ой тамом бўлди эрса йигирми тўрт ўғул туғурдилар. Юсуф мунча қурбат бирла мундоғ меҳнат налук турур! Мундоғ дуо бирла мунча тенглик ано надин кўтурди? ЖАВОБ: Ялавочимиз Муҳаммад Мустафо алайҳис-салом ёрлиқади: *Инна ашағда ал-бала'и ала ал-анбийа'и сумма ала ал-авлийа'и сумма ала ал-амсал фа ал-амсал*. Мавло азза ва жалла ҳазратинда авлиё қуллар андағуқ бўлур, игна менгизлик. Қамуғ тўнлар йигна бирла тикилур азинларни ўртар, аммо ўзи ёланг қолур ё кэнду чироғ менгизлик ўзи ёнар, ўзгаларга ёруқлук берур.

БАЙТ

Қамуғ йигналар тўн тикар киздурур,
 Яна ўзи кўрсанг яланғоч қолур.
 Чироғма улашў куяр ўртанур,
 Азинларга кўрсанг ёруқлук берур.

Сирту ка'анни... тузи'у линнаси ва ҳийа таҳтариқу.

Аморий қиссаларда келмиш, Юсуфни байъ қилиб сотар ҳолда аъробийни кўрдилар инганга мунмиш. Тева бурундуқи етмадин тортмади ел булуттак келди. Бу ой юзлукни кўруб тўруқди. «Қодир тақдиринда изи азза ва жалла қазосинда на таъбия бор билмасман», теди. Қамуғ халойиқлар тонглашдилар. Аймишлар, ул тева уч кунлук ердин Юсуф йизин билди. Кўругга мунглуғ бўлди. Уч кун ўт емади, сув ичмади, мақсудға тегди эрса эмрулди. Ишорат. Мунглуғ тилсиз теваинг ҳоли Юсуф бирла мундоғ бўлса ёрлиғ Зулайхо нетак сабр қилсун.

БАЙТ

Кўз кўргани жамол ул,
Севмак ани ҳалол ул.
Андоғ жамол кўрубон,
Ким севмаса вабол ул.

Аймишлар, Зулайхо Азизи Мисрнинг эвлуги эрди. Азиз қибтий эрди, Райён маликнинг тикчиси эрди, мўмин эрди, имонин Райён малик билур эрди. «Санинг ишларингни битурайин мани имондин тикумағил», темиш эрди. Тенгри аzza ва жалла кўркни Юсуфдин олиб Зулайхоға бермиш эрди. Аймишлар, ул кун Юсуф ўн уч ёшлиқ эрди. Аймишлар, ўн секиз ёшлиғ эрди. Азиз Юсуфни сотгин олди, эвинга келтурди. Зулайхоға айди: «Муни эзгу тутғил, мунга эзгулик қилғил. Азинлардин ортуқроқ ағирлағил, тотлиғ емлар, юмшоқ кизимлар берғил. Акрими масваху. Бўлғайким бизга асиғи теггай. Сотсамиз бизга андин ортуқ баҳо олғаймиз, сотмасамиз эвда куч бергай. Аса ан йанфаъана, ё кэнду озода қилиб ўғул тутунғаймиз. Ав наттахизаху валадан». Қола ибну Масъудин разийа-ллоху анху асдаку аннаси фарасатан саласун: Ал-азизу ҳайса қола аса ан йанфаъана ав наттахизаху валадан, ва ибнату Шуъайб ҳайсу қолат йа абати истажирху инна хайра ман иста'жарта алқавиййу ал-амину, ва Абу Бакрин ҳайсу истахлафа Умара разийа-ллоху анху.

Анда кезин Юсуфни Зулайхоға топшурди. Юсуфни Зулайхо қаттиғ сувар эрди. Бошин юб, сочин таракур эрди. Кун келу севуклукли зиёда бўлди, тотлиғ ошлар едурди, ариғ тўнлар киздурди. Юсуф кўз очиб Зулайхоға боқмади. Ул ем, ичимга назар қилмади. Бошин кузи солиб отасин соқиниб йиғлар эрди. Бояқи аъробий яна келди, айди: «Эй йиғит, налук йиғлаюрсан?» Айди: «Нетак йиғламасман, отадин, онадин азрилдим, қул бўлуб сотилдим. Эй аъробий, сен қаю элдин келдинг?» Айди: «Канъондин келдим». Юсуф айди: «Яъқубни билурмусан?» Аъробий айди: «Нетак билмасман ялавочимиз Яъқуб турур». Юсуф айди: «Яъқуб эвинда не хабар бор?» Айди: «Яъқубнинг Юсуф отлиғ ўғли бор эрди. Қариндошлари ани овға олу бордилар. Ебонда бўри емиш, оталаринга айту келдилар. Яъқуб йиғлаю кўзлари кўрмас бўлди. Йўл бошинда «Байт ул-аҳзон» отлиғ эв қўпорди, анда тоат қилиб йиғлаюр», теди. Юсуф ани эшитиб оҳ қилди, ўгсуз бўлди, ўгинга келди эрса айди: «Эй аъробий, Яъқуб ялавочнинг Юсуф отлиғ ўғли манман. Қариндошларим қул теб сотдилар. Энди Канъонга борсанг Яъқубга мандин салом айғия ва тақи айғил: эй отам, манинг учун йиғлаю кўзунг кўрмас бўлмиш, манингма оз тилағу танимга таом сингмас бўлди! Ёруқ жаҳон манинг уза қорарди». Анда кезин Юсуф дуо қилди. Аъробийнинг теваси

қўпти, йўлга кирди. Юсуф йиғлаю эвга кирди. Қачон аъробий Канъонга етди эрса Яъқуб ялавоч қапуғинга келди, ун қилди. Юсуфнинг Зайна отлиғ қиз қариндоши бор эрди, ул чиқди. Не булдунг, не кишисан?» теги. Аъробий айди: «Яъқуб ялавочга сўзум бор ўнгинларга аймасман», теги. Зайна айди: «Яъқуб санга бу кун чиқғудек эрмас. Бу кун Юсуфнинг қонлиғ кўнглакин элинга олди. Одам ридосин кизди, Шис тожин бошига урди. Нух асосин илкинга олди. Иброҳим кўнглакин эғнинга кизди. Исмоил қурин қуршанди. Ниёзин бениёз маликка арза қилди, айди: «Илоҳий, Юсуфнинг ўлукин-тирикин менга билдургил». Аъробий айди: «Дуоси мустажоб бўлди ўш ман Юсуфдин келдим», теги. Зайна кириб Яъқубга айту берди. Яъқуб ялавоч аъробийни ундади. Аъробий Юсуф саломин тегурди. Юсуф отин эшитди эрса бир чақирди ўтсуз бўлди. Ўнгина келди эрса айди: «Эй аъробий, тушмусан?»

Аъробий айди: «Туш эрмасман. Юсуфдин келдим», теги. Яъқуб қўпди, аъробийни кучди, икки кўзи орасинда ўпти. Айди: «Эй аъробий, Юсуфумни ушбу кўзунг бирламу кўрдунг?» Аъробий: «Кўрдум» теги. Яъқуб айди: «Эй аъробий, сан не севунчлик қилдинг не ҳожатинг бор айғил, мавлодин қўла берайин. Санма севунчга бўлғил», теги. Аъробий айди: «Ё расулаллоҳ манга мол товар керакмаз. Егуча, кийгуча молим бор, ўтуз қизим бор, ўғлум йўқ. Дуо қилғил изи азза ва жалла манга ўғул берсун». Яъқуб дуо қилди, мавло ижобат қилди. Аъробийга олтмиш ўғул каромат қилди, берди. Қачон Юсуф эр ҳаддинга тегди эрса мавло азза ва жалла анга илми ҳикмат, туш таъбирини янут беру ёрлақади. *Ва ламма балаға ашудғаху аатайнаху ҳукман ва илман ва казалика нажзи ал-муҳсинина.* Аймишлар, эрлик ҳадди ўн саккиз, айишлар, йигирми, аймишлар, йигирми беш, аймишлар, ўтуз, ўтуз уч, аймишлар, қирқ, аймишлар, олтмиш. Қачон Зулайхо Юсуфнунг сочин тарағали келса Юсуфга ўхшаюр эрди. Зулайхонинг сабри қолмади, бир кун Юсуфни бўстонга киюруб айди: «Эй Юсуф, манинг кўнглумда сўз бор ким эрсага айтмасман сен билурмусен?» Юсуф айди: «Эй Зулайхо, сенинг кўнглунда не борин не билайин». Зулайхо айди: «Эй Юсуф, манинг кўнглумда санинг севуклуқинг бор, сени қаттиғ суворман». Юсуф айди: «Мани сувгунча ўз эрингни сувғил». Зулайхо айди: «Ман бори сабр қилу билмазман, нетак қилайин?» Юсуф айди: «Анинг иложи сабр турур, сабр қилғил манинг юзумга боқмағил». Зулайхо айди: «Манинг тириклигим санга сабр қилмоқ турур. Тақи жоним хушлуқи санинг тотлиғ йизинг турур. Тақи кўзум ёруқлуқи санинг дийдоринг турур». Юсуф Зулайходин бу сўзни эшитти эрса Зулайхо қотидин кетди. Ул кун келмади. Тонглай Зулайхо Юсуфга келди ва айди: «Ё Юсуф, бўстон

явлоқ кўркланмиш, турлук чечак очилмиш, неъматлар егу вақт бўлмиш. Турғил бўстонга борғил неъматлар егил, чечакларин йизлагил, бир соат тамошо қилғил».

Ш Е Ъ Р

Сабо истаюр, йигоч енг солур,
Булут йиғлаюр, чечаклар кулар.
Бу мундоғ чечакликда кўнглум бу кун
Санинг бирла бўлуб овунмоқ тилар.

Юсуф айди: «Эй Зулайхо, манинг бўстоним Канъонда қолди, ўзга бўстон манга керакмас». Зулайхо айди: «Ул яна бир бўстонда чечаклар сувсиз қолмиш, сўлмиш, анга сув бергил». Юсуф айди: «Сўлмиш чечакка сув бермак бўстон иясига сазороқ турур». Зулайхо айди: «Эй Юсуф, сенинг севуклугингдин кўзум йиғлаю ғариқлиғ бўлди. Кошки сени кўрмагай эрдим». Зулайхо айди: «Сен менинг қулумсен. Менга не учун бўюнсунмазсен?» Юсуф айди: «Мен тангри қулиман». Зулайхо айди: «Эй Юсуф, яқинроқ келгил, кимдин кўрқарсен». Юсуф айди: «Икки ҳақни сақлаюрман: бири яратқан оллоҳ ҳаққин, иккинчи мани сотқун олған Азиздан кўрқарман». Зулайхо айди: «Кўк тенгрисиндин кўрқар эрсанг хазинамдағи молим, олтунум, кумушумни, ёқутум, гавҳаримни чиғойларга бергайман, сендин кечургайман. Агар эримдин кўрқур бўлсанг бу замонда оғу бериб ўлтурайин яна тавба қилайин». Юсуф айди: «Ёзуқ қилмағил, тавбага мунглуғ бўлмағил». Зулайхонинг аччиги келди кўпди, ўқутур энагасига борди, ҳолини анга айту берди. Энагаси анга кўп ўгутлар берди. Зулайхо қабул қилмади ва заъифланди. Қазғу еб ўлар ҳолга тегди эрса қуртқа энагаси йиғлаю айди: «Эй Зулайхо, манга телим мол бергил. Ул молни харж қилайин бўлғайким, тилакинга тегтайсен». Зулайхо энагасига минг олтун берди, минг мисқол йипор берди ва минг оғри кофур берди ва оғир баҳолиғ икки тўн берди. Қуртқа бу молларни сарф қилиб бир эв қўпорди сирчадин, баъзи аймишлар мармар тошдин. Ул эвни кўзгудек ёруқ қилди ва турлуқ нақшлар бирла безади. Зулайхо суратин таъбия қилди. Юсуф сурати бирла иккисин ёноша яшил, кўк, қизил, сариг чечаклар бирла тўрт томинда ва идишларга кофур ва гулоб тўлдуруб мундоғ тилсимлар қилди. Аймишлар, ёт қуртқани эвга киргузмак керакмас. Агар қаю эвга кирса бузмай чиқмас.

Эрнинг балоси ики олам балоси-қуртқа,
 Қуртқа қариб ўлурса солғил этини қуртқа.
 Ёт қуртқани эвингда кўрсанг бошини кесгил,
 Куйдур бошини ўтқа, совур кулини қортқа.
 Қуртқа неча қарисун тоат қилиб арисун,
 Эв бузғали топунса боқмас ўнгига ортқа.
 Қуртқа бузар минг ишни қайра тузар тиласа,
 Анинг тегар балоси барча муғулға, сортқа.

Қачон бу эв тамом бўлди эрса Зулайхо кириб ўлтурди йинчка юфқа тўнлар кийиб. Тани ўта кўрунур эрди. Юсуфни ундатиб эвга киюрдилар. Ул эвнинг етти қапуғи бор эрди. Текма қапуғда темур занжирлар беркитти. Юсуф текма қапуғдин кирмишда ул қапуғни беркитур эрдилар. Қачон Юсуф Зулайхо ўлтурган эвга кирди эрса Зулайхони кўрди: безанмиш, турлук тўнлар киймиш, ўзини Юсуфга арза қилди. Юсуф ани мундоғ кўрди эрса текма бир қапуғ сонинча тиз тўнининг боғига тугун сола бошлади. Зулайхо ани кўруб хаёл қилдиким тиз тўнини боғин чешар уминчлиғ бўлди тақи айди: *Йа Юсуфу ма аҳсана важҳака; Маънису:* не кўрклук юзинг бор! Юсуф айди: *Хаказа савварани рабби,* яъни изим мундоғ яратди. Зулайхо айди: *Ма аҳсана шаърака,* яъни на кўрклукдир сочинг! Юсуф айди: *Ҳува аввалу ма йанташиру фи қабри,* яъни гўрум ичинда бурун кетган бу бўлғуси. Зулайхо айди: *Ма аҳсана басарака,* яъни не кўрклукдур бу кўзунг! Юсуф айди: *Ҳува аввалу ма та'кулу ағ-диган,* яъни гўрум ичинда илк қуш-қуртлар егуси. Зулайхо айди: *Йа Юсуфу унзур илаййа,* яъни манга бир боқғил. Юсуф айди: *Ахафу аз-зулумати фи ахири умри,* яъни охир умрумда кўрмасликдин кўрқарман. Зулайхо айди: *Заъ йадака фи сағри,* яъни қўлингни кўксумга қўйғил, Юсуф айди: *Ахафу ал-ғулла фи ал-лаза,* яъни тамуғ бўқовларидин кўрқарман. Зулайхо айди: *Йа Юсуфу ама таштахи бимисли,* яъни мантак кўрклукка кўнглунг бўлмасму?» Юсуф айди: *Бала ва лакин ахафу рабби,* яъни кўнглум бор, вале изимдин кўрқармен. Яна айди: *Эй Юсуф, Инни уҳиббука,* яъни мен сени суварман. Юсуф айди: *Инни уҳиббу-ллоҳа,* яъни ман тенгрини суварман. Яна айди: *Эй Юсуф, Удхул фи ал-қайтуни,* яъни манинг бирла қўноққа киргил. Юсуф айди: *Ахафу ан йазҳаба фи ал-жаннати насиби,* яъни ужмоҳдағи ўрнумни олдурғайман теб кўрқарман. Яна айди: *Анта абди иштарайтука билами сумма татовалта алаййа,* яъни сен мени қулумсан. Мол бериб сотқун олдим яна манга бўюнму эгмассен? Юсуф айди: *Кана ал-лазина ихвани ҳина баъуни,* яъни ёзуқ қариндошларимда турурким, мани

соттилар. Яна Зулайхо айди: *Сумма татбаъаду минни, яъни не учун мандин йироқ турурсан? Юсуф айди: Лиҳаққи иснайни лиҳаққи аллази ҳува илахун фи ас-самавати ва ал-арзи ва лиҳаққи аллази қола акрими масваҳу, яъни икки ҳақ учун, бири ер, кўк тенгрисидин қўрқармен, иккинчи мани сотқун олиб муни эзгу тутгил тегандин қўрқарман. Зулайхо айди: «Молин товарим телим турур, садқа қилайин ер, кўк тенгриси кечургай. Эримдин қўрқар эрсанг оғу бериб ўлтурайин. Зулайхо неча қатигланди мақсуди ҳосил бўлмади, умасиға тегди. Ва равадатҳу аллати ҳува фи байтиҳа ан нафсиҳи ва ғаллақат ал-абваба ва қолат ҳайталак. Мунда олти қироат бор: ҳайта лака, ҳайти лака, ҳайту лака, ҳаъту лаки, ҳаъта лаки, ҳаъти лаки. Буларнинг уч маъниси бор: бири «ҳо ана лаки» ўш ман санингман, икинчи «ҳалумма илайи мо ҳува лака», яъни манга келгил ним бор эрса бориси санга, учунчи «Тахаййа'ту лака», яъни ўш ануқ бўлдум, ман қамуғни анутдум санга. «Ҳайту лака» ўқи-санг Эй тулак, ман санингман, «ҳайти лака» ҳой тулак, қачонға теги тулаклик қилурсан, тулак бўлмасман, тулалгу ерим қалмади, тилагимни тугал бергил.*

Юсуф айди: «Тенгри азза ва жаллага сифинурман Азизи Мисрий мани сотқун олди, манга эзгулик қилди, анга ёвузлук сонмағайман. Агар сонсам ўзумга куч қилган бўлғайман. Куч қилғувчилар изи азза ва жалла азобидин қутулмаслар». Қола маъза-лоҳи иннаҳу рабби аҳсана масвайя иннаҳу ла йуфлиҳу аз-золимуна. САВОЛ: Юсуф ҳақинда Зулайхонинг эзгулиги кўп эрди «аҳсанти масвоя» тегади, Азизни яхшилади «аҳсана масвоя» теги, ҳикмат на эрди? ЖАВОБ: Зулайхонинг эҳсони ҳаво бирла булғанмиш эрди, анинг учун ани аймади. Аммо Азизи Мисрийнинг эҳсони ҳаводин холи эрди ани ёд қилди. Зулайхо Юсуфға қасд қилди эрса ўғради, Юсуф юз эвурди. Зулайхони кўрмайин теб ортқару боқди, ўз суратин кўрди, Зулайхо бирла ёношиб томда турур. Соғға, сўлга, устунга, остинға қаради андағуқ кўрди. Анда кезин Зулайхоға боқти, суратин кўрди яvloқ кўрклуқ. Аймишлар, Ҳавводин бери тишида Зулайхонинг кўрклуқ йўқ эрди, кўнгли майл қилди. «Ва лақағ ҳаммат биҳи ва ҳамма биҳа» маъниси ул бўлур. Чин-ўқ Зулайхо Юсуфға ўғради. Савол: Зулайхо Юсуфға ўғради, Юсуф Зулайхоға нега ўғрамади? Жавоб: Зулайхо кофира эрди, зиноға ўғради ва Юсуф ялавочлар уруғи эрди, зиноға нетак ўғрасун! Аймишлар: Ҳамма Зулайхо ҳамму ал-қарори ва ҳамму Юсуфа ҳамму ал-фирор. Зулайхо ўғрамоқи қучмоқға эрди ва Юсуф ўғрамоқи қочмоқға эрди. Тақи аймишлар, Ҳамму Зулайхо ҳамму ас-сифаҳ ва ҳамму Юсуфа ҳамму ан-никаҳ. Зулайхо ўғри-моқи ҳаромға эрди ва Юсуф ўғрамоқи ҳалолға эрди. Тақи аймишлар, Ҳамму Зулайхо ҳамму ат-талаб ва ҳамму

Юсуфа ҳамму алҳараб. Зулайхо ўграмоқи тутмоқ эрди ва Юсуф ўграмоқи кетмак эрди. Тақи аймишлар, Ҳамму Зулайхо ҳамма ас-салби ва ҳамма Юсуфа ҳамму аз-зарби. Зулайхо ўграмоқи озмоқ эрди ва Юсуф ўграмоқи урмоқ. Андоғ бўлса ўғроқдин ўғроқға тафовут бўлди. Тақи аймишлар, Юсуф ўғроқи ул эрдиким, Азиз ўлмиш бўлса Зулайхони никоҳ бирла олғай. Анинг учун Юсуф йигит, Зулайхо йигит икки саййиди умам, кўрк бор. Зулайхода рағбат бор ва Юсуфда қувват бор ва ражулийят бор. Ул ҳолда рағбат қилмаса эр бўлмас бу таъвил бирла.

Мунда вақф қилмоқ керак. Баъзи аймишлар, агар мунда вақф қилсақ Юсуфни фоҳишаға ўгради темак бўлур, бу раво эрмас. Баъзи аймишлар андоғ ҳолда рағбат қилмоқ эрлик нишони эмас. Анинг учунким тугал ялавочлар қамуғ айблардин ариғ эрдилар. Эр эрмаслик айби қамуғ айблардин улуғроқ турур. Ўзга кичик айблар ялавочларда бўлмас. Бу улуғ айб Юсуфга нетак раво бўлур. Ложарам вақф мунда турур.

«Эҳсон ал-баён» отлиғ тафсирда келтурмиш. Мадина шаҳринда Сулаймон ибн Ясар отлиғ кўрклук, жамоллиғ эр бор эрди. Мадина хотунлари анинг бирла ҳаво қилдилар, мафтун бўлдилар, эранларига унамас бўлдилар. Сулаймон ибн Ясор ани билиб балоға тушмағайин теб Мадинадин қочти ва Шомға борди, анда ўрнади.. Етти йилдан сўнг Юсуфни тушда кўрди, айди: «Ё Юсуф, анталлази ҳаммат сенмусенким тишига ўградинг?» Юсуф ялавоч айди: «А'анта аллази лам таҳумма, яъни сенмусенким тишиларга ўграмадинг ва алардин қочдинг? Бу далил бирла маълум бўлдиким Юсуф Зулайхоға ўгради. Обруйи борким бурҳон кўрди ўзин сақлади. *Лав ла ра'а бурҳана раббихи.* Ялавочимиз Муҳаммад Мустафо саллаллоҳу алайҳи ва саллам ёрлиқарким, дунёдин анга уч нимарса севуклук бўлди: бири тотлиғ йизлар, тақи мусулмон тишилар, учунчи кўзум ёруқи намоз ичинда, теди. ИШОРАТ. Юсуф Зулайхоға ўграмадуқ бўлса. *Ва казалика линарифа анҳу ас-су'а ва ал-фаҳша'а*, маъниси бермағай эрди. Юсуф ўгради, аммо изи азза ва жаладин қўрқти, шариат ҳаққин сақлади. Мавло таоло ёрлиқар ким, бизга андоғ сиғинсаким, Юсуф сиғинди, ани андоғ қутқарғаймизким Юсуфни қутқардуқ. *Ва казалика линарифа анҳу ас-су ва ал-фаҳшаа.* Бу Юсуф бизинг мухлис қулларимиздин эрди. *Иннаҳу мин ибадина ал-мухласина.* Қамуғ ялавочлар ҳам мухлис эрдилар ҳам мухлас. Ўзга мўъминлар мухлис эрдилар, аммо мухлас эрмаслар.

Бир тиши имом Муҳаммад ибн Ҳасан Шайбонийга ошиғ бўлди. Йўли бошин сақлаб ўлтурди. Имом Муҳаммад келди эрса айди: «Эй мўъминлар имоми, сендин бир масъала сўрғум бор. Бу эвга киргил сўрайин», теди. Имом Муҳаммад эвга кирди, тиши сўнгинча кирди қабуғ беркитди ва имом Муҳаммадга ёпушти. Неча ўгит берди, қабул қилмади, айди: «Манинг бушуғум бор. Жон ачиғидин бушуғ ачиғи қатиг темишлар. Мани кўзгил ҳожатимни раво қилайин. Анда кезин санинг муродингни кўрайин». Ангача ризо берди.

Имом Муҳаммад ташқару чиқти вужудиндин чиққан ҳадасни юзига, бўйнига суртди. Тиши ани кўрди эрса кўнгли совуди ва йигранди. Айди: «Эр бу турлук эрмиш, тарк кетгил», теб қошидин турғузди. Имом Муҳаммад эвинга борди ва минг олтун садақа берди, изи азза ва жаллаға шукр қилди. Аймишлар, одамийдин икки нарса қолур эзгулук ва эсизлик.

Курмасмусенким Зулайхо ўлди ва йиллар кечди. Анинг яроғсиз ишини қамуғ имомлар меҳробда ва қамуғ олимлар минбарда, қамуғ муқрилар маҳфалда, қамуғ ўғлонлар мактабда мунн ўқижорлар. *Ва равадатҳу аллати ҳува фи байтиҳа ан нафсиҳи ва ғаллакат ал-абваба.* Мундоғўқ Юсуфма дунёдин ўтти, телим йиллар кечди, эзгу оти қолди. Изи азза ва жалла каломи ичинда ўқижорлар. *Иннаҳу мин ибадина ал-мухласин.* Қачон Зулайхо Юсуфни эвга киюрди эрса, қапуғларни темур занжирлар бирла беркитти эрса, Юсуф ани сезиб тиз тўни боғига тугунлар урди. Зулайхо ани кўруб тиз тўн боғин ёзар теб сувунмишдин эв тўринда бут бор эрди, чодир бирла ёпти.

Юсуф айди: «Ул ёпқонинг не эрди?» Зулайхо айди: «Манинг топунатурган бутум турур, андин ўфтанурман». Юсуф айди: «Сен санамдин уфтанурсен ман самаддин нетак уфтанмагайман?» Баъзи аймишлар: «Юсуф ўғроқи ул эрдиким бу ишни қилайинму, қилмағайинму. Қулнинг ўз муроди уза эрки бўлмас, аммо бурҳон кўрди, ул бурҳон на эрди? Муңда укуш қавллар бор. Бирн ул туруким, ун эшиттиким, эй Юсуф қанити юлунмиш қуштек бўлурмусен, ўзга қушлар учса сен ерда қолурсен. Тақи аймишлар, томда Яъқуб ялавоч суратин кўрди, айур: «Эй Юсуф, ялавочлардин эркан аҳмоқлар ишин қилурмусен?» Қамуғ шаҳватлари эрнаклари учиндин чиқди. Тақи аймишлар, эвнинг томинда битик кўрдиким, эй Юсуф, зино қилмағил. Яна аймишлар, Азизи Мисрийни кўрди. Яна аймишлар, кўнглингдаги ялавочлик эрди. Яна аймишлар, Зулайхонинг юзига боқти эрса кўзига кўрксиз кўрунди. Андоғким юзи

қавармиш яғроқтек, икки эринлари ҳабаший эринларидек, кўзлари чақир, бурнининг тушуклари кенг. Юсуф андоғ кўруб юз ўвурди. Зулайхо айди: «Эй Юсуф, бир сўзгинам қолди, сабр қилғил аяйин», теди. Юсуф яна ёнди. Зулайхонинг ичи ўртанмишдин бу ғазални ун тортиб, инчиқлаю оғарди.

ҒАЗАЛ

Жилва бирла солну чиқған ол янгоқлиғ ёни қор,
Кўзлари юлдуз, юзи кун, олинни кўкнинг ойидин.

Кўрсаюрман кўркунгизни кўргу бўлмас кўзгинам,
Кўрк закотин берки вожиб қилса кўркнинг бойидин.

Қош ётиб кўнглаумни олған жон қўларсиз берайин,
Ул нетак ошиқ бўлурким қайтса машук раъйдин.
Ногаҳон бир қубла қўлсам ўфқа бирла ҳойқирам,
Жон бериб ўлгай телим ул жумла қилған ҳойидин.

Рабғузий кул Носируддин таъби турлуқ сўз тузар,
Гулчираб усрук ўлай кўз боқса қуймоч қошидин.

Юсуф Зулайходин қочғуға юз ўвурди. Зулайхо Юсуфни тутмоқға ура қўпди. Юсуф қочди. Зулайхо қовди. Қаю қапуғға Юсуф етса изи азза ва жалла қудрати бирла темур занжирлар очилур эрди. Юсуф илгари, Зулайхо сўнгинча. Етинчи қапуғда Юсуфға етди, орт этагин тутуб тортди. Этаги йиртилиб бир парчаси қўлиға келди. Иккисининг боши яланг Юсуфни қова менгизи қавариб тош қапуғға ияра чиқти. Азизни кўрдилар тош қапуғда турур. *Вастабақа ал-баба ва қаддат қамисаҳу мин дубурин ва алфайа саййидаҳа лага ал-баби.* Зулайхо қапуғда эрини кўрди тапуғда элини тебрлатди, магар соқинди. Ёзуқни ўзундин кўтарди ва Юсуфға юклади. Айди: «Саннинг эвингда эвлукингга ёвузлиқ сонған, илик сунғаннинг жазоси не турур?» Ул Азиз айди: «Манинг эвлукимга ким ёвузлиқ сонди ва ким илик сунди?» Зулайхо айди: «Ман бу соат эвда ётур эрдим. Юсуф кирди, мени кўрди, ёлғуз. Эв авлоқ, манга илик сунғали ўғради. Ачигландим, тутайин теб қува чиқдим, сени мунда кўрдум», теди. Нетак ким худойи таоло ул икисиндин хабар берур қолат *ма жаза'у ман арода биаҳлика су'ан.*

Зулайхо мажозий эрди ўз ёзуқин Юсуфга юклади. Айди: Мажаз'а у ман арода би аҳлика су,ан? Қачон севуклуки бўлди эрса дўстини оғирлади ва ариғлади. Не келса манга келсун теб ёзуқни ўзига юклади, айди: *Ана равад-туху ан нафсиҳи ва иннаҳу ламин ас-содиқина*. Аймишлар, тишисиз тириклик йўқ, тиши бирла тинчлиқ ҳам йўқ. Белгулук бало турур, балосиз ким эрсага бўлмоқ йўқ. Юсуфни балога киурди. Яна тузмади. Ўлтургай деб қаттиғ кўрқди ва ол қилиб зиндонга йўл кўргузди. Нетакким изи таоло хабар берур. *Илла ан йўсжана*. Яна соқинди, зиндонга солса юзун кўрмагайман ва онсиз сабр қилу билмагайман теб ўзга макр чиқарди. Қаттиғ қин кўрди ав азабун алимун. Юсуф Зулайхонинг балога солганин эшитти ва кўрди эрса, тек турсак ёзуқ манга юклангай теб айди: «Ман анчага теги қотилмадим. Ул мани ўзига ўқиди». *Ҳийа равадатни ан нафси*. Аймишлар Зулайхо бир соат ичинда уч макр тузди, аввал ўзундин ёзуқни кетарди ва Юсуфга юклади. *Ма жаза'у ман арода биаҳлика су'ан*. Яна кўрқти, ўлтургай деб зиндонга соқиндурди. *Илла ан йўсжана*. Яна соқинди, зиндонга йўл кўргуздум, бағри тутар майли бор тедургам теб қаттиғ қинга ишорат қилди, айди: *Ав азабун алимун*. Қачон Зулайхо бу талбислар қилди эрса Азиз Юсуфга боқиб айди: «Ман сени сотқун олдим, амин ва муътамад қилдим, ўғул тутундум. Манга янут муниму қилдинг?» Юсуф айди: «Ман ариғман, ёзуқим йўқ. Зулайхо манга ўғради, ман андин қочдим. Ул мани қува чиқти». Азиз ожиз бўлди, мутаҳаййир қолди. Зулайхога айди: «Сан андоғ теурсан, бу мундоғ теур. Қаюнгиз сўзи ёлғон эрканни билайин», теди. Юсуф айди: «Бу ишда ўтарак соқинғил,тааммул қилғил». Азиз айди: «Ариғлиқинга тануқ борму?» Аймишлар, Зулайхонинг Талхом отлиғ қорабоши бор эрди ва анинг тўрт ойлиғ ўғли бор эрди. Юсуф анга ишорат қилди бешик ичиндаги ўғлонга. Азиз айди: «Эй Юсуф, ёзуқ сан қилдинг ва ёлғон сен сўзладинг. Яна мангаму куларсен? Тўрт ойлиқ ўғлон нетак сўзлар», теди. Бешикдин ун келди: *Удну минни фаинна лака фи калами фараҳун*, маъниси ул бўлурким, манга яқин келгил, менинг сўзумда санга фараҳ бор ва роҳат бор. Азиз ўғлон сўзин тинглади ва яқин келди. Ўғлон айди: «Эй Азиз, Юсуфнинг кўнглакининг ўнги йиртуқ бўлса Зулайхо кўни, Юсуф ёлғон, Агар кўнглакнинг орти йиртуқ бўлса Зулайхо ёлғон ва Юсуф кўни. Андин хабар берур». *Ва ин кана қамисуҳу қудда мин дубуррин факазабат ва ҳува мин ас-содиқина*. САВОЛ: Ўғлон кўни тануқ-ўқ бермади. Зулайхо ёлғон, Юсуф кўни, темади, ишорат бирла айди. Ҳикмат

не эрди? ЖАВОБ: Махлуқнинг тануқлари икидин бирига кўни тануқлик берур, бирига асиг қилур, бири расво бўлур — ёлгон тануқлуқ берур. Аммо бу ўғлон мавло азда ва жалла ҳазратиндин эрди. Ёлгон сўзламоқ раво йўқ кўни сўзласа расво бўлур. Бизни расво қилмоқ мавлодин раво йўқ, Зулайхонинг пардасин очмади, иборат бирла аймади, ишорат бирла айди: «Эй Азиз, ўзунг боқғил, кўнглакнинг ўнги йиртуқ бўлса Зулайхо кўни, Юсуф ёлгон».

ФОЙДА. Эй мўъмин, ўз ёзуқингни ўзгага юкламагил, юклагинг эрса мавло ўғлондек анинг ариғлиқин билгуртгай, сени расво қилгай. Айзан. Ўнгингда ким эрсанинг айбин очмагил. Юсуфга зарурат бўлмагунча «Ҳия равадатни ан нафси», темади. Яна ўғлон тануқлуқ берди эрса равшан аймади, ўртуғлуг айди. Азизи Миср ўзи англади. ФОЙДА. Зинҳор ким эрсани ёвузламагил, ул ҳам сени ёвузламасин. Анчада Азизи Миср Юсуфнинг этагига боқти эрса ортини йиртуқ кўрди. Зулайхоға боқиб айди: «Бу сиз тишиларнинг кайди турур. Ўзунгизни ариглаб, оғирлаб ўзгага юкляурсиз. Тишилар кайди-макри улуғ турур». *Фаламма ра'а қамисаҳу қудда мин дубурин қола иннаҳу мин кайдиқунна инна кайдақунна азимун.* Аймишлар, тишиларнинг макрикайди шаҳват бирла улуғ турур, аммо шайтон макри Оллоҳ зикри била заиф турур. Изи азда ва жалла Қуръон ичинда Азиздин хабар берур ва ёрлиқар, тишилар кайди улуғ турур-инна кайдақунна азимун. Яна шайтон кайди заиф турур-инна кайда аш-шайтони каана заъифан Тишилар кайди недин улуғ бўлди, шайтон кайди недин заиф бўлди? ЖАВОБ: Шайтон кайди ўртуғлуг турур, заиф бўлур. Тишилар кайди очуқ турур, улуғ бўлур. ТАҚИ ЖАВОБ: Шайтон изи азда ва жалла отин эшитса қочар, кетар, аммо тишилар макр қилурда минг оят ўқусанг кетмас. ТАҚИ ЖАВОБ: Шайтон кайд қилурда ёлғуз турур. Ёлғуз кайди заиф, аммо тиши макр бошласа шайтон анга қўлдош бўлур. Қавийланур. Қачон Юсуф ариғлиғи зоҳир бўлди эрса тақи ортурайин теб кўрганин, эшитганин сўзлагалу ўғради. Азизи Миср айди: «Ё Юсуф, бас қилғил. Сўзни ва Зулайхони ортуқ расво қилмагил. Эл тилин бизнинг уза ўратмагил». Яна Зулайхоға айди: «Ман худ сандин кечурдим, тавба қилғил, тенгри азда ва жалладин ёрлиқаю тилагил. Андин сўнг мундоғ ишлар қилмагил, юзинг сувин тўкмагил». Изи азда ва жалла хабар берур андин. Юсуфу аъриз ан ҳаза вастағфири лизанбикни иннаки қунти мин ал-хоти'ина. Юсуфга адаб ўғратти, ва айди: «Эй Юсуф, балога илиндинг эрса сабр қилғил, эзгу отинг чиқсун! Эй Зулайхо, эркисиз бўлуб кўнгул олдурдинг эрса тавба қилғил, тенгри кечурсун. Эй Юсуф, бу сўзни қўйғил азин ўвурмагил, ёвуз чиқмасун. Юсуфу аъриз ан хаза! Эй Зулайхо, ёзуқ санда,

ўзгага юкламагил, андоғ қилмагил, манинг ҳаққимни сақламагил. *Вастағфири лизанбики. Иннаки кунти мин ал-хоти'ина.*»

Бу сўз Миср элинда улуғларининг хотунлари эшитти эрса Зулайҳога айб қилдилар ўз қулига ошиқ бўлмиш ва қул анга бўйунсунмаймиш теб маломат қилдилар. *Ва қола нисватун фи ал-мадинати имра'ату ал-азизи туравиғу фатаҳа ан нафсиҳи.* Аймишлар, ул хотунлар олти эрди: вазир хотуни, ҳожиб хотуни, хозин хотуни, аёқчи хотуни, ақтачи хотуни, бовурчи хотуни. Азизи Мисрда кезин бу олтидин улуғроқ йўқ эрди. Ул олти хотун Зулайҳо қотиға кирар чиқар эрдилар. Зулайҳо Юсуфга ошиқ бўлди эрса аларни қотиға бормас бўлди, розим очилмасун теб. Зулайхонинг севуклуғи қаттиғ бўлди эрса ул хотунлар эшитдилар, айб қилдилар. Зулайҳо ани билди, аларни меҳмондорлиқға ундади. Қўрклук таомлар пишуртти, тек-масига ўлтурғу ўрун ануқлади. *Фаламма самиъат би макриҳинна арсалат илайҳинна ва аътагат лаҳунна муттака'ан.* Уч қироат бор «муттакаан» ўлтурғу, таянғу ўрун, «муттакаан битташиди валмадди» пичоқ бирла янчиб еғу таом ё кэнду этмак бирла йўрканмиш эт яъни турмак, «муттакаан би ғайри маддин вал ҳамза биттаҳқиқи ва ҳувал — лавҳа», яъни қағун. Буларни анутти. Қирқ хотунни ундади, бу олти хотунни аларнинг орасида ўлтурғузди. Ош берди, едилар. Олти табақ келтурди, бу олти хотуннинг ўнгунда қўйдурди. Бу олти табақда турмаклар, қағунлар эрди, текма бир табақда бир йитик пичоқ қўйди. Айди: «Эй манинг эшларим, қўлдошларим мунча йил бўлди манга топуг қилдингиз, манинг ошим, неъматимни едингиз. Бу кун сизлардин бир тилаким бор, берурмусиз?» Қамуғи ура қўпуб, юкунуб, ер ўптилар. «Эй Зулайҳо, не тиласанг андоғ қилалинг», тедилар. Зулайҳо айди: «Сиз олтингиз чодирларингизни кинг, юзунгизни ўртунг, пичоқ элингизга олинг. Дўстум Юсуф келмишда манинг кўнглум учун бу турмаклардин, қағунлардин янчиб Юсуф оғзига қота беринг. Ким тезроқ тебранса, улуғроқ янчиб Юсуф оғзига қота берса анга улуғроқ хильят бергайман», теди. Қамуғи қора қабул қилдилар. *Ва атат кулла ваҳидатин минҳунна сиккинан.* Анда кезин Юсуфни чиқиб келсун тею киши изди. Зулайҳо сўзини синдурмайин чиқиб келди. *Ва қолат ухруж алайҳинна.* Аймишлар: «ухруж» тил бирла эди, аммо «алайҳинна» кўнглинда эрди, агар тил бирла «алайҳинна», теса Юсуф тишиларга чиқмағай эрди. Мавло таоло тил бирла айғаниндин кўнгул бирла соқинғаниндин хабар берур. *Ва қолат ухруж алайҳинна.* Юсуф чиқди эрса кўрдилар, оғирладилар. *Фаламма ра'айнаҳу акбарнаҳу фа ра'айна нуран казав'и ан-наҳари инда нури аш-шамси.* Расул алайҳи-салом ёрлиқадиким, Меърож тунинда Юсуфни кўрдум тўлун ойтек. Ким Юсуф юзинга боқса ўз юзин юзинда кўрар эрди, Кўзгуда кўрартек. Юзи кўрклук, соч-

лари чуғд, узранг бўзлуғ, урунг юзлук, кенг кўзлук, йинчка беллик, тўнг билаклик, тўлуғ йинчуклук, тегратма бошлиғ. Кулса тишларидин нур билгурур эрди, эринлариндин тош чиқар эрди. Юсуф эвдин чиқғач тишилар ошуқуб пичоқ бирла турмак кесиб Юсуф оғзиға текка бирла олинг теб кеса бошладилар. Кўзлари Юсуфға машғул бўлди. Бир кўз бирла икки ишни битурса бўлмас. Кўзлари Юсуфни кўрар, тиллари Юсуфни ўғар. Текма бири бир шеър бошладди.

Энг илки тиши айди:

*Йа ман ра'а қамаран фи урсати ағ-ғари
Йўлаъибу ҳуран тавран баъда ал-атвари*

Иккинчи тиши айди:

*Ма ан ра'айтаҳу ҳилалан ко'уман абаган
Фи ал-арзи йамши ала рижлиҳи фи ағ-ғари*

Учунчи тиши айди:

*Инна ал-ҳилала аллази жала лаҳу холикуна
Ала ас-сама'и йараҳу ал-йавма фи ал-жари*

Тўртунчи тиши айди:

*Йасиду нисвата мисра ҳаказа арзуна
Би ал-важҳи ва ал-йадайни ва ал-айну саҳҳару*

Бешинчи тиши айди:

*Ҳува ал-ғуламу аллази баъҳу ихватуху
Зулман ва жавран кафа би аз-зулми мин ал-ъари*

Олтинчи тиши айди:

*Мин аали Яъқуба инна-ллоҳа фаззалаҳу
Турран ала ан-наси маъруфан би атвари*

Туркий тили бирла таржимаси бу турур.

Аввалги байт таржимаси:

*Тўлун ойни кўрсанг туғар қўмиюр,
Ариғ ҳурни кўрди улаш ўйнаюр.*

Иккинчи байт таржимаси:

*Ҳамул ойни кўрган яғиз ер уза,
Аёқин юрирда кўнгул булғаюр.*

Учинчи байт таржимаси:

*Ағиз кўкда ойни яратти изи,
Бу кун кўрса ойга келиб тунаюр.*

Тўртинчи байт таржимаси:

*Тишиларни овлар Миср элинда,
Тутуб қийнаюрда кўзи қайнаюр.*

Бешинчи байт таржимаси:

*Бу ўғлонни сотмиш қарингошлари,
Бу кучни муҳосиб қачон санаюр.*

Олтинчи байт таржимаси:

*Ялавоч уруғи учун бу ариғ,
Анинг мунча тенглик изи синаюр.*

Тишиларнинг кўзлари Юсуфни кўрар, тиллари ўғарлар, иликларин эрнакларин кесарлар эрди. Айтурлар, Ҳалумма илаййа фаинни аҳсану важҳан мин соҳибати, яъни қамуғдин ариғроқ манман манга келгил. Юсуф кўркинга ҳайрон бўлдилар, иликларин кесдилар, туймадилар, тўнлар қонга бўлғанди. *Ва қаттаъна айдиёҳунна.* Аймишлар, иликларин қонатдилар. Қатода Раҳимхуллоҳ айтур: Эрнакларин кестилар. Мужоҳид раҳматуллоҳи алайҳи айтур: Иликларин биллакларинга теги кестилар. Кўзлари, кўнгуллари бирла Юсуф жамолин кўруб оғриқин билмадилар. Ваҳаб ибн Мунаббаҳ айтур: Алар қирқ тиши эрдилар, алардин тўқуз тиши ўлдилар. *Ва қаттаъна айдиёҳунна.* Аймишлар, ташдидсиз ўқи-санг иликларин кесдилар темак бўлур, аммо ташдид муболағатма бўлур, яъни иликларин қийқим-қийқим қилдилар. Айдилар: Субҳоналлоҳи! Бу бори одамий эрмас, ойна бу оғирлиғ фаришта турур. *Ма ҳаза башаран ин ҳаза илла малакун каримун.* Аймишлар, Юсуф ул кўрк бирла чиқиб келди. Бу тишиларга боқмади, бирла сўзлашмади. Айдилар: «Бу одамий зумуррасиндин эрмаз, бу фаришта турур. *Ма ҳаза башаран ин ҳаза илла малакун каримун.* Шин ва ломни остин эъроб бирла ўқимишлар, яъни бу кўрк бу қилиқ бирла сотилғу қул эрмас. Бу оғирлиғ подшоҳ турур. Зулайхо уларнинг иликларин кесмишларин кўрди, тақи кулди ва Юсуфга айди: «Эвга киргил». Юсуф

эвга кирди. Зулайхо ул хотунга айди: «Иликларингизга боқинг». Боқтилар, қамуғ эрнаклари кесилмиш, билаклари боғишларидин айрилмиш, тўнлари қонга булғанмиш. Зулайхо айди: «Сизлар бир кўруб иликларингизни кестингиз? Ман эрта-кеча кўрар экач нетак сабр қилайин, нетак ошиқ бўлмайин, маломат қилғанингиз буму эрди?» Қолат фа заликунна аллази лумтуннани фиҳи. Аймишлар, колобок чироғ кўруб ўзин ўтга отиб қуяр, ўзгалари анга маломат қилурлар, иккинчи, кеча Зулайхога маломат қилған хотунлар колобоктек улар келиб чироғга куйдилар. Нетакким шоир айтур:

*Инна ал-фарраша та'ти иза ра'ат лаҳабан
Қавла ас-сирожи фа тулқи нафсаҳа фиҳи*

*Ақулу қавла Зулайхо фи авазилиҳа
Қолат фа заликунна ал-лази лумтуннани фиҳи*

«Ўз қулинга ошиқ бўлди, теб манга маломат қилдингиз ул қулумдин тонмасман. Юсуфни ундаттим қапуғларни беркитдим, этагин мен йиртдим. Нетакким тенгри аzza ва жалла андин хабар берур. Қад равагтуху ан нафсиҳи. Юсуф ўзин сақлади, манга бўюнсунмади. Фастаъсама.

Бу Юсуф ҳам кўрклуб турур, ҳам ариғ турур, ҳам зоҳид турур, ҳам олим турур. Ман ани кўнглинча кўзмағайман, расво бўлдум, эл эшитти. Юзум суви тўкулди. Лаин лам йафъал ма амуруҳу. Ман айғанимни қилмаса зиндонга кўмишгайман». Алардин хабар берур. Лайусжананна ва лайакунанна мин ас-соғиринна. Ул тишилар Зулайхога айдилар. «Сен бу ишни бизга қўйғил, биз зиндон бирла кўрқуталинг». Юсуф кўрдиким Зулайхо зиндонга солурман теор. Ул олти хотун ҳам зиндондин кўрқутурлар. Айди: «Илоҳий, эмдигача бирағу эрди яна олтағу анга эш бўлдилар. Улар етти ман бир нетак қилайин! Буларнинг тилагини қилгунча зиндонма севуклубрак турур».

Расул алайҳис-салом айди: «Изи аzza ва жалла ул қариндошимга раҳм қилсун. Ул кун Юсуф ўрнига ман бўлсам эрди зиндонга унумағай эрдим, айғай эрдим. Ас-сижну аҳаббу илайя мимма йағъунани илайҳи, мани бу зиндондин, бу тишилар балосидин сақлағил. Аймишлар, ул олти тишининг зиндонга солдурмоқда мақсудлари ул эрдиким, Юсуфни зиндонга солсала Зулайходин ироқ бўлғай. Биз текма вақтда бориб Юсуфни топқаймиз, кўрклуб юзин тўя кўрғаймиз. Юсуф муножатга қўл кўтардиким: «Илоҳий, бу тишилар макриндин сақламасанг улар тапа майл қилсам анда кезин ман осийлардин бўлғаймен».

САВОЛ: Юсуфга қинлар телим эрди. Зулайхо бирла Азиз кўнглинга ўзга қин киргузмади, ҳикмат на эрди?

ЖАВОБ: Ул турурким, мавло азза ва жалла зиндонга бир валий кулни кюрмиш эрди. Ул кул кўнглида Юсуф севуклуги бор эрди. Ул дуо қилдиким, худоё, манга Юсуф жамолин кўргузгил. Тенгри таоло анинг дуосин ижобат қилди. Зулайхо ва Азизнинг кўнглига солдиким, Юсуфни алар зиндонга солдилар. Ул валий Юсуфни кўрди. Аймишлар, Юсуфни зиндонга солмоқда Зулайхонинг мақсуди ул эрдиким, манинг сўзум эл аросинда ёйилди. Бурунгитак Юсуфни ўзга кўргум йўқ. Ман кўрмадим, ўзгалар кўрмасун теб зиндонга солдурди.

Аймишлар, Азиз ҳам Зулайхо Юсуфдин нарсалар кўрдиларким ўзгалардин кўрмадилар, этак йиртилмоқи, ёш ўғлон танақлуқи, иликлари кесилмаги, тишилар «мо ҳозо башаран» темаки, Юсуфнинг ариглиқи. Анинг учун зиндонга солмоқни ихтиёр қилдилар. Аймишлар, Юсуфни зиндонга келтурдилар эрса зиндончи: «Юсуф тўнин чиқаралинг, қурини ёзалинг», теди. Зулайхо унамади. Амомаи Миср бошинда, олтун қур белинда, қийматлиг тўн эгинда. Зулайхо айди: «Бу зиндонга юргутек ёзуғлуг эрмас. Биз муни халоиқдин кизлаюрмиз. Зиндонни ариттилар, ачча бирла сифадилар, ариғ ислар куйдурдилар, бисотлар тўшадилар, тахт қурдилар. Юсуф зиндонга кирди эрса зиндон ёруди. Зиндон халқи сувундилар. Юсуф бир мунгушта намозга турди. Намоз ўқуғандин сўнг йиғлади, тамом зиндон халқи ҳам йиғлаштилар. Кундуз рўза тутар эрди ва кундуз намоз қилур эрди. Иглиглари эмлаюр эрди. Қачон саҳар вақти бўлса ўлмиш онасиға дуо қилур эрди, отаси учун йиғлаур эрди, ким туш кўрса таъбир қилур эрди. САВОЛ: Туш таъбирин зиндонда нетак билди? ЖАВОБ: Мавло, азза ва жалла, Жаброил алайҳис-саломни изу берди. Юсуф намоз қилиб ўлтурурда узумга менгзар мева келтурди. Юсуфнинг эрни уза қўйди. Ул мева эриди, қамуғ томурларига ёйилди. Тушлар таъбирин анинг бирла билди. Зиндон халқи Юсуф бирла ўграндилар.

Миср эли турлук-турлук таомлар олиб Юсуфни кўргали келур эрдилар. Юсуф ул таомларни зиндондагиларга берур эрди. Зиндон халқи айдилар: «Эй Юсуф, бизлар сени сувармиз». Юсуф айди: «Наузу биллоҳи! Отам мани сувди эрса қудуқға тушдум. Озод эрдим кул бўлдум. Зулайхо сувди эрса зиндонга тушдим. Эмди сизлар сувар эрсангиз нелар кўрарман эркан», теб қаттиг йиғлади. Эртаси намоз қилиб ўлтурурда меҳробға орқа бериб зиндон халқиға илм ўгратур эрдиким, йигитни зиндонга келтурдилар. Ва дахала маъаху ас-сижна фатайани.

Ул икагунинг бири Райён маликнинг ошчиси эрди, яна бири аёқчиси эрди. Ошчи оти Малсо эрди. Аймишлар, Шубҳоқум эрди. Аёқчининг оти Санво эрди. САВОЛ: Ул икагунинг зиндонга кирмакинга сабаб на эрди? ЖАВОБ:

Абдуллоҳ ибн Аббос айтур, Рум малики Миср маликига элчи йибордиким, бизга хирож бергил ва отимизга сикка ургил. Яна элчига айди: «Райён маликка оғу бериб ўлтурардак ким эрса топсанг анга мол қабул қилғил, маликка оғу бериб ўлтурсун, эл бизга қолғай», теди. Элчи Мисрға келди. Кун кеч бўлуб эрди, қўнарға эв тилади. Кўрарким бир қуртқа эви эшикида ўлтурур, айди: «Қўноқ керакму?» Қуртқа айди: «Мантек қуртқани тиласанг тушғил». Қўноқ тушуб ош еди, отларин боғларға ери йўқ эрса қуртқа анга қазғуруб айди: «Бизни подшоҳимизга тенгри ўлум берсун». Қўноқ айди: «Подшоҳини қарғамоқ яроғсиз бўлур». Қуртқа айди: «Эв ила яза очуқ ерим бор эрди отамдин мерос теган. Ани мандин эркисиз олди. Бу кун қўноқ отинга ер топмасман». Қўноқ билдиким подшоҳидин рози эрмаз. Қуртқага айди: «Биз икагу бўлуб, подшоҳға оғу берсак бўлурму?» Қуртқа айди: «Подшоҳнинг бир аёқчиси бор. Яна бир ошчиси бор. Ул иккиси мани она ўқунуб турурлар. Улар манга келурлар, сан аларга мол қабул қилғил бу ишни битурсунлар». Ул икагу қуртқага келдилар эрса бу сўзни аларға айди. Элчи мол қабул қилди. Ошчи унади, аёқчи унамади. Анчада қўноқдин мол олғали борур бўлдилар эрса қуртқа айди: «Бу иш бутса Райён подшоҳ ўлгандин сўнг Румдин черик келгай, халқни эмгатгай. Кишилар ўлғайлар, қиёматға тегру манга ёзуқ бўлғай», теб. Қуртқа бу сўзни кўрқуб Райён подшоҳға бориб айди. Райён окринлиқ бирла сўрғаймиз теб ошчи, аёқчини иккиларин ҳам зиндонға солдурди. *Ва дахла маъаху ас-сижна фатайани.* Бу сабабдин зиндонға кирдилар. Юсуфни кўрдиларким тушга таъбир айтур. Икагу кенгаштилар бизма бир туш кўрдук теб ёлгон эталинг, Юсуф нетак йўрар эрмиш, кўралинг тедилар. Келдилар Юсуфға салом қилдилар, айдилар: «Туш кўрубмиз». Аёқчи айди: «Тушум бу турурким узум еюр эрдим уч донаси чиқти. Ул доналарни ерга тикдим, кўкарди, узум қилди. Ул узумни сиқиб суйин аёқға солиб фалакка аёқ тугардим». *Қола аҳадуҳума инни арони аъсиру хамран.* Яна ошчи айди: «Тушумда уч танур кўрдум, бири оқ, бири қора, бири қизил. Уч қурла этмак пишурдим, бошим уза кўтурдум. Қушлар ҳаводин келиб пора-пора қилиб тортишурлар». Туш сўзин тугатти эрса таъбирини тиладилар. *Наббу'на би та'вилиҳи инна нарoка мин ал-муҳсинина.* Юсуф кўрдиким ани муҳсин тею ўгарлар. Бирининг туши эзгу, бирининг туши яроғсиз. Кўнглига келдиким бурун имонға ундагамен, мусулмон бўлсунлар. Ёвуз ёмон йўруғға тўш бўлуб ўлсалар муъмин ўлсунлар. Бурун ялавочлиқ зоҳир қилди, айди: «Сизга айту берайин ёвуз иш келмасдин бурун ул узум оқму эрди, қизилму эрди, ачиғму эрди, сучукму эрди? Этмаки нетак эрди? Идиши нетак эрди? Қамуғин айту беринг». Айди-

лар: «Идиш бизинг, ош бизинг. Биз билмас сен қандин билурсен?» Қола ла йа'тикума таъамун турзаконихи илла набба'тукума би та'та'вилихи кабла ан йа'тийакума заликума мимма алламани рабби. Юсуф айди: «Манинг тенгрим манга ўгратти. Айдилар: «Қандин бу кароматни топдинг?» Айди: «Кофирлиқни қўйдум». Инни таракту миллата қавмин ла йу'минуна би-ллаҳи. Айдилар: «Бу йўлни қўйдунг эрса, қаю йўл бирла юурсен?» Айди: «Отам йўлинча юурман». Ваттабаъту миллата, ааб'ий Иброҳима ва Исҳақа ва Яъқуба. Айдилар: «Оталаринг бу йўлни недин топдилар?» Айди: «Мавло таолоға ким эрсани ўртоқ қилмадилар». Ма каана лана ан нушрика би-ллаҳи мин шай'ин. Тақи айди: «Бу мавлонинг фазли ва карами турур бизин уза. Тақи одамийлар ончаси бор укушрак одамий анга шукр қилмаслар». Андин сўнг айди: «Эй манинг зиндондағи икки қўлдошим, ай соҳибайи ас-сужи, яратилмиш тенгриларму йиграк, ё яратқан оллоҳму йиграк? Сиз ўзунгиз бутлар йўнарсиз, ани тенгри атаюрсиз, яратқандин ҳеч ҳужжати йўқ. Ма анзала-лоҳу биҳа мин султонин. Ҳукми қазо, таблиғ буйруқ қамуғ оллоҳнинг турур. Ин ал-хукму илла ли-ллаҳи. Анда кейин аёқчиға айди: «Санинг тушунг йўруқи ул турурким, уч кундин сўнг сени зиндондин чиқарурлар суюрғол қилиб боёқитек аёқчи бўлурсен». Аёқчи сувунди. Ошчи тушун йўрғали тили бормади, тек турди. Ошчи айди: «Манинг тушум йўруғи нетак турур?» Юсуф айди: «Сени тақи уч кундин сўнг чиқарурлар, дорға осурлар, қурт-қушлар келиб сени тортишуб ерлар». Ва амма ал-аахару фа йуслабу фа та'кулу ат-тайру мин ра'сиҳи. Қазғулу бўлдилар, тақи айдилар: «Бу тушларни ёлғон айтиб эрдук». Юсуф айди: «Айтдингиз, мен йўрдум, ҳукм юриди, қазо етилди — ул сўз ўзга бўлмас». Қузийа ол-амру алази фиҳи тастафтийани. Уч кундан сўнг келдилар аёқчини чиқардилар суюрғадилар, ошчини осиб ўлтурдилар. Аёқчи зиндондин чиқарурда Юсуф айди: «Сен маликка ёвуқ бўлмишда мани соқингил». Аймишлар, ул ҳолда Иблис келиб Юсуф кўнглига муни солди. Аймишлар Жаброил келди, айди: «Эй Юсуф, сени отанға ким қовуштурди?» Юсуф айди: «Оллоҳ таоло». Яна айди: «Қариндошларинг илкиндин ким қутқарди?» Айди: «Оллоҳ таоло». Яна айди: «Ул тиши макриндин ким сақлади?» Айди: «Оллоҳ таоло». Жаброил айди: «Мавло таоло мунча эзгулик қилмиш эркан, мани қўйуб мандин ўзгадин халослик тиларсен. Узқурни инда раббика теюрсен. Манинг иззу жалолим ҳаққи-ҳурмати сени аёқчиға унуттурғайман. Йиллар зиндон ичинда қолғайсен. Фа ансаҳу аш-шайтону зикра раббиҳи ва лабиса фи ас-сужни бизъа синина. Шайтон унуттурди, ети йил зиндонда қолди. САВОЛ: Мавло таоло аёқчиға шайтон ташвили бирла унуттирмақда ҳикмат не эрди? ЖАВОБ: Ул

турурким, аёқчи унутмайин маликка айтса Юсуфни чиқар-салар, аёқчи, ман айтдим, чиқардилар теб миннат қилгай эрди. Малик ман чиқардим теб миннат қилгай эрди. Мавло таоло уларнинг миннатин Юсуф уза раво кўрмади. Ўз фазли ва карами бирла чиқарди, миннат мавлодин бўлди. Ончада Жаброил келди бу дуони таълим берди: *Йа акбара кулли кабирин ва йа ман ла шарика лаҳу ва ла назира лаҳу ва йа ман ҳува ала кулли шай'ин қадирун ва йа холиқа иш-шамси ва ал-қамари ал-мунири ва ай розиқа ат-тифли ас-сағири ва йа арҳама аш-шайхи ал-кабири ва йа муҳиййа ал-мавти ва ҳува алайҳи йасирун ва йа муйассира кулли асириг ижъални мин амри фаражан ва махражан.*

Қачон Юсуф бу дуони ўқуди эрса бир фаришта келди хабар қилдиким, Райён малик туш кўргай ҳеч ким эрса таъбирин билмагай, санга сўрғали киши изғайлар. Зиндондин чиқгайсен мавло фазли бирла. Ўзгалар миннати бирла йўқ. Анчада Райён малик туш кўрди. Райён маъниси сув қонмиш темак бўлур. Эрта қўпти қоҳинларни ундатди, айди: «Тушум бўлур: тенгиз қироғинда ўлтурурман, тенгиздин етти сигир чиқар туслари сариг, юзлари оқ, эмуқларидин сут оқар, қамуғи кўрклуб, семиз. Яна етти сигир кўрдум оруқ, орқаларинда тўғ ўлтурмиш, оруқлиқдин сўнгаклари кўрунур. Кўрмак ёмон, эмуқларинда сут йўқ. Эринлари ёрилған, тишлари тўнгуз тишитек, бурни яған бурнитек. Бу етти оруқ сигир ул етти семиз сигирға ҳамла қилурлар. Улар қочар, оруқ сигирлар етар, семиз сигирларни еюрлар. Аларнинг қурсоқинда ҳеч нимарса кўрунмас. Ани тонглаб турурда етти бош буғдой кўрдум тенгиздин унар, бўйлари тенг. Ул оруқ сигирлар ани егали борурлар алар емас эркан етти бош қуруғ буғдой чиқар, текма бир қуруғ буғдой ёш буғдойға чулғашиб уларни қурутурлар. Ани тонглаб турурда бир ел қўбар. Ул етти бош қуруғ буғдойларни, ул етти сигирни йўқ қилур. Ани кўруб кўрқтум, уйғондим», тею муаббирларга тушум йўруғин йўрунғ теди. *Йа аййуха ал-мала'у афтуни фи ру'айаа ин кунгум ли ар-ру, йа таъбуруна.* Муаббирлар Юсуф таъбирин билмадилар, уч кун муҳлат тиладилар, туш йўриғин тилаб топмадилар. Уч кундин сўнг яна сўрди, кўрқунчдин айдилар, мунинг йўриғин билаолмасмиз. *Қолу азғосу аҳламин ва ма наҳну би та'вили ал-аҳлами биъалимина.* Ўшул кеча Юсуф туш кўрди, бир ким эрса кўқдин инар. Миср халқини моллари бирла йиғар, келтириб Юсуф қўйниға суқар. Юсуф айтур: Қамуғини уларға-ўқ беринг. Қачон Юсуф уйғонди эрса зиндон халқиға айди: «Сувунч сизларға, қамуғингиз зиндондин қутулурсиз. Миср халқи сизга қул бўлурлар. Улар оч бўлур, сизлар тўқ бўлурсиз». Зулайхо ул кеча туш кўрарким, Юсуф тахт уза ўлтурур, бошинға тож кийиб.

Зулайхо келиб Юсуфнинг азоқинга тушар. Юсуф азоқи бир-ла Зулайхони ита солур, Зулайхо эмганур, ингранур. Ончада Райён маликнинг тушин йўргучилар билмадилар эрса, айди: «Мунча йилдин бери манинг неъматимни еб, манинг тушумни азғоси аҳлом теюрсиз». Бир нечани ўлтурди, бир нечани элдин чиқариб қавди. Ул ҳолда зиндондин чиққан аёқчи унутмиш Юсуфни онгди. Аймишлар, Юсуфни Зулайхо тақи Миср халқи етти йил унуттилар. Етти йилдин сўнг аёқчи Юсуфни онгиб Райёнга айди: «Санинг тушунгни йўргучига ман йўл бошлағайман мани анга йиборгил», теди. Ана унаббу'укум бита'вилиҳи фа арсилуни. Райён малик сўрди: «Кимдур?» Айди: «Бир йигит бор явлоқ биликлик, кўни сўзлук, ғариб, мазлум турур. Биз икагу туш кўрдук, анга айдук, ул йўриди анинг сўзинча бўлди». Райён айди: «Ул йигит қайда турур?» Айди: «Зиндонда». Райён аёқчини Юсуфга йиборди, қачон зиндонга келди эрса Юсуфнинг бурунқи айтқан сўзинким Райёнга явуқ бўлмишда «Мани сақинғил» теганини унутқани учун уфтаниб айди: *Юсуфу аййуха ас-сигдику афтина*. Эй кўни сўзлук, кўни ишлик. *Аймишлар*, улар кофир эркан Юсуфни ўга сўзлади. Ул айди: *Инна нарака мин ал-муҳсинина*. Олим мунглуғ бўлдилар эрса сиддиқ тею ўгдилар. Кофирлар кофирлиқлари бирла олим теб оғирладилар. Ким олимни оғирласа фаришталардин бўлур, ким олимни хўрласа Иблис жумласиндин бўлур. Сўрди: «Эй сиддиқ, саволимиз жавобин айғил. Райён малик туш кўрмишқи, етти ориқ сиғир етти семиз сиғирни еюр. Етти бош ёш буғдойга етти бош қуруғ буғдой чулғашиб қурутти. Бу тушумизни йўрсин теб Райён мани санга йиборди». Юсуф айди: «Семиз сиғирлар, етти бош ёш буғдойлар кенглик, учузлик турур. Етти оруқ сиғир, етти ёш қуруқ буғдой торлиқ, очлиқ турур. Учузлик, қизлик текма бири етти йил бўлғуси турур. Телим халоиқ ул етти қизлик йилда ҳалок бўлғуси турур.» Аёқчи айди: «Ул ишнинг яроғи не турур?» Юсуф айди: «Ул етти йили ошлиқ кўп бўлғанда егу чоқлиғ, экар чоқлиғ олиб қолсунлар қолганини анборласунлар. *Қолла тазраъуна сабъа синина да'абан фа ма ҳасағтум фа заруху фи сунбулиҳи илла қалилан мимма та'кулуна*. Бу етти йилдин сўнг яна етти йил келгайким кўкдан ёғмур ёғмағай, ердин кўк ёш унмағай. Ул етти йилда йиғганини бу етти йилда егайлар. *Йа'кулна ма қағдамтум лаҳунна илла қалилан мимма туҳсинунна*. Бу етти йилдин сўнг яна тўқлук бўлғай». Аёқчи келиб Райён маликка бу сўзни айди эрса тинглаб яна аёқчини йибордиким, борғил ул йигитни келтурғил бу ишнинг яроғин айту берсун, манинг кўнглум тинсун». Аёқчи Юсуфга келди, Райён малик сўзин еткурдиким, сени ундаюр. Юсуф айди: «Зиндондин чиқмасман». Аёқчи айди: «Не учун?» Юсуф айди: «Маликка айғил, иликлари ке-

силган тишилардин сўрсунким, илиklarин не учун кестилар, тўнларин не учун қонға булғадилар, муроди уларнинг на эрди? Улуғроқи Зулайхо эрди, менинг ёзуғлиғлиқим, ёзуқсизлиқим белгулик бўлмағунча чиқмасман». Аймишлар, мақсуди ул эрдиким, тишилар сўзи белгулук бўлмайин чиқсам Райён малик манга сўрсаким, не бўлдиким зиндонга тушдунг? Ман тишилар сўзин эту берсам Райён кўнглига ёқмағай, мани душман тутқай. Аввал ариғлиқимни билсун, андин сўнг чиқайин, теги. Расул алайҳис-салом ёрлиқар, ул кун Юсуф ўрнига ман бўлсам эрди зиндондин тарк чиқғай эрдим, аммо қариндошим Юсуф ул ишни яхши қилибдур. Райён Малик кўнгли тамом арусин теб чиқмайдур. Аёқчи келиб Маликка сўзин айтти эрса малик ул тишиларни йиғдурди. Сўрдиким Юсуф бирла ҳолингиз нетак эрди. *Қола фа ма хат-букунна*. Ул хотунлар маликдин бу сўзини эшитдилар эрса малик бу ишни билмиш теб қамуғлари кўндилар, айдилар: «Эй малик, Юсуф ариғ эрди, биз анга тухмат қилдуқ. Ўзумизни анга арза қилиб ўзимизга ани индадуқ ул бизга боқмади ва майл қилмади. Биз андин ҳеч айб кўрмадуқ». Зулайхо ул ҳолда пардада ўлтурур эрди. Парда ичиндин аёқчиға ишорат қилди ва айди: «Мани Юсуф ҳеч ямонладиму?» Аёқчи айди: «Сени ҳеч оғизланмади». Зулайхо айди: «Аҳсанта, зиҳи эр, зиҳи олим, зиҳи ариғким, ўн икки йил зиндонда манинг учун ётди ва сирримни очмади ва айбимни айтмади», тею пардадин чиқа келди ва чодирдин бошин солиб айди: «Эй малик, эмдига тегру севуклугум мажозий эрди айдим: *Ма жаза'у ман арода биаҳлика су'ан*. Эмди севуклугим ҳақиқат бўлди, ҳақ айғу вақт келди. *Қолат имра'ату ал-азизи ал-аана ҳасҳаса ал-ҳаққу*. Қамуғ манда ана ровадтуху ан нафсиҳи ошиқ бўлғай манман, Юсуфни ундаган манман, ўзумни Юсуфга арза қилган манман, эвни ман безадим, эвга ман киюрдим, этагин ман йиртдим, анга ёзуқ ман юкладим, ёлгон ман сўзладим, ёзуқ ман қилдим, ул ариғ турур. *Ва иннаҳу ламиин ас-содиқина*. Йигитлигим борди, қаридим, ўлум ёвуқ бўлди». Ал ана ҳасҳаса ал-ҳаққу. Аймишлар: Зулайхо уч кўни сўзлади бири. Ал ана ҳасҳаса ал-ҳаққу. Иккинчи айди: *Ана ровадтуху ан нафсиҳи*. Учинчи айди: *Ва иннаҳу ламиин ас-содиқина*. Бу уч сўздин уч каромат топти, ёт эрди ёвуқ бўлди, хўр эрди азиз бўлди, қуртқа эрди йигит бўлди. Мундин тақи ортуқроқ улким Юсуфга жуфт бўлди. Зулайхо айди: «Эй малик, бу кунга тегру Юсуфнинг зиндонда эрдуким унутмишмен, йўқ эрса ишқинда ўзумни ўлтургай эрдим, бу кун аввалқидин ошиқроқман».

Зулайхо Юсуфни зиндонга солгандин сўнг зиндон эшикига борур эрди, зиндончиға айтур эрди, борғил Юсуфни боғлағил, тақи қаттиг таёқлағил, анинг фарёдин ман эшитайин. Фақир зиндончи Зулайхо сўзин севмайин кириб Юсуфга айди. Юсуф айди: «Зулайхо кўнглинча мани урғил». Зиндончи унамас эрди валекин Зулайходин кўрқуб бир таёқни ерга солди. Тақи Юсуфга айди: «Сен бир ун қил». Юсуф зиндончи кўнгли учун бир ун қилди. Зулайхо ул унни эшитиб саройға ёнар эрди. САВОЛ: Зулайхо Юсуфни сувар эркан таёқлатмоқда не ҳикмат эрди? ЖАВОБ: Зулайхо ошиқ эрди ёвуқдин юзин кўрмасман, йироқтин унин эшитайин, кўнглум овунсун. Севуклукнинг уни ҳам севуклук бўлур, темишлар. Мундағуқ қиёмат кунни мўмин қулға тамуғни кўргузгайлар, мўмин қуллар мавлонинг дўсти турурлар. Алар ҳам ўт ичинда нола қилгайлар тамуғ кўрқунчидин ўт ичинда *Йуҳиббуҳум ва йуҳиббунаҳу*. Мавло таоло мўминлар уни сувар. *Анину ал-музнибина аҳаббу илаййа мин суроҳи ас-сигдиқина*. Кофирларга кўргузур дунёда мани ёд қилған қулларим бор эрди бу кун тамуғга кюрдум эрса мани ўт ичинда ёд қилурлар. Келдук бояқи сўзга. Аёқчи зиндонга борди, ул тишилар сўзин тақи Зулайхо сўзин Юсуфга айди. Юсуф севунди. *Залика лийаълама анни лам аҳунҳу билғойби*. Айди: «Сўрдуқум анинг учун эрдик, Азиз билсунким ман анга хиёнат сақинмадим, мавло таоло хиёнат қилғучи эшини ҳаргиз салоҳға келтурмас». *Ва анна-ллоҳа ла йаҳқи кайди ал-ҳо'унина*. Абдуллоҳ ибн Аббос разияллоҳу анҳумо айтур, Юсуф бу сўз бирла ўзини ўғди эрса Жаброил қаноти бирла Юсуфни бир урди, айди: «Зулайхони урғали ўграмадингму, табиат юнгулликидин Зулайхоға майл қилмадингму?» Юсуф айди: «Ман ўзумни ариғламасман ва нафсимни аритмасан. Бу нафс ёвуз ишга бошлаған турур». *Ва ма убарри'у нафси инна ан-наса лааммаратун биссу'и*.

ОДАМИЙНИНГ НАФСИ ҚИЛГАН ИШНИ ЕТМИШ ШАЙТОН ҚИЛМАСЛАР. ҚОЛА АШ-ШОИРУ

*Таввака нафсука ла та'ману фава'илаҳа
Фа ан-нафсу ахбасу мин сабъина шайтонан*

Аймишлар, Юсуф етти йил зиндонда эрди аёқчиға эътимод қилди. Узкурни инда раббика теди. Олти йил қолди зиндонда уч иш бирла машғул бўлди, дуо қилди, халқдин умид кести, тақи сабр қилди. Ложарам мавло таоло

фараҳ берди. Райён малик киши изди Юсуфни манга келтурунг теб. *Ва қола ал-малику и'туни биҳи асфхлисуху линафси.* Юсуфга айди: «Аййухас садиқу кўпгил. Малик сани индайур. Ариғлиқинг билгурди, ёзуқ, хиёнат ўзгалардин чиқди». Юсуф зиндон қапуғинга келиб бошин ювди, ариғ тўнлар кийди. Зиндон халқи қамуғи йиғлаштилар, айдилар: «Эй Юсуф, телим йиллар бўлди бизга эш эрдинг, эзгулик қилдинг, энди бизлар зиндонда сенсиз нетак туралинг?» Юсуф қайра ёниб аёқчиға айди: «Боргил маликка айгил, ман телим йиллар бўлди бу зиндон халқи бирла ўграндим. Ман чиқмишимға булар йиғлашурлар, ман буларни кўзи ёшлиғ, бағри бошлиғ қўя билмон. Маликка айгил буларни манга бағишласун, озода қилсун, йўқ эрса мани булар бирла қўйсун». Аёқчи келиб маликка айди эрса қамуғини озода қилди. Яхши тўнлар кийдурди!

БАШОРАТ. Бу кун дунёда Юсуф шафоати бирла Райён малик зиндонлиғларни озода қилди, тонгла Дайён малик Муҳаммад Мустафо саллаллоҳу алайҳи ва саллам шафоати бирла мўъминларни тамуғдин озода қилса ҳеч ажиб ва ғариб эрмас. Юсуф зиндондин қамуғ зиндонлиғлар бирла чиқди эрса кўрдиким зиндон эшикида етти тахти равон турур. Қамуғи қийматлиғ, парчалар бирла ўртулган. Ул замонада расм андоғ эрдиким, подшоҳ кимни оғирласа тахти равонга миндурур эрди. Юсуфни олгун тахт уза ўлтуртдилар эрса Юсуф қоғаз ва қалам тилади ва хат ёзди ва зиндон эшикига ёпуштирди. Кўрдилар ёзгани бу эрди: *Ҳаза қабру ал-ахйа'а ва маскану ал-аҳибба'у ва шаматату ал-аъда'у:* яъни бу зиндон тириклар гўри турур, дўстларға исланмак ери турур ва душманларға, сарзаниш ери турур. Мундоғ оғирлаб Юсуфни Мисрға кижурдилар. Миср халқи бири биринга айтурлар эрди: бу ўғлон ул ўғлон турурким ўн икки йилдин бурун аёқинга занжир уруб эшакка миндуруб зиндонга элттилар. Бу кун мунча эъзоз ва икром бирла олгун тахтга миндуруб малик саройиға элтурдилар. Айдилар: «Йлоҳий, ул хўрлуқ на эрди, бу оғирлиғ на эрди!» Юсуф айди: *Туъиззу ман таша'у иъзазан ва тузиллу ман таша'у излаан ва ана арза биқазо'ихи,* яъни кимни тиласа азиз қилур ва кимни тиласа хўр қилур. Мен бу ҳукмга розиман. Қачон Юсуф саройиға кирди эрса малик ура кўпги ва ёнида ер берди. Аймишлар, малик Юсуфга етмиш тил бирла сўз сўзлади. Юсуф қамуғ тил бирла жавоб берди. Сўз тамом бўлди эрса Юсуф маликка иброний тил бирла дуо қилди ани билмади. Бу не тил турур теку сўрди. Юсуф айди: «Бу манинг оталарим Иброҳим, Исҳоқ ва Яъқуб алайҳимус-салом тиллари турур». Малик қотидин чиқарда ибрий тили бирла салом қилди, малик ани билмади. «Бу на тил турур!» теди. Юсуф айди: «Бу отам қариндоши Исмоил тили турур». Малик явлақ тонглади, айди: «Вазирликни санга берайин».

Юсуф айди: «Вазирлик Азизи Мисрнинг турур, манинг уза телим ҳақлари бор. Ул тирик ман вазирликни олмасман». Малик айди: «Қамуғ подшоҳлиқ санга мусаллам турур, қаюса керак эрса олғил». Юсуф айди: «Манга ўзга ўрун керакмас. Бу етти йил ошлиқлар ишин манга топшурғил. Ман ул яроғни билурман». Қола ижъални ала хаза'ини ал-арзи инни ҳафизун алимун. Ул ишни Юсуфга топшурди, айди: «Эй Юсуф, менинг мулкумда не иш тасарруф қилсанг қилғил, икки иш қилмағил. Бири улким, уқумда хотунлар бирла, қорабошлар бирла сўзлашмағил». Юсуф айди: «Ул бизин шариатимизда раво эрмас, манинг ул ишга ризом йўқ. Иккинчи улким, ош емак ор турур». Бу сўзга Юсуфнинг ўфкаси келди айди: «Манга ҳам санинг бирла ош емак ор турур». Малик айди: «На учун?» Юсуф айди: «Ман Яъқуб ялавоч ўғлиман, Исҳоқ ялавоч набирасиман, Иброҳим ялавоч уруғиман, санинг бирла нетак ош еурман». Малик Юсуфга кўрклук саройлар ануқлади. Юсуф таригчилик қилдура бошлади. Телим экин эктурди. Ошлиқ тариг бўлмишда егу чоқлиғ тўқдурур эрди. Қолган ошлиқларни боши бирла анбор қилдирур эрди, қуш қумурсқа емасун деб.

Аймишлар, ул замонда султон раиятнинг ярим ҳосилин олур эрди, раият мазлум эрдилар. Аммо Юсуф эрклик бўлди эрса раиятга доду адл қилди. Вилоят ободон бўлди. Уч йилдин сўнг Азизи Миср ўлди, анинг ўрнин Юсуфга берди ва малик тамом вилоят ишин Юсуфга билдуради ва ани эрклик қилди. Юсуф етти йилда битган экинларни анбор қилди. Ул учузлик тамом бўлди эрса етти йил қизлик бўлди. Бу етти йил ичинда ёғин ёғмади, Ердин кўк ёш унмади, халоиқ мунглуғ бўлдилар. Бир ботмон арпа бир олтун бўлди. Халқга яроғи чоқлиқ ошлиғ берур эрди ва фақирларга кунда юз тева юки ошлиқ берур эрди. Бойларга сотар эрди, баҳосин малик хазинасиға солур эрди. Юсуфнинг қирқ ҳожиби бўлди, қирқ минг сотқун олмиш қул қорабоши бўлди. Миср халқи қамуғ Юсуф эркинда бўлдилар. Аймишлар, аввалғи йил қахатлиғда олтун, кумушларин бериб ошлиқ олдилар, икинчи йил идиш-аёқларин бериб ошлиқ олдилар, учунчи йил эв яроғ-асбобин бериб олдилар, тўртунчи йил тўшак-ўрунларин бериб олдилар, бешинчи йил йилак — қораларин бериб ошлиқ олдилар, олтинчи йил ер-сувларин бериб ошлиқ олдилар, еттинчи йил малик Юсуф бирла сўзлашмиш эрди. Миср теграсинда ким эрсанинг нарсаи қолмади. Беш йилғи сотилған ошлиқдин уч йиллиқнинг баҳоси манинг бўлсун, икки йиллиқнинг баҳоси санинг бўлсун. Юсуфга тегган икки йил ичинда Юсуфнинг қариндошлари Канъондан ошлиқ олғали келдилар. Еттинчи йил кирди эрса, халқда нарса қолмади. Қамуғ Юсуфнинг бўлди. Халоиқ очиқтилар, Юсуфга келиб ўз бўйларин, ўгул-қизларин сотиб

ошлиқ олиб едилар. Аймишлар, бир йил тамом бўлмоққа қирқ кун қолди аймишлар, тўрт ой қолди. Ошлиққа етарга халқ очикиб Юсуфга ёлбору келдилар. Анборда ошлиқ қолмай эрди. Юсуф ул ҳолда мутаҳаййир бўлди. Жаброил келиб мавло ёрлиқин еткурди ва айди: «Эй Юсуф, ёзига чиқгил, бу оч халоникга юзунгни кўргузгил». Юсуф ёзига чиқди, тахт уза ўлтурди ва юзидин парда кўтарди. Халоник Юсуфнинг жамолин кўруб ош-таомни унуттилар. Бир қавлда қирқ кун, бир қавлда уч ой нимарса емадилар, Юсуф кўржи бирла кун кечурдилар. Ошга, сувга муҳтож бўлмадилар. Аймишлар, мавло таоло Юсуфнинг сиррига хитоб қилдиким, эй Юсуф, биз сени қуллуққа солмасак эрди бу кун қуллар қадрин қайда билгай эрдинг. Қуллар қадрин билмак ул бўлурким, бу кун Миср халқининг барин озод қилгайсан. Мунодий қилдурди. Миср халқининг барчасин йиғдурди, айди: «Эй Миср халқи, барчангиз эру хотун манинг қулум бормусиз?» Айдилар: «Бормиз!» Яна мунодий қилдурдиким, ман қамуғни мавло таоло хушнудлуқи учун озод қилдим. Ривоят қилурларким Юсуф Канъондин чиқғали йигирми етти йил тамом бўлмиш эрди. Қизлиқ, қаҳатлиқ йилларининг бешинчи йили эрдиким Яъқуб ялавоч ўғлонлариға айди: «Мисрда ошлиқ бор дерлар сизлар бориб ошлиқ келтурунг». Ўғлонлари қамуғ боралинг теб текма бири икки тевага ёғ, қурут, пишлоқ, юнг юклаб Мисрға ўградилар. Юсуф билур эрдиким, ўзга эларда ошлиқ йўқ. «Қариндошларим мунда ошлиқ олғали келур», теб сақлагучилар қўймиш эрдиким, қачон бу турлук узун бўйлуғ қавий йигитлар келса манга олиб келинг. Яъқуб ялавоч ўғуллари ўн йигит қамуғи бир суратлиғ кийим кийиб келдилар эрса Юсуфга хабар бердилар. Юсуф билдиким қариндошлари турур. Аймишлар, бу йигирми етти йил ичинда Юсуф эллик йўли хат йибормиш эрди. Яъқуб ялавочға ул хатлардин бири, мавло таоло ҳукм ва қазо қилди, Яъқубға тегмади. Қариндошлари келди эрса Юсуф аларни таниди ва алар Юсуфни танимадилар. *Ва жа'а ихвату Юсуфа фа дахалу алайҳи фа арафаҳум ва ҳум лаҳу мункируна.* Қачон Юсуф қариндошларин кўрди эрса ул қилган ёвузлиқларин сақинди, аларға айтайин, теди. Мавло таоло кўнглиға солдиким: «Эй Юсуф, улар ошлиқ олғали мунглуғ бўлуб келдилар, сен ишларин ошкора қилсанг уфтангайлар. Уларға ошлиғ бергил, севунуб ёнсунлар, санинг зсгулигинг зоҳир бўлсун.» Юсуфға бу ният хуш келди. Юсуф аларни кўрди. Қамуғлари туфроқға булғанмиш, тўнлари ариғсиз. Сўрди: «Қайдин келибсиз, кимнинг ўғлонлари турурсиз?» Айдилар: «Биз Канъондин келдук, Яъқуб ялавоч ўғлонлари турурмиз, Канъондин келурмиз.» Айди: «Отангиз тирикму турур?» Айдилар: «Тирик турур». Айди: «Не иш ишлаюр?» Айдилар: «Ялавоч турур, тенгри таолоға

куллуқ қилур». Юсуф айди: «Кимдин кимга ялавоч турур?» Айдилар: «Ҳақдин халқга ялавоч турур». Юсуф айди: «Ялавоч эрмиш Миср халқиға на учун ялавочлиқ тегурмас?» Айдилар: «Канъонга тақи Канъон теграсидаги халқга ялавочлиқ тегурур. Тақи кўзлари кўрмас», тедилар. Юсуф айди: «Кўзлари недин кўрмас бўлди?» Айдилар: «Юсуф отлиғ ўғли бор эрди ани явлоқ сувар эрди. Ул ўғли ғойиб бўлди, анинг учун йиғламоқдин кўзлари кўр бўлди», тедилар. Ул ҳолда Юсуф ани эшитиб ниқоб ичидин йиғлади. Аймишлар, ул ҳолда Юсуф тахт уза ўлтурур эрди, ҳарир тўнлар киб, олтун тож бошинда, соғ ёнинда минг сақолсиз қул олтун тўпузлар олиб турур эрдилар. Сўлинда ҳам минг сақолсиз кумуш тўпузлар олиб турурлар эрди. Юзи ниқоб бирла ўртукулук эрди. Ўнгинда минг эр олтун қурлуғ, иликларинда қилич яшнаюр. Юсуф айди: «Ўзунгиз ҳам бир отанинг ўғлонларимусиз?» Айдилар: «Бале». Айди: «Сиздин ўзга қариндош ини оғангиз борму?» Айдилар: «Ўн бир қариндошмиз, ул бирни келтурмадук». Юсуф ўз бекларинга айди: «Нима кўрклук эрмасму, бир отадин ўн бир ўғлон бўлса!» Қариндошлари ул сўзни эшитиб севунмишдин айдилар: «Яна бир қариндошимиз бор эрди ул ғойиб бўлди». Юсуф сўрдиким, нетак ғойиб бўлди? Учагу бир йўли жавоб айладилар, бири айди, бўри еди, бири айди, ўғри ўлтурди, яна бири айди, кўнглакин қонлиғ топдуқ. Сўзлари айри чиқди, Юсуф айди: «Булар жосуслар, ё ўғриларму турур, сўзлари айри чиқди — элтинг, зиндонга солинг». Юсуфнинг илкинда сағроқ бор эрди, сағроқни бир қоқди эрса овоз чиқди. Юсуф айди: «Қаю сўз бўлса бу сағроқ айтур. Бу соат сўрдум эрса ул қариндошингизни тирик турур», теди. Улар айдилар: «Бизлар жосус эрмасмиз, ўғри ҳам эрмасмиз». Юсуф уларни уч кун эвда сақлатти, яна кўнгли тўзмади, йиборди. Текма биринга бир тева юки буғдой берди. Ибн Яминга тақи бир тева юки буғдой йиборди. Оталаринга бир тева юки буғдой йиборди. Тақи келтурган ёғларин, қурутларин, юнларин жуволлариға солдурди. Тақи айди: «Буларга ул чоқлиқ озук берингизким булар қопларин очмасунлар». Андин сўнг айди: «Яна келур бўлсангиз ул қариндошингизни ола келинг. Агар ани келтурмасангиз сизларга буғдой бермасман». *Фашн лам та'тунни биҳи фала кайлла лкуминди ва ла тақрабуни.* Аймишлар, Яҳудо уларнинг оғаси эрди, айди: «Эй қариндошлар, бу малик Юсуф бўлғай. Отамизни сўрди, йўлини сўрди. Уни Юсуфга менгзар». Ўзгалар айдилар: «Бу не сўз бўлур! Юсуфга бу мамлакат, бу подшоҳлиғ ким берди, бу телим чиркни қандин келтурди? Тирик бўлса эрди оти чови чиқғай эрди, отасини тилағай эрди, бу кун бизга эзгулик қилмағай эрди, бизни қинағай эрди». Яҳудо айди: «Ибн Яминни келтурунг теди эрса манга маълум бўлдиким, бу Юсуф турур». «Бу

сўзни қўйғил», теб чиқтилар. Канъонга келдилар. Яъқуб ялавоч ўғлонларин кўруб севунди ва ҳолларин сўрди. Айдилар: «Миср малики бизга телим эзгулук қилди, буғдой берди сени сўрди. Сенга бир юк буғдой юборди. Ибн Яминга ҳам бир юк буғдой юборди. Олиб борган ёғ, қурут, юнг, ярмоқларимизни қайра олиб келдук. Тақи Миср малики айди. Ибн Яминни манга олиб келинг, агар ани келтурмасангиз, келманг. Сизларга буғдой бермасман, теди. Бизлар ани сақлағувчилармиз». *Ва инна лаҳу лаҳофизуна.*

Яъқуб айди: «Юсуфни олиб бордингиз, келтурмадингиз. Ибн Яминни олиб борсангиз ман сизга нетак инонурман». Айдилар: «Бу йўл қабул қилалинг, саломат сенга келтуралинг», Яъқуб айди: «Манга хат берингким, Ибн Яминга ёвуз санмағайсиз ва бизни мавло таоло бирла аҳд қилинг». *Қола лан урсилаҳу маъакум ҳатта ту'туни мавсиҳан мин Аллоҳи. Қамуғи аҳд қилдилар ва хат бердилар.* Яъқуб ялавоч ўзига берган буғдойнинг ярмини Канъон халқиға улаштурди. Ўғлонлари Ибн Яминни олиб тебрадилар. Улуғ арқиш йиғилди. Ўғлонлари Яъқуб ялавочға айдилар: «Бизга не насиҳат қилурсен, сўзингча юругалинг». Яъқуб айди: «Аввал сўзум ул турурким, бу нарсаларким сиз элтиб эрдингиз, жуволарингиздин чиқти. Янгилиб солмиш бўлғайлар бизга ҳаром турур ё кэнду сизларни синамоқ учун қўймиш бўлғайлар, бизга ярамас бўлғай, олиб боринг, теди. Тақи бир сўз ул турурким, Мисрға тегмишда қамуғингиз бир эшиқдин кирманг. Текмангиз бир эшиқдин киринг халқ кўзи тегмасун». *Йа баниййа ла тағхулу мин бабин ваҳидин ва удхулу мин абвабин мутафарриқатин.*

ҲАДИС. Расул алайҳис-салом ёрлиқар, *ал-айну тудхилу ар-ражула фи ал-қабри ва тудхилу ал-жамала фи ал-қидри.* Маъниси ул бўлулким, кўз эрни гўрга киюрур, тевани ошчиға киюрур. **ҲИКОЯТДА** келмиш, арабда бир қабила бор эрди. Қамуғунинг кўзи тегар эрди, машҳур эрдилар. Қачон эт егулари келса хотунларига ақзон остуруб кўзлари йўл бошиға чиқиб ўтган кишиларга: «Нима кўрклаук отинг бор ё сифиринг, ё теванг бор!» тегач ул гала ўлар эрди ва алар этларин сотқун олиб келур эрдилар.

ҲИКОЯТ.

Қачон қурайш кофирлари Муҳаммад Мустафо саллаллоҳу алайҳи васалламға зарар тегурур бўлдилар эрса ул қабиладин бирагуни дерга тутдилар, Муҳаммадға кўз тегур ҳалок бўлсун теб. Ул Расул алайҳис-саломға кўз солғали ўгради эрса Расулға келмасдин бурун Жаброил келди ва бу оятни келтурди, *ва ин йақаду аллазини кафару лайузлиқунака биабсорихим ламма самъу аз-зикра ва йақулуна иннаҳу ламажнунун ва маҳува илла зикрун лилғаламина.* Ул ким эрса келиб Расулға кўз солғунча Расул бу оятни ўқуб анинг ўзига дам қилди. Фил-ҳол анинг икки кўзи сачраб чиқти.

ЯНА ҲИКОЯТДА келур. Бир қуртқа Расул алайҳис-саломға келиб айди: «Ё Расулаллоҳи, биз саҳрода йилқи қораға ияриб юрүрмиз, ҳолимиз зиёда бўлсун теб зиёда бўлмас». Расул айди: «Йилқи қорани сотинг, эл орасиға кириб экин экинг, экинларингиз орасида қубошлар санчинг».

Расул аймиштек қилдилар, ҳоллари азиз бўлди. САВОЛ: Экин орасида қубош санчмоқда не фойда бор? ЖАВОБ: Фойда ул турур, ямон кўзлук ким эрса ошлиқға боқса ул ошлиқ ҳалок бўлар. Агар орасида қубош бўлса, санчан кўз қубошқа тегар, ошлиқға тегмас. Фикр қилсанг-ким ёмон кўз қубошқа тегар бўлса, кўк ошлиқға кўз тегмагай. Аймишлар, қубош ошлиқдин азизрак учун бурун кўз анга тегар, андин сўнг ошлиқға тушар, зиён қилмас. САВОЛ: Бурун кўз тушганга зарар қилур, сўнг тушганга зарар қилмас, ҳикмат на эрди? ЖАВОБ: Кўзнинг зарари, зиёни аввал боқмишда бўлур. Қаю нарса азизрак бўлса кўзнинг нуқсонни анга тегар. Андин сўнг неча боқса зиён қилмас. САВОЛ: Кўз тегмақда ҳикмат не турур? ЖАВОБ: Ҳикмат ул турурким, мавло таоло мўъминни сувди, ўзини мўъминларга севунг, теди. *Йуҳиббуҳум ва йуҳиббунаҳу.*

Қачон мўъмин севук кўзи билан нарсага боқса мавло таоло кунунч турур. Ул авни ҳалок қилур мандин ўзгага севук кўзи бирла боқмасун теб. Нетакким Расул алайҳис-салом ёрлиқар. *Ана ғайурун ва ас-Саъду ғайурун валлоҳу ағйару минна*, яъни мен кунунч турурман, Саъда кунунч турур, изи азда ва жалла биздин кунунчрак турур. САВОЛ: Қубошнинг тегар кўзни ёндурурға не қудрати бор? ЖАВОБ: Қубошнинг қудрати йўқ, лекин арабнинг одати бор. Бирорда сабаби феълға изофат қилу берарда мусаббибга изофат қилур. Андоғким Иброҳим ялавоч дуосиндин хабар берур ва ёрлиқар *рабби иннаҳунна азлална касиран мин ан-наси.*

Бутларнинг одамийларни оздурурда қудрати йўқ валекин оздурмоқға сабаб бўлур. Келдук мақсудға. Яъқуб ялавоч ўғуллари Мисрға келдилар. Текма бири бир дарвозадин кирдилар оталари аймиштек. *Ва ламма дахалу мин ҳайсу амараҳум абуҳум.* Ибн Ямин Яҳудо бирла бир дарвозадин кирдилар. Қаўғдин бурунроқ Юсуф саройиға келдилар. Яъқуб ялавоч Юсуфға бўлак измиш эрди. Иброҳим ялавочнинг дастори эрди, Яъқубға мерос тегмиш эрди. Анинг бирла салом қилиб кирдилар, ани ўтрусиди кўйдилар. Тақи айдилар: «Яъқуб ялавоч айди, бу дастор манга отам Иброҳимдин мерос қолди, ман санга издим». Юсуф ул бўлакка севунди анинг учунким, ул дастор кимга тегса ул пайғамбар бўлур эрди. Яна ул юклари ичинда чиққан нарсаларни илайинда кўзу айдилар: «Бу нарсалар бизин ул элтан юкларимиз ичинда чиқти, янги-

либ қўймиш бўлғайлар теб олиб келдук». Юсуф айди: «Яхши қилдингиз, аммо бу нарсаларга муҳтож эрмасмиз. Қамуғи сизга бўлсун, йўл озуқи қилинг». Юсуф билдиким, буларни отам қайра йибориб турур. Тоғуғчилариға Юсуф парда ичидин айди: «Олти табақ бирла таом келтурунг». Келтурдилар. *Аймишлар*, Яъқуб ялавоч ўғлонлари ҳар иккиси бир онадин туғмиш эрди. Юсуф айди: «Текмадин туғганлар бир табақда ош йигиз». Андоғ қилдилар эрса Ибн Ямин ёлғуз қолди. Ош илайида Ибн Ямин йиғлай бошлади. Юсуф ани кўруб пардадин айди: «Бу қариндошингиз не учун йиғлаюр?» Сўрдилар эрса айди: «Манинг бирла бир туғган бу кун бўлса эрди, бирга ош емасму эрдук, теб йиғлайман». Юсуф айди: «Ул қариндошингиз дастур беринг, манинг бирла таом есун». Қамуғлари ура қўруб хидмат қилиб айдилар: «Бу бизга улуғ от турур теб». Ибн Яминни пардага кюруб тахт уза ўлтурғуздилар. Элнида таом қўйдилар. Юсуф юзиндин ниқоб кўтарди. Ибн Ямин Юсуфнинг юзун кўрди эрса оқ уруб ўзиндин кетди. Юсуф анинг оғзин тутди. Гулоб келтуруб юзига сочдилар эрса ўзига келди. Юсуф сўрдиким, не иллатинг бор тутоғлуқмусен? Ибн Ямин айди: «Биз ялавочлар уруғимиз, бизда тутоғлиқ иллоти бўлмас, аммо маликнинг юзун кўрдум эрса манинг ғойиб бўлган оғамға ўхшаюр. Оғамнинг соқиниб ўзумдин кетдим». Юсуф айди: «Қазғурмағил ул ғойиб бўлган оғанг ман турурман» теди эрса Ибн Ямин яна ўзундин кетди. Яна гулоб сочдилар, ўзига келди. *Ва ламма дахалу ала Юсуфа ова илайҳи ахоху қола инни ана ахуку фа ла табта'ис бима каану йаъмалун*. Андин сўнг айди: «Отам ҳоли нетак турур айғил». Ибн Ямин айди: «Санинг қазғунгдин «Байтул-аҳзон»ға кириб йиғламоқдин икки кўзи кўр бўлуб турур». Юсуф бу сўзини эшитиб йиғладиким беҳуш бўлди. Қачон ҳушиға келди эрса Ибн Яминға айди: «Сан ош егил, санга қариндошларим қилғанларин этайин». Ош егандин сўнг айди: «Аввал мани қузуғға солдилар. Қузуғдин чиқариб, қул теб соттилар. Андин зиндонға тушдум. Телим йиллар зиндонда ётдим. Мавло таоло фазли бирла зиндондин чиқдим. Мундоғ мамлакат ва подшоҳлиқ берди». Тақи айди: «Бу сўзини алардин кизлагил бир неча кун аларни эмгатайин». Ибн Ямин айди: «Эркликсен, не қилсанг ўзунг билурсен». Андин сўнг пардадин чиқти уларни уч кун оғирлади. Текма биринга бир тева буғдой берди тақи йўл озуқларин ануқлади. *Аймишлар*, қамуғларинға ошлиқни сусуб берди энг сўнгра Ибн Яминға буғдой сустурди. Юсуфнинг бир сув ичар идиши бор эрди ани улардин ёшурун Ибн Яминнинг жуволи ичинда кизлатди. *Фа ламма жаҳзаҳум бижиҳазихим жаъла ас-сикояти фи раҳли аҳиҳи*. *Аймишлар*, ул идиш кумушдин эрди мавло таоло ул идишни Қуръон ичинда сиқоя теди. Сиқоя

араб тилинча сүв идиши темак бўлур. Яна бир ерда савоғ, теги. Савоғ араб тилинча соғу бўлур. Ул соғу тўрт озоқлик, текма бир азоқи азин-азин гавҳардин. Ичинда, тошинда уч юз олтмиш меҳроб эрди. Текма бир меҳробда бир соҳибшариатнинг суратин ёзмиш эрдилар. Анинг тўрт бўлунгинда тўрт қийматлиғ гавҳар ўрнатмиш эрдилар. у сифатлиғ соғу эрди. Бас, қамуғлари Юсуфга дуо қилиб ёндилар. Йўлда келурда Айнуш-Шамс отлиғ бир кент бор эрди, анда туштилар. Ош еб тебраюрда Юсуф тўрт минг эр бирла отланиб етиб келди. Мунодий қилдиларким, эй арқиш халқи, биз сизларни ошлиқ олғали келган сотиғчилар хаёл қилдуқ. Сизлар худ ўғрилар эрмишсиз. Сумма аззана му'аззинун аййатуҳа ал-ъиру иннакум ласариқуна.

ФОЙДА. Аймишлар, ўғрилар тўрт турлук бўлур, мол ўғриси, намоз ўғриси, сўз ўғриси, соғу ўғриси. Мол ўғрисининг илкин кесарлар. *Ва ас-сариқу ва ас-сариқату фақтаъу айдиъаҳума.* Сўз ўғрисини ўтга куйдурурлар. *Илла ман истарақа ас-самъа фа атбаъаҳу шиҳабун мубинун.* Намоз ўғрисининг юзи сувин тўкарлар. *Қола ан-набию алайҳиссалом, Асва'у ас-сариқи ман сарақа салотаҳу.* Соғу ўғрисини олуб қолурлар, хилъатлар бериб суюрғажурлар. *Аймишлар, дунёда ўғрилиқдин ёвуз от йўқ.* Ўғри қиндин қатиг қин ҳам йўқ, ул қин соғ қўлин кесмак, ул қўл бирла ўғурлар, ул қўл бирла таом еюр, анинг бирла таҳорат қилур, анинг бирла масҳ тортар. Соғ илик барча яхшилиқни қилур. Мундоғ азиз илик ярим олтун учун кесулур. Мундоғ қаттиғ қин бўлмағай. Қачон Яъқуб ялавоч ўғлонлари ўғри отин эшиттилар эрса кучлари, қувватлари қолмади, менгизлари сарғарди, кўрқтилар. *Айдилар: «Не йитурдингиз? Кимни ўғри теюрсиз?» Қолу ва ақбалу алайҳим маза тафқидуна.* Ул мунодий қилган айди: «Бизга раҳм қилинг, маликнинг соғусин йитурдик, ким чиқариб берса бир тева юки буғдой бералинг». **САВОЛ:** Севунчи ўзга мол этмайин бералинг темакда ҳикмат не эрди? **ЖАВОБ:** Очлиқда ҳеч нарса буғдойдин ортуқ йўқ учун буғдой бералинг, тедилар. Мен ул буғдойни қабул қилдим теку мунодий қилдурди. *Ва лиман жа'а биҳи қимлу баъирин ва ана биҳи заъимун.* Бермадингиз эрса мен қинга кирурман, сиз ҳам эмгакка тушарсиз. Ўзингизга куч қилманг, балоға тушманг. Тева юки буғдойни олинг, соғуни беринг. Уш малик сўнгимиздин келур теб ёлбордилар. Айнуш-Шамс кендининг эркаги, тишиси наззораға чиқиб, тева юки буғдойни олиб соғуни берсалар буларға йиграк эрди, тедилар. Ул ҳолда Юсуф тўрт минг эр бирла етиб келди, айди: «*Хал важагтум ас-соъа.* «Соғунгизни топмадуқ». Юсуф улуғлариға айди: «*Не теюрсиз?»* Улар андиқиб айдилар: «*Биз элга ёвузликға келмаймиз, ялавоч ўғлонларимиз ўғрилар эрмасмиз.* Қавлуҳу

таоло. *Ва ма кунна сариқина*. Юкларимиз ичинда чиқган нарсаларни Канъондин Мисрға келтурдук, соғуму ўғурлармиз. Тақи Канъондин чиқтуқ эрса теваларимиз оғизларин боғладуқ, киши мулкинда унган ўтларни емасун, кофирлар йиғочидин яфроқ узмасун теб. Мисрдан чиқганимизда андағуқ қилдуқ. Мундоқ сақланур кишилар маликка суюрғаниб буғдой бердуруб ошин еб яна саройиндин соғуму ўғурлармиз!» Юсуф айди: «Ахтариб боқалинг, топмасақ ёнғаймиз. Ўғрининг элин кесмак, агар топсак нетак бўлуру?» Улар айдилар: «Кимнинг юкидин чиқса ул тирик боринча маликка қул бўлуру. Иброҳим ялавоч, Исҳоқ ялавоч, Яъқуб ялавоч шаъриати бирла». Юсуф айди: «Бизнинг тўрамизда ўғрининг элин кесмак, берга урмоқ, мол олмоқ туруру». Улар айдилар: «Бизнинг йўлимиз ҳукм қилсанг эркинг бор. Ўз тўрангча ҳукм қилсанг ҳам эркинг бор. Қавлуҳу таоло. *Казалика нажзи аз-золимина*. Юсуф айди: «Юкларингизни очинг». Бурун ошчиларнинг юкин очдилар. Қаясининг юкинда чиқса биз ялавоч ўғлон нетак бўлғаймиз теб севунур эрдилар. Бу ўн оға инининг юкин ахтардилар, чиқмади. Юсуф уларга узр қилди ёнарға кўнгуллари бор эрди. Рубил айди: «Бу биримизнинг ҳам юкин кўрунг». Ибн Ямин юкин очтилар эрса соғу анда чиқди. Қавлуҳу таоло. *Сумма иста-ражаха мин виъаи ахиҳи*. Қамуғи қазғулуғ бўлдилар. *Айгулар*: «Эй Роҳил ўғли, онанг икки ўғул туғдурди, иккиси ҳаз ўғри». Ибн Ямин айди: «Эй қариндошлар, ман ўғри эрмасман, воллоҳки ман ўғурламадим». Алар қабул қилмадилар. Мавло таолоға зорилик қила бошлади. Қариндошлари айди: «Дуо зорилик қилгунча ўғрилиқ қилмасанг нетак эрди!»

САВОЛ: Ибн Ямин соғу ўғурламади. Юсуфдин *инна-кум ла сориқун* темак нетак раво бўлуру? ЖАВОБ: Мавло таоло ёрлиқар. *Казалика кидна ли Юсуфа* яъни биз Юсуфға мундоғ ўграту бердук, қариндошингни бу адо бирла олиб қолғил. Мавло ёрлиқи бирла эрди. Изи аzza ва жалла таълим қилу берди. Қавлуҳу таоло. *Ва фавқа кулли зи илмин алимун*. Қариндошлари уфтанмишдин бу баҳона топдиларким Ибн Яминнинг соғу ўғирламоқи тонг эрса бир туғгани ўғурлуқ қилмиш эрди. Қолу ин йасриқ фа қад сарақа ахун лаҳу мин қаблу. САВОЛ: Юсуф ўғрилиқ қилмади, не учун ўғрилиқ қилди? тедилар. ЖАВОБ кўп туруру, аммо дурустрак ул турурким, Юсуфнинг холаси Яъқуб ялавочнинг никоҳинда эрди. Юсуфни явлоқ сувар эрди. Анинг учун Исҳоқ ялавоч қурини Юсуфға билдурмайин тўни ичинда белига қуршаю берди. Қур йитурдум тею Яъқуб ялавочға келдилар. Тилаю Юсуфда топдилар. Ул шариятича манинг ўғлим туруру тею Юсуфни олиб қолди. Ул сабабдин Юсуфни ўғрилиқ қилди, тедилар. Юсуф ани эшитти аммо билгуртмади. *Фа асарраҳа Юсуфу*

фи нафсиҳи ва лам йубдиҳа лаҳум. Амр мавло таоло-нинг эрди, аймағил теб. Қариндошлари айдилар: «Берга ургил, мол олғил, олиб қолмағил, олиб қолур эрсанг бизларнинг биримизни олиб қолғил. Қарт отаси бор». *Йа аййуха ал-азизу инна лаҳу абан шайхан кабиран фа хуз аҳагана маканаҳу.* Юсуфни Азиз тею ўгдилар, андин сўнг ҳожат қўлдилар, қарт отасин шафиъ келтурдилар. СА-ВОЛ: Оталарининг ялавочлиқин шафиъ келтурмадилар, қартлиқин шафиъ келтурдилар. Ҳикмат не эрди? ЖАВОБ: Улар Миср мулкин қаю дин уза эрдукин билмас эрдилар. Ялавочлиқни мусулмонлар-ўқ оғирлаюрлар, кофирлар оғирламаслар. Аммо қартлиқни қамуғ динларда оғирлаюрлар, ул сабабдин қарт, тедилар, ялавоч, темадилар. Юсуф айди: «Тенгри сақласун, манинг соғум кимдин чиқти эрса ани қўюб ўзга ким эрсани олиб қолсам ман золимлардин бўлурман. Қавлуҳу таоло. *Инни изан лазолимуна.* Қачон Юсуфдин уманч кестилар эрса Яҳудо айди: «Эй қариндошлар, сизлар бу арқиш бирла ул черик бас келмасмусиз? Ман маликка бас келурман. Йўқ эрса сиз маликка топунуб тутунг, қолган черикка ман бас келурман». Юсуф ўз қариндошларининг кучин, қувватин билур эрди. Қачон улар ўфкаласа туклари ура қўпуб тўнларидин ўта чиқар эрди. Бир элни ёлғуз бузмағунча тиянмас эрдилар ё кэнду Яъқуб ялавоч уруғиндин ким эрса илигини орқалариға сифаса ўфкалари босилур эрди. Яҳудо қариндошлариға айди: «Мандин йироқ турунг, буларға бир тепунайин». Юсуф Яҳудонинг ўфкаланмишин кўрди эрса ёш ўғлиға айди: «Борғил ул эрнинг орқасин қўлунг бирла сифағил». Уғлон бориб сифади эрса Яҳудонинг ўфкаси босилди, қариндошлариға айди: «Яъқуб ялавоч уруғиндин Миср элинда ким бор?» Юсуф айди: «Эй арқиш халқи, куч-қувват қамуғ бизда бор, ўзга кимарсада йўқму теюрсан? Соғу ўгурланг тилаю келган бирла саниш қилинг», теб Ибн Яминни олиб ёнди. Уларни Аинуш-шамс отлиғ кенда кўйди. Яҳудо айди: «Эй қариндошлар, отамиз биздин хат олди, аҳд қилдуқ Ибн Яминни саломат келтургаймиз теб. Мундин бурун Юсуф учун йўлсизлиқ қилдуқ. Ман бери Канъонға бормасман, отам юзига нетак боқайин. Уч ишдин бири бўлмағунча ё отам дастур бергай, ё изи азза ва жалла ҳукм қилгай мундағуқ ўлгайман, ё қариндошимни олиб боргайман. Қамуғ ҳукмларда изи азза ва жалла бийикрак турур. Андин хабар берур ҳатта *йа'зана ли аби ав йаҳкума-ллоҳу ли ва ҳува хайру ал-ҳакимина.* Юсуф ибн Яминни олиб ёнди эрса қариндошлари мутаҳаййир қолдилар. Юкларин ул кенда амонат қўйдилар, йиғлаю Мисрға келдилар. Аймишлар, Мисрға келмишда кенгаштилар, айдилар: «Текма биримизнинг бу чоқлиқ куч-қувватимиз бор, урушуб инимизни олалинг». Яҳудо айди: «Ман ёлғуз Имлоқ чери-

кин сидим. Миср элини сақишға кижордум», теб йиғочлар кестилар, собқон тошларин йиғдилар. Текма биримиз бир иш етуралинг, теб сўзлаштилар. Юсуф уларға соқчилар кўймиш эрди, келиб соқчилар айди, Юсуфғаким урушурмиз тею турурлар. Юсуф тақи қирқ минг силоҳлиғ эранлар йиғдурди. Райён маликка хабар бўлди. «Ман ҳам отланайин», теди. Юсуф унамади. «Бу ишни ман кифоят қилгайман», теди. Тонгласи текма бири бир дарвозадин кирдилар. Яхудо бир қаттиғ ун қилди. Миср халқи қамуғи беҳуш бўлдилар, юклук тишилар ўғлон тушурдилар. Шамъун яна бир дарвозадин кирди. Халқ ани кўруб кўрқуб қочтилар. Бир тош кўтируб Юсуфнинг саройиға урди эрса сарой емрулди. Юсуф билдиким аларға ким эрса ўтру турмас. Иброҳим ялавоч дасторин чиқариб аларға қаршу тутдилар. Аларнинг унлари чиқмас бўлди. Юсуф ёниб кирди. Қамуғини тутдилар. Яхудо ун қилмишда Райён малик кўрқуб тунакка кирмиш эрди. Юсуф уларни тутди эрса малик эшитиб севунди. Миср эли йиғилди. Юсуф аларға айди: «Оламда эр биз-ўқмиз теб сақинурсиз. Мунда ҳам эранлар бор кўрдингизму!» Киши изди ул кенддин юкларин келтуртди. Уч кун уларни эвда сақлади, тўртинч кун уларнинг кўзи олтида Райён маликка киши йиборди, буларни ўлтургил теб. Яна буларға айди: «Сизларни ёрлиқадим, этган гуноҳларингизни кечурдум, сизларни озод қилдим, бошингизни олиб тарк мундин кетинг», теди. Яхудо айди: «Ман бормасман, сизлар бориб отамизға этинг ўғлуни ўғрилиқ қилди теб». Тўқуз оғанин Канъонга келдилар, Яқуб ялавочға ҳолни айдилар, Ибн Ямин ўғрилиқ қилди. Яқуб тўқуз ўғлин кўрди. Икисини кўрмади эрса қазғулуғ бўлди. Айди: «Мундин бурун бирин олиб бордингиз, йитурдингиз. Яна бу бирин олиб бориб келтурмайин ўғрилиқ қилди теб баҳона қилурсиз. Манинг ўғлум ўғрилиқ қилмас, ёлғон айтурсиз». Улар айдилар: «ул кендағи арқиш халқидин сўрунг, инонмансангиз». Яқуб айди: «Манга сабрдин ўзга чора йўқ. Изи аза ва жалла манга қамуғин қовуштургай. *Фа сабрун жамилун аса-ллоҳу ан йа'тийани биҳим жамиъан иннаҳу ҳува ал-алиму ал-ҳакиму*. Укуш йиғлади. Давот, қалам олиб хат ёзди. Миср халқиға маликиғаким, бу хат Иброҳим Халилуллоҳ набираси, Исҳоқ Забиҳуллоҳ ўғли, Яқуб Исроилуллоҳдин Фиръавн оғуши Азизи Мисрға тегсун. Билгинким, биз ялавочлар уруғимиз, оталаримиз бало бирла мубтало эрди, онам Исҳоқ ялавоч мавло ёрлиқи бирла бўғузланди. Улуғ отам Иброҳим ялавоч Намруд ўтиға отилди. Ман тақи икки ўғул қазғусинда мубтало бўлдум. Бирисин бўри еди, тедилар, яна биринсин ўғрилиқ қилди теб сен олиб қолмишсен. Бизда ўғрилиқ қилур киши йўқ. Ман бир заиф мунгулғу, қазғулуғ, кўзсуз қартман. Ешим улғайди, сўнгукларим ковланди, соч сақолим

оқарди. Орқам мунгда, қазғуда букрайди. Манга раҳм қил-
гил, ёрлиқагил. Кўзум яруқи ўғлумни манга бериб юбор-
гил. Сенга эзгу дуъо қилайин. Бу жаҳонда эзгулик кўр-
гил, ул жаҳонда қутулгил. Бизнинг кўнглумизни оғрит-
магил, нафасимизни зойиъ қилмагил. Сенга яхши келмас.
Агар йибормадин эрса бир тунла эрта қўпуб сеҳр ўқин
санинг тапа изгайман. Сен ва мулкунг, элинг кунинг йўқ
бўзун бўлғайсиз.

САВОЛ: Юсуф Фиръавн оғушиндин эрмас эрди, не учун
Фиръавн оғуши теб хат ёзди? ЖАВОБ: Миср маликлари
қамуғ Намруд уруғиндин эрдилар, Фиръавн атанур эрди-
лар. Бу малик ҳам уларнинг уруғиндин турур теб бил-
май изди. Қачон хат Юсуфга тегди эрса Юсуф уч тун-
кун эвга кириб йиғлади. Андин битикка жавоб битидиким,
бу Азизи Мисрдин Исҳоқ ялавоч ўғли, Яъқуб ялавочга
тегсун. Эй заиф қарт, сен битикда аймишсен, отам бўғуз-
ланди, улуғ отам ўтга отилди, ўғлумни манга изгил. Изма-
динг эрса саҳарда қўпуб дуо ўқин отқайман. Эмди ма-
нинг жавобим ул турурким, оталаринг нетак сабр қилди-
лар эрса, сен ҳам андағўқ сабр қилгил. Тенгри азза ва
жалла уларга нетак йўл берди эрса, санга ҳам андағўқ
йўл бергай. Тақи сўзум ул турур, шинҳор саҳарда қўпуб
ул ўқни манинг тапа отмагил. Ул кўзунг ёруқи, кўнглунг
тўқи ўғлунгни тенгри таоло тарк кунда сенга қовуштур-
гай. Вассалом. Қачон битик Яъқуб ялавочга тегди эрса,
ўқиди, айди: «Бу битик кофирлар битиги эрмас, бу сўз
кофирлар сўзи эрмас. Бу битик ялавочлар битиги турур
ё кэнду сиддиқлар битиги турур». Ул вақтда Яъқуб
ялавоч уруғиндин ўзидин ўзга ялавоч йўқ эрди. Умидлик
бўлдиким бу битик ўғлум Юсуфнинг бўлғай теб. Ўғлон-
ларинга айди: «Сизни нафасингиз сизга бу ишни безаю
берди, нетакким Юсуф ҳақинда безади. Қавлуҳу таоло.
Қола бал саввалат лакум анфусукум амран. Миср малики
не билди ўғрини қулланмоқни сизлар анга ўграту бердин-
гиз! Ичингизда не борин мавло билур. Ўғул-қизни қарға-
моқ биздин раво эрмас. Юсуфга сабр қилмиштек мунда
ҳам сабр қилайин, бўлғайким изи азза ва жалла қамуғини
манга қовуштургай». Қавлуҳу таоло. Фа сабрун жамилун
аса-лоҳу ан йа'тийани биҳим жамиъан иннаҳу ҳува ал-
алиму ал-ҳакиму. Аймишлар, ул ҳолда тенгри таоло ёрлиқи
бирла Яъқубни уйқу бости. Тушунда Азроилни кўрди,
сўрдиким: «Ё малак ул-мавт, Юсуфумнинг жонин олдинг-
му?» Азроил айди: «Юсуф тирик турур, жонин олмишим
йўқ. Мавло таоло Юсуфни санга қовуштургай, севунгай-
сан». Яъқуб севинмишдин уйғонди. Айди: «Эй дариго, Юсу-
фумнинг ҳоли нетак эркан?» Ул ҳолда Жаброил етилди,
ёрлиғ тегурдиким, эй Яъқуб, неча йиғлаюрсан? Мавло таоло
азза ва жалла айтур ўғлунг Юсуфни санга қовуштур-
гайман. Яъқуб ялавоч севунмушдин олнини саждага қўйди,

изи аzza ва жаллага шукр қилди. Уғлонларин индаю айди: «Миср элига боринг, Юсуфни тиланг». *Айдилар*: «Боргаймиз, Ибн Яминни келтургаймиз, аммо Юсуфни топмагаймиз». *Аймишлар*, Яъқуб ялавоч Юсуф учун онча йиғладиким ики кўзи оқарди, кўрмас бўлди. Уғлонлариндин юз ўгурди. Баъзилар аймиш қирқ йил йиғлади, баъзилар аймиш сексон йил йиғлади.

САВОЛ: Одам уч юз йил йиғлади кўзлари оқармади. Яъқуб қирқ йил йиғлади эрса кўзлари оқарди. Ҳикмат на эрди? ЖАВОБ: Одам зиллат қилди мавло ёрлиқидин ташин буғдой еди, тақсиринга йиғлади. Анинг учун кўзи оқармади. Аммо Яъқуб тақсиринга йиғламади, Юсуф учун йиғлади, кўзлари оқарди. Аймишлар, Довуд ялавоч қирқ йил йиғлади зиллати учун. Теграсинда қирқ қари сув йиғилди. Ут унди, Довуднинг бўйи кўрунмас бўлди.

ҲИКОЯТДА келур, бир кун ҳаводин бир қуш ёнуб Довуднинг кўзи ёшиндин ичди, учуб борурда қуш айди: «На тотлиғ сув ичдим!» Довуд ани эшитиб тақи ортуқроқ йиғлаю бошлади. Мавлодин хитоб келдиким: «Эй Довуд, нетак йиғлаюрсан?» Айди: «Илоҳий, манинг ҳолим андоғму бўлдиким ҳаводаги қушлар таън қилурлар, мани фусус тутарлар. Менинг кўзум ёшин тотлиғ теюрлар». Хитоб келдиким: «Эй Довуд, ул қушлар ялғон аймади, рост айдиким, дунёда ҳеч нарса яратмадим, осийларнинг кўзи ёшиндин тотлироқ». Довуд ани эшитти эрса севунмишдин яна ортуқроқ йиғлади.

ҲИКОЯТДА келмиш: Шайх Зуннун Мисрий бир тунла эвининг томи уза миниб тоат қилур эрди. Онча йиғладиким кўзи ёши новадондинму бўлуб оқти. Ул оқарда бир киши том тубидин ўтуб борур эрди анинг тўнига сув томди. Айди: «Бу новадондин оқартурган сув ариғму ё ариғсизму эркан». Зуннун эшитиб айди: «Эй мўъмин, муваҳҳид тўнунгни юғил арисун, бир осийнинг кўзи ёши турур». Мақсудга келдук. Ул ҳолда Жаброил одам сурагида Яъқубга келди, айди: *Йа Яъқубу ма аллази азҳаба басарака*, яъни кўзунгни ким оқартти, орқангни на букри қилди, юзингни на очди?» Яъқуб айди: «Юсуф учун йиғлаганим кўзумни оқартди, Ибн Ямин қазғуси белимини букри қилди, Яҳудо соқинчи юзумни очти». Жаброил айди: «Ё Яъқуб, сени Юсуфму яратди?» Яъқуб айди: «Ибн Яминму санга рўзи берур?» Яъқуб айди: «Йўқ». Жаброил айди: «Тангридин не учун шикоят қилурсен?» Яъқуб билдиким, сўзлаган Жаброил турур. Ушул соатда кўринмас бўлди. Яъқуб айди: *Лав зарабгани биҳаза ас-савти аввала марратин ма афнайту умри фи зикри Юсуфа*. Илоҳий бу қамчи бирла аввал-ўқ урсанг, эссиз умрумни Юсуф оти бирла кечурмагай эрдим». Яъқуб йиғисиндин эвдаги ўғул-қизи айтур эдилар: «Изи ҳаққи, Юсуф темақдин тақи эрмадингму. Тинмай Юсуф дерсен, қазғуда ё кэнду ўлгай-

сан». *Та-ллоҳи тафта'у тазкуру Юсуфа ҳатта такуна ҳаразан ав такуна мин ал-ҳаликина. Бу сўзга Яъқубнинг қазғуси қазғу уза ортди. Айди: «Манинг шикоятим-йиғим улар учун эрмас, изиға турур. Изи ҳазратиға мунгланурман. Қавлуху таоло. Иннама ашқу басси ва ҳузни ила-ллоҳи. Қачон тоат ва ибодатдин фориса бу дуони айтур эрди. Иа касира ал-хайри ва да'има ал-маъруфи массикунни ала ал-исламя ҳатта алқоқа. Яна бу дуони айтур эрди: Аллоҳумма рудда алаййа райҳанни сумма иснаъ ма ши'та, яъни худоё ул икки чечакларимни менга ёндура бергил, андин сўнг не тиласанг манга ани қилгил.*

РИВОЯТДА келур: Абдуллоҳ ибн Аббос разияллоху анхумодинким, Яъқуб ялавоч изисига ёлборди фараҳ тилади, бу дуони уқуш айди эрса Азроил бир кун одам сурагинча келди. Яъқуб илки бирла ани тутди ва айди: «Кимсен?» Айди: «Азроилмен!» Яъқуб айди: «Ё Азроил, изи азда ва жалла ҳаққи ҳурмати учун айғил ўғлум Юсуфнинг жонин олдингму?» Азроил айди: «Йўқ. Тарк рўзгорда Юсуфни кўруб севунгайсен». Яъқуб севинмишдин йиғлаю бошлади. Азроил айди: «Ё Яъқуб, изи азда ва жалла санга салом ёрлиқар айтур, манинг изза жалолим ашқу басси ва ҳузни ила-ллоҳи тегунча ё касиралхайри ва ё доимал маъруф тесанг Юсуф бирла Ибн Яминни агар ўлмиш бўлсалар тургузгай эрдим тақи сенга қовуштургай эрдим. Бу кун иккиси тирик турурлар. Нетак қовуштурмағайман». Яъқуб ани эшитиб ўғлонларинга айди: «Ман билурманким Юсуфни бўри емади. Ибн Ямин ўғурлуқ қилмади». Уғлонлари айдилар: «Тирик эрканин билмишсен санга қовуштурурин англамишсен. *Иа асафан ала Юсуфа. Йиғлоқ не сабабдин эрди.*» Айди: «Билур эрдим манга қовуштурғусини аммо қачон қовушғусин билмасман, анинг учун йиғлаюрман». Одам ўғлонлари рўзи келурин билурлар, аммо қачон келурин билмаслар, қўрқунчлари андин турур.

Аймишлар, Яъқуб ялавоч ўғлонларининг озуқлари туганмасдин бурун кенгашгали оталариға келдилар. Оталари айди: «Боринг Юсуф бирла Ибн Яминни сўрунг, истанг. Иа баниййа изҳабу фа таҳассасу мин Юсуфа ва аҳиҳи. Айдилар: «Эй ота, йиллар кечди, йиғлаюрсен. Неча Юсуф теюрсен, бўри еган Юсуфни қандин топалинг». Яъқуб айди: «Изи раҳматиндин навмид бўлманг, изи раҳматиндин навмид бўлган кофирлар турур!» Ва ла тай'асу мин равҳиллаҳи иннаҳу ла йай'асу мин равҳиллаҳи илла ал-қавму ал-кафируна. Яъқуб ялавоч ўғлонлари йўлга кирдилар, оталари узата чиқди. Васият қилди. Қачон Мисрға тегдилар эрса йўлчилар Юсуфға хабар қилдилар. Юсуф ўн минг олтуң қурли йигитларни аларға қарши йиборди тақи юз минг кумуш қурлуғ йигитни ўзи қотинда турғузди.

Аймишлар, Юсуфнинг етти қат саройи бор эрди. Барча томлари олтуң, кумуш бирла безаклик, йиғочлари ақиқ

бирла. Ул етти қат саройларни турлук-турлук нарсалар бирла беади. Илк қат саройда Миср улуғларин ўлтуртди. Барча йипак тўнлук, олтун қурлуғлар. Иккинчи эвни яшил бирла беади, бекларни ўлтуртди. Учунчи эвни қизил беади бирла беади, баҳодирларни ўлтуртди. Тўртунчи эвни насх бирла беади, оқ сақоллиғларни ўлтуртди. Бешинчи эвни лолалар бирла беади, мунажжимларни анда ўлтуртди. Олтинчи эвни йипор бирла беади, анда донишмандларни ўлтуртди. Еттинчи эвни чечаклар бирла беади, ўз топуғчилари бирла олтун тахт қуруб, тахт уза минг олтун қурлуғ йигит соғинда, қўлларига олтин амудлар олиб турурлар. Минг кумуш қурлуғ йигит сўлинда, қўлларига ё ўқ олиб турурлар эрди. Орқасинда бир туб йиғоч эрди, қизил олтундин, бутуқлари кумушдин, япроқлари йинжудин, емишлари ёкутдин. Қачон қариндошлари қапуғга тегдилар эрса аларни оғирлиқ бирла кивурди. Бу тақтеъни кўрдилар эрса кўруқтилар, малик бизга ёвуз сақинибму мундоғ бурҳонлар кўргузур. Қачон кирдилар текма бирин тахт ўза ўлтуртди. Узи Ибн Ямин бирла тахт уза эрди. Яъқуб ўғлонларининг бу учунчи келганлари эрди. Қаҳатлиқ ул ҳадди эрдиким, бир эшак бошини тўрт олтин мағрибийга олур эрдилар. Бу келмишда ярамоқлари йўқ эрди. Товар, жувол, ёлбору, инграю кирдилар. *Айдилар:* «Эй Азиз, бизга, ўғул-қизимизга қатиглиқ тегди. Очлиқдин тоқатимиз қолмади. Ҳазинага яроғлиғ нимарса келтурмадук озгина ёғ, арғамчи, киз, товар олиб келтурдук, буғдой баҳосига тегмас. Буни олғил, бизга садқа атаб буғдой бергил», теб ёлбордилар. Алардин хабар берур: *Йа айўҳа ал-азизу массана ва аҳлана аз-зурру ва жи'на бибизоъатин музжатин фа авфи лана ал-қайла ва тасаггақ алайна.* Юсуфнинг кўзи ёши оқа, Ибн Яминнинг ёши оқа тахтдин тушуб эвга кирди, укуш йиғлади. Қотиндақилар айдилар: «Айҳал азиз, тўрт йил бўлди, қамуғ халоиқлар ингранурлар, ялворурлар, анларга йиғламадинг, бу кун не бўлди, йиғлаюрсен?» Айди: «Тек турунг, булар манинг қариндошларим турур. Ул қарт отамга тақи қариндошларимга қаттиғ эмгаклар тегмиш. Мунча халоиқ қатинда уфтанмаин массано ва аҳлано аз-зурру, теко фарёд қилдилар. Нетак йиғламайин», теди. Андин сўнг аларга, билмасмусен соғу буғдой қирқ олтун бўлди. Бу сизнинг келтурганларингиз бизга ярамас, теди. Текма келмишларинда Юсуф уларни қўноқлатур эрди. Бу йўл қўноқлатмади.

Аймишлар, минг турлук бало одам ўғлонларига ул иш қилмаским, бир соат очлиқ қилур. Яна минг шайтон одам ўғлонларига ани қилмаским, бир соат тўқлуқ қилур. Тақи аймишлар, мавло аза ва жалла одамийнинг нафсин яратди эрса, ёрлиқ келдиким ман кимман, сен кимсен? Нафс айди:

«Сен сансен, ман манман». Қаю турлук роҳатга тегди эрса муни тўқ айди. Қачон очлиқ бирла қийнади эрса айди: «Худоё, сен оллоҳсен, ман қулмен». Тақи мавло таоло ёрлиқар, ёрин ужмоҳлиғлар ужмоҳдин тамуғлуғларта кўрурлар. Тамуғлуғлар ужмоҳлиғларни кўрурлар. Қамуғ қинларга тоқат келтурурлар, фарёд қилмаслар, аммо очлиғ, сувсоғликга фарёд қилурлар. *Ва нада асҳабу ан-нари асҳаба алжаннати ан афизу алайна мин ал-ма'и ав мимма разақақум Аллоҳу.* Ул сиз ичган сувдин у еютурған таомдин бизга бериб изинг. Ужмоҳлиқлар айғайлар, изи азза ва жалла бу ем-ичимни кофирларга ҳаром қилиб турурлар. *Ҳаррама-ҳума ала ал-кафирина.* Бу оят бирла маълум бўлдиким, қамуғ қинлардин қорин очлиқи қатигроқ эрмиш.

Келдуқ мақсудга. Етти кун Юсуф саройиға келу қолдилар, Юсуф бизоатларин унамади. Айдилар: «Эй Азиз, бизинг бизоатларимиз сенинг хазинанга ярамас. Сен бизга мунглуғ эрмассен, бизлар сенга мунглуғмиз, бизни ноумид қайтармағил, садқа қилғил, ошлиқ берғил. Садқанинг ажрин мавло таоло берур».

Ва тасаддақ алайна инна-ллоҳа йажзи ал-мутасаддиқина. Ривоят қилмиш Ҳомид Насавийким, Юсуфнинг қушлуқ ошинга қирқ минг олтул харж бўлулур эрди. Кечалик ошинга ҳам андағуқ. Тақи ҳар кунда қирқ минг олтул садқа қилур эрди, кечада ҳам андағуқ. Айдилар: «Эй малик, сенинг жувонмардлигинг қамуғ оламга ёруқлуқ берур. Биз ғариблар уза ҳам ёруқлуқ берса не бўлғай. Қарт отамиз бор, Ямин учун йиғлаюр, Отамизга, бизга раҳм қилғил. Ибн Яминни бизга садқа қилиб берғил. Қорувин мавло таоло бергай. *Инна-ллоҳа йажзи ал-мутасаддиқина.*

Аймишлар: Юсуфни бурун Азиз тею ўгдилар «қолу ё айюҳал азизу» ўзларини хўрладилар. «Массано ва аҳлано аз-зурру». Учунчи келтурганларин сенга ярамас тедилар ва «жиъно би бизоъатин музжотин». Тўртунчи тилаганлари адл билар тиладилар «фа авфи лано алкайла». Бешинчи фазл умид қилдилар ва «тасаддақ алайно». Олтинчи берган жазога ваъда қилдилар. «Инналлоҳа яжзи ал-мутасаддиқин».

РИВОЯТ қилур, Абдуллоҳ Ҳорис Ибн Навфал разияллоҳу анхум, бу қамуғ ёндилар, Юсуфдин ижобат бўлмадилар. Ибн Яминни кўрмадилар айдилар: эй Азиз, ул ўғрилиқ қилди еган қариндошимиз қани?» Юсуф айди: «Сотдим, битик олдим. Битик бу турур, иброний тилинча биз ўқию билмасмиз, сизинг тилинғиз турур, ўқунғиз, эшиталинғ». Яҳудо уфтанмишда Рубилга берди, Рубил Шамъунга берди. Шамъунга, Ловиға иликдин иликга бердилар, ўқумадилар. Бу битикни билмасмиз тедилар. Юсуф айди: «Ўз тилинғизни нетак билмасмиз, ўқунғ», теди эрса улар кўрқдилар, юзлари сорғарди, ёлбора бошладилар. *Айдилар:* «Эй Азиз, бу битикни ўқумоқда сизинг мақсудинғиз не турур? Ҳар қин бўлса биз торталинғ, бу битикни бизга ўқутмағил. Ўз

битигимизни ўзумиз ўқию билмасмиз. Мундағуқ қиёмат бўлса, «Оманно биҳи ва саттоқно» тегма бир банданинг қилмишларин битик қилиб қўлингга бергайлар, ўқигил теб. Ул бандалар кўргайлар қамуғи ёзуқ ва маъсият ўқуй олмагайлар. Ёрлиғ келгайким: ўқингиз, фарёд қилиб айгайлар битик бу эрса ўрнумиз тамуғ турур. Бу битикни бизга ўқутмағил ўфтанмишдин ўқию билмасмиз тегайлар». Яна Юсуф айди: Бўлмас, ўқунг теб Яҳудоға берди. Яҳудо олиб ўқуди. Бу ул битик турурким, молик Заър Яъқуб ялавоч ўғлонлариндин бир ўғлон олди Юсуф отлиғ мундоғ сувратлиғ. Қачон молик Заър отин эшиттилар эрса айдилар: «Биз анга бир ўғлон қул сотиб эрдук». Юсуф айди: «Эмдига тегру бўри еди дер эрдингиз, эмди қул сотуб эрдук дерсиз. Ул сизларга қариндош эрмиш, қариндошин сотмоқ раво бўлурму? Тутунг буларни» теб қамуғини тутдурди. Миср улугларин йиғдурди, буларни нетак қилалинг теб. Баъзиси айди: «Қўлларин кесинг!» Баъзи айди: «Дорға осинг!» Юсуф айди: «Буларни қийнанг, токим қин бирла ўлсунлар, токим ўзгаларга ҳам панд бўлғай. Қариндошларин сотмагайлар». Тутуб бозорға элтур бўлдилар эрса, фарёд қилиб айдилар: «Эй Азиз, бу кун не қилсанг бизнинг сазомиз турур. Сандин бизинг тилагимиз ул турурким, бизни ўлтургандин сўнг ул ярамаз бизоатларимиз бирла сўнгаларимизни отамизга юборгил». Яна Яҳудо йиғлаю айди: «отамиз Яъқуб ялавоч бу кунга тегру бир ўғул учун йиғламоқдин кўзлари кўрмас бўлди. Энди ўн ўғул учун нетак қилғай». Қамуғ йиғлашиб фарёд қилиб айдилар:

*Во асафо ала фироқи қавмин
Ва-лмудну ва-музну ва-рраваси
Кам тагаййара лана ал-лайали
Ва куллу ҳамдин лана кулубу*

*Хуму-лмасобиҳу ва-лҳусуну
Ва-лхайлу ва-л'унсу ва-ссукуну
Қатта таваффаҳум улмануну
ва куллу ма лана уйуну*

ТУРКИЙ

Бу бизтек қатиг қиндаким бор бу кун,
Урулди ориғ жонға турлук тугун.
Ғарибликда эрксиз тушуб ийланиб,
Эссиз ўн қариндош ўлармиз бу кун.

Эмди тегру ошлиқ қўлуб садқа қилғил,— тедук, андин кечдук. Ибн Ямин қариндошимизни садқа қилғил,— тедук, андин ҳам кечдук. Иш бошқа келди, эмди қуруғ бошимизни садқа қилғил». Қамуғ Миср халқи ул йиғини кўруб йиғ-

лаштилар. Ул ҳолда Жаброил келиб айди: «Ё Юсуф, мавло таоло ёрлиқар. Буларға бир йўли эмгак юкламагил. Келтурганларин олмассен, ваъда қилган бу буғдойни бермассен, яна ўлтурурман теб кўрқутурсен». Юсуф уларни келтуруб қаттиғ айди: «Бизоатингизни қабул қилдим, ошлиқ берайин, ортуқроқ ҳам берайин. Қолған ишларингизни ёрин биткарайин», теб уларни севундуриди.

Мундағуқ қиёмат кунни мавло таоло қамуғ бандаларни тамуғ ўти бирла кўрқутгай, азобни кўргайлар. Анда кезин ужмоҳға киргайлар, ўз фазли бирла. ҚИКОЯТДА андоғ келурким, эранларда бириси вафот қилди. Ани тушда кўрдилар. Мавло таоло сенинг бирла не муъомала қилди теб сўрдилар. Айди: *Ҳасабунни фа дафаъу сумма манну фа аътақу, маъни* ул бўлурким, бизни сақишға тортиб қаттиғ йинчкаладилар, охир сўнгги миннат қилиб озод қилдилар. Аймишлар, ул битикни ўқумасмиз, — тедилар. Юсуф ўз битикчисига берди ўқиғил теб. Ўқиди. Бу ул хат турурким, Яъқуб ялавоч ўғлонлари ўн қариндош-ул Яҳудо, Шамъун, Рубил, Лови, Жод, Дон, Яғшо, Ястожир, Рамолун, Қозўро. Бу ўн қариндош иттифоқ қилиб Юсуф отлиғ қулумузни молик Заърға сотдуқ. Битикни ўқиб тугатти эрса, Яҳудо айди: «Эй малик, бу хат бизинг турур. Юсуф отлиғ қулимиз бор эрди ани сотдуқ». Юсуф айди: «Анинг ҳикояти нетак эрди?» Яҳудо айди: «Инимиз бизинг бирла овға чиқди, биз овға машғул бўлдуқ, ани бўри еди». Юсуф айди: «Бу сўз маъқул эрмас. Манинг бир соғум бор. Қаю сўзни сўрсам манга айтур», теб соғуни келтурди, илкинга олди. Яна бир илки бирла соғуни қоқди. Соғу садо қилди. Юсуф айди: «Эй йигитлар, сизларнинг орангизда бир йигит бор ўфкаси келса азоқин ерга тепса тизига тегру кўмулур эрмиш. Агар тошни қўли бирла ўвса унтек бўлур эрмиш. Урласа туклари тўнидин ўтуб таш чиқар эрмиш. Ун қилса бир йиғоч ерга борур эрмиш. Ул йиғоч ерким уни бормиш анинг тўртда бир улушинда эшитган ҳомила заифалар ўғлон тушурур эрмиш. Ул кимдур?» Яҳудо айди: «Ул манман». Юсуф айди: «Манман темакка ўфтанмасмусен? Мундоғ кучунг қувватинг бор экач Юсуфни бўрига налук едурдинг?»

Яна соғуни қоқди овоз чиқди, айди: «Бу соғум айтур, сизларнинг орангизда бир эр бор. Соясинда минг қўй ётур йиғочни бир қўли бирла кўпорур. Агар санчишға кирса йигирми минг эрни қочирур. Ул кимдур?» Шамъун айди: «Манман». Юсуф айди: «Мунча қувватинг бор экач Юсуфни бўрига налук едурдинг?» Яна соғу қоқди, айди: «Бу соғум айтур, сизлар орангизда бир эр бор, бир ўқ отса олти йиғоч ерга борур. Отқанин ёзмас. Ул кимдур?» Рубил айди: «Манман». Юсуф айди: «Мунча кучунг бор эрмиш Юсуфни налук бўрига олдудинг?»

Яна соғуни қоқди, айди: «Бу соғум айтур, буларда бир эр бор, тевани бошиндин ошура ташлар. Ул кимдур?» Лови

айди: «Ул манман». Юсуф айди: «Бу кучунг бор эркан Юсуфни бўрига налук олдурдинг?» Мундагук ўн йўли соғуни қоқти. Текма биринга жавоб айди. Яна бир соғуни қоқти, айди: «Бу соғум айтур сизлар Юсуфни ўлтургани ўграмишсиз яна қузуғга солмишсиз. Қузуғдин чиқариб қул теб сотмишсиз. Азоқинга кишан ургил темишсиз. Қаттиғ ингирчоқга мундургил, йироқ ерга элтиб солғил. Уч турлук айби бор қочқок, йиғлок, ўғридурут темишсиз. Бу кун ул кун турурким иликларингизни кесиб Миср элининг эшиклариндин осарман». Улар қўрқуб ўз ичин аро ўз тиллари бирла сўзлаша бошладилар. «Келинг мундоғ қин бирла ўлгунча тегма биримиз эрдамларимизни кўргузуб ўлалинг», тедилар.

Баъзилар аймишлар, Яҳудо бу сўзни эшитиб ура қўпти ва айди: «Эй қариндошлар, эмдига тегру бу сўзни ким эрсага аймадингиз. Отамиз, ўғул қизимиз билмади. Тақи отамиз айди: боринг бизга Юсуфни, Ибн Яминни тиланг теди. Иброҳим ялавоч ва Исҳоқ ялавоч ва Яъқуб ялавоч ҳаққи ҳурмати бу малик Юсуф турур. Қолу *а'иннака лаанта Юсуфу*. Эй малик, Юсуф эрсанг бизни мундин ортуқ эмгатмагил. Ул қари отамизни мундин ортуқ қазғуда тутмагил теди эрса дарҳол Юсуф юзиндин пардасин кўтарди. Бошинда нишонаси бор эрди кўрсатти, айди: «Уш ман Юсуфман, бу Ибн Ямин манинг бирла бир туғған қариндошим турур». *Қола ана Юсуфу ва ҳаза ахи*.

САВОЛ: Ибн Ямин Юсуфнинг қариндоши эрди, уларма билур эрдилар. Бу ерда ман Юсуфман, бу манинг қариндошим темақда ҳикмат не эрди? ЖАВОБ: соғу ўл кун анинг юкинда чикти. Ўғрилиқи учун қул теб олиб колдуқ, қул атадуқ. Ул қул отин эшитиб, қазғурди. Бу кун қариндошим,— теди кўнгли ўссун, севунсун теб. Маълум бўлдиким текма эмгак сўнгги роҳат эрмиш, текма қазғу сўнгги севунч эрмиш, текма меҳнат сўнгги неъмат эрмиш. «Эй Юсуф, биз сени қул теб соттуқ, ғариблиқга солдуқ. Бу подшоҳлиқга қандин тегдинг?» Юсуф айди: «Изи азза ва жалла уза миннат қўзди: Ким ёзуқдин сақинса, мавлодин қўрқса, балоға сабр қилса, салимға рози бўлса, мавло анинг эмгакин зойиъ қилмас. *Қағ манна-лоҳу алайна иннаҳу ман йаттақи ва йасбир фа инна-лоҳа ла йузиъу ажра ал-муҳсинина*. Ман изи азза ва жалла ҳукминга сабр қилдим, Миср урағутлари балосиндин ўзумни сақладим. Анинг баракотидин подшоҳлиқга тегдим». Андин сўнг қариндошлари Юсуфға узр қўлдилар. Юсуф уларнинг узрларин қабул қилди. Уларни қазғудин чиқарди, айди: Эй қариндошларим, *ихвани ма авқаътумуни фи ал-жубби ва лакин ажластумуни ала асарири. Ихвани ма авқаътумуни фи ал-ғурбати бал жаъалтумуни маликан*. Қамуғлари бу сўзни эшитиб севунуб айдилар: «Мавло сени бизинг уза уздурди, сени огирлади. *Таллоҳи лақағ асарака-лоҳу алайна*. Қамуғ ёзуқлар бизда

турур «ва ин кунна лахоти'на» Юсуф узрларин қабул қилди ва уларни уётдин чиқарди. Айди: *Ла тасриба алайкум ал-йавма*». Аймишлар, қариндошлари ҳақида ҳам эрлик қилди, ҳам кишилик қилди» *ла тасриба алайкум ал-йавма*»,— теди. Эрлик ул эрди мавло таолодин уларни ёрлиқаю тилади *йағфиру-ллоҳу лакум ва хува арҳаму ар-роҳимина*,— теди. Андин сўнг борча ура кўпуб Юсуфга хидмат қилдилар. Бирин-бирин кучуштилар. Ўғли Афротимни қариндошларига кўруштурди. Миср халқи қамуғ тапуғ бирла узрлар қилдилар. Андин сўнг Яҳудо айди: «Эй Юсуф бизларнинг биримизга фармонлагил отамизга севунчилари борсун». Юсуф буюрди. Аморийлар қилдилар. Айди: «Боринг, Канъонга Яъқуб ялавочни хотуни бирла азин қаб-қариндошни кўчуруб келинг». Яҳудога айди: «Сен менинг кўнглакимни отамга олиб борғил, кўнглакимни кўзига суртса кўзлари очилғай». Рубил кўпа келди. Яҳудонинг азоқинга тушди, айди: «Ул кун қонлиғ кўнглакни ман элтиб эрдим. Отамизни ман қазуғлуғ қилиб эрдим. Бу кун кўнглакни мен элтайин. Қазғу мандин бўлди эрса, севунч ҳам мандин бўлсун». Қариндошлари текма бири ман борайин,— тедилар. Юсуф айди: «Ул кун кўнглакни ким элтти эрса бу кун ҳам ул элтсун». Рубилни юборди.

САВОЛ: Яъқуб, Юсуф иккилари ҳам ялавоч эрдилар, сексон йил айрилмоқда сабаб не эрди? ЖАВОБ: Яъқуб ялавочнинг Юсуф ўғлон эрканда бир Мубашшара отлиғ қорабоши бор эрди. Ул қорабошнинг Башир отлиғ ўғли бор эрди. Бир кун ўйнаюрда Юсуфга бир шаппот урди. Юсуф йиғлаю отасига келди. Яъқуб онт ичти, Баширни сотқайман теб, Охир онасиндин айириб сотти. Онаси Мубашшара йиғлаю қолди. Тенгри таоло тақдир қилди: «Эй Яъқуб, сен Баширни онасиндин айириб сотдинг эрса, ман ҳам Юсуфни сандин айириб сотқайман. Қамуғ олам билсунларким, этни ирноқдин айирмоқ керакмас». Аймишлар: «Бу Мубашшара ўғли Башир қазғусиндин йиғлаю кўзлари кўрмас бўлмиш эрди, Яъқубнинг ҳам. Ул Мубашшара йиғлаю Яъқуб ялавочга келди. Яъқуб муножот қилдиким: «Илоҳий, бу Мубашшара ўғли мунга қовушғайму? Манинг ўғлум манга қовушғайму?». Хитоб келдиким: «Эй Яъқуб, тақдирим Мубашшарага ўғлин қовуштурмагунча Юсуфни санга қовуштурмағайман», теб. Яъқуб ялавоч бу севунчи Мубашшарага айди. Мубашшара умончилик бўлди. Канъон йўли бошинда кўлака қилиб ўлтурур эрди. Ўғли Башир Мисрда қул эрди, Юсуф хабарин билди эрса, Яъқубга севунчи хабарин айтигин теб жамозага миниб тебради. Башир илгари, Рубил сўнгидин келди. Қачон Канъонга етти эрса онаси ўлтурған кўлакани кўруб боруб андин сув қўлди. Онаси сув берди. «Қайдин келурсен, қайда борурсен»,— теди. Башир айди: «Мисрдин келурмен, Канъонга борурмен. Яъқуб ялавочга ўғли Юсуф севунчисин айту борурмен. Онаси айди: «Елғон айтурсен!» «Эй қуртга,

мени не билиб ёлгон теюрсен?» Онаси айди: «Манинг ўглим мандин айрилиб турур. Яъқуб ялавоч дуоסי бирла мавло таоло хабар бериб турур. Мубашшара ўглин онасиға қовуштурмағунча Юсуфни қовуштурмағайман теб. Манинг ўглаум севунчиси манга келгани йўқ Юсуф севунчиси Яъқубға нетак келур». Башир айди: «Отинг не турур?» Онаси айди: «Мубашшара». «Ўглинг оти не турур?» Айди: «Башир». Қачон муни эшитти эрса ўзини тевадин ташлади. Онасининг азоқинға тушди ўш ўглуни манман теб. Мубашшара ўглини кучоқлағач кўзлари очилди.

Аймишлар, қачон Рубил Мисрдин чиқти эрса ярим йўлга келди эрса, Яъқуб ялавочға Канъон ичинда Юсуфнинг кўнглаки йизи келди, фарёд қилиб айди: бу соат Юсуфнинг йизини булдум. *Қола абуҳум инни лаажиду риҳа Юсуфа лав ла ан туфаннидуни*. Эздаги қизлари айди: «Юсуф қазғусинда қаридинг, мундунг. Қайдақи Юсуфни тилаюрсен, аввалқи севуклукинг кетмади». *Та-ллоҳи иннака лафи залалика ал-қадими ай маҳаббатика ал-қадими ва қила хитобика ал-қадими*. Ушул кун Башир Мубашшара бирла кириб Яъқубға севунчиладилар. Сўнгинча Рубил етиб кирди. Юсуф кўнглакини отаси юзи уза қўйди. Яъқуб кўнглакни кўзига суртғач, кўзлари очилди. *Фа ламма ан жа'а ал-баиру алқоҳу ала важҳиҳи фартағда басиран*. Рубилни кучди, Юсуфнинг хабарларин сўрди. Қамуғни айта берди. Иккинчи кунда қолган ўғлонлари келдилар. Аморий келтурдилар. Юсуфдин тапуғчилар келди.

САВОЛ: ул кўнглакни кўзга суртмак бирла Яъқубнинг кўзлари очилди. Ҳикмат на эрди? **ЖАВОБ:** аймишлар, Юсуф ялавочнинг икки мўъжизаси бор эрди. Бири ул соғу эрди, қаю сўзни андин сўрса ул жавоб берур эрди. Бири кўнглак эрди. Қачон Иброҳим ялавочни Намруд алайҳиллаъна ўтга отти эрса, мавло ёрлиқи бирла ужмоҳдин Жаброил бир кўнглак келтурди. Иброҳимға кийдурди эрса Иброҳимни ўт куйдурмади. Ул кўнглак эрди Юсуфға мерос эрди. Андин сўнг ўғлонлари Яъқуб ялавочға айдилар: «Эй ота, санга улуг ёздук. Ёзуқимизга муқрир келдук. Биздин кечургил, мавло таолодин ёрлиқаю талик тилагил». *Йа абана истағфир лана зукубана инна кунна хоти'ина* Яъқуб ялавоч дуони киру солди. Вақти келса ёрлиқаю тилагайман, теди. *қола савфа астағфиру ликум рабби*.

САВОЛ: Яъқуб ялавоч ўғлонлари Юсуфдин узр қўлдилар, ўшул соатда-ўқ Юсуф кечурди. Мавлодин ёрлиқаю тилади. Оталарин ёрлиқаю тиладилар эрса, ўшул соатда тиламади, киру солди. Ҳикмат на эрди?

ЖАВОБ: Аймишлар: йигит эрди. Йигитларнинг кўнгли кенг бўлур тарк кечурди. Аммо отаси қарт эрди. Қартларнинг кўнгли тор бўлур, анинг учун кейин солди. Йигит бирла қари орасинда бу чоқлиғ фарқ бор. ЯНА **ЖАВОБ** ул турурким, Яъқуб ялавоч кўнгли торлиқдин дуони кейин солмади.

Билур эрдиким, тегма нарсаинг вақти бор. Дуонинг ижобати саҳар вақтинда бўлур кону қалилан мин ал-лайли ма йахжаъуна ва биласҳари ҳум йастағфируна яъни манинг қулларим тунла оз уюрлар. Уёғ туруб тоат қилурлар, саҳар бўлса ёрлиқаю тилаюрлар. Яъқуб ялавоч қачон саҳар вақти келса ёрлиқаю тилайман теб кейин солди. Андин сўнг Яъқуб ялавоч Канъондин кўчди. Барча тобиълари бирла Мисрға юз кўйдилар. Мисрға уч кунлук ер қолди эрса, Юсуфнинг Афротим отлиғ ўғли уч минг киши бирла қаршу келиб улуғ отасини кўрди. Отдин тушуб салом қилди. Яъқуб ялавоч айди: «Бу ўғлон кимнинг турур? Кўнглум муну сувди. Юсуфму эркан». Айдилар: «Юсуфнинг ўғли турур». Ани қучди. Юсуф ялавоч Мисрда мунодий қилдурдиким, мани теган отланиб манинг бирла отамға ўтру чиқсун. Тўрт минг киши отланди. Нағора, нафир бирла отасиға ўтру чиқди. Бир қизил алами бор эрди қизил олтундин. Йинжу ёқут бирла мурассаъ қилған. Кавкаблар ўзнатмиш. Ул аламни кўтурсалар, ел ани тебрата, қўк кўкран эрди. Халоиқ ани эшитиб беҳуш бўлур эрдилар. Юсуф ул аламни олиб отланди. Миср халқи наззораға бир йиғоч ўтру чиқтилар. Юсуф отасини от устиндин қучди. САВОЛ: Юсуф отасиға не учун отдин тушуб кўрушмади?

ЖАВОБ: Отасини танимади. Тақи Райён малик отдин тушмагил темиш эрди. Юсуф сақинди: агар отдин тушсам Райён малик кўнгли оғриғай. Аммо отам мани явлоқ севар, мандин кечургай,— теди.

Аймишлар: Юсуф икки кўнгулук эрди. Агар отдин тушсам Райён малик сўзи синмиш бўлғай. Агар тушмасам отам кўнглин озор қилмиш бўлғайман теб. Намоз қилди тақи уюди, саждада туш кўрдиким айдилар: «Эй Юсуф, отдин тушмагил. Малик махлуқ турур сандин кечурмагай. Мавло таоло карам турур сандин кечургай». Ул сабабдин отдин тушмади. Анинг учун Юсуф ялавоч ўғлонлариға ялавочлик тегмади.

Баъзи ривоятда келимиш: Юсуф отдин тушти. Отаси бирла кўрушди, отасини олтун қанғлиға мундурди, ўн минг қўш отлиғ. Барчаси олтун, кўмиш устамлиғ. Тўрт минг қул ўғлон қамуғи олтун қурлуғ. Бу азаматлиғ бирла кирдилар Мисрға. Яъқуб анда сўрди: «Эй Юсуф, сенга нетак эмгаклар тегди? Манга айту бергил». Юсуф айди: «Эй ота, эмгак телим кўрдум, айтиб туганмас. Аммо эзгулук кўрмишим оз турур. Дастур берсанг айту берайин». Андин сўнг эмгакларин айтди, аммо қариндошлари қилмишин айтмади. Отам кўнгли қариндошларимдин совғай теб. Мисрға кирдилар эрса Яъқуб ялавочни олтун тахт уза ўлтуртди. Юсуфнинг холаси Яъқуб ялавочнинг никоҳинда эрди. Отаси, холаси бирла ўн бир қариндоши қамуғ Юсуфға сажда қилдилар. *Ва рафаъа абавайҳи ала ал-арши ва харру лаҳу сужжадан.*

Ул ҳолда Юсуф айди: «Эй отам, ул кун Канъонда туш

кўрганимким ўн бир юлдуз, ой, кун манга сажда қилдилар теганимнинг таъбири бу кун рост келди». *Ва қола йа абати ҳаза та'вилу ру'йайа мин қаблу.*

САВОЛ: Изи азза ва жалладин ўзгага сажда қилмоқ раво бўлмас. Яъқуб ялавоч ўғлонлари Юсуфга налук сажда қилдилар? Бу сўзга УЧ ТУРЛУК ЖАВОБ бор. *Бири* ул турурким, Юсуф уларнинг қибласи тапа ўлтурур эрди. Яъқуб ялавоч ўғлонлари бирла мавло таолоға шукр саждасин келтурдилар. Ул сажда изига эрди. **ИККИНЧИ ЖАВОБ** ул турурким, Юсуф бошларин эгиб тавозуъ қилдилар, юзларин ерга қўймадилар. **УЧУНЧИ ЖАВОБ** ул турурким, ул сажда Юсуфга эрди. Аввалги шарият подшоҳларга таҳийят тариқи бирла эрди. Бизнинг ялавочимиз шариятинда мансух бўлди. Жавобларда дурустраки бу турур. Қуръон оятига мувофиқ.

САВОЛ: Юсуф тушининг таъбирин билгургунча неча йил кечди? **ЖАВОБ:** Ҳасан ва Қалода авлинча сексон йил кечди. Сулаймон қавлинча қирқ йил кечди. Саъид ибн Хабир қавлинча ўтуз олти йил кечди. Яна бир қавлча йигирми икки йил кечди. Муҳаммад ибн Исҳоқ қавлинча ўн сакиз йил кечди. Юсуф айди: «Мавло таоло ул тушумни кўнига чиқарди. *Қағ жаъалаҳа раббӣ ҳаққан санга эзгулук қилди мани зиндондин чиқарди*». *Ва қағ аҳсана би из ахражани мин ас-сижни.* Зиндонда кеч қолди. Анинг учун **иккинчи жавоб** ул турур Юсуфни қузугға қариндошлари солмиш эрди алардин қола *ла тасриба алайкум ал-йавма* теб кечирмиш эрди. Ўфтанмасунлар теб аймади, аммо зиндонға Миср халқи кюрмиш эрди уларнинг кўнглин сақламади, айту берди. **УЧУНЧИ ЖАВОБ** ул турурким, Юсуф бу сўзларни отасига шукр тариқи бирла ҳикоят қилур эрди. Қузугдин чиқиб қуллуқға тушганин айтмади. Аммо зиндондин чиқиб маликликка тегди, ани шукр қилиб айди. Тақи айди: «Сизларни Канъон ёбонидин мунда келтурди ва жа'а икум мин албадви ва манинг ва қариндошларим оросинда шайтон ҳасад қилди. *Мин баъди ан назаға аш-шайтону байни ва байна ихвати.* Манинг изим тиламишинча неъмат текурукли, латиф. *Инна раббӣ латифун лима йаша'у* олим турур, ҳаким турур». *Иннаҳу ҳува ал-алиму ал-ҳакиму.* Тонгласи кун Райён малик Миср халқи бирла нисор тапуғлаю мол келтурди. Яъқуб ялавочға салом қилди. Юсуф ул молларни қариндошларига берди. Райён малик Яъқуб олнида имон келтурди. Қиссаларда андоқ келмиш Юсуф зиндондин чиқиб Райён маликка келмишда Райён саройида етти тегирмон тоши бор эрди, олтундин. Тегма бири беш минг ботмон. Райён малик Юсуф кўркин кўруб тонглаб ўтру юриди эрса азоқи ул тошға тегди. Юсуф ул тошни кўтруб йироқ ташлади. Райён Юсуфнинг ул кучин, қувватин кўрмиш эрди. Юсуфма қариндошларининг эрдамин этмиш эрди. Қачон уларни кўрди эрса буларнинг куч-қувватларин кўрайин теб

ундатди. Шамъун бошлаб ул беш минг ботмон тегирмон тошин кўтариб ташлади. Қамуғи ҳам ўшундоғ ташладилар. Малик аларнинг кучин кўруб тонглади. Аймишлар: Малик бир кун овға чиқди. Алар бирла Шамъун арслоннинг бўйнин тутуб маликка келтурди. Рубил ҳам қоплонни келтурди. Қамуғлари эрдамларин кўргуздилар. Отлари, чавлари ёзилди. Малик айди: «Эй Юсуф, қариндошларингга айғил манга бир мулк олу берсунлар». Ерлиғ қилди. Рум вилоятида тўқуш қилиб тегма бири ёлғуз бир мулк олдилар. Маликка тортдилар. Румдин, Шомдин ўн бир шаҳар олдилар, тегма бири ўн минг чериклик бўлдилар. Малик ул мулкларни ўзларина-ўқ берди, улар ул мулкларни қамуғ ерландилар, ёйилдилар. Бани Исроил аларнинг уруғи бўлди. Яъқуб ялавоч андин сўнг йигирми етти йил тирилди. Телим халоиқ Яъқуб ялавочга келиб имон келтурдилар. Райён малик секиз йил уч ойга тегру тирик эрди. Музъаф отлиғ ўғли бор эрди. Фиръавннинг отаси ул эрди. Тўқуз ёшда эрдиким Райён малик ани Юсуфга топшурди. Йигирми етти йилдин сўнг Яъқуб вафот бўлди, ялавочлик Юсуфга тегди. Отасиндин сўнг йигирми етти йил тирилди. Андин сўнг вафот қилди. Аймишлар, Яъқуб ялавоч Мисрда вафот қилди, Канъонга элтиб қўйдилар. Юсуф ҳам Мисрда вафот қилди Мисрда-ўқ қўйдилар. Мусо ялавоч рўзгорига тегру анда эрди Мусо келиб торилмиш сўнгукларин йиғиб Канъонга элтиди, отаси қотида қўйди.

ҲАДИС. Ялавочимиз Муҳаммад Мустафо, саллоллоҳу алайҳи ва саллам ёрлиқар: *Лухуму ал-анбийа'и муҳарра-матун ала ал-арзи* яъни ялавочлар эти, сўнгуки ерга ҳаром турур, чуримаслар. Аммо ул кун Зулайхо Юсуфни эвга киюруб ўзинга тортарда Юсуф анга илтифот қилмади, сўзламади. Зулайхо айди: «Эй Юсуф, нима кўрклукдур бу кўзларинг!» Юсуф айди: «Ёрин бу кўзлар лаҳадда сўгалғуси, туброқ бўлғуси». Яна айди: «Нима кўрклук сочларинг бор!» Ёрин гўр ичинда бирин-бирин торилғуси турур. Яна айди: «Нима кўрклук тишларинг бор!» Юсуф айди: «Ёрин лаҳадда қамуғ тўкулгуси турур». Зулайхо Юсуфни ўгмушинча Юсуф бу янглиғ жавоб айтур эрди. Зулайхонинг кўнгли совусин теб. Мавло таоло Юсуф Сиддиқ сўзлари ростга чиқсун теб этларин чуритди, сўнгукларин ушатди.

Юсуф пайғамбар алайҳис-салом Зулайхога қовушқан сўзлари

Қачон Зулайхо Райён малик бирла Азиз қотинда, ёзуқ ман қилдим, туҳмат ман қилдим, Юсуфда ёзуқ йўқ теди эрса, Азиз Зулайхони эвга изди. Неча оз вақтдин сўнг Азизи Миср вафот бўлди. Зулайхо тул қолди. Ўн сакиз йил умидинда ўлтурди. Миср улуғлари Зулайхони тиладилар эрса унамади. Кундин кун Юсуф муҳаббати кўнглинда ортди.

Юсуф фироқинда зор-зор йиғлаюр эрди. Қамуғ молини Юсуф ишқинда фидо қилди. Ҳар ким Юсуф сўзин этса минг олтун берур эрди. Моли туганди, қаллош бўлди. Яъқуб ялавоч Юсуф фироқида «Во асафо ало Юсуфа» темишдек Зулайхо андағуқ айтур эрди. Қачон оч бўлса Юсуф теюр эрди. Ўн секиз йил мундоғ кун кечурди. Қачон сусаса Юсуф теюр эрди, сусағи қонар эрди. Кунлардан бир кун Юсуф овга отланди. Зулайхо эшитди эрса бир қорабоши қолмиш эрди. Анга айди: «Манинг илким тутуб Юсуфнинг келур йўлинда ўлтурғил». Қорабоши Зулайхо илкин тутуб чиқарди, йўл бошинда бир том тубинда ўлтурди. Қачон Юсуф лашкари бирла пайдо бўлди, қорабоши Зулайхоға хабар қилди. Зулайхо таёқин олиб ура қўпуб баланд овоз бирла айди: *Ал-ҳамду ли-ллаҳи аллази саййара ал-абда мулукан биссабри ва саййара ал-мулука абган бишшаҳвати.* МАЪНИ УЛ БУЛУР: шукр ул тенгригаким қулларни сабр била подшоҳ қилур ва подшоҳларни эвмаклик бирла шахват ҳавосидин қуллукға тегурур. Юсуф черик товушиндин Зулайхо унин эшитмади. Мавло таоло елга фармонладиким, Зулайхо унин Юсуфнинг қулоқинға тегурди эрса жиловин тортиб тинглаб айди: «Эй Зулайхо!» Юсуф унин Зулайхо эшитти эрса севунмишдин беҳуш бўлди. Юсуф ани андоғ кўруб йиғлади. Ўзина келди эрса айди: *Айна шоббуки жамалуки қолат афнайту фи хуббика.* «Ул кўрклук йигитлигинг қани?» Айди: «Санинг севукликингда йитурдум». Қола айна молуки қолат *ифтагайту лиман жа'а бихабарика* яъни: «Ул молинг, товаринг қани?» Айди: «Санинг хабаринг келтурганларга фидо қилдим». *Сумма ма аллази азҳаба басараки қолат шигдату ал-ҳузни мин ҳижроника* яъни: «Ул кўзунг недин кўрмас бўлди?» Айди: «Санинг фироқингда кўрмас бўлди, йиғламоқдин». Юсуф айди: «Эмди не тилаюрсен?» Айди: «Юзунгни бир кўрмак тилаюрмен». Юсуф айди: «Муни эвга элту боринг. Ман тушмишда келтургайсиз манга». Зулайхони Юсуф саройиға элтдилар. Юсуф келганда келтурдилар. Анчада Яъқуб ялавоч тирик эрди, Зулайхонинг қиссасин эшитмиш эрди. Зулайхони ундатиб кечмиш ҳолларин сўрди. Қамуғин кўнилик уза айту берди. Яъқуб айди: «Эй Зулайхо, Юсуф севуклуги ҳануз кўнглунгда борму?» Зулайхо айди: «Аввалқидин ҳоли севуклугум зиёдароқ турур». Юсуф илқинда қамчи бор эрди. Зулайхо айди: «Эй Юсуф, ул қамчини менга тута бергил». Юсуф Зулайхонинг оғзига тута берди «оҳ!» қилди, оғзиндин ўт чиқиб қамчини куйдурди. *Аймишлар*, ул қамчи олтуиндин эрди. *Аймишлар*, оғзиндин ўт чиқди эрса қамчи эриди, оқди. Юсуф айди: «Санинг кумушдин бир бутунг бор эрди, не қилдинг?» Зулайхо айди: «Бир кун қўптым, ул бутға бориб айдим сексан йил бўлди сенга тапунурман. Қаридим, қуртқа бўлдум. Бу кун сандин уч ҳожатим бор раво қилгил. Уч ҳожатим ул турурким, йигитлигимни манга қайта

бергил, иккинчи, аввалқи кўркүмни манга қайта бергил, учунчи, кўзумни кўрар қилгил. Неча айдим эрса жавоб бермади. Ачигландим, бир олдим, уруб ул бутни пора-пора қилдим, ўтга ёқдим. Энди сенга келдим. Тўрт ҳожатим бор. Тенгри аzza ва жалладин тилаю бергил. Қабул қилсанг айтайин». Юсуф қабул қилди. «Не турур ҳожатинг?» теди. Зулайхо айди: «Аввал ҳожатим ул турурким, йигитлигимни манга қайта берсун; иккинчи, аввалқи кўркүм манга қайта берсун; учунчи, кўзумни кўрар қилсун. Бу уч ҳожатимни раво қилса тўртунчини андин сўнг айгайман». Юсуф Яъқуб ялавочдин дуо тилади. Яъқуб дуо қилди эрса Зулайхо йигит бўлди, кўрки қайта келди, кўзлари кўрар бўлди. Зулайхо дарҳол имон келтурди ва мусулмон бўлди. Юсуф сўрди: «Ул яна бир ҳожатинг не турур?» Зулайхо айди: «Ҳожатим улким, мани ўзунга никоҳ қилиб олгил». Юсуфнинг ўфкаси келди. Уни ташқари қовдурди. Ул ҳолда Жаброил келди, Яъқуб ялавочга салом тегурди, айди: «Эй Яъқуб, мавло таоло ёрлиқар, Юсуфга айгил қабул қилган ваъда етсун, яъни ҳожатин битказсун, никоҳ бирла олсун». Яъқуб Юсуфга мавло ёрлиқин тегурди эрса Юсуф қабул қилди. Тўй асбобин ануқлади, ақд қилғали ўғради. Мавло ёрлиқи бир-ла Жаброил етиди Юсуфга Зулайхони ақд қилмоқ учун. Ҳавво онамизни Одам отамизга ақд қилурда мавло таоло ўз ариғ зоти бирла хутба ёрлиқамиш эрди. Ул хутба Одам қиссасинда етилди. Жаброил ул хутбани ўқуди, ақд қилди. Миср халқи қамуғ севундилар. Яъқуб ялавоч изига шукр қилди.

Аймишлар: мавло таоло Зулайхонинг кўнглунгдаги севуклукни Юсуф кўнглунга солди. Зулайхо кўнглунга оллоқ таоло ўз севуклугин солди Зулайхо мавлога тун-кун тоат қила бошлади. Юсуф севуклукин унутди. Ахборда келмиш, қачон Юсуф ўғраса Зулайхо қочар эрди. Юсуф айди: «Эй Зулайхо, бу чоқга тегру ман сандин қочар эрдим, сен сўнгумдин югурур эрдинг. Эмди не бўлдимкин ман сўнгингдин югурурман, сан мандин қочарсен». Зулайхо айди: «Анчага тегру латиф кўрдум анга исиндим, эмди латиф бўлдум, анга сиғиндим. *Ва ҳува ал-латифу ал-хабиру.* Ул кун иззат кўрдум, кўнгул бердим, бу азиз бўлдум анга уландим. *Ва ҳува ал-азизу ар-раҳим.* Аймишлар: бир кун Юсуф Зулайхога ўғради, тутқали етди, Зулайхо қочди. Юсуф сўнгидин югурур эрди. Зулайхонинг орт этакиндин тутди, торти эрса, йиртилди. Зулайхо юз эвурди, айди: *Йа Юсуфу ҳаза қамисун биқамисин кўнглак ўрнига кўнглак йиртилди.*

ҲИКОЯТДА келмиш, Бағдод халифаси Хорун ар-Рашид бир йил Бағдод бўзунига ошлиқ бериб жумласин сотқун олди, қуллуқ битигин берди. Бир кун отланиб ёзиға чиқди. Тақи мунодий қилдурдиким, эй Бағдод бўзуни, ёзиға чиқинг. Тақи хазинада неким олтун кумуш бор эрди барчасин

қачирларға юклатиб чиқартди, қуллуқ битикларин келтуртди. Мунодий қилдурдиким, эй Бағдоод бўзуни, қамуғингизни ман мавло таоло ризоси учун озод қилдим. Тақи мани тасарруфимдағиларни ҳам озод қилдим. Битикларин бердуртди. Ул жумла молларин ҳам бағишлади, ул халқ молтоварларин улаштилар. Ул ҳолда бир қорабош мол-товарға боқмади, озоз битигин олмади. Ҳоруннинг этакин тутди. Халоиқ ани кўруб тонглаб айдилар: «Эй заъифа, жумла озодлиқ битигин олдилар, мол-товар олдилар, сен не учун олмассен?» Айди: «Ман кўрарман қамуғ халоиқ мол-товар мундин олур. Ман ул молни қўйиб мунинг этагин тутқаним андин турурким, қамуғ муродларим мундин ҳосил бўлғай дерман». Мундағуқ Зулайхо айди: «Эй Юсуф, мен сени сувдум, кўнгул бердим, ёлбордим, манга боқмадинг, эшитмадинг эрса яратқан изимға ёндим. Ул қапуғға тапуғ қилу ёбушдим эрса йигитлигимни, кўркумни, кўзумни қайта берди. Могу товару хурматимни бурунқидин зиёда қилди. Охири сентек суваримға қовуштурди. Ул қабуғни нетак қўзайин, анинг тапуғин нетак қилмағайен», теди. Миср халқи севунуб моллар исор қилдилар, ҳадялар келтурдилар. Зулайхо барчасин Юсуф қариндошларига берди. Юсуф бирла Зулайхо ўн секиз йил тириклик кечурди, етти фарзанд бўлди: беш ўғул, икки қиз.

АЙМИШЛААР: қачон Зулайхони Юсуфға ақд қилдилар эрса икагу хилват қилдилар. Зулайхо айди: «Эй Юсуф, мен сени эмдига тегру севдугум андин эрдиким, сенинг кўркунг, жамолинг бор эрди. Кўркрукни севмак айб эрмас. Икинчи ул эрим ғаннин эрди, манга ёвумас эрди. Ун секиз ёшда анга тушдум бу кунга тегру эр бирла қовушмоқ лаззатин кўрмишим йўқ, онадин туғмишдек ариғман. Қачон эрим манга ўғраса қаттиғ чорлаб маңдин қочар эрди. Сўрсам айтур эрди, қачон ман санга ўғрасам, орқангдан икки арслон қўпа келиб манга ҳамла қилурлар, улардин қочарман теюр эрди». Юсуф айди: «Эй Зулайхо, ул икки асрлон эрмас эрди, фаришталар эрди. Мавло таоло ёрлиқи бирла сени кофирдин манинг учун сақлатди». Қачон Юсуф Зулайхоға қўшилди эрса Зулайхо онадин туғмиштек қиз эрди. Ул ҳолда Зулайхо бу шеърни ўқуди.

ШЕЪР

Ики нангдин сени сувдум, эй кўнгуллар зийнати,
Эрмади ўйнашлиқимдин ушбу нафсим рағбати.
Санда кўрк эрди малоҳат манма ёш ўғлон кичик,
Кўрса кўркрукларни сувмак анбиёлар сийрати.
Икиланч эрим Азиз ғаннин эрди белгулук,
Тирик эрканча тугалга зоҳир эрди ғуннати.

Ногаҳон эрим Азиз ўғраю келса ул манга,
Қочурурди ани мандин икки арслон ҳайбати.
Ман онадин тугмушимтек ҳам эрурман ушбу кун,
Эмдига тегру танимга тегмади эр лаззати.
Айтайин шукрин изига тоат ичра қатланиб,
Қайда билинур текмаларга ушбу неъмат қиймати.
Кўрқда усмат, ишқда вуслат, мулк, нубувват бу қамуф
Қўллар узра гар телим бор мавломизнинг миннати.

Аймишлар, мавло таоло ялавочларга қаю тишини тақдир қилди эрса ул тишини кофирдин сақлади. Зулайхони Юсуф учун сақламиштек. САВОЛ: «Ялавочимиз Муҳаммад мустафо саллаллоҳу алайҳи ва саллам Хадичани юзи очиқ олмадиму?» ЖАВОБ: «Мавло таоло ялавочларга тишиларининг бурунқи эранларини бирор турлук иллат бирла мубтало қилди, хотунлариға қовушу билмадилар, Азизи Миср менгизлик».

Йигирми йилдин сўнг Яъқуб ялавоч вафот қилди. Райён малик ўғли отаси ўрнунда ўлтурди. Аммо қамуғ мулкини Юсуф билур эрди отасидин сўнг йигирми тўрт йил тирилди. Андин сўнг уч ой етти кун оғриди. Охир умри бўлди эрса муножот қилди: *Изиё, манга мулк бердинг тақи туш илмини, тақи шариаат илмини ўграту бердинг Рабби қад аатайтаний минал-мулки ва аллаштаний мин таъвимил-аҳадис.*

САВОЛ: Юсуф айған мулк қайда эрди? Мунга ЕТТИ ТУРЛУК ЖАВОБ. Аймишлар, АВВАЛ ЖАВОБ ул туруркин, Юсуфга ҳасад қилдилар, анга-ўқ мунглуғ бўлдилар. ИКИНЧИ ЖАВОБ, кўрк мулки эрди. УЧУНЧИ ЖАВОБ, кўнгул мулки эрди. Кўрганлар Юсуфни сувдилар, кўрмаганлар эшитиб сувдилар. ТҮРТУНЧИ ЖАВОБ, жувонмардлиғ мулки эрди. Аймишлар, очлиқ йиллар ҳеч ким эрса Юсуфдин жувонмардрак йўқ эрди. БЕШИНЧИ ЖАВОБ, ялавочлиғ мулк эрди. Ун секиз ёшинда ялавочлиқ ҳосил қилди. ОЛТИНЧИ ЖАВОБ, мавло таоло қазосинга ризо эрди, атосинга қониё эрди. ЕТТИНЧИ ЖАВОБ, қамуғдин очукроқ Миср мулки эрди.¹

...Аларга айди: «Йўл беринг, Абул Валидга кириб айтур сўзим бор». Улар кулуштилар, Абул Валид ким бўлур билмасмиз бу сарой бизинг тенгримизнинг турур теб. Мусони тиланчи соғиндилар, йўл бермадилар. Мусо айди: «Сиз йўл берманг, ман кирарман»,— теди. Мусони урғали тегдилар. Мусо таёқ кўтурди, сарой қабуғин урди. қабуғ очилди. Бу қирқ эшикчи ўгсус бўлдилар. *Аймишлар*, Фиръавн

¹ Қўлёманинг шу ерида «Юсуф ва Зулайхо» достони узилиб, кейинги саҳифадан бошқа ривоят бошланади. У ривоятнинг бошланиш қисми ҳам қўлёманда йўқ.

қабуғида улуғ майдонлар бор эрди. Текма бир майдон бошинда зангилар, ҳабашийлар, дайлабийлар соқчи эрди. Аммо хос майдон бошинда арслонлар, барслар, пиллар, итлар, тўнғузлар ётмиш эрди. Ким эрсага бошчи бўлмаса киру билмас эрдилар. Қачон Мусо майдон бошига келди эрса ул қуртлар Мусони кўруб қўрқтилар. Қочиб Фиръавнга бордилар. Фиръавн уларни кўруб қаттиғ қўрқти, қабуғларни боғлатти. Мусо қабуғга келиб таёқ бирла қалқани эрди. Ул уннинг қўрқунчидин Фиръавннинг сақоли оқарди. Эшикдин кириб Мусо таёқни ерга солди — улуғ йилон бўлди. Бошини кўтарди, оғзиндин ўт чиқар эрди. Оғзин очиб Фиръавнга табунди, устун эрни Фиръавннинг бошидин бир қари устун эрди. Остин эрни тахтнинг азоқиндин остин эрди. Фиръавнни ютқали тикди. Фиръавн қўрқуб тахтдин орқан йиқилди, табаси қуйи азоқи юқори бўлди. Қуллари Мусога табундилар урғали. Мусо илқин кўйнидин чиқарди кундек қумиюр эрди. Кўзлари хира бўлди. Қамуғ чиқтилар, Фиръавн секирди, тўнин судраю қочти. Оқсоқ эрди ул кунга теги ким эрса оқсоқлиқин билмас эрди. Фиръавн сув юзинда тахт уруб ўлтурур эрди. Улуқ ерда ёзиламоққа ер қилмиш эрди яна тахтга ўлтурур эрди.

Аймишлар, ул кун қўрқмишиндин юз йўли ёзилади, қирқ йўли ранж тўнинг булғади. Аймишлар, Мусо Ҳорун бирла Фиръавн эшикинга бордилар. Бир йилга теги йўл булмадилар. Қачон Фиръавнга кирдилар эрса Фиръавн Мусони таниди, сўрди: «Кимсан?» Айди: «Икагу тенгрининг ялавочларимиз, сенга келдук». *Иннаа расулу раббил оламин*. Айди: «На сўз келтурдингиз?» Айдилар: «Ёрлиғ ул турур бани Исроилни бизинг бирла изғил». *Ан арсил маано бани Исроил*.

Фиръавн Мусодин қўрқмиш эрди. Айди: «Билмазмен сени». Мусо айди: «Мунча йил санинг бирла эрдим нетак билмазсен?» Фиръавн таниди... оғди, айди: Мен сени кичикликда эштуладим қач йиллар манда эрдинг алам нураббика *финаа валидан ва либиста фина мин умурика синийн қилғу ишни қилдинг фаъалта фиълатакал-латий фаъалта* яъни қибтийни ўлтурдунг». Мусо айди: «Қилдим ўлтурдум, вале ўлтурурға кўнглум йўқ эрди. Ул мандин хато кечди тақи сандин қочдим. Эмди изи азза ва жалла манга ялавочлиқ берди. *Фа вахаба лий раббий хукман ва жаъаланий минал мурсалин*». Фиръавн айди: «На ялавочлиқ келтурдунг?» Айди: «Изи азза ва жалла ёрлиқар: «Имон келтургил кофирлиқни қўйғил». Фиръавн айди: «Билурсен тенгри манман, ер-кўкни ман яратдим, халойиқ манинг қулим турур». Мусо айди: «Сен бир чибин яратурға қувватинг йўқ. Эмдига теги тенгри манман тединг. Эмди ёнғил, тавба қилғил, қамуғини сандин кечурур. Яна тўрт йил умр берур, мулкунгни ортурур. Ёрин ўрнунгни ужмоҳда қилур». Фиръавн бу сўзни эшитди, кўнглига хуш келди, айди: «Эй Мусо, ёнғил, элинга борғил,

қўлдошларим бирла кенгашайин. Қамуғимиз имон келтура-линг». Мусо ёнди. Бани Исроил бўзуни бу сўзга қамуғ севундилар. Фиръавн, Ҳомон азин беклари бирла йиғилиб кенгаштилар. Имон келтургу кўнгул бўлди. Ҳомон айди: «Сен хато қилурсен, телим йиллар бўлди тенгриман, тединг. Бу кун қуллуқғаму кирурсен. Кучинг бор, черикинг бор, надин кўрқарсен? Қочқоқни тута оласмусен? Элдин қува олмасмусен ё кэнду ўлтура билмасмусен. Бу турган сарҳангларға айғил бир соатда ҳалок қилсунар. Ким эрса анга бўлушса санчишалинг». Фиръавн айдиким, андин икки кўрқунчим бор, бири таёқ ерга солса йилон бўлур, бири илиги ой кундек ёруқ. Кўзларни хира қилур. Ҳеч ким ўтру тура билмас. Ани нетак қилурмиз. Ҳомон айди: «Бу сўзниким, айтурсен жодулуқ турур. Ул биздин борғали жодулуқ ўрганмиш. Бизда ҳам жодулар кўп бор. Улар бирла талаш-сунлар». Яна айдилар: «Мусо улуғ биликлик жоду турур инна ҳаза ласаахирун алим» Фиръавн айди: «Бу Мусо жодулуқи бирла сизларни бу элингиздин чиқармоқ тилаюр. Сизлар не теюрсиз?» *Юриду ан юхрижакум мин арзикум бисихриқи фа маза таъмурун. Айдилар: Сен йиғгин, улар тақи жодуларини йиғсунлар. Қолу аржиқ ва аҳоху вабъас фил мадаини ҳаширин.* Фиръавн қамуғ жодуларни йиғдурди. Аймишлар, йигирми беш минг жоду ҳозир бўлди, яна бир қавлда ўтуз минг. Бу мунча жодуларда етмишни уздурмиш эрдилар. Яна булардин тўртини уздурдилар бирининг оти Собур, иккинчининг оти Ғобур, учунчининг оти Ҳатҳат, тўртунчининг оти Баҳсафи. Буларға айди: «Бир улуғ жоду келиб турур, таёқини йилон қилур. Айдилар: Бу жодулуқ осон турур. Биз аларни енгсамиз не бергайсен? *Аинна ланаа лаажран ин куннаа наҳнул-ғолибин,* Фиръавн айди: на тиласангиз берайин тақи ўзумга яқин қилайин қола наъам ва иннакум ламинал муқаррабин». Анчада Мусо етиб келди. Фиръавн мусулмон бўлғу умончида. Фиръавн айди: налук келдинг? Мусо айди: тунаги сўзга келдим. Фиръавн айди: биз ҳам жодуларни келтурдук. Талашғил кўралинг. Мусо айди: Биз жоду эрмасмиз, тенгрининг ялавочларимиз. Ёрлиғ ул турур имон келтургил Бани Исроилни бизга бергил.

*Аймишлар, ул ҳолда Ҳомон кўбти Фиръавн учун жавоб аймоқға ўгради. Мусо Ҳомонға манъ қилди. Сенга келмишимиз йўқ. Тек турғил, Фиръавн жавоб этсун теди. Ҳомон Фиръавн сўз ўтрату бошлади, айди: «Сўрғил, кимдин келмиш, кимга келмиш, кимга сўзлаюр». Фиръавн сўрди. Мусо айди: «Мани, тақи сани яратқан тенгридин ёрлик келтурдум». Фиръавн айди: «Ман кэнду тенгриман». Мусо айди: «Сен тенгри эрмассен. Сенинг менинг тенгримиз бир оллоҳ турур». Фиръавн айди: «Сизинг тенгрингиз ким турур?» *Фаман раббукума йа Мусо.* Мусо айди: тенгримиз ул турур, қамуғ халойиқға рўзи берган, йўл кўргызган қола раббунал*

лази аъто кулла шайин халкаху сумма ҳада. Хужжатлар эдиштилар. Охири наврӯз кунига йиғилмоқ бўлдилар қола *мавъидухум ёвмуз зинати ва ан йўқшаран насу зуҳан*. Ёзида майдон ануқладилар, минора қўбордилар, тахт ўрнатилар. Фиръавн, Ҳомон ўлтурдилар. Фиръавннинг боши уза қўбба қўбордилар. Адизлиги қирқ қари.

ЖОДУЛАРНИНГ ЁЛҒОН СЎЗЛАРИ

Аймишлар, тўрт минг йўли тўрт минг эр йиғилди. Бани Исроилма қамуғ ҳозир бўлдилар. Олмиш қачир юки жоду келтурдилар. *Аймишлар*, ул жодуларда тўрт юзни узурмишлар. Текма бири бирла бир юк таёқ, бир юк йибларни таёқнинг учин ўнгдилар, симоб тўлдурдилар. Яна елимладилар. Ичинда симоб таъбия қилдилар. Фиръавннинг ўнгинда қирқ минг яроғлиғ отлиғ эр, яна қирқ минг яроғлиқ пиёда турдилар. *Аймишлар*, бу муқобала Скандарияда эрди. Жодулар келдилар. Фиръавн оти уза онт ичтилар, биз Мусо уза ғолиб келурмиз. *Қолу биъиззати Фиръавна иннаа ланаҳнул-ғолибун*. *Айдилар*: «Эй Мусо, сенму бурун кўмушурсен ё бизми бурун кўмушурмиз». Мусони оғирладилар. *Аймишлар*, ул ҳолда Жаброил келиб ҳаводин ун қилди: «Эй жодулар, мавло таоло ёрлиқар. Сиз манинг ялавочимни бурун сен кўмушгил, тедингил. Манинг иззатим ва жололим ҳаққи ҳурмати сизларга имон хилъатин кийдургунча бу кунни уларга туғурмағайман». Бир қумлиғ қўлға кирдилар, жодуларин кўмуштилар. Ҳаво исиди кун иссиғи йилонларга тегди, симоб қизиди. Йиблар тебрану бошлади. Халойиқ юриюр саниди.

САВОЛ: Мусо ялавоч эрди, налук қўрқти? **ЖАВОБ:** Мусо ул жодулардин қўрқмади. Халойиқ ани кўруб арсиқмасунлар теб қўрқти. Хитоб келдиким, эй Мусо, қўрқмадил, сенинг илкинг устун турур *қулнаа ла тахаф иннақа анталъла*. Эй Мусо, илкингдакин кўмушгил ва алқи ма фи ямини-ка талкаф ма санаъу. Таёқни кўмушди. Бу таёқ бир бузург йилон бўлди. Қуйруқин тўқию Фиръавнни қабади. Оғзин очиб ул жодуларнинг қамуғин ютти. Мусо йилонни қўлинға олди — баёқитек таёқ бўлди.

Аймишлар, секиз юк жоду эрди қамуғини йўқ бўзун қилди. Жодулар улуғи Шамъун отлиғ кўзи кўрмас эрди. *Аймишлар*, Юханна эрди қамуғининг устои эрди. Анга бориб айдилар: «Ёлғуз таёқ жодуларимизни еди». Шамъун айди: «Ул жоду емишдин сўнг узунроқ бўлуб йўғунолдиму ё йўқму?» *Айдилар*: «Йўқ, Шамъун айди: Бизма андоғ жодулиқ қилурмиз, аммо узун тақи йўғун бўлур. Бу йўғнол-мамиш. Маълум бўлдиким, Мусо ялавоч турур. Ман имон келтурдум сиз ҳам келтурунг»,— теди. **ФОЙДА.** Қаюма

ишни ўгранса тамом ўгрангу. Шамъун жодулиқни тамом билур учун йилон узамади, ортмади эрса ҳақиқатни билиб имон келтурди. Қамуғ сажда қилдилар. *Айдилар:* «Оламлиғлар изи санга имон келтурдук». *Фа улқияс-саҳарату сажидина қолу ааманнаа бираббил оламин.* Фиръавн айди: «Анлағуқ раббул — оламин манман». Улар айдилар: «Сени аймасмиз Мусо тақи Ҳорун тенгрисиға имон келтурдук. *Рабби Мусо ва Харуна».* Фиръавн айди: «Манга кенгашсиз имон келтурдингиз Қола аамантум лаҳу қобла ан аазана лакум». Сизинг кэнду Мусо бирла тилингиз бир эрмиш, жодулиқда устодингиз ул турур. *Иннаҳу лакабирукум аллазий алламакумус сеҳра.* Айди: иликларингизни кесайин. *Айдилар,* санга келиб қўл қовуштуруб табуғ қилғандин иликлар кесган йиграк. Яна айди: азоқларингизни кесайин. *Айдилар,* бу қабуғға келиб табуғ қилган азоқларни кесган йиграк. Яна айди: қамуғингизни хурмо йиғочдин осгайман. *Фа лауқаттианна айдиякум ва аржулакум мин хилафин ва лаусаллибаннакум фи жузуъин-нахли.* *Айдилар:* бизни оссанг, сенинг тенгриликнинг ёлғони билгургай. Нетак теса биз устун сен остун бўлсанг тенгриман тедукинг ёлғон бўлмасму? Фиръавн айди: «Сизларни қин бирла ўлтурайин. Манинг қинимму қаттиғроқ, анинг қиниму қаттиқроқ билгайсиз». Улар айдилар: «Ул нарсаким биз андин кўрдук сени анинг уза узурмағаймиз қолу лан нуъсирака ала ма жаъаннаа минал баййинаати. Сен, бу кун дунё не ким тиласанг қилғил. *Фақзи ма анта қозин иннаша тақзий ҳазихил ҳаятаг дуня.* Биз изиға имон келтурдук, умончимиз ул турур. Ул бизни ёрлиқағай. Сен куч бирла жодулуқ қилдурғанларни кечургай. *Иннаа ааманнаа бираббинаа лаяяғфира лана хатоёнаа ва ма акраҳтанаа алайҳи минас-сихри.* Сенинг ҳукмунг фоний турур, Мавло таоло ҳукми боқий турур. *Валлоҳу хайрун ва абқо.* Қушлуқ, вақтинда жодулуқ қилдилар, кун ўртада имон келтурдилар, охшоми шаҳид бўлдилар ужмоҳға бордилар.

ОЙСАНИНГ ҚИССАСИ

Фиръавн Мусоға, таҳдид қилди ўлтургайман теди. Ойса айди: уфтанмасмусен, мунча мўъжиза кўруб мусулмон бўлмадинг, мусулмон бўлгонларни ўлтурдинг. Фиръавн айди: сенма мусулмон бўлгонларға имон... бўлмағил. Бу ишлар қамуғ сендин кўргу Мусо тенгрисиға топинурсен. Ойса айди: менинг тенгрим оллоҳ турур теб мусулмонлиғ билгуртти. Фиръавн Ойсани тутдурди. Қирқ кун ош-су бермади. Турлуқ укубатлар қилди, ёнмади. Тўрт темур қозуқ ерга қоқиб, Ойсани керди.

Аймишлар, Фиръавндин ўзга ким эрса мундоғ қилмиши

йўқ эрди. Бу қирқ кун Ойсанинг дуоси бу эрди: *Рабби ибни лий индака байтан фил-жаннати ва нажжиний мин Фиръавна ва амалиҳи ва нажжиний минал-қавмиз-золимин*. Мавло таоло нурдин бир қубба изди, ким эрсанинг кўзи Ойсанинг танига тушмасун теб. Ул темур қозуқларда орқан ётурда сусади. Мавло таоло ужмоҳдин шарбат изу берди, ёрлиқади. Олтун занжирга иссиғлиқ ҳавода керилгу турур. Ани ичти ужмоҳ улаңди. Андин сўнг халқ Мусоға юзланди. Мусулмонликға кирубошладилар. Фиръавн халқаро уфтану на қилғусин билмади, ожиз бўлди. Айди: манинг Мусо бирла ишим йўқ кэнду кўкка ёвуқланайин, Мусо тенгрисин кўрайин. Ҳомонға айди: ўт ёқғил, кирпич пишурғил, сарҳ қўборғил. Анга ошиб, Мусонинг тенгриси борму, кўрайин. Бу Мусо ёлғон айтур бўлғай кўрайин. *Фа авқид лий я Ҳаману алат тини фаъвал лий сарҳан лаъаллий атталиъу ила илаҳи Муса ва инний лаазуннуҳу минал казибин*. Ҳомон кирпич куйдурди, хумдонлади, Фиръавндин бурун ким эрса пишиғ кирпич қилмиш йўқ эрди. Оҳак бирла пишиғ кирпич бирла ёптурди.

Аймишлар, ул минорани онча ошурдиким анинг кўлакаси кун уврулса юз йиғочлиғ ерга борур эрди. Тақи аймишлар, ердин миноранинг тепасинга тегру тутуш эранлар туруб кирпични илиқдин иликка берур эрдилар. Ул кирпич минора тепасинга ошқунча икки кун икки тун кечар эрди. Фиръавн ул минораға ошиб кўкка боқти, ердин кўргантек кўк кўрди. Азин нарса кўрунмади. Яна инди, айди: «Мусо ёлғон сўзлаюр эрмиш, кўкда тенгри йўқ. Ернинг, кўкнинг тенгриси манман, оғзинға туфроқ, ўзга тенгри йўқ», — теди. *Ма алимту лакум мин илаҳин ғайрий*. Фиръавн бани Исроилға ўфкалиқ бўлди, қаттиғ эмгату бошлади. Айдилар: «Эй Мусо, эмгакимиз ортуқ бўлди, мавло таолодин тилагил бизга фараҳ берсун». Мусо айди: «Сабр қилинг, мавло таоло душманни ҳалок қилғай». Мусо Фиръавнға келди, айди: «Имон келтургил, бани Исроилни манга бергил, йўқ эрса дуо қилғам азоб келгай». Фиръавн Мусоға қаттиғ сўзлади, на қилсанг қилғил теди. Мусо қирқ тун-кун мавлога дуо қилди, ёлборди. Жаброил келиб айди: эй Мусо, кўнглунгни хуш тутгил, азоб етилди. Изи азда ва жалла Мусоға ялавочликда тўқуз нарса бермиш эрди.

Аввал таёқ, икинчи байзо, илик, учунчи инфижор, тўртунчи инфилоқ, бешинчи тўфон, олтинчи чугурка, етинчи куя, секизинчи бақа, тўқузинчи қон *фа арсалнаа алайҳим ат-туфана вал жарада вал қуммала ваз зафадиъа вад дама айаатин муфассалатин*.

Ул тўфон келди етти тун-кун ёғин ёғди, Миср ичи сув тўлди. Халқ ёзиға қочди. Фиръавнға келиб айдилар: «Тенгри эрсанг сувдин бизни қутқарғил». Фиръавн айди: «Бу ишни Мусо қилди анга бориб ёлборинг бу азоб кетса имон кел-

турайин. Бани Исроилни анга берайин». Мусоға келиб ёлбордилар. Мусо дуо қилди, тўфон кўтрулди, ер қуриди. Ёш ўтлар унди, чечаклар очилди. Айдилар: «Яғин азоб-азоб теюр эрдук, бу кэнду бизга роҳат эрмиш»,— теб имон келтурмадилар. Мусо яна қирқ тун-кун дуо қилди. Бу қирқ кун ичинда ошлиқлари экинлари кўркланди. Изи азза ва жалла чугурка изди, ошлиқларин ею бошлади. Учса кун кўрунмас эрди. Йиғлаю Фиръавнга келдилар. Эл улуғларинга айди: сизма булар бирла боринг Мусоға эдинг. Ул йўли ом халқи келди. Ом эътиқодсиз бўлур. Эмди биз хослар келдук. Бу азобни биздин кетарур бўлсанг бизма имон келтуралинг. Бани Исроилни сенга бералинг теб ёлбордилар. Мусо ижобат қилиб дуо қилди, мавло таоло иссиғ ел изди. Қамуғ чугуркани куйдурди. Егуча ошлиқ қолди. Улар аҳд синдурдилар, имон келтурмадилар. Мусо яна қирқ кун дуо қилди яёғ чугурка келди. Қолган ошлиқларин еди. Баъзилар аймишлар, куя бўлур. Ошлиқларинда куя қўпти бирагу ўн соғу ошлиқ тегирмонга элтса келгунча уч соғу қолур эрди. Яна Фиръавнга ёлбору келдилар. Фиръавн ўз қатиндақи бекларини изди. Мусоға этинг тақи бир йўли бизинг учун дуо қилсун. Бу азоб кетса мусулмон бўлғаймиз бани Исроилни санга бергаймиз. Мусоға келиб айдилар. Ялавочлар кўнгли юмшоқ бўлур ижобат қилиб дуо қилди куя ҳалок бўлди.

ЧУГУРКА ҚИССАСИ

Анас ибн Молик разияллоху анху айди: ялавочимиз Муҳаммад Мустафо саллоллоху алайҳи ва саллам чугурка келмишда бу дуони ўқур эрдилар. Аллоҳумма ахлик жарода Аллоҳумма иқтаъ гаираху Аллоҳумма уқтул кибараху ва аҳлик сигораху ва афсиг байзаху ва хуз биафваҳиҳи ан маъайишинаа мин арзакинаа иннака самиъуд дуъа.

Яна Жобин ибн Абдуллоҳ ривоят қилур: Умар разияллоху анху халифа бўлмишда чугурка туганди. Ким эрса чугурка хабарин аймади. Умар разияллоху анху қазғулуғ бўлди. Шомға, Яманга киши йиборди. Ямандин бир овуч чугурка келтурдилар. Умар кўрди эрса уч йўли «Оллоху акбар» теди. Тақи айди: Расул алайҳис-саломдин эшитгим, айди: *Халақа-ллоху таъала алфа умматин минҳа ситту-миатин фил баҳри ва арбаъумиатин фил барри.* МАЪНИСИ УЛ БЎЛУР. Изи азза ва жалла ер юзинда минг турлук халқ яратти. Уларда олти юз сувда турур, тўрт юз қуруғ ерда турур. Бу мунча танлиғларда энг илки чугурка ҳалок бўлғай. Анда кезин азинлари йўқолу бошлағай, тузулмиш мунчуқ йиби узулмиштек торилғай.

Мақсудга келдук. Қачон чугурқа қолмади эрса айдилар:

егу нарсамиз қолмади на теб мусулмон бўлалинг. Мусо яна дуо қилди қамуғ сувларда на бор эрса чиқтилар мавло таоло ёрлиқи бирла. *Аймишлар*, Мусоға ёрлиғ бўлди Нил дарёси қироқинга келди, Таёқ бирла ишорат қилди. Остинустун бақалар бири биринга ишорат қилдилар. *Ҳатта харажат минал баҳри мислил лайлиг дамиси* Қоронғулуқ менгизлик чиқтилар. Ул кишининг эгнига тегдилар. Тунла ёттилар, тонг бирла қўбтилар — жумла ариқларда сув қон бўлмиш. Бани Исроилнинг ариқлари андағуқ сув оқти. Қаю қибтий ул сувдан ичти ўлдилар. Етти кун қон оқти, Фиръавн отланиб сув бошинга борди. Қамуғ ариқларни қон кўрди, ёлғиз бани Исроил ариқи сув оқар. Бирагу айди: «Ман явлоқ сусадим», теб аёқ олди, илкин сувга қотти. Илки теккан ер қон бўлди. Теграси ҳамон сув оқар. Қибтий, бани Исроил бир ердан сув олсалар, бани Исроил олған сув, қибтий олған қон бўлур эрди. Ожиз бўлдилар. Фиръавн тош йиғоч сўра бошлади. Мавло таоло қудратин кўргузди, йиғочдин сўрган сув бирла қонмади. Тақи ортуқроқ сусади, яроғи қолмади, айди: «Мусоға ман борайин, азинлар аҳд синдурдилар сўзларинга тегмадилар. Ман аҳд қилайин сўзумга тегайин», теб Мусоға келди. Айди: Сен дуо қилғил бу бало кетсун ман мусулмон бўлайин. Тақи бани Исроилни сенга берайин». Мусо қабул қилиб, дуо қилди: қон балоси кўтрулди. Сувлари оқа бошлади. Мусо Фиръавнга келди сўзунгга етгил, теди. Фиръавн айди: «Бани Исроилни берайин. Мунда турмағил бу вилоятдин чиқарғил. Оталаринг вилоятига борғиб»,— теб бани Исроилни сочди. Мусоға тобшурди. Молларин бермасман, теди. Мусо бани Исроил улуғларин йиғди, дуо қилди. **ЁРЛИҒ** бўлди: бани Исроил, эранлари, тишилари қибтийлар эвинга кирсунлар, элтсунлар. Ёрин бизинг ийдимиз бор. Молимизни бизга беринг кийим — тутум, қулоқдағи қўлдағи нарсаларни бизга амонат беринг. Ёринг ийдимиз қилиб яна келтуруб бералинг,— тедилар. Мавло таоло қибтий тишиларининг кўнглинға меҳр солди. Қамуғ олтун-кумуш юзук, билазук исиргаларин бани Исроил тишиларинга бердилар. Яна ёрлиғ бўлди: қабуғларинга қон сувадилар. Тунла чиқарда бири бирини танимоқ учун тун ёрими бўлди эрса чиқтилар. Мавло таоло қибтийларға уйқу кўмушти: бир қибтий уйғонмади. Ул ҳолда Мусо ялавоч кўнглига тушди. Юсуф ялавоч қилмиш эрди. Мусо манинг сўнгулкимни чиқариб Канъонга элтгай теб. Ким эрса Юсуф ялавоч сўнгукин қайдалиқин билган борму? Бир қуртқа айди ман билурман. Мусо, айғил теди. Айди: «Бир ҳожатим бор раво қилмагунча аймасман». Мусо айди: «Ҳожатинг не турур?» Айди: «Ҳожатим ул турурким, ужмоҳ ичинда санинг бирла бўлам». Мусо қабул қилди, Юсуф сўнгукин олиб чиқти ўн икки сибт эрдилар. Тегма бир сибт йигирми минг эрдилар, Мусо дуо қилди: қибтийлар моли, товари қамуғ

тош бўлди. Мусо чиқти, икки юз қирқ минг соқчиғутак эр бирла. Ҳорун черик бирла сўнгини сурди. Тонг отти эрса қибтийлар уйғондилар. Фиръавнга хабар қилдилар. Фиръавн черик йиғинг теб мунодий қилдурди. Бани Исроилни юклари оғир эрди яёғ авратлар, ёш ўғлонлар кўп учун Мусо бани Исроил бирла ақрин юрур эрдилар.

Аймишлар, уч кун юрдилар уч юз минг эр бирла. Фиръавн отланди. Етмиш минг яёғ Мусони қовдилар. Кун туғар вақтда Мусонинг черикин кўрдилар. Мусо қавми кўрқтилар. *Айдилар*: эй Мусо, илгару тенгиз ортқару ёғи тедилар *фа ламма тараъал жамъани қола асҳабу Муса иннаа ламуг-ракун* Мусо айди: кўрқманг изи азза ва жалла бизинг бирла турур. *Каллаа инна маъий раббий саяхдуний*. Сувға ЁРЛИФ бўлди. Эй Мусо таёкинг бирла тенгизга урғил. *Фанфалақа факаана қуллу фирқин каттавдил азим*. Мусо айди: киринг. *Айдилар*: тенгиз туби балчиқ нетак киралинг. Мавло таоло ел изди. Кун иссиғи бир соатда тенгиз тубини қуриди. САВОЛ: Олам ичинда қаю ердурким анга бир йўли кун теғди азин тегмагай? ЖАВОБ, ул турурким, Нил дарёси турур. Мусо асо бирла урғанда сувлар айрилиб дарё тубига кун тушди, азин тушмагай. *Айдилар*: «Эй Мусо, бу ўн икки йўлнинг текма бирини бир сибтий ўғли қизи бирла кириб ҳалок бўлса яна бири кўрмагай». Мавло ул тоғ менгизлик сувларни ўта тулуқлар яратди. Қамуғлари бири бирин кўрар бўлдилар. Кўнгуллари тинч сувға кирдилар, кечтилар. Ул ҳолда Фиръавн черики етилди Фиръавн айғир от минмиш эрди. Тенгизни кўрдилар ўн икки йўл бўлмиш эрди. Мусо ани кўруб кўрқти. Мусонинг мўъжизаси эрдукин билди, аммо черикка билгуртмади, айди: манинг тенгриликимни билдингизму? Сув манга йўл берди теб шалтоқ бирла ёнар бўлди. Ул ҳолда Жаброилни мавло таоло одам суратинча изди. Қисрақ от миниб анинг ўнгиндин сувға тушди. Фиръавн минган айғир ани кўруб тизгинин фиръавн қўл... чиқариб сўнгиндин тушди. *Аймишлар* мавло таоло тўрт юз фариштани изди. Фиръавн черикининг сўнгидин тею сўрар эрди. Қибтийларма қамуғ кирдилар. Савол қилмишлар, мавло таоло ёрлиқар *ва ин минкум иллаа варигуҳа*, ул бўлурким сизларда ким эрса тамуғға кирмаган бўлмагай. Анбиё авлиё мўъмин кофир ва қамуғ...¹ кирур мўъминма кирурмиш.

Мўъминдин кофирга не фарқ бўлди. ЖАВОБ: Кўрмасмусен, Нил тенгизига бани Исроил бўзуни кирди, Жаброил ҳам кирди. Фиръавн черикин бошлаб аларни андоғ — ўқ қилди. Узи саломат чиқди. Мундағуқ мўмин кофирни бошла тамуғға кирар, ўзи чиқар улар анда қолурлар: *Сумма ну-*

¹ Қўлёзма матнида кўринмаган ёки ўчган мисралар ўрнига кўп нуқталар қўйилди. (*Мухаррир*).

нажжил лазинат тақов ва назаруз золимина фиҳа жисийя. Қиссада андоғ келмиш. Мусо черики тугал сувдин чиқтилар, Мусо бир адиз ерда бани Исроилни йиғиб мавло таолоға шукр қилдилар, ҳамду сано айдилар. Тақи айди: *Ё ибадажжа-ллоҳ абсиру фа инна-ллоҳа куд аҳлака ағув-вакум фил баҳри*. Яъни мавло таоло қуллари, кўрунг. Изи азза ва жалла таҳқиқ душманингизни ҳалок қилди. Дарёда қачон тамом қибтийлар дарёга кирдилар эрса сувға ёрлиғ бўлди «оқа бошла» теб. Қачон Фиръавн дарёга ғарқ бўлди эрса ул ҳолда айди: имон келтурдум ааманту аннаҳу ла илаҳа лазий ааманат биҳи бану Исроила. Ул ҳолда Жаброил бир овуч балчиқни олиб Фиръавннинг оғзига тикти. Эмдиму имон келтурурсен? Мундин бурун мавлоға ёздинг, тенгриман тединг, ёзуқсиз бани Исроил ўғлонларин ўлтурдунг ва қад асайта қаблу ва кунта минал муфсидин. *Аймишлар*, Фиръавн бир кун Нил дарёси қироғинда ов овлаку турур эрди. Жаброил одам суратинча келиб Фиръавнга айди: манинг қулум бор сўзумни олмас. Ман буюрган ишни қилмас. Анинг ҳукми нетак бўлур? Фиръавн айди: андоғ қулни сувға ботурмоқ керак. Жаброил айди: бу ҳукмға сендан хат керак. Фиръавн хат берди. Ул хат Жаброилда эрди. Дарё тубинда ғарқ бўлур ҳолда Жаброил ул битикни Фиръавнга кўргузди: бу санинг ҳукмунг борму? Айди: бор. Мавлоға ёзган, мавло сўзин эшитмаган қул сенсен тею ҳалок қилди. *Аймишлар*, Фиръавн ҳалок бўлмишдин сўнг Жаброил ўзинга ёнди. ХИТОБ келди: эй Жаброил, Фиръавн имон иқрор қилур ҳолинда қўйсанг имон келтурса манинг иззу жалолим ҳаққи ҳурмати қабул қилғай эрдим, ужмоҳға киюргай эрдим. *Аймишлар*, Мусо бўзунига айди: Фиръавн черики бирла ҳалок бўлди. Бани Исроил айдилар: бир ун эшиттимиз, аммо Фиръавн ҳалок бўлганин билмасмиз. Фиръавн тўрт юз йил тенгрилик даъво қилди. Бани Исроилға қуллуқ буюрди. Юрак олдуруб кўрқмуш эрдилар. Кўз бирла кўрмагунча кўнгуллари тинмади тенгиз қироғинга келдилар. Мусо бани Исроилни тенгиз қироғинда кўндурди, Фиръавн нетак бўлурын кўрмак учун. *Аймишлар*, Одам рўзгориндин Фиръавн рўзгорига теги сувға ғарқа қилса ўлукни ташқари солмас эрди. Мусонинг кўнгли тинсун теб сув ўлукни ташқари отар бўлди, Фиръавннинг ўлукин сув ташқари солди. *Аймишлар*, каана Фиръавну мулқан ала шатоил баҳри кассаврил азим яъни Фиръавн тенгиз қироғинда бир улуг сифиртек бўлуб ётур эрди. *Фал явма нунажжика бибаданика литакунa лиман халфака (ааятан) қироат шоз ичинда келмиш фа ағрақнахум ажмаъин*. *Аймишлар*, Мусонинг Сомирий отлиғ холаси ўғли бор эрди. Жаброил тенгиздин чиқмишда ким эрса Жаброилни танимади, Сомирий таниди. Танимоқда сабаб ул эрди: Сомирийнинг кўзи Жаброилнинг оти туёқинга тушди. Қаю ерга туёқини қўйса, ул ер яшнаюр эрди. Сомирий, отдин

инди, Жаброил оти туёқи ўрниндин бир овуч тупроқ олди, асради. Бани Исроилдин чиқиб турган ерда Амолиқа уругиндин Фиръавн бирла қолмиш эрдилар. Тенгиз қироғида ўрнаб бутға топунур эрдилар. Ул бутлар бузағу суратлиғ эрди. Бани Исроил ани кўруб, Мусоға айдилар: эй Мусо, бир тенгри қилу бергил. Андоғким ул бўзунларнинг тенгриси бор қолу я Муса ижъал лана илаҳан кама лахум аалиҳа. Мусо айди: биликсиз эрмишсиз бу бутға табунманг, мунга табунғанлар қамуғ ботил турурлар. Охир ҳалок бўлғуси турурлар инна ҳаулааи мутаббарун. Сизларга мавло таолодинму азин тенгри керак? Ул бизларни фазли бирла узурди, қудрати бирла душманларни ҳалок қилди.

МУСО АЛАЙҲИССАЛОМ ШОМҒА БОРҒАН ҚИССАСИ

Бани Исроил умончи ул эрди, Мисрға киргаймиз қолган қибтийларни қул қилғаймиз, улар бизга на қилдилар эрса бизма анларға қилғаймиз. Мавло таоло хавости бўлди, уларнинг умончи бўлмади. ЁРЛИҒ бўлди: оталарингиз ери Шом вилояти турур анда боринг. Ёриндаси тебрадилар ул вақт Мисрни Ҳомон билур эрди. Фиръавн уруги йўқ эрди, Фиръавндин сўнг Ҳомон етти йил тирилди. Андин сўнг ўлди. Қирқ йил Ҳомон ўғлонлари Мисрда подшоҳлиқ қилдилар, қирқ йилдин сўнг яна ябондин келиб Мисрни олдилар. Қачон Шомға тегдилар эрса ёрлиғ бўлди бу кеңдларга кирурда қамуғ сажда қилинг, тил бирла узр қулинг. Тавба қилинг. «Ҳитта» тенг яъни «Ҳиттатун алайно зунубуно алази иртакбано бил-ихтиёри ал-асноми» бутға табунған ёзуқларимизни биздин кечургил темак бўлур. Қамуғ сажда қилу кирдилар Шом халқи наззораға турдилар. Яна бир ерда мундоғ сўзламасун теб мавло таоло қизғут қилди эзгулари ариғлари ул ёрлиғини битурдилар, йиғитлари ариғсизлари ул ишга фусус қилдилар тилларин увурдилар «ҳиттата» темадилар «ҳинтата» тегдилар. Фа бағдала лазина заламу ковлан ғайрал лазий қила лаҳум. Анчада Шуай вафоти бўлмиш эрди. Мусо Тур тоғинга тегди. Ошғил теё ёрлиғ бўлди, ошти. Мавло таоло Мусо бирла сўзлашти. Мусо шарийъат қўлди ижобат бўлди, ТАВРОТ отлиғ китобга ваъда бўлди. Утуз минг ялавоч «ТАВРОТ»нинг шарийъати уза эрдилар. Бани Исроилға иззат эрди, ёрлиғ келди: Эё Мусо, сизларни ялавоч уруғлари қилдим. Бир анча сиздин ялавоч, бир анчаси малик бўлғайлар. Бир анчаси олимлар азин халқлардин узурдум. Сизни эзгулар қилдим. Ёрлиқға бўюнсунуб осий бўлманг. Манинг хушнудлиқим тилар эрсангиз Яман вилояти таба отланинг. Оталарингизни Амолиқа отлиғ душманлари бор. Улар бирла ҳарб қилинг, сизларга нусрат берайин. Мусо севунуб Тур тоғиндин ёнди.

Бани Исроилға ёрлиг текурди. Севундилар, яроғланиб отландилар. Амолиқа малик ул хабарни билиб явлоқ қўрқти. Фиръавн ҳалок бўлганинг эшитмиш эрди. Улар явлоқ узун бўйлуғ, кучлук эрдилар. Уларға одийлар текур эрдилар. Мусоға киши издилар, ўз кучлариндин, ҳайбатлариндин азоб ваъдаси қилдилар. Мусо айди: Ман сизлардин қўрқмасмен. Уз кўнглумча келмишим йўқ. Ман Тенгри ялавочиман, мани сақлаган мавло таоло турур. Имон келтурунг, йўқ эрса санчишурмиз. Ул қўрқуб...

ОДИЙЛАР СИФАТИ.

Аймишлар, текма бирларининг бўйлари уч юз аршун, кўкусларининг эни ўн етти аршун. Мусо ўн икки кишини уларға жосус изди. Рубил уруғиндин Шомил ибн Заказ, Шамъун уруғиндин Собит ибн Жазъин, Яхудо уруғиндин Жадди ибн Сури, Ашитар қафо уруғиндин Салул ибн Малик, Бағсо уруғиндин Жай ибн Қўқиш,...уруғиндин Хорлабил ибн Ҳамал, Ловий уруғиндин Жулойин ибн Маликиё, Юсуф уруғиндин икагу. Юшаъ ибн Нун тақи Хуррий ибн Ошуш ибн, Ёмин уруғиндин Фалтама ибн Дафрин. Булар тунла юридилар, кундуз кизландилар.

Эл ҳаддинға тегдилар эрса бир бўрлоқға кирдилар. Бўрлоқ ияси емиш олғали келди эрса буларни кўрди. «Қайдин келдингиз»,— теб сўрди. Қўқмишдин кўнисин айту бердилар. Олтағусин бир енгига суқти, анда кезин емиш терди, кўтурди. Элға кирди. Малик саройинға борди. Бу ўй иккисин емишлар бирла малик илайинда қўйди. «Мундоғ кишилар бизга ёғилаша келмишлар»,— теди. Малик айди: «Мундоғ ушоқлар нетак эл тутурлар». *Айдилар*: «Булар ол бирла эл тутурлар. Инонмасангиз буларнинг биринга айғил отимға ем берсун». Малик андоғ қилди. Уларнинг отлари улуғ эрди. Отлариндин охурлари адиз эрди. Анга оша билмади қозуқларни охур томинға қоқти. Одийлар кизлану туруб боқар эрдилар. Ул қозуқға ошиб яна қозуқ қоқар эрди. Мундоғин охурға ошиб отға ем берди. Иниб яна ем оғдурғунча от емни тугатур эрди. Отға ем едурмадин, ем уза сиди. Сидук йизигиндин от ем емас бўлди. Ани кўруб Одийлар маликка айдилар малик уларни ўлтурур бўлди. Хотуни айди: Буларнинг қўлидан не келгай қўйғил, борсунлар. Сизнинг кучингиз уларға айтсунлар қўрқуб келмагайлар теди. *Аймишлар*, уларнинг бириси бу олтисини кўтариб бир оясиға қўйди, яна олтисини яна бир оясиға қўйуб бозорни кездурди. Мундоғ кишилар ёғилашу келмишлар теб бозор халқи кулуштилар. Малик уларға бир бош узум берди, озук учун. Кўтара билмадилар. Бир узун йиғочни узумнинг ўртасиға суқтилар, йиб

бирла боғладилар. Олтиси бир ёндин яна олтиси бир ёндин экинларига кўйдилар. Эвларинга келгунча озуқлари ул эрди. Йўлда сўзлаштилар: Одийларни мундоғ тесак кўрқгайлар санчишга бормағайлар. Хотунларга, этмағалинг келиб Юшаъ ибн Нун сўзларди. Хотунлар бу сўзни эшиттилар, эрларига айдилар. Қамуғ эрлар юрак олдурдилар. Мусоға айдилар: биз ул элга кирмасмиз, улар кучлук эрмишлар. Ул элда бор эрканча кирмасми қачон чиқсалар киргаймиз Қолу я Муса инна лан нагхулаҳа абадан ма даму фиҳа фа ин яхружу минҳа фаиннаа дахилун Мусо айди: ёрлиғ бўлди киринг. Айдилар: сен тенгринг бирла борғил санчишғил биз мунда ўлтуруб турурмиз. Фазҳаб анта ва раббука фа қотилаа иннаа ҳаҳуна қоъигун Мусо изи азза ва жаллаға ёлборди, айди: манинг буларға эрким йўқ. Узум тақи қариндошим бор биз қариндош бориб санчишалинг, бу фосиқлардин бизни қутқарғил, айирғил. Инний ла амлику илла нафсий ва ахий фафруқ байнанаа ва байнал ковмил фасикин. Ёрлиғ бўлди: булардин айирмағил булар ёнармиз теюрлар уларға йўл беркитгаймиз. Қирқ йил ёбонда қолғайлар элга борумағайлар. Уларнинг учун қазғурмағил сени сақлағайман Қола фа иннҳа муҳарраматун алайҳим арбаъина санатан ятиҳуна фил арзи.

ЯНА ЁНИНДА ҚОЛҒАН ҚИССА.

Ўттуз тун кун Мусоға келдилар, қаттиғ ун бирла айдилар: Биз мунда ҳалок бўлдуқ. Бизни мунда неча сақларсен, кўбғил бизни бир ёнға элтгил. Йўқ эрса ижозат бергил кеталинг. Сен қаёнға борур эрсанг борғил. Мусо тонгласи тебради. Кечага тегру юридилар манзилга етдук теб сақиндилар. Кўрдилар, тонг бирла тебраган ерга келмишлар. Ён озуқлари туганди йилқи қораларини едилар, ожиз қолдилар. Мусоға ёлбору бошладилар. Мусо айди: Қамуғи маъсиятингиз шумлуқи турур. Яна дуо қилди: изиё, қамуғ санинг қулларинг турур, нодонлик қилдилар буларни ҳалок қилдинг эрса Яъқуб ялавоч уруғиндин сени бирлаган ҳеч кимарса қолмади. Аллоҳумма урзукнаа мин фазлик. Фазлингдин бизга рўзи бергил тею дуо қилди. Мавло таоло дуосин ижобат қилди «Манна вас-салво» каромат қилди. «МАННА» яндоқ шакари бўлур, «салво» булдурчин эти бўлур сунклунмиш. Тунла шакар ёғар ўн кун егуча терарлар, суклунмиш булдурчин йағар улар егуча ва анзалнаа алайкум алманна вас-салва сусадилар сув қўлдилар. ЁРЛИҒ келди: эй Мусо, таёқингни тошға урғил. Урди эрса ўн икки йул биғурди. Фа қулназ риб биасокал ҳажар фанфажарат минҳусната ашара айна. Текма бир сибтға бир йул оқар сув бўлди ўз ариқларини билур эрдилар. Қод алима қуллу

унасин машрабахум. Бир йил мундоғин турдилар тунлари, кийимлари, чодирлари ўпради. Кун иссиғига тоқат тутмаз бўлдилар, ёлбордилар Мусога. Дуо қилди булут оғди тун адук ёга бошлади. Текма бирининг бўйига лойиқ ёш ўғлонга теги ўғлон улғормишинча тун узаюр эрди. Ой эскирмишинча қоронғулуқ бўлса Мавло таоло кўқдин бир сандуқ ёрук изур эрди ва золалнаа алайҳимул ғомама. Қирқ йил мундоғ кун кечурдилар шакар ею, сукланмиш эт ею аниқ тўн киб булут кўлакасинда турдилар. Масъалада келмиш, кимарса фориг қолса қайғурур. Тўйғинча эт, шакар едилар. Булар бириси таъом емишда кезин ул этдин олиб ёрин емак учун кўйди кеча ул эт сасиди. *Аймишлар*, Одамдин Мусо вақтига теги пишган ош кеча қолса сасимас эрди. Бирагу кўз қилиб сақлади эрса сасиди. Ул кундин бери пишган ош кеча қолса сасир бўлди. **ХАБАРДА** келур. Расул алайҳис-салом айди: *Лав ла бану Исроила ма хубизат таому катта, ҳадис*. Бани Исроил бўлмаса пишган ош ортқай эрди. Яна айдилар: *Эй Мусо дуо қилгил, изи азза ва жалла ердин унган заргун, тарин, сармусоқ, йасмуқ, суғон берсун. Фағъу ланна раббака юхриж ланаа мин ма тунбитул арзу мин бақлиха ва қиссаиҳа ва фумиҳа ва агасиҳа басалиҳа қола а тасгаб дилунал лази ҳува агна бил лази ҳува хайр Мусо айди: Устун неъматни кўюб остин неъмату тилаюрсиз.*

Аймишлар, бу қирқ йил ичинда тирноқлари узамади, сочлари тароқға муҳтож бўлмади, тўнлари уйрамади. Кир бўлса ўтға солур эрдилар. Кири куяр эрди, тўнлари куймас эрди. Мундағин қирқ йил ул ёбонда қолдилар. Аммо ул сўзким «БАЛЪАМ БОЪУР» дуоси бирла қолди ялғон турур ани тингламагу. Улар ўз шумлуқиндин ёбонда қолдилар.

ФОЙДА. Ул ёбонда Мусо дуоси бирла ануқ, тўнлар кийдилар, ануқ неъматлар едилар. Биз ёзуқлуғлар Муҳаммад расулуллоҳ дуоси бирла ужмоқ неъматин еб мавло дийдорин булсамиз ҳеч ажиб ва ғариб эрмас.

ТАВРОТНИНГ ҚИССАСИ

Яна айдилар: Эй Мусо, бизга ваъда қилмиш эрдинг мавло таоло манга китоб индирур теб. Эмди қулғил ул китоб келсун. Мусо Тур тоғинга келди, муножот қилди, айди: *Изиё, сен билурсен, ким не тилаюр бўлар. Мавло таоло «ТАВРОТ» отлиғ китобни Мусога изди. Минг суралиғ оёт ўн лавҳ узра битиклик. Аймишлар, лавҳ яшил забаржаддин эрди. Аймишлар, қизил ёқут. «ТАВРОТ»ни битиган қаламининг унин Мусо эшитур эрди. Бу лавҳ ўн йўли Мусо ўнгинда инди. Ёрлиғ келди кўтургил тею. Мусо қўтурмади. Мавло таоло текма сура сайин бир фаришта изди, қў-*

тара билмадилар. Текма ҳарф бир оят сайин бир фаришта изди кўтара билмадилар. Текма ҳарф сайин бир фаришта изди ҳам кўтара билмадилар. Ёрлиғ бўлди Мусоға бир йўли ла ҳавла ва ла қуввата илла биллах, тегил. Қачон Мусо бу калимани айди эрса, «Таврот»ни ёлғуз кўтарди. Қавмига келди, бани Исроил улуғ — кичик, эр — хотун етти тун кун куюб турдилар. Мусо келди азин ерга ошти. *Айди:* тенгри, изза ва жалла, бу китобни сизга изди. Ибрий тилинча бу китобда етти минг буйруқ бор, тоъатга етти минг тийиғ бор, маъсиятга етти минг ўгут бор, етти минг эзгулук-эҳсон бор. Бани Исроил қачон буларни эшитилар эрса айдилар, буларни ким сақлаю билгай. Ул табунганимиз бузағу бизга йиграк бу кўтургандин тедилар. Мусо айди: Сизлар не кишиларсиз, ўзунгиз китоб қилдингиз, яна унамассиз теб дуо қилди: *Изиё, ман булардин ёрлиқтим, сан билгил. Мусо черики ўн икки йиғочлик ер ичинда тушар эрдилар. Жаброилга ёрлиқ бўлди Фаластин тоғлариндин бу мунча черикни босгуча тоғни тубиндин камуруб келтуруб уларнинг бошлари уза тутди. Ва из натақнал жабала фавқаҳум кааннаҳу зуллатун.* Мусо айди: Қабул қилинг, қилмадингиз эрса бу тоғ тепангизга тушар, қамуғингизни янчар. Унамадилар тоғ инди, тепаларинга тегди, учаларин бости, юзун тушдилар. Сингар янғоқларин ерга қуюб сингар кўзларин бирла тоққа боқтилар. Мундин ортуқ инса қабул қилалинг, инмаса қабул қилмагалинг, тедилар. Тоғ иди янғоқларинга тегди эрса қабул қилдилар.

Бу кун жухудлар айтурлар, оталаримиз мундоғ қилиб балодин қуртулдилар теб, андоғ намоз қилурлар.

ОЯТ, ҲАДИС ВА АРАБЧА ШЕЪРЛАРНИНГ ТАРЖИМАСИ

Оятларнинг таржимасини саҳифаларига қараб тартиб билан ўқинг

9-бет

1. Батаҳқиқ биз Одам болаларини муқаррам қилдик.
2. ...Аёлларга қараганда уларнинг даражалари ортиқ.
3. Ва албатта бу менинг йўлим, тўғри қилиб қўйилган, киришлар бу йўлга.
4. Батаҳқиқ сизларга ўзинглардан бўлган элчи, яъни пайғамбар келди.
5. Сизлар одамлар учун яратилган энг яхши умматдурсизлар.
6. У сизларни шакллантирди ва шакллариңизни гўзал қилди. Оллоҳга шукр берган нарсаси учун. У қандоғ ҳам яхши парвардигор ва қандоғ ҳам яхши дўст.
7. Сенинг ҳаётинг билан қасамёд этаман.
8. Агар сен бўлмаганингда эди фалакларни яратмаган бўлуր эдим.
9. Покдур ул Оллоҳ ки олиб юрди (уни) кечаси...
10. Ва Оллоҳ сени одамлардан сақлайди.
11. Ва албатта сен улуғ аҳлоқлик инсонсен.
12. Сен ерда керилиб юрма.
13. Ва агар бандаларим мени сўрасалар сендан, мен жуда ҳам яқин-дурмен.
14. Ва аммо тиланчини жеркиб қайтарма.
15. Кўз тоймади ва ҳам ҳаддан ошмади.
16. Икки камон масофасича яқинлашди ёки ундан ҳам яқинроқ...
17. Ва тез фурсатда парвардигоринг берур сенга ва бас сен рози бўлурсен.
18. Улар тавба қилувчилардурлар, ва ибодат қилувчилардурлар, ва шукр айтувчилардурлар.
19. Кечанинги баъзи қисмида Қуръон билан бедор тур, (бу эса) сенга нафладур.
20. Оллоҳ бандасига айтган сиррини айтди ёки берган ваҳйини берди.
21. Сенга бўлган сано (мақтов) ни санаб охирига чиқаолмайман.
22. Кечасида қоим бўл, магар озгина қисмида...
23. Улфатландирмак учун Қурайш қабиласини...
24. Биз сени уларга гувоҳ қилиб келтирдик.

10-бет

1. Шоят сенга парвардигоринг юборса (улуғ мақомни).
2. Оё Оллоҳ бандасига кифоя қилгучи эмасму?
3. Албатта сен тўғри йўлга бошлайсан.
4. Рамазон ойна шундай ойдурки, унда Қуръон эндирилгандур.
5. Қиёмат яқинлашди ва ой иккига бўлинди.
6. Ҳақиқатда биз юбордик сени гувоҳлик бергувчи ва башорат бергувчи қилиб.
7. Унга кўп салом айтишлар.

11- бет

1. Оллоҳнинг элчиси Муҳаммад пайғамбар (с) дедилар... Оллоҳ дедики мен бир яширин хазина эрдим, бас/мени танисин деб/халқни яратдим.

12- бет

1. Осмон аниқ бир тутун келтирган куни...
2. Сўнг осмон томониغا юзланди ва уларни етти қават осмон қилиб яратди.
3. Ва ерни ундан кейин тўшади.
4. Оллоҳ шундай зотки, у етти осмонни яратибдур ва ерлардан ҳам шунчани.
5. Оё биз ерни тўшак қилиб бермадикму?
6. Батаҳқиқ биз осмонларни, ерни ва уларнинг ўрталаридаги бор нарсаларни олти кунда яратдик.
7. Оллоҳнинг элчиси деди: шошилиш шайтоннинг иши ва шошил-маслик Раҳмоннинг ишидур.

13- бет

1. Ерларнинг сифати.
2. Фаришталар, жинлар ва одамларнинг яратилиши ҳақида сўз.

14- бет

1. Эслагин, эй Муҳаммад, ул вақтики парвардигоринг фаришталарга деди: сажда қилинглар Одамга, бас сажда қилдилар ҳаммалари, аммо иблис сажда қилмади.
2. Иблис жинлардан эрди.
3. Ва ундан илгарии жинларни яратдик биз эсиб турган ўтдан.
4. Албатта мен ер юзида халифа (ўринбосар) яратмоқчиман.

15- бет

1. Сизлар билмаган нарсаларни мен биламан.
2. Сизлар билмаган нарсаларни мен биламан.
3. Мен биламанки сизларнинг ибодатларингиз ужб (ўзига зеб бериш) билан аралашган, чунки сизлар биз дедингиз ва уларнинг гуноҳ ишлари узр билан аралашган. Узрли гуноҳ менинг наздимда ужблик ибодатдан маҳбуброқдур.
4. Эй парвардигоримиз, биз ўзимизга ўзимиз зулм қилдик.
5. Яқинлашманглар мана бу дарахтга.
6. Кейин танлаб олди уни парвардигори.
7. Ҳақиқатан Оллоҳ Одамни танлаб олди.
8. Сажда қилинглар, таъзим қилинглар Одамга.

16- бет

1. Пайғамбар (с) дедилар: Кимда ким дунё ажойибларини кўрмоқчи бўлса Одам алайҳис-салом қиссасига қарасин.

17- бет

1. Худо исмига қасамёд этаманки, агар Оллоҳ уни мени устимдан ҳукмрон қилиб қўйса мен унга бўйунсунмагайман ва агар мени унинг устидан ҳукмрон қилиб қўйса уни ўлдургайман.

2. Ва у кофирлардан эрди.

3. Одамларнинг парвардигори бўлган Худога ҳамд (яъни мақтов бўлсин).

4. Парвардигоринг сенга раҳмат қилсун, мен сени ана шунинг учун яратдим.

5. Ва инсон шошиладурган бир махлуқ қилиб яратилди.

18- бет

1. Ва сизларга ваъда қилинган жаннат башорат бўлсин.

1. Чунки мен ернинг устки қаватидан яратилдим.

2. Чунки у (Хавва) тирик жондан яратилди.

19- бет

1. Ҳамд менинг мақтовим, менинг исмим Оллоҳ, раҳмон менинг хазиначаримни калити, раҳим гуноҳкорларимнинг гуноҳини кечиш калити, улуғлиқ менинг лозимим, буюклик менинг тўним, азизлик ва сахийлик менинг гўзаллигим, гўзаллик ва улуғлик менинг мартабам, инсонлар ҳаммаси менинг қулларим ва чўриларим, анбиёлар ва пайғамбарлар менинг элчиларимдир ва танлаган бандаларимдир, Муҳаммад менинг ҳабибим ва пайғамбарим ва унинг умматлари умматларнинг яхшисидир ва менинг севган дўстларимдир. Мен батаҳқиқ нарсаларни жуфт яратдим, токи уни билан менинг бирлигимга исбот топсинлар. Шоҳид бўлинглар, менинг фаришталарим, ва менинг аршимни кўтариб тургучилар, ва менинг осмонимдаги сокинларки Мен батаҳқиқ жуфтладим чўрим Ҳаввони қудратимнинг саъвати бўлган ва яратишимнинг ажойиботи бўлган Одамга. Менга тасбеҳ айтиш (Субҳоноллоҳ деб) ва таҳлил айтиш (ла илаҳа иллаллаҳ деб) ва одам болаларининг намоз ўқиши маҳр қилинди. Эй Одам, жаннатимга кир ва меваларимдан тановул қил. Мана бу дарахтга яқинлашманглар. Салом бўлсин ҳар иккалангларга ва менинг раҳматим ҳам бўлсин. Одамларнинг парвардигори бўлган Оллоҳга шуқр.

4. Эй Одам, сен ва хотунинг иккаланг шу жаннатда туринглар ва ундаги мевалардан хоҳлаганларингни енглар ва мана бу дарахтга яқинлашманглар. (Агар яқинлашсанглар) золимлардан бўлиб қоласизлар.

20- бет

1. Ва ўргатди Оллоҳ Одамга ҳамма нарсанинг номини, сўнг уларни фаришталарга кўрсатди ва деди: қани айтинглар менга бу нарсаларнинг номларини, агар сизлар ростгўй бўлсангизлар.

2. Улар дедиларки (эй парвардигор) Сен покдурсан, Сен ўргатгандан бошқа бизда ҳеч илм йўқдур.

3. Эй Одам, буларга ана у нарсаларнинг номларини айтиб бер.

4. Оё, айтмадимми сизларга ки мен сизларнинг билмайдурган нарсаларингни биламан.

5. Сажда қилинглар, яъни таъзим қилинглар Одамга.

6. Бас фаришталар ҳаммалари баробарига сажда (таъзим) қилдилар.

21- бет

1. ...Магар иблис, у инкор қилди, ва кибр қилди ва у кофирлардан бўлди.

2. Нима нарса сенга монӣлик қилди?

3. Сен мени оловдан яратдинг ва уни лойдан яратдинг.

4. Кимики бирор нарса билан фахрланса, ўша нарса билан азобланур.

5. Эй парвардигорим, улар тириладурган кунга қадар менга муҳлат бер.

6. Албатта сен муҳлат берилганлардандурсен, то маълум вақтнинг кунигача.

22- бет

1. Одам боласи танида қон қандай юрса шайтон ана шундай одам ичидә юради.

2. Мен ер юзида халифа (яъни ўринбосар) яратмоқчиман.

3. Албатта Оллоҳ таоло мўминлардан жонларини ва молларини уларга жаннат бериб сотиб олди.

4. Шоир айтганидек:

Сотиладурган нарса тақводорнинг жони

Унинг харидори инсониятнинг парвардигори

Унинг баҳоси Оллоҳнинг жаннати

Унинг далили Оллоҳнинг мухтор элчиси

Исботлаган уни Таврот

Инжилу Забуру Қуръони ҳам.

5. Оё мен сизларнинг парвардигорингиз эмасманму?

6. Ори, парвардигоримизсен.

23- бет

1. Ана улар жаннатда ва мен парво қилмайман, ва ана улар дўзахда ва мен парво қилмайман.
2. Дарҳақиқат балонинг энг қаттиғи пайгамбарларга келур, ундан сўнг авлиёларга келур ва ундан сўнг тартиб билан...

24- бет

1. Агар ул иккаласининг мендан қандай қочганини кўрсанг эди.
2. (Эй Одам), сенга мевасини еса абадий боқий қоладурган дарахтни ва фоний бўлмайдурган подшоҳликни кўрсатайми?
3. Бас у (яъни Одам) эсидан чиқарди ва унда пухталиқ топмадик.
4. Бас у (яъни Одам) эсидан чиқарди ва унда пухталиқ топмадик.
5. У такаббурлик қилди ва у кофирлардан бўлди.

25- бет

1. Азалда бўлган иноят абадий кифоя қилур.
2. Ва улар жаннат дарахтлари баргларидан унинг (авратларининг) устини ёпа бошладилар.
3. Ҳар бир дарахтда олов бордур.
4. Оловлик қилгандур ани Ғаффор.
5. Ҳақиқатда шайтон сиз иккалангизга ошкоро душмандур.

26- бет

1. Бу ердан ҳамманглар тушинглар дедик.
2. Эй парвардигоримиз, биз ўз ўзимизга зулм қилдик, ва агар сен бизни гуноҳимизни кечмасанг ва бизга раҳминг келмаса, унда зиён тортугчилардан бўлиб қоламиз.

27- бет

1. Бир қўй баракадур, икки қўй икки баракадур, ва уч қўй эса хазинадур.

28- бет

1. Унга (у хотунга) енгил бир юк пайдо бўлди.
2. Уша юк (ҳамл) оғирлашганда ҳар иккалалари Оллоҳга ёлбордилар...
3. Эй Али, Муҳаммадни ювманглар, чунки у пок ва поклангандур.
4. Оллоҳ сенга кўп яхши мукофот берсин.

1. Сен уларга Одамнинг икки ўғлин воқеасини ҳақиқат қилиб ўқиб эшитдиргин. Вақтики улар ҳар икковлари қурбонлик қилдилар, уларнинг фақат битталарининг қурбонлиги қабул қилинди...

2. Банд сўзи луғатда... ўн минг эр демақдур.

1. Агар сен мени ўлдирмак учун қўл узатсанг, мен сени ўлдирмак учун қўл узатмасман. Албатта мен оламларни парвардигори Оллоҳдан кўрқарман.

2. Кимки бир яхши одатни чиқарса унга ўша одатнинг савоби бўлур ва то қиёмат кунига қадар шу одатга амал қилганларнинг ҳам савоби унга бўлур. Ва кимки бир ёмон одатни чиқарса унга ўша одатнинг гуноҳи бўлур ва шунингдек то қиёмат кунига қадар ўша ёмон одатга амал қилганларнинг ҳам гуноҳи ўша одамга бўлур.

3. Биз Бани Исроилга шуни ҳукм қилиб ёзиб бердикки, кимики, бирор одамни ўлдирмаган ёки бирор фасод иш қилмаган бир тирик жонни ўлдирса у гўё тамою одамларни ўлдирган бўлур ва кимики бир жонни ўлимдан сақлаб қолса у гўё ҳамма одамларни ўлимдан сақлаб қолган бўлур.

1. Кейин Оллоҳ Таоло бир қарғани юборди. У (қарға) биродарининг жуссасини қандай дафн қилишни кўрсатиш учун ерни ковлар эрди. У эй афсус мен шу қарғачалик ҳам бўла олмадим биродаримни танасини дафн қилишда ва у надомат қилгувчилардан бўлиб қолди.

2. Ҳақиқатда бизлар (олинглар деб) кўрсатдик омонатни осмонларга ва ерга ва тоғларга...

1. Уларнинг тили билан (Эй парвардигоримиз, жинлардан ва инслардан, бизларни тўғри йўлдан адаштирганларни кўрсатилки, биз уларни қадамларимиз остига олайлик, токи улар энг паст хорланганлардан бўлсинлар).

1. Албатта мен бундан илгари менга шерик қилган нарсаларингиздан безорман.

2. Эй ер, ол муни.

3. Эй ер, ол муни.
4. Эй ер, ол муни.

33- бет

1. Ул шаҳарда тўққиз нафар эрлар бор эдики улар...
2. Қандай яхши ҳунар тўқувчилик хотин-қиз умматларимга, ва қандай яхши ҳунар тикувчилик эр умматларимга, агар уларда ёлгончилик бўлмаса эди.

34- бет

Ул одамларики айтадурлар:

1. «Оллоҳ бизнинг парвардигоримиз», сўнг (ишларида) тўғри бўлдилар.
2. Ҳаммаларингиз биргаликда Оллоҳ Таолонинг ҳидоят ипини маҳкам тутинглар.

35- бет

1. Ҳақиқатда у ғоятда ростгўй пайғамбар эди ва биз уни баланд мартабага кўтардик.

37- бет

1. Ҳар бир тирик жон ўлим мазасини тотиб кўрувчидир.
2. Сизларнинг ҳар битталарингиз албатта унинг (жаҳаннамнинг) лабига келгувчидирсизлар.
3. Улар ул ердан чиқарилмаслар.
4. Менинг бандам тўғри айтади, қўйинглар уни, менинг марҳаматим билан жаннатга дохил бўлсин.
5. Бугун ҳукм кимнинг қўлидадур. Ёлғиз ғолиб Оллоҳнинг қўлидадур.

38- бет

1. Аршни кўтариб турганлар ва унинг атрофидагилар парвардигорларининг ҳамди билан тасбиҳ айтиб турадилар ва Унга (Оллоҳга) имон келтирадилар ва мўминларнинг гуноҳларини кечиришни сўраб турадилар.

39- бет

1. Мен албатта сизлар учун равшан қўрқитувчидирман.

2. Парвардигорларингиздан мағфират талаб қилинглар. У албатта гуноҳларни кечирувчидир.
3. Эй парвардигорим, ер юзида бирорта кофирни қолдирмагин.
4. Сўнг биз уни ва унинг билан кемада бўлганларни қутқариб қолдик.
5. Эй Нух, бизнинг тарафимиздан саломатлик ила тушгин.
6. Салом бўлсин Нухга аҳли олам ичида.

40- бет

1. Эй парвардигорим, мен қавмимни кечаю кундуз даъват қилдим, лекин менинг чақиритишим уларнинг нафратларининггина зиёда қилди.

41- бет

1. Эй парвардигорим, ер юзида бирорта кофирни қолдирмагин.
2. Сен пайғамбар эдинг энди дурадгор бўлиб қолдинг.
3. Қачон унинг ёнидан қавмининг раислари ўтса уни масхара қилар эдилар.
4. У (яъни Нух) деди: «Агар сизлар бизни масхара қилсаларингиз бизлар ҳам сизлар масхара қилгандек масхара қиламиз. Жуда ҳам тезда биласизлар (ким ҳақ эканлигини)».
5. Миндир кемага ҳар хил жонивордан бир эр ва бир ургочисини ва аҳлингни ҳам.

42- бет

1. У деди: «Мен бир тоғ томонга паноҳ оламан у мени сувдан сақлайди».
2. (Нух) деди: «Бугун Худонинг азобидан қутқарадурган ҳеч бир зот йўқдир, магар Худонинг раҳматиға сазовор бўлган одамгина омон қолади».
3. Салом бўлсин Нух пайғамбарга аҳли олам ичида. Албатта биз яхши амал қилгучиларни ана шундоқ мукофотлаймиз. Ҳақиқатда у бизнинг мўмин бандаларимиздан эди.

43- бет

1. У кема сузар эди кўз олдимизда, токи мукофот бўлсин ёлғонсан дейилган одамга (яъни Нух пайғамбарга).
2. Осмон эшикларини қуйиб оқадиган сувга очиб ташладик ва ерда чашмаларни оқизиб қўйдик.

44- бет

1. Ва ҳукми Илоҳий томонидан айтилдики, эй ер сувингни ют, ва эй осмон ёғишингни тўхтат.

2. Ва қарор топти (кема) Жудий номли тоғ устида.

45- бет

1. Кафолат (яъни бирор нарсага кафил бўлиш) аввали маломатдур ва ўртаси надоматдур ва охири эса жарима тўлашдур. Кимики ишонмаса синаб кўрсин.

2. Эй Нуҳ, биз томондан бўлган саломатлик ила туш.

47- бет

1. Ва Од қабиласига уларнинг биродарлари Худни (юбордик).
2. Эй менинг қавмим, Оллоҳга ибодат қилинглар.
3. Улар дедилар: Эй Худ, сен бизларга бирорта ҳужжат келтирмадинг.
4. Бас, ваъда қилган нарсангни олиб кел.

48- бет

1. Ва мен сизларга олиб келган нарсамни еткизмоқдаман.
2. Ва лекин сизларни жоҳил қавм кўраман.
3. Ва Од қабиласига уларнинг биродарлари Худни (юбордик).
4. Оё сен бизларни худоларимизнинг ибодатидан қайтармоқ учун келдингми?
5. Ким экан биздан кучлироқ.
6. Эй қавмим, Оллоҳга топининглар. Сизларга ундан бошқа бирор худо йўқдир.
7. Уни билишлик фақат Оллоҳнинг наздида.
8. Мен сизларга олиб келган нарсамни еткизмоқдаман.
9. Ва лекин сизларни жоҳил қавм кўраман.

49- бет

1. Эй бор Худоё, агар Худнинг айтгани рост бўлса, унда бизларни сероб қилгил.
2. Мен қулни ихтиёр қилдим.

50- бет

1. Ва аммо Од (қавми) бўлса, улар ниҳоятда тез эсадиган совуқ шамол билан ҳалок қилиндилар.
2. Бизларни Худнинг шамоли тебратди.
3. Халхон (исмлик баҳодир)дан бошқа ҳеч ким қолмади.
4. Ва аммо Од (қавми) бўлса, улар ниҳоятда тез эсадиган совуқ шамол билан ҳалок қилиндилар. У шамолни Оллоҳ уларнинг устига етти кеча ва саккиз кундуз муттасил мусаллат қилиб қўйган эди.
5. Улар гўё хурмо дарахтининг ичи кавак тўнкаларига ўхшарди.

51- бет

1. Ва Самуд (қабиласига) уларнинг биродарлари Солиҳни (юбордик).
2. Ундан мағфират тиланглар, кейин унга тавба қилинглр.
3. Оё сен бизни ота-боболаримиз ибодат қилиб келган нарсага ибодат қилишимиздан қайтармоқчимисан?
4. Уларга Оллоҳнинг элчиси айтди: (ҳурмат қилинглр) Оллоҳнинг туясини ва унинг ичиш навбатини.
5. Ҳақиқатда менинг парвардигорим яқиндур, қабул қилгувчидир.
6. Улар тоғлардан уйлар қилур эрдилар, хотиржамлик билан (туриш учун).
7. Самуд қавмига уларнинг биродарлари Солиҳни юбордик.
8. Эй Солиҳ сен аввалда бизнинг орамизда умид қилинган киши эдинг.
9. Оё, сен бизни ота-боболаримиз ибодат қилиб келган нарсага ибодат қилишимиздан қайтармоқчимисан?

52- бет

1. Ва албатта, бизлар сен даъват қилиб тарғиб қилаётган дин ҳақида қаттиқ шакдамиз.

54- бет

1. Ягона Оллоҳдан бошқа бирорта маъбуд йўқ ва мен Солиҳ, Оллоҳнинг элчисидурман.
2. Уларга хабар бергинки, сув(нинг ичилиши) улар ўртасида тақсим қилингандур.
3. Уша шаҳарда тўққиз нафар (фосиқ) бор эди. Улар ер юзида фасод иш билан шуғулланар эдилар ва ислоҳ қилмас эдилар.
4. Вақтики турди уларнинг энг бадбахтлари.

57- бет

1. Улар уни (Солиҳни) ёлгончи дедилар ва туянинг оёгини кесдилар.
2. Худо билан қасам ичинглр, биз албатта, уни ва унинг оиласини кечаси босиб қоламиз.
3. Улар (ўзлари билганларича) бир навъ макр қилдилар ва бизлар ҳам унга қарши тадбир қилдик ва улар (буни) сезмас эдилар.
4. Қара, уларнинг макрларининг оқибати қандай бўлдики, биз уларни ва қавмини ҳаммаларини ҳалок қилдик.
5. Ва улар (буни) сезмас эдилар.
6. Уша шаҳарда тўққиз нафар (фосиқ) бор эди. Улар ер юзида фасод ишлар билан шуғулланар эдилар ва ислоҳ қилмас эрдилар.

59- бет

1. Ҳақиқатда биз уларга бир наъра юбордик ва улар молхонада ҳайвонлар оёғи остида қолган босилган хашақдек бўлиб қолдилар.

2. Босилган ҳашақдек бўлиб қолдилар.
3. Ёқдиринглар уни ва маъдад беринглар маъбудларингга.
4. Унинг (Оллоҳнинг) менинг ҳолимни билишлиги сўрашимга ҳожат қолдирмайди.
5. Бутун оламларнинг парвардигорига итоат қилдим.
6. Ва Оллоҳ таоло Иброҳимни ўзига дўст қилиб олди.
7. Эй олов, Иброҳим учун совуқ ва саломат бўл.

61- бет

1. Кейин, кеч кириб қоронғу тушганда юлдузни кўрди ва «мана бу менинг парвардигорим»,— деди.
2. Яъни масхара юзасидан дедик: «Шунга ўхшаш нарса менинг парвардигорим бўладими?»
3. Мен ботиб кетувчи нарсани севмасман.
4. Агар парвардигорим мени тўғри йўлга бошламаса у ҳолда мен албатта гумроҳлардан бўлиб қоламан.
5. Қуёшни чиқиб келаётганини кўрганда, «мана бу менинг раббим, бу каттароқ экан»,— деди.
6. Албатта, мен сизлар Худога шерик қилаётган нарсаларингиздан безорман.
7. Мен ер ва осмонларни яратган зот томонига юзимни таслим бўлган ҳолимда йўналтирдим.
8. Тулки бошига сийиб кетган нарса парвардигорми ва у бошдаги тешик кўзми?
Бошига тулки сийиб кетган нарса албатта, хордур.
Тўғри йўлдан адаштирадурган ва Оллоҳга шерик қилинадурган нарсаларнинг ҳаммасидан безорман.
Ва голиб бир Оллоҳга имон келтирдим.

62- бет

1. Эй отагинам, ҳақиқатда менга илмдан сенга келмаган нарса келди, шунинг учун менга эргашгин.
2. Эй отагинам, шайтонга ибодат қилманг, ҳақиқатда шайтон Раҳмон отли Худога осийдур.
3. Агар сен (бизнинг худоларимизни ҳақорат қилишдан) тўхтамасанг сени тошбўрон қилиб ўлдираман, мендан абадул-абадга узоқ бўл.
4. Иброҳим деди: «Салом бўлсин сенга, мен парвардигоримдан сенинг учун мағфират тилайман, ҳақиқатда У менга кўп меҳрибондур».
5. Худо номи билан қасамд қиламанки, сизлар орқа ўгириб кетганларингиздан кейин бутларингизни иложини қиламан.
6. Иброҳим деди: «Қани емайсизларми, нима бўлди сизларга, гапирмайсизлар».
7. Улар дедилар: «Ким бизнинг маъбудларимизга бу ишни қилди? Ҳақиқатда у золимлардандир».
8. Улар дедилар: «Олиб келинглар уни одамларнинг кўз олдида, шояд улар гувоҳ бўлсалар».

9. Ҳамчуноники дебдурлар: «Давлат адолат билан қоим бўлади агарчи дорул куфр бўлса ҳам ва давлат жабру зулм билан ҳеч қачон боқий қолмайди агарчи имонлик одам қўлида бўлса ҳам».

63- бет

1. Сен қилдингми бу ишларни бизнинг маъбудларимизга нисбатан, эй Иброҳим?

2. Сўранглар ўзларидан, агар улар сўзласалар.

3. Оё сизлар Оллоҳни қўйиб сизларга бирор нарсада нафъи тегмайдиган ва зарари ҳам йўқ нарсага ибодат қиласизларми?

4. Вақтики Иброҳим деди: «Менинг парвардигорим шундай зотки, у тирилтиради ва ўлдиради».

5. У дедик: мен ҳам тирилтираман ва ўлдираман.

6. Ҳақиқатда Оллоҳ таоло қуёшни машриқдан чиқаради ва сен уни мағрибдан чиқариб кўр.

7. У кофир ҳайрон бўлиб қолди.

8. Кейин улар ўзларига келдилар ва дедилар (баъзилари баъзиларига:) албатта, фақат сизлар золимсизлар.

64- бет

1. Улар дедилар: «ёндинглар уни ва маъбудларингларга мадад беринглар».

2. Кимики унинг қалбида Оллоҳнинг ўти бўлса қандай қилиб у одамларнинг ёндирган ўтидан кўрқсин.

3. Менинг қалбимдаги ўт сизларнинг ёндирган ўтинглардан кучлироқ, чунки менинг қалбимдаги ўт Оллоҳ таолонинг ўтидур ва сизларнинг ўтингиз эса бу дунёнинг ўтидур.

65- бет

1. Мен парвардигорим сари кетувчиман, У мени тўғри йўлга бошлайди.

2. Унинг ёмонлигидан Оллоҳдан паноҳ тилайман.

3. Бизга Худо кофийдир ва У қандоғ ҳам яхши кафилдир.

4. Бас, У қандоғ ҳам яхши эга ва қандоғ ҳам яхши мададкор.

5. Эй Иброҳим бирорта ҳожатинг борми?

6. Аммо сенга, ҳожатим йўқдир.

7. Унинг Оллоҳнинг менинг ҳолимни билишлиги сўрашимга ҳожат қолдирмайди.

8. Эй олов, Иброҳим учун совуқ ва саломат бўл.

66- бет

1. Эй Жаброил, тезда етиб бор ёрдам бериш учун бандамга.

2. Бир Оллоҳдан бошқа бирорта маъбуд йўқ ва сен, эй Иброҳим, Оллоҳнинг элчисидирсан.

3. Уша кечаси тиллар табдил топиб ўзгарди ва шунинг учун Бобил деб аталиб қолди.

68- бет

1. Улар ёмон макрларини қилиб кўрдилар ва уларнинг ёмон тад-бирлари Худо қошида эрди.

69- бет

1. У (Оллоҳ) хоҳлаган одамини гумроҳ қилиб қўяди ва хоҳлаган одамини тўғри йўлга солиб қўяди.

2. Бас келди Оллоҳнинг ҳукми иморатларининг асосларига, кейин у уларнинг устиларига тепадан йиқилиб тушди.

70- бет

1. Йўл тўсиб одамлардан нарсалар ундириб қолувчилардан ёмонроқ махлуқ йўқдир.

2. Ҳақиқатда ҳамма мўминлар бир-бирларига биродардирлар.

72- бет

1. У тирилтиради ва ўлдиради ва доим тирикдир, яхшилик унинг қудрат қўлидадир ва у ҳар бир нарсага қодирдир.

2. Мен гувоҳлик бераманки бир Оллоҳдан бошқа бирорта маъбуд йўқ ва шунингдек гувоҳлик бераманки албатта сен, эй Иброҳим Худонинг элчисидирсен.

73- бет

1. Эй отагинам, нимагаки буюрилган бўлсангиз бажаринг уни, иншаъаллоҳ мени сабр қилғувчилардан топажаксиз.

2. Биз унинг ўрнига катта бир сўюшлик жонивор бердик.

3. Албатта у ваъдасига содиқ банд эди ва элчи қилиб юборилган пайгамбар эди.

75- бет

1. Эй парвардигоримиз, албатта мен жойлаштирдим авлодларимнинг баъзисини ҳеч нарса ўсмайдирган бир водийда Сенинг ҳурматлик уйинг яқинида.

76- бет

1. Мен икки қурбонликнинг фарзандидирман.

2. Ва башорат бердик биз унгаки бир фарзанд бўлур оти Исҳоқ, у пайгамбар бўлур, солиҳ бандалардан бўлур.
3. Мен икки қурбонликнинг фарзандидирман.
4. Эй Иброҳим, тур ва қурбонлик қил.
5. Болангни қурбон қил.

78- бет

1. Эй ўғилчам, ман тушимда кўрсам сени сўйиб турибман, қара, сенинг раъйинг қандай?
2. Оё эшитмадингми, Оллоҳ таолонинг баъзи пайгамбарларига деганини: Менинг муҳаббатимни даъво қилган одам қандай қилиб кечаси унинг кўзига уйқу келади.

79- бет

1. Эй отагинам, нимагаки буюрилган бўлсангиз бажаринг уни.
2. Иншаъа-ллоҳ мени сабр қилгувчилардан топасиз.
3. Вақтики ҳар иккаласи Оллоҳнинг ҳукмига бўйсундилар ва бола-ни пешонасини ерга қилиб ётқизди...
4. Бориб ет бандамнинг мададига.
5. Биз нидо қилиб дедикки эй Иброҳим тушни ҳақиқат қилдинг.
6. Албатта биз яхши амал қилгувчиларни ана шундай мукофотлаймиз.

80- бет

1. Биз унинг ўрнига катта бир сўюшлик жонивор бердик.
2. Оллоҳ улуғдир, Оллоҳ улуғдир.
3. Бир оллоҳдан ўзга бирорта маъбуд йўқ ва Оллоҳ улуғдир.
4. Оллоҳ улуғдир ва ҳақиқий мақтов Оллоҳга хосдир.

81- бет

1. Иккита калима, тилга енгил, аммо Оллоҳ қошида тарозуда оғир ва у икки калима шуки: Субҳана-ллоҳи ва биҳамдихи, иккинчиси эса: субҳана-ллоҳи ал-азим.
2. Мол дунёнинг ортиши охираат зодининг камайишидир, мол ва дунёнинг камайиши эса охираат зодининг зиёда бўлишидир.

82- бет

1. Эй парвардигоримиз, Сен биздан бу ишни қабул қил, албатта Сен эшитувчисан, билувчисан.
2. Эй парвардигоримиз, Сен уларга ўзларидан пайгамбар юборки уларга Сенинг оятларингни ўқиб берсин ва уларга Қуръони каримни ва ҳикматни ўргатсин ва уларни покласин, ҳақиқатда фақат Сен ғолиб ҳикматликсен.
3. Мен отам Иброҳимнинг дуосиман ва Исонинг башоратиман ва онам-Оминанинг тушиман.

4. Одамларга ҳаж ҳақида хабар бер.
5. Эй одамлар, дарҳақиқат Оллоҳ таоло сизлар учун бир уй қуриб қўйди ва уни зиёрат қилиб туришни буюрди, бас зиёратга келинглар.
6. Лаббай эй Худо лаббай, лаббай эй шериги йўқ лаббай, албатта ҳақиқий мақташлик ва ниъмат ва ҳукм фақат сенга хосдур. Сенга ҳеч бир шерик йўқ.
7. Ва биз унга башорат бердик Исҳоқ билан ва у пайгамбар бўлур.
8. Башорат бердик биз у хотинга Исҳоқ билан ва Исҳоқдан кейин Яъқуб билан.
9. Биз унга Исҳоқни бердик ва зиёда қилиб Яъқубни ҳам бердик ва ҳаммаларини солиҳ бандалардан қилдик.

83- бет

1. Кейин биз унга юмшоқ ва итоатлик фарзанд билан башорат бердик.
2. Териси Ийснинг териси ва овози Яъқубнинг овозидир.

84- бет

1. Мен тирилтираман ва ўлдираман.
2. Эй парвардигорим, ўликни қандай тирилтирасан? Менга кўрсат.
3. Оё ишонмайсанми?
4. Йўқ, ишонаман, лекин қалбим таскин топсин учун.
5. Эй парвардигорим, ўликни қандай тирилтирасан? Менга кўрсат.
6. Оё ишонмайсанми?
7. Лекин қалбим таскин топсин учун.
8. Кейин уларни сўйиб ҳар хил тоғнинг устига улардан бир-бир бўлагини қўйгин.

85- бет

1. Ҳақиқатда биз инсонни ниҳоятда гўзал бир шаклда яратдик.
2. Оллоҳ йўлида шаҳид бўлганларни ўликлар деб ҳисобламанглар, балким улар тирикдирлар.
3. Кейин уларни чақиргин улар сенга югуриб келадилар.
4. Ва билиб қўйгинки албатта, Оллоҳ таоло голибдур, ҳикматлиқдир.
5. У деди: «Эй парвардигорим, ўликни қандай тирилтирасан? Менга кўрсат».

86- бет

1. Ва баракот бердик биз унга ва Исҳоқга ва ҳар иккаласининг зурриётларидан баъзилари яхши ишлар қилгувчи бўлурлар ва ўз нафсига очигдан очик зулм қилувчилар ҳам бўлур.
2. Дўстининг жонини олаётган дўстни кўрганмисан?
3. Ул вақтики уларнинг биродарлари Лут деди...
4. Келтир Оллоҳнинг азобини агар сен рост сўзлагувчилардан бўлсанг.
5. Остин-устин қилинган шаҳарларнинг хабарлари уларга келмади-ми? Келган эди уларга пайгамбарлари равшан мўъжизалар билан.

6. Оё сизлар эркаклар билан яқинлик қиласизларми ва насл кўпайиш йўлини кесиб қўясизларми?

7. Ва бу нарса учун мен сизлардан ҳақ сўрамайман, менинг ҳаққим бутун оламларнинг парвардигори бўлган Оллоҳнинг бўйнигадир.

87- бет

1. ...Мана булар қизларимдир. Сизлар учун булар уларга қараганда покроқдир.

2. Ёки бир маҳкам паноҳ топсам эди.

3. Субҳ вақти яқин эмасми?

88- бет

1. Алайка ас-салом, сан кимсан?

2. Мен Жаброил Аминман.

3. Оллоҳ сенга салом айтди.

4. Ягона Оллоҳдан бошқа бирорта маъбуд йўқ, ва сен, эй Лут, Оллоҳнинг элчисан.

5. Қандоғ ҳам яхши эга ва қандоғ ҳам яхши мадақдор.

90- бет

1. Ва бу нарса учун мен сизлардан ҳақ сўрамайман, менинг ҳаққим бутун оламларнинг парвардигори бўлган Оллоҳнинг бўйнигадир. Оламда эркаклар билан ётасизларми ва парвардигорингиз хотинларингиздан сизлар учун яратиб қўйган нарсани ташлайсизларми? Балки сизлар ҳаддан ошган қавмдирсизлар.

2. Эй Лут, агар сен сўзингдан қайтмасанг шаҳардан ҳайдаб чиқарилганлардан бўласан.

3. Ва Лутни юбордик, вақтики у қавмига деди: ҳақиқатда сизлар шундай бир ҳаёсизлар ишни қиласизларки сизлардан аввал бу ишни аҳли оламдан ҳеч ким қилмагандир.

4. У деди: оё сизлар эркаклар билан яқинлик қиласизларми ва насл кўпайиш йўлини кесиб қўясизларми?

5. Қавмининг жавоби фақат шу бўлдики, улар дедилар: «келтир Оллоҳнинг азобини агар сен рост сўзлагувчилардан бўлсанг».

6. Эй парвардигорим, фасод иш қилувчилар устидан менга нусрат бергайсан.

7. Ягона Оллоҳдан бошқа бирорта маъбуд йўқ ва Лут Оллоҳнинг элчиси.

8. Эй парвардигорим, золимлардан мени халос қил.

9. Лут хонадонини шаҳарларингиздан чиқаринглар чунки улар тозаликни ихтиёр қиладурган одамлардур.

91- бет

1. Оё етдими сенга Иброҳимнинг ҳурматлик меҳмонларининг хабарлари. Вақтики улар Иброҳимнинг устига кирдилар дедилар: «Салом». Иброҳим деди: «Салом, эй нотаниш одамлар».

2. Кейин у (Иброҳим) ўз аҳд томон буйруқ билан ўгирилди ва

тезда бир семиз бузоқни пишириб келтирди. Кейин у бузоқни меҳмонлар олдига яқинлаштириб қўйди... нега емайсизлар деди.

3. Кейин Иброҳим дилида улардан қўрқинч пайдо бўлди. Улар дедилар: «Қўрқма».

4. Ва улар Иброҳимга бир олим бола билан башорат бердилар.

5. Севинчлик хабар бердик биз у хотинга (Сорага) Исҳоқ билан.

6. Оё мен туғаманми? Аҳволимиз шуки, мен кампир бўлсам ва мана бу эрим қариган чол бўлса.

7. Оё сен Худонинг қудратидан таажжуб қиласанми?

8. Иброҳим пайғамбар деди: «Энди муддаонлар нимадур, эй фаришталар?»

9. Ҳақиқатда бизлар бир гуноҳкор қавм устига юборилдик.

10. Магар Лутнинг хонадонини ҳалок қилмаймиз, албатта биз уларнинг ҳаммаларига нажот берамиз, магар Лутнинг хотинини ҳалок қилурмиз.

11. У ерда бир уйдан бошқа мусулмонлардан топмадик.

92- бет

1. Вақтики бизнинг элчиларимиз Лутнинг қошига келдилар, ғамгин бўлди улардан ва кўнгли сиқилди уларнинг келишларидан.

2. Лутнинг қавми унинг қошига шошилиб келдилар.

3. Мана булар менинг қизларим, улар сизлар учун покроқдурлар.

4. Мана булар менинг қизларим, агар бир иш қилмоқчи бўлсангизлар.

5. Улар дедилар: Сен батаҳқиқ биласанки бизнинг қизларингда ишимиз йўқ ва сен албатта билсан бизнинг муродимизни.

6. Бас Худодан қўрқинглар, ва меҳмонларим ҳақида мени шарманда қилманглар, ичингларда бирорта тўғри йўлни топган одам йўқми?

7. Эй Лут, бизлар парвардигорингни элчиларимиз, улар ҳаргиз сенга ета олмайдилар.

93- бет

1. Ҳақиқатда уларга ваъда қилинган вақт субҳ вақтидур.

2. Сабоҳ вақти яқин эмасми?

3. Ул мамлакатнинг устини остин қилиб юбордик, ва ёғдирдик уларнинг устига сопол тошларни устма-уст қилиб, у тошлар парвардигорнинг наздида ҳар қайсиси нишонга олинган эди, ва у тошлар бу золимлардан узоқ эмас эди.

4. Ва ғамдин унинг икки кўзи оқ бўлиб қолди, ва у (Яъқуб)нинг ичи хафагарчиликка тўлган эди.

5. Яъқуб деди: Ҳақиқатда аҳвол шулки, мен ўзимнинг дил дардимни ва хафагарчилигимни Худога арз қилмоқдаман.

6. Эй ўғилларим, боринглар кейин изланглар Юсуфни ва унинг укасини ва Оллоҳ таолонинг раҳматидан ноумид бўлманглар.

7. Олиб боринглар менинг мана бу қўйлагимни, сўнг уни унинг (Яъқуб)нинг юзига ташланглар, унинг кўзлари очилур.

94- бет

1. Таврот нозил қилинмасдан олдин Исроил ўғилларига ҳамма таом ҳалол эди, магар Исроил ўзига ҳаром қилган нарсаларгина.

95- бет

1. Ягона Оллоҳдан ўзга бирорта маъбуд йўқ ва Муҳаммад Оллоҳнинг элчисидир.

97- бет

1. Ягона Оллоҳдан ўзга бирорта маъбуд йўқ ва Яъқуб Оллоҳнинг элчисидир.

98- бет

1. Ягона Оллоҳдан ўзга бирорта маъбуд йўқ ва Яъқуб Оллоҳнинг элчисидир.

2. Ягона Оллоҳдан ўзга бирорта маъбуд йўқ ва Яъқуб Оллоҳнинг элчисидир.

3. Ягона Оллоҳдан ўзга бирорта маъбуд йўқ ва Яъқуб Оллоҳнинг элчисидир.

99- бет

1. Эй отажоним, мен тушимда ўн бир юдуз ва қуёшни ва ойни кўрдим, уларни менга сажда қилиб турганини кўрдим.

2. Эй ўғилчам, бу тушингни биродарларингга сўзламагинки тагин улар сенга бирор макр ишлатмасинлар.

3. Мени мамлакат хазиналари устидан тайинлагинки мен сақлагувчидирман, билувчидирман.

4. Эй парвардигорим, менга улар чақираётган нарсадан кўра ҳибсхона маҳбуброқдир.

5. Мени мусулмон бўлган ҳолимда жонимни ол ва яхши бандаларинг билан қовуштиргин мени.

6. Биз сенга энг яхши қиссани баён қилмоқчимиз.

101- бет

1. Улуғ баракотлик зот улдулки осмонда катта-катта юдузларни яратибдир.

2. Юдузлик осмон билан қасамёд этаман.

3. Қасамёд этаман кечаси кўриниб кундузи яширинувчи, тўғри юриб сайр қилувчи, орқасига қайтувчи юдузлар билан.

102- бет

1. Эй ўғилчам, бу тушингни биродарларингга сўзламагинки тагин

улар сенга бирор макр ишлатмасинлар. Ҳақиқатда шайтон инсонга ошкора душмандир.

2. Бўйун томирлари бўртиб чиқди, ва терилари жимирашди, ва туклари тик турди.

3. Вақтики дедилар: «Албатта Юсуф ва унинг укаси отамизга биздан кўра маҳбуброқ ваҳолангки биз кўпчилик жамоатмиз. Ҳақиқатда отамиз очикдан очик адашгандирлар».

103- бет

1. Улдириглар Юсуфни ёки узоқ ерга олиб бориб ташланглар.
2. Ва шундан кейин яхши бир қавм бўласизлар.
3. Улардан бир дегувчи деди: Юсуфни ўлдирманглар, уни бир қоронғу қудуққа ташлангларки уни баъзи бир йўловчилар олиб кетсин.

103- бет

1. Фавт бўлган гуллар қайтиб келди
Ва қушлар баланд овоз билан сайрай бошлади.
Раҳмати Илоҳийнинг осорларига бир боқ,
Ҳаётсиз ерни қандай тирилтиради.

104- бет

1. Юборинг уни эртага биз билан яйрасин ва ўйнасин.
2. Нима бўлди сенга Юсуфни бизга ишонмайсан, ва бизлар бўлсак унга хайрихоҳмиз.
3. Яъқуб деди: «Уни олиб кетишинглар мени хафа қилади. Ва сизлар гафлатда қолиб уни бўри еб кетади деб кўрқаман».

106- бет

1. Сўз тўхтади ва савол соқит бўлди.

107- бет

1. Ва вақтики уни олиб бордилар ва уни қоронғу қудуққа ташлашга иттифоқ қилдилар...
2. Бандамнинг мададига етиб бор.
3. Эй бор Худоё! Эй ҳар бир қайғуни кеткизувчи! Ва эй дуўоларни эшитувчи! Ва эй бор мавжудотнинг устаси! Ва эй ҳар бир синиқни тузатувчиси! Ва эй ғарибларнинг ҳамнишини! Ва эй ёлғизларнинг муниси! Ва эй ҳар бир сирри суҳбатнинг гувоҳи! Ва эй банданинг бошига тушган балолардан хабардор! Ва эй сендан ўзга бирорта маъбуд бўлмаган поко парвардигоро! Сендан бу ташвишдан чиқиш жойини менга осон ва енгил қилишингни сўрайман, ва менинг қалбимга ўз муҳаббатингни солиб қўйишингни сўрайманки менда сендан бошқа зикр ва қайғу бўлмасин, ва мени ўз ҳифзинга олишингни сўрайман, ва эй меҳрибонларнинг меҳрибонроғи, менга раҳминг келишини сўрайман.

1. Деди: «Эй, суюнчи, мана бу ерда бир бола». Акалари уни тижорат моли деб яширдилар.
2. Улар кечкурун оталарини олдига йиглаб қайтдилар.
3. Улар дедилар: «Эй ота биз ўзишиб ўйнашга борган эдик ва Юсуфни нарсаларимиз ёнига қўйган эдик сўнг бўри келиб уни еб кетибди. Ва сен бизлар рост гапирсак ҳам ишонгувчи эмассен».
4. Улар Юсуфнинг кўйлагига ёлгон қон суртиб олиб келдилар.

109- бет

1. Эй менинг севгилигим, ва эй кўзимнинг қорачиги ва эй дилимнинг меваси қайси қудуққа сени ташладилар экан, қайси дарёга сени фарқ қилдилар экан, қайси қилич билан сени ўлдирдилар экан ва қайси ерга кўмдилар экан.
2. Биродаримиз Юсуфни ойиъ қилдик ва отамиз Яъқубни ўлдирдик.
3. У деди: Йўқ ундоғ эмас, балки нафсларингиз сизларга бир ёмон ишни яхши қилиб кўрсатибдур.
4. Ва соттилар акалари уни саноглик тангалардан иборат арзон баҳога. Ва улар гўёки бу пулларга муҳтож эмас эдилар.

112- бет

1. Кейин уни наҳанг балиқ ютиб юборди ва у маломат қилинди.

113- бет

1. Ким дунёда ўхшаши бўлмаган латофатли, назофатли, гўзал сўзла ажойиб бир гуломни сотиб олади?
2. Ким дунёда тенги бўлмаган қайгули, занф, ариқ, бечора бир гуломни соти олади?
3. Ким Оллоҳнинг дўсти Иброҳимнинг абираси, Оллоҳнинг қурбони бўлган Исоқнинг набираси, Оллоҳнинг бандаси бўлган Яъқубнинг ўгли, Оллоҳнинг ростгўй бандаси Юсуфни қул қилиб сотиб олади?
4. Тагин сең Канъон тепаликларидан бир тепалиқда ўлтириб, «эй парвардигорим, дилимнинг меваси, кўзимнинг қорачиги ўғлимни менга қайтариб бер» деб зорланиб йиглаб турган ғамгин мўйсафиднинг ўғли бўлмагин.

114- бет

1. Қуёшни ва ойни менга сажда қилиб турганларини кўрдим.
2. Ҳай, ҳай, мен бунга мустаҳқиқ эмасман.
3. Агар Оллоҳ таоло инсон руҳини шакллантириб кўрсатганда эди, уни кўрган одам сажда қилган бўлар эди.
4. Насоролар яъни христианлар Исони Оллоҳнинг ўғли дедилар.

5. Қуёшни ва ойни менга сажда қилиб турганларини кўрдим.

115- бет

1. Ҳақиқатда подшоҳлар қайси бир шаҳарга кирсалар уни вайрон қилурлар.

2. Мана бу оқил қулни ким олади?
3. Мана бу ғариб қулни ким олади?
4. Мана бу нодир қулни ким олади?
5. Мана бу ҳайдалган қулни ким олади?
6. Мана бу латофатлик қулни ким олади?
7. Мана бу заиф қулни ким олади?
8. Ана шундай мартаба бердик Юсуфга ул мамлакатда.

117- бет

1. Унинг муҳаббатига мубтало бўлубдур.
2. Ана шундай мартаба бердик биз Юсуфга ул мамлакатда.
3. Албатта Оллоҳ таоло бировга дунё беради охиратни ҳисобига...
4. Уғул бу дунёда хурсандлик ва охиратда ёруғлик.
5. Фарзандларимиз — бу ерда юрган жигарларимиз.
6. Оллоҳ таолога ёлбориб дуо қил, чунки у яқиндур, ижобат қил-гувчидир.

118- бет

1. Қандай дуо қиламан?
2. Эй Ул зотики бировни азиз қилади ва бировни хор қилади, ва эй Ул зотики бировни мартабасини паст қилади ва бировни мартабасини баланд қилади, ва эй Ул зотики бировга беради ва бировни маҳрум қилади, ва эй Ул зотики У ҳар бир нарсага қодирдур, мана бу мўйсафиди ўғил фарзандлар ато қилғил.
3. Ҳақиқатда балоларнинг энг каттаси пайғамбарларга тушади, улардан кейин авлодларга, ундан кейин кейингиларга ва ундан кейин шу тартибда.
4. Мен гўё (шам) бўлиб қолдим, одамларга ёруғлик беради-ю, ўзи ёнади.

119- бет

1. Уни ғоятда иззатли тут.
2. Шояд бизга фойдаси тегса.
3. Ёки биз уни фарзанд қилиб оламиз. Ибн Масъуд Оллоҳ рози бўлсин ундан, дебдурларки: Энг ростгўй фаросатлик одам учтадур: Биринчиси, Азизи Миср, унинг «Шояд бизга фойдаси тегса ёки ўғил қилиб оламиз» деган сўзи. Иккинчиси, Шуъайб пайғамбарнинг қизи: Унинг «Эй отагинам бунга (яъни Мусога) хизмат ҳақи бергин. Ҳақиқатда энг яхши ужра берган одамнинг бу кучлик амонатлик одамдур» деган сўзи. Учин-

чиси, Абу Бакр Сиддик; Унинг ўз ўрнига ҳазрати Умар разийа-ллоҳу анҳуни қўйиб кетгани.

120- бет

1. Вақтики у камолотга етганда биз унга ҳукуматни ва илми бердик. Яхши амал қилгувчиларни биз ана шундай мукофотлаймиз.

122- бет

1. Эй Юсуф, юзунг мунча ҳам гўзал.
2. Мени парвардигорим шундай яратмиш.
3. Сочларинг мунча гўзал.
4. Қабримда ҳамадин олдин тўкиладиган нарса мана шу сочларимдир.
5. Кўзларинг мунча ҳам гўзал.
6. Қурт қумурсқалар аввал уни ер.
7. Эй Юсуф, менга қарагил.
8. Умрим охирида қоронгуликдин (яъни кўр бўлиб қолишдин) кўр-қаман.
9. Қўлингни синамга қўй.
10. Дўзахдаги занжирлардан кўрқаман.
11. Эй Юсуф, мендек гўзалларни нафсинг хоҳламасму?
12. Хоҳлайди, лекин парвардигоримдан кўрқаман.
13. Мен сени севаман.
14. Мен Оллоҳни севаман.
15. Қўноқхонага киргил.
16. Жаннатда насибамдан маҳрум бўлиб қоламан деб кўрқаман.
17. Сен мени қулимсан, мен сени пулимга сотиб олганман, сен эсанг менга бўйин товлайсан.
18. У, мени сотган одамлар менинг биродарларим эди.

123- бет

1. Кейин мендан узоқлашасан.
2. Икки зотнинг ҳаққи учун: Ул зотики еру осмонларнинг ягона Илоҳидир, ул зотнинг ҳаққи учун, иккинчиси «Уни гоятда иззатли тут» деган одамнинг ҳаққи ҳурмати учун.
3. Юсуф уйда турган хотин уни ўз томонига мойил қилмоқ учун кўп ҳаракат қилди. Ва (бир кун) эшикларни маҳкамлаб менга кел, деди.
4. Мен сенинг учун тайёрландим.
5. Юсуф дедикки Худодан паноҳ тилайман, албатта У менинг парвардигорим, У менинг даражамни чиройлик қилди, албатта золимлар ва тўғри иш қилмаганлар ҳаргиз нажот топмаслар.
6. У хотин Юсуфга қасд қилди ва Юсуф унга қасд қилган бўларди...
7. Зулайхонинг қасди мақсадни қўлга киритиш қасди эди. Юсуфнинг қасди эса қочиш қасди эди.
8. Зулайхонинг қасди зино ва Юсуфнинг қасди никоҳ эди.
9. Зулайхонинг қасди талаб қилиш эди, ва Юсуфнинг қасди қочиш эди.

1. Зулайхонинг қасди ечиш эди ва Юсуфнинг қасди эса уриш эди.
2. Хотунларга майл қилиб қасд қилмаган санмусан?
3. Агар парвардигорининг мўъжизаларини кўрмаганда эди...
Пайғамбар алайҳис-салом дебдурлар: «Менга дунёларингиздан уч нарса севикликдир: бири хушбўй нарсалар, иккинчиси хотун зоти, ва учинчиси намозда кўзимнинг ёруғ бўлиши».
4. Ана биз шундоқ қилдик, ундан ёмонликни ва беҳаёликни қайтармоқ учун.
5. Ана биз шундоқ қилдик, ундан ёмонликни ва беҳаёликни қайтармоқ учун.
6. Ҳақиқатда у бизнинг мухлис қилинган бандаларимиздандур. (Мухласин деб ломни фатҳа қилиб ўқиш керак).

1. Юсуф уйда турган хотин уни ўз томонига мойил қилмоқ учун кўп ҳаракат қилди ва эшикларни маҳкамлади...
2. Ҳақиқатда у бизнинг мухлис қилинган бандаларимиздандир. (Бу ерда баъзи байтлар мавжуд бўлиб ўқиш узрли бўлди)

1. Улар ҳар иккаласи дарвоза томон югуришдилар ва у хотин Юсуфнинг орқа этагидан кесиб олди ва дарвоза олдиди ул хотиннинг эрини учратиб қолдилар.
2. У хотин деди: Сенинг хотинингга ёмонликни раво кўрган одамнинг жазоси фақатгина...

1. Мен уни ўзимга мойил қилмоқ учун ҳаракат қилдим ва у ҳақиқатда ростгўйлардандур.
2. Зиндонга солинишидур.
3. Ёки қаттиқ азобга...
4. ...бу хотин мени ўзига мойил қилмоқчи бўлиб ҳаракат қилди...
5. Сенинг хотинига ёмонликни раво кўрган одамнинг жазоси фақатгина...
6. Зиндонга солинишидур.
7. Ёки қаттиқ азобга...
8. Менга яқин кел, зеро менинг сўзимда сен хурсандчилик топарсен.
9. Ва агар унинг кўйлаги орқа томондан йиртилган бўлса, унда у (хотин) ёлгон гапирган бўлади ва у (эр) ростгўйлардан бўлади.

1. Вақтики унинг кўйлагини орқасидан йиртилганини кўрди, деди:

«Бу сиз, хотинларнинг макрларингиздандир, ҳақиқатда сизларнинг макр ва ҳийлаларингиз улугдир».

2. Ҳақиқатда сизларнинг макр ва ҳийлаларингиз улугдир.
3. Ҳақиқатда шайтоннинг макри заифдур ва ҳеч нарса эмасдир.
4. Эй Юсуф, бу ишдан юз ўгир, ва (эй хотин), сен ўз гуноҳингни кечирилишини сўра, ҳақиқатда сен хато қилгувчилардан бўлдинг.
5. Эй Юсуф, бу ишдан юз ўгир.

129- бет

1. Сен (эй хотин) ўз гуноҳингни кечирилишини сўра, ҳақиқатда эса сен хато қилгувчилардан бўлдинг.

2. Уша шаҳардаги бир неча хотинлар, Азизи Мисрнинг хотини ўз гуломини ўзига моил қилмоқчи бўлиб ҳаракат қилибди,— дедилар.

3. Вақтики у (Зулайхо) уларнинг ҳийлаларини эшитди, уларга одам юборди ва улар учун чиройли бир мажлис ҳозирлаб кўйди.

4. Ва у хотинларнинг ҳар бирига биттадан пичоқ бериб кўйди.

5. Ва Зулайхо Юсуфга «чиқ уларнинг олдига» деди.

6. Ва Зулайхо Юсуфга «чиқ уларнинг олдига» деди.

7. Вақтики у хотинлар Юсуфни кўрдилар гоятда ҳайратда қолдилар. (Оят тамом). Ва у хотинлар кундуз куни чиққан қуёшни кўрдилар.

130- бет

1. Эй ҳовли соҳасида ойни кўрган

Вақти — вақти билан бир ҳурни ўйнатар эди.

2. Ҳилолни ҳеч қойим кўрганмисан?

Оёғи билан ҳовлида ерда юрганганини.

3. Ул ҳилолики парвардигоримиз унга осмонда жило берибди. Уни бугун ҳар ким ҳам кўра олади.

4. Миср гўзалларини мафтун эгди

Гўзал юз билан ва сеҳрли кўзлар билан.

5. У акалари сотиб юборган гуломдур

Зулм билан ва жабр билан

6. У Яъқуб зурриётидан, аммо Оллоҳ уни ортиқ қилди.

Ҳамма одамлардан, яхши хосиятлар билан танилди.

131- бет

1. Менга келақол, чунки мен дугонамдан кўра гўзалроқман.

2. Ва у (хотин)лар қўлларини кесиб олдилар.

3. Ва у (хотун)лар қўлларини кесиб олдилар.

4. Бу киши одам боласи эмасдур, бу киши улуг бир фариштадур.

5. Бу киши одам боласи эмасдур, бу киши улуг бир фариштадур.

132- бет

1. Зулайхо дедик: «Бу ўшал одамки уни деб мени маломат қилдингизлар».

2. Парвона шуълани кўрса дарҳол унга келур
Шам атрофида, ва ўзини ул шуўлага урур
Мен Зулайхонинг маломатчиларига деган сўзини айтмоқчи-
ман
У деди: «Ана шудур мени маломат қилган одаминглар».
3. Ҳақиқатдан ҳам мен уни ўзимга мойил қилмоқ учун ҳаракат қилдим.
4. Аммо у ўзини сақлади.
5. Агар у менинг буйруғимни бажармаса...
6. У албатта қамалур ва хорланганлардан бўлур.
7. Ҳибсхона менга яхшироқдур уларнинг чақираётган нарсаларидан кўра.

133- бет

1. Ва Юсуф билан зиндонга икки йигит кирди.

134- бет

1. Ва Юсуф билан зиндонга икки йигит кирди.
2. У икки йигитнинг бири дедик, тушумда мен ўзимни мевалардан ароқ сиқиб чиқариб турганимни кўрдим.
3. (Эй Юсуф), бизга бу тушнинг таъбирини айтиб бер, ҳақиқатда биз сени яхши амал қилгувчилардан кўрмоқдамиз.

135- бет

1. Юсуф дедик: «Ҳар куни ризқиланиб турган таомларингиз келмай туриб мен сизларга бу тушларингизни таъбирини айтиб бераман. Бу нарса эса парвардигоримнинг менга таълим берган нарсаларидандир».
2. Ҳақиқатда мен Оллоҳга имон келтирмайдиган қавмининг жамоасини тарк қилдим.
3. Мен оталарим Иброҳим ва Исҳоқ ва Яъқубларнинг тутган йўлларига эргашдим.
4. Худога бирор нарсани шерик қилишлик бизларга дуруст эмас.
5. Бу эса Оллоҳ таолонинг бизларга ва бошқа инсонларга берган фазли карамидир, лекин одамларнинг кўпчилиги бунга шукр қилмай-дилар.
6. Эй зиндон йўлдошлари!
7. Оллоҳ таоло улар учун ҳеч бир далил тушурмагандир.
8. Ҳукм фақат Оллоҳнинг қўлидадир.
9. Аммо иккинчилари эса дорга осилажақдур ва унинг бошидан қушлар еб кетажақдур.
10. Сизлар жавоб сўраб турган нарсаларингиз Оллоҳ таоло томонидан ҳукм қилиниб бўлган.
11. Кейин шайтон подшоҳга Юсуф ҳақида эслатиб қўйишни унутдириб қўйди.

1. Эй барча улуғларнинг улуғроғи, ва эй ул зотики унинг на шериги бор ва на ўхшаши бор, ва эй ул зотики У ҳамма нарсага қодирдир, ва эй қуёш ва ёруқ ойнинг яратувчиси, ва эй ёш гўдакка ризқ бергувчи ва эй улуғ ёшлик мўйсафидга раҳм қилгувчи, ва эй ўликларни тирилтиргувчи, ва бу иш унга жуда ҳам осондир, ва эй ҳар бир қийин ишни енгиллатувчи мени ишимни енгиллаштиргин ва бу мушқулдан чиқиш йўлини кўрсатгил.

2. Эй аъёнлар, менинг тушимни таъбирини айтиб беринглар агар сизлар туш таъбирини айта олсангизлар.

3. Улар дедиларки: «Бу хом хаёллар тўпламнинг тушдаги аксидир. Биз эса хом хаёлларнинг таъбирини айтишни билмаймиз.

1. Бу тушнинг таъбирини хабарини мен бераман, мени юборинглар (унинг олдига).

2. Эй Юсуф, эй ростгўй одам, хабар бер бизга...

3. Ҳақиқатда биз сени яхши амал қилгувчилардан кўрмоқдамиз.

4. Юсуф деди: «Етти йил пайдар-пай экин экинлар, олган ҳосилни сомони ва бошоғи билан қўйинглар, магарам озгинасини яъни ўзинглар ейдиганинглари олиб қолинглар.

5. У (етти йил) еб қўяди олдиндан у йиллар учун ҳозирлаб қўйган ошлиқларингизни, магарам озгинасини яъни эҳтиёт қилиб олиб қолганинглари.

1. (Подшоҳ) деди: «Ишинглар қандай?»

2. Сенинг оилангга ёмон ният билан қасд қилган одамнинг жазоси... (зиндонга тушиш)... дан бошқа эмас.

3. Азизи Мисрнинг хотини, «ҳақиқат энди зоҳир бўлди»— деди.

4. Ҳақиқатда у ростгўйлардандир.

5. Мен уни ўз томонимга моил қилмоқ учун ҳаракат қилганман.

6. Ҳақиқат энди зоҳир бўлди.

7. Мен уни ўз томонимга моил қилмоқ учун ҳаракат қилганман.

8. Ҳақиқатда у ростгўйлардандир.

1. Оллоҳ уларни яхши кўради ва улар Оллоҳни яхши кўрадилар.

2. Гуноҳкор бандаларимнинг гуноҳларини эслаб мендан қўрқиб инграши ростгўй бандаларнинг бақириб қилган дуосидан менга маҳбуброқ! Дир.

3. Мен шунинг учун ана шундай қилдимки у (Азизи Миср) билсинки унинг йўғида унга хиёнат қилмадим.

4. Ва яна шуни ҳам билиб қўйсинки Оллоҳ хоинларнинг макрларига йўл бермайди.

5. Мен ўз нафсимни пок демоқчимасман, ҳақиқатда нафс доим ёмонликка буюрувчидур.

6. Сенинг нафсинг хоҳишларида ҳаддан ошди, унинг озишларидан омонда бўла олмайсан, чунки нафс етмишта шайтондан ҳам ёмонроқдир.

140- бет

1. Подшоҳ (Азизи Миср) деди: «Келтиринглар уни менга, мен уни хосларимдан қилиб оламан».

2. Бу ер тирикларнинг гўри, ва дўстларнинг турар жойи ва душманларнинг хурсандчилик таънаси.

3. (Эй Худо!) Сен кимни хоҳласанг азиз қиласан, ва кимни хоҳласанг хор қиласан. Ва мен Унинг ҳукмига розиман.

141- бет

1. Юсуф деди: «Мени мамлакатдаги хазиналар устидан нозир қилиб қун, ҳақиқатда мен бу ишни яхши муҳофаза қиламан, яхши биламан».

142- бет

1. Ва Юсуфнинг акалари келди ва Юсуфнинг олдига кирдилар, Юсуф уларни таниди ва улар уни танимадилар.

143- бет

1. Агар уни олиб келмасангиз сизларга менинг наздимда дон ўлчаш йўқдир ва менга яқин келманглар.

144- бет

1. Ва бизлар албатта уни муҳофаза қилурмиз.

2. Яъқуб айтдики: «Мен уни сизлар билан ҳаргиз юбормасман то сизлар Оллоҳ томонидан бир аҳди паймон келтирганингизча».

3. Эй ўғилларим, сизлар ҳаммаларингиз бир дарвозадан кирмангизлар, балки бошқа-бошқа дарвозалардан кирилингизлар.

4. (Ёмон) кўз эрни қабрга киргизади ва туяни қозонга.

5. Албатта кофирлар Қуръони каримни эшитганларида сени ёмон кўзлари билан тойдиришларига оз қолди. Ва улар «албатта бу мажнун бўлса керак», — дейдилар, ваҳоланки бу Қуръони карим тамоми олам учун фақат бир насиҳатдир.

145- бет

1. Оллоҳ уларни яхши кўради ва улар Оллоҳни яхши кўрадилар.

2. Мен рашкчидан, Саъд ҳам рашкчи, аммо Оллоҳ ҳар иккаламиздан ҳам рашкчироқдир.

3. Эй парвардигорим, улар (бутлар) кўп одамларни йўлдан оздирди-

лар.

4. Вақтики улар (Яъқубнинг ўғиллари) оталари буюрган жойдан кирдилар...

146- бет

1. Вақтики Юсуфнинг олдига кирдилар, у биродарини ўзига тортди ва мен аканг бўламан ва булар қилиб турган ишларидан хафа бўлма деди.

2. Вақтики уларнинг юкларини ҳозирладилар, сув ичадиган идишни укасининг юки ичига солиб қўйди.

147- бет

1. Шундан сўнг бир жарчи орқаларидан «эй қарвон, сизлар бешак ўғридирсизлар»— деб чақирди.

2. Ўғри эр ва ўғри хотин ҳар иккаласининг қўлини кесингиз.

3. Магарам, кимики ўғирликка қулоқ солса унга равшан бир юлдуз орқасидан тушиб қувайди.

4. Ўғриларнинг энг ёмони намоз ўғрисидир.

5. Улар (Яъқубнинг ўғиллари) уларга юзланиб туриб «нима нарса йўқатдинглар»,— деб сўрадилар.

6. Кимики уни топиб берса унга бир туя ошлиқ бўлмай ва мен бу ваъдани устидан чиқишга кафилдирман.

7. (Ўлчов) идишни топдингизларми?

148- бет

1. Бизлар ўғри эмасмиз.

2. Золимларни биз ана шундай жазолаймиз.

3. Ундан кейин ўлчов идишни укасининг юкини ичидан чиқарди.

4. Сизлар албатта, ўғридирсизлар.

5. Ана шундай қилиб Юсуфга (укасини) яқинлаштириб бердик.

6. Ва ҳар бир илмлик одамнинг устидан тагин бир илмлик одам бордир.

7. Улар дедиларки, агар бу ўғирлаган бўлса бунинг бир акаси ҳам илгари ўғирлик қилган эди.

8. Юсуф бу ишни ўз ичида махфий тутди ва уларга изҳор қилмади.

149- бет

1. Эй Азизи Миср, бунинг қариган отаси бор, шунинг учун унинг ўрнига бизларнинг биримизни олгин.

2. Унда биз золимлардан бўлиб қоламиз.

3. ...То отам менга рухсат бермагунча ёки Оллоҳ менга ҳукмини чиқармагунча. Ва у ҳукм чиқарувчиларнинг энг яхшисидур.

1. Энди (менинг учун) сабр қилмоқ яхшидур. Шояд Оллоҳ уларни ҳаммасини биргаликда менга қайтарса, ҳақиқатда у илмлик ҳикматлик зотдир.

1. (Яъқуб) деди: «Балким сизларнинг нафсларингиз бир ишни сизларга маъқуллаптиб олган».

2. Энди (менинг учун) сабр қилмоқ яхшидур. Шояд Оллоҳ уларнинг ҳаммасини биргаликда менга қайтарса, ҳақиқатда у илмлик, ҳикматлик зотдир.

1. Эй Яъқуб, нима нарса кўзингни кўр қилди?

2. Агар бу қамчин билан мени олдинроқ урган бўлганимда эди мен Юсуфни эслаб умримни зойиъ қилмаган бўлардим.

1. Худо ҳаққи сен Юсуфни доим эслайсан, ўзингни жуда ҳам қийнайсан ёки ҳалок бўлгувчилардан бўласан.

2. Ҳақиқат шуки, мен ўз бетоқатлигимни ва хафалигимни Худогагина арз қилмоқдаман.

3. Эй хайри эҳсони кўп зот, ва эй яхшилиги доим бўлган зот, то ўзинг билан учрашганимча исломда мустаҳкам қил.

4. Эй бор Худоё, менинг райҳонимни ўзимга қайтариб бер, кейин хоҳлаганимни қил.

5. Мен ўз бетоқатлигимни ва хафалигимни худогагина арз қилмоқдаман.

6. Эй афсус Юсуфга.

7. Эй ўғилларим, боринглар Юсуфни ва унинг укасини қидиринглар.

8. Ва Оллоҳнинг раҳматидан ноумид бўлманглар, ҳақиқатда Оллоҳнинг раҳматидан фақатгина кофирлар ноумид бўладилар.

1. Эй Азизи Миср, бизларга ва аҳли аёлларимизга очлик зарари етди, ва биз озгина, арзимайдиган мол келтирдик. Бизларга дон ўлчовини яхшила ва бизларга садақа қил.

1. Дўзахийлар жаннат аҳлига нидо қилиб ёлборар эканлар, «бизларга сувдан ёки Оллоҳ таолонинг берган неъматларидан бир оз ташланглар» деб.
2. Оллоҳ у икки неъматни кофирларга ҳаром қилгандир.
3. Ва бизларга садақа қил, Оллоҳ таоло садақа берувчиларга албатта, мукофот беради.
4. Оллоҳ таоло садақа берувчиларга албатта, мукофот беради.

1. Таассуфлар бўлсин бир жамоанинг фироқиға
Улар йўл кўрсатадурган чироқлар эди ва ҳимоя қиладиган қалъалар эди.
Сафардаю шаҳарда, базмдаю размда
Қанча-қанча тунлар тағйир топди то уларга ўлим келгунча.
Қалблар айтган ҳар бир ҳамд
Ва кўзлар кўриб турган ҳар бир шайъ

(Таржима тахминий бўлди)

1. Мени қаттиқ ҳибсга олдилар ва сўрдилар, сўнг менга яхшилик қилиб озод қилдилар.

1. Улар дедиларки: «Оё, сен тагин Юсуф бўлмагин?»
2. У дедик: «Ҳа, мен Юсуфмен ва бу менинг укам».
3. Ҳақиқатда Оллоҳ бизга катта яхшилик қилди, ва кимда-ким ёмонликдан сақланса ва сабр қилса унинг ажри Оллоҳнинг ўзида, чунки Оллоҳ яхши амал қилувчиларнинг ажрини зойиъ қилмайди.
4. Эй биродарларим, сизлар мени қудуққа ташламадингизлар, балки мени тахтта ўлтиргиздинглар. Эй биродарларим, сизлар мени гурбатта ташламадинглар, балки мени подшоҳ қилдинглар.
5. Худо ҳаққи, Оллоҳ сени азиз қилиб биздан юқори қилибдир ва бизлар эсак аниқ хато қилувчилардирмиз.

1. Юсуф деди: «Сизларга ҳеч итоб йўқдур бугун».
2. Оллоҳ сизларни мағфират қилади, чунки У раҳмдилларнинг раҳмдилроғидир.

1. Уларнинг оталари (Яъқуб) дедилар: «Мен Юсуфни ҳидини сезаяпман, агар мени ақлдан озган деб таъна қилмасангиз».
2. Худо ҳаққи, сиз ўша эски адашганлигингиздасиз. (Оят тамом). Яъни Юсуфни яхши кўришда давом қилмоқдасиз. Дебаурларки, бунинг маъноси «сиз эски сўзингизда давом қилмоқдасиз», демакдир.
3. Вақтики элчи етиб келди. Юсуфнинг кўйлагини Яъқубнинг юзига отди ва унинг кўзи бирданига очилиб кўрадиган бўлиб қолди.
4. Эй отамиз, бизни гуноҳларимизни Худодан сўра, бизлар бешак хато қилгувчилардирмиз.
5. Яъқуб дедик: «Мен тезда сизлар учун парвардигоримдан сизларнинг гуноҳларингизни кечиришини сўрайман».

161- бет

1. Улар кечанинг озгина қисмида истироҳат қилар эдилар ва саҳарлари улар гуноҳларини кечиришини Оллоҳдан сўрар эдилар.
2. Ва Юсуф ота-онасини тахтнинг юқорисига ўлтурғузди ва акалари эса сажда қилиб ерга йиқилдилар.

162- бет

1. Ва Юсуф деди: «Эй отагинам, мана бу илгари кўрган тушимнинг таъбиридир».
2. Уни парвардигорим рост қилиб кўрсатди.
3. Оллоҳ менга яхшиликлар қилдики, мени зиндондан чиқарди.
4. Сизларга бугун ҳеч бир итоб йўқдир.
5. Ва сизларни саҳродан келтирди.
6. Шайтон мен билан акаларим ўртамизга низо солгандан кейин.
7. Албатта, менинг парвардигорим хоҳлаган нарсасини бажаришда хўб тадбир билан иш кўргувчидир.
8. Албатта, У ҳамма нарсани билувчи кўп ҳикматли бир зотдир.

163- бет

1. Пайғамбарларнинг гўшти ерга ҳаромдир.

164- бет

1. Ҳамду сано ул Оллоҳга бўлсинким, У қулни сабр баракотидин подшоҳ қилибдир ва подшоҳни шаҳват фалокатидин қул қилибдир.
2. Қани ёшлигинг, қани гўзаллигинг? (У хотин) деди: «Сенинг муҳаббатингда йўқ қилдим».

3. Деди: «Қани молу мулқинг?». Деди: «Сени хабарингни келтирганларга фидо қилдим».

4. Сўнг деди: «Нима нарса кўзингни кўрмас қилди?». Деди: «Сенинг ҳажрингда қайгириб кўп йиғламоқдин бўлди».

165— бет

1. У ғоятда тадбирлик, ғоятда хабардор.
2. Эй Юсуф, бу кўйлак ўрнига кўйлак бўлди.

167- бет

1. Эй парвардигорим, Сен менга подшоҳлик ато қилдинг ва тушларни таъбир қилиш илмини ўргатдинг.

168- бет

1. Албатта, бизлар оламлар парвардигорининг элчисидурмиз.
2. Бани Исроилни биз билан бирга юборгин,— деб.
3. Биз сени болалигингда ўз ичимизда тарбия қилмадикми? Ва сен умрингнинг бир қанча йилларида бизнинг ичимизда турдинг.
4. Сен қилган қилмишингни қилдинг.
5. Парвардигорим менга подшоҳлик берди ва мени мурсал пайғамбарлардан қилди.

169- бет

1. Бу албатта билгувчи жодугардур.
2. Бу ўзининг сеҳри билан сизларни ватанларингиздан чиқармоқчи, сизлар нима дейсизлар?
3. Улар унга ва унинг биродарига муҳлат бер ва шаҳарларга одам тўплагучиларни юбор дедилар.
4. Агар бизлар голиб чиқсак бизларга ҳақ бериладими?
5. У деди: Ори ва албатта сизлар менга яқин одамлардан бўлиб қоласизлар.
6. Эй Мусо, сиз иккингизининг оллоҳингиз ким?
7. У, яъни Мусо, деди: Бизнинг парвардигоримиз шундай зотки, у ҳар бир нарсага яратилиш шаклини берди ва сўнг унга тўғри йўлни кўрсатди.

170- бет

1. (Мусо) деди: «Сизларга ваъда қилинган кун сизлар яسانيб чиқадиган ид кунларингиздур ва эрталаб одамлар йиғиладурган кундур».

2. Улар дедилар: «Фиръавн номи билан қасам ичамизки, бизлар албатта ғолиб чиқувчилармиз».
3. Биз дедик: «Қўрқма, сен албатта устун чиқасан».
4. Ва ташла қўлигдаги нарсани, у сеҳргарларнинг ясаган нарсаларини ютиб юборади.

171- бет

1. Жодугарлар сажда қилиб йиқилдилар ва оламлар парвардигорига имон келтирдик, дедилар.
 1. ...Мусо ва Хорунларнинг парвардигорига.
 3. Фиръавн деди: «Мен сизларга изн бермасдан туриб унга имон келтирдиларингизми?»
 4. У сизларга жодугарликни ўргатган катталарингиздур.
 5. Мен сизларнинг қўл оёқларингизни орқа томонидан албатта кесарман ва сизларни хурмо дарахтининг шохига албатта осаман.
 6. Улар дедилар: «Бизларга келган равшан оятлардан ҳаргиз сени ортиқ кўрмасмиз».
 7. Ниманики ҳукм қилмоқчи бўлсанг ҳукм қил, ҳақиқатда сен фақат бу дунёда ҳукм қилаоласан.
 8. Албатта биз имон келтирдик парвардигоримизга, токи У бизларнинг хатоларимизни ва сен мажбур қилиб қилдирган сеҳрни кечирсин.
 9. Ва Худо яхшироқдур ва боқийроқдур.

172- бет

1. Эй парвардигорим, жаннатда ўзингнинг наздингда менга бир уй қуриб қўй, ва мени Фиръавндан ва унинг ишидан ва золим қавмдан қутқар.
2. Эй Ҳамон, менинг учун олов ёқиб лойни пишир ва ундан балаңд бир тепалик бино қил, шояд мен Мусонинг Худосини кўрсам ва албатта мен уни ёлғончилардан деб гумон қиламан.
3. Мен сизлар учун меңдан бошқа худони билмайман.
4. Кейин юбордик биз уларга сел балосини, чигиртка балосини, бит балосини ва қурбақа балосини ва қон балосини. Буларнинг ҳаммаси ошқора мўъжизалар эди.

173- бет

1. Эй Оллоҳ, чигирткани ҳалок қил, Эй Оллоҳ, унинг йўлини тўс, Ё Оллоҳ, унинг катталарини ўлдир ва кичикларини ҳалок қил, тухумларини буз, палағда қил ва бизнинг ҳаёт-мамотимиз бўлиб турган ризқимизни еб қўяётган оғзидан тут.
2. Оллоҳ таоло мингта уммат яратган, ундан олти юзтаси денгизда ва тўрт юзтаси қурғоқликда.

1. То бақалар тун қоронгусидек денгиздан чиқдилар.

1. Икки гуруҳ бир-бирини кўрганларида Мусонинг ҳамроҳлари бизлар тутилдик, дедилар.
2. Йўқ-йўқ, ҳаргиз ундай эмас, парвардигорим менинг билан, У тезда менга тўғри йўлни кўрсатажак.
3. Бас дарё икки бўлак бўлиб ёрилди, ва унинг ҳар бир тарафи буюк тоғдек эди.
4. Сизлардан бирорта одам жаҳаннам қирғоғига келтирилмай қолмас.
5. Шундан сўнг Худодан қўрққанларни қутқарамиз ва золимларни эса тиз чўккан ҳолда у ерда қолдирамиз.

1. Эй Оллоҳнинг бандалари, боқинглар, Оллоҳ таоло батаҳдиқ сизларни душманларингизни денгизда ҳалок қилди.
2. Бани Исроил имон келтирган Зотдан бошқа бирорта маъбуд йўқ эканлигига энди ишондим.
3. Олдин ҳақиқатда осий эдинг ва фисқи фасод ишлар билан шугулланучилардан эдинг.
4. Фиръавн денгиз қирғоғига катта ҳўкиздек отиб ташланган эди.
5. Сендан кейингиларга ибрат бўлсин учун бугун сенинг баданингга нажот берамиз.
6. Ва биз уларнинг ҳаммасини ғарқ қилдик.

1. Бани Исроил дедилар: «Эй Мусо, уларнинг бутлари бўлгандек бизларга ҳам бир бут ясаб бер».
2. Булар албатта ҳалок бўлучилардур.
3. (Эй худо!) Санамлар ихтиёри билан қилган гуноҳларимизни кечир!
4. Уларнинг золимлари уларга айтилган сўзни бошқа сўзга ўзгартириб юборишди.

1. Бани Исроил дедилар: «Эй Мусо, модомики у золимлар ўша шаҳарда эканлар биз унга асло кирмасмиз».
2. Агар улар ўша шаҳардан чиқсалар, унда биз киражакмиз.

3. Бор сен ва парвардигоринг иккаланг жанг қилинглар, бизлар эса бу ерда ўтирамыз.

4. Мен фақат ўзимга ва акамга эгаман, фосиқлар билан бизнинг ўртамызни бир-биримиздан жудо қилгин.

5. Оллоҳ таолодан фармон бўлдимки, бу шаҳар уларга қирқ йилгача ҳаром қилинди. Унгача улар ер юзида саргардон бўлиб юрадилар.

6. Ё Оллоҳ, ўз фазлинг билан бизга ризқ бер.

7. Ва эндирик сизлар учун осмондан мани деб атолган ширин кулчаларни ва салва деб атоладиган беданага ўхшаш қушларни.

8. Бас биз унга айтдик: «Ҳассанг билан тошни ургил» деб. У урди ва тошдан ўн икки кўз булоқ ўйнаб чиқди.

9. Ҳар бир фирқа ўзининг ичадиган жойини билиб олди.

180- бет

1. Ва булутни биз уларнинг устига соябон қилиб қўйдик.

2. Агар бани Исроил бўлмаганда эди таом пиширилмаган бўлар эди.

3. Сўра биз учун парвардигорингдан ерда унадиган нарсалардан чиқорсин: кўкатларидан ва таррасидан ва бугдойидан ва нуҳатидан ва пиёзидан. Мусо дедик: «Яхши нарсани ундан паст нарсага алмаштирасизларми?»

181- бет

1. Куч қудрат ва қувват фақат Оллоҳнинг ёрдами билан бўлади.

2. Ёдингдами эй Муҳаммад, Биз Баний Исроил қавмининг устида Тур тоғини соябон каби кўтариб турдик, агар Бизнинг буйруқларимизга итоат қилмасангиз устингизга ташлаб юборамиз,— деб.

А

Абушқа — қари, кекса, чол, қария.
Абло — яхшироқ, афзалроқ.
Авон — замон, вақт
Авоқибат — оқибатлар, натижалар, якуналар.
Адим — тери.
Адиэ — улуғ, буюк, баланд, юксак.
Адоқ — дарёнинг қуйилиш жойи.
Ади — Ямандаги шаҳар номи.
Адовий — дорилар, дори-дармонлар.
Аёқчи — соқий, май қуювчи.
Азин — бошқа, ўзга.
Азоқ — оёқ.
Азоқ олтида — оёқ остида.
Азрилмоқ — айрилмоқ, бўлинмоқ.
Азроил — жонни олувчи фаришта номи.
Азгоси аҳлам — алоқ-чалоқ туш.
Айва — беҳи.
Айн — кўз, кўз қорачиғи.
Айроқ — йироқ, узоқ.
Ал — ҳийла, адов.
Алайҳил-лаъна — унга лаънатлар бўлсин.
Алайҳинна — уларнинг (аёлларнинг) олдига.
Алвоҳ — лавҳлар.
Алин — пешона, ўрқач.
Алпогут — ботир, қаҳрамон, кўрқмас.
Алғучи — олувчи.

Ам(м) — амаки.
Амома — салла, дастор.
Аморий I — туя, филга ортилган кажава.
Аморий II — бошқа, ўзга.
Амулсуи — тинчлансин.
Амуд — гурзи.
Амул — вазмин, ўзини босиб олган, босиқ.
Амурд — нок.
Анбар — хушбўй модда, анбар.
Анбиё — набийлар, пайғамбарлар.
Ангдимоқ — эсламоқ, ёдга келтирмоқ.
Андоза — ўлчов, қолип, ҳад, меъёр.
Андом — қада-қомат, тан, бўй, бадан.
Анутмоқ — тайёрламоқ, ҳозирламоқ.
Арён — айрон.
Аритмоқ — тозаламоқ, покламоқ.
Ариту — шилиб, тозалаб.
Ариғ — соф, тоза, покиза.
Анима — уни ҳам.
Ано — оғир меҳнат, машаққат.
«Анталлази ҳаммат» — унга мойил бўлган сенмисан.
Ануб — тайёрланиб, ақлни пешлаб.
Аригламоқ — танламоқ, сараламоқ.
Аригсиз — нопок, ифлос.
Арш — осмоннинг зич юксак қавати.
Аршун — аршин (ўлчов бирлиги), 65,2 смдан 112 смгача тенг бўлган.
Арқиш — карвон, савдо карвони.
Арқиш улуғи — карвонбоши.
Арқиш халқи — савдогарлар.
Аргамчи — арқон.
Асиғ — фойда, наф.
Асиғсиз — бефойда, фойдасиз.

¹ Луғат ва изоҳлар муаллифи Ҳ. Дадабоев.

Асмо — исмлар, номлар, аташ, ном қўйиш.
Асиг қилмас — наф, фойда келтирмас.
Асмо ялми — исм қўйиш илми.
Асо — ҳасса, таёқ.
Асрамоқ — сақламоқ, яширмоқ, эҳтиётламоқ.
Ахоҳум — уларнинг биродари, дўсти.
Ахсурмак — аксирмоқ, акса урмоқ.
Ачигма-сассигма — ачиги, сассиги.
Ашну — аввал, ...гача, қадар.
Ашоқ — паст.
Аягу — қовурга.
Ақзон — қозонлар.
Ақик — қизил рангли қимматбаҳо тош.
Ақрон — сайёра.
Ақрунлуқ — секинлик, аста-секинлик.
Ақтачи — бош отбоқар.
Ағи — ипак мато.
Ағлоқ — авлоқ, пана, яширин (жой).
Ағри — юк.
Ағин — ёмон.
Аҳсана масвоя — аёлнинг эркакка мурожаати; мени яхши сақлади.
Аҳсанги масвоя — эркак кишининг аёлга мурожаати: мени яхши сақлади.
Аҳсан-ул-қисас — қиссаларнинг энг яхшиси.

Б

Бавл — пешоб, нажас (ахлат).
Бавл қилмоқ — сиймоқ, ёзилмоқ.
Бадиз — тасвир.
Байт ул-аҳзон — ғамхона, кулфатлар макони.
Байт ул-маъмур — обод уй (ри-воятларга кўра, Каъбанинг қар-

шисида тўртинчи қат кўқда олиб турувчи ибодатхона.)

Байт ул-муқаддас — Фаластиндаги машҳур шаҳар, Уршалим ва Қуддуси Шариф деб ҳам айтилган.
Байъ — олди-сотти, харид.
Байъат — олди-сотти тўғрисидаги келишув, битим.
Байъи иттифоқ — олди-сотти тўғрисидаги келишув, битим, қ. байъат.

Байъ қилмоқ — харид қилмоқ.
Бал фаолаху — у қилди.
Бани Исроил — яҳудийлар.
Барқ I — бино, иморат.
Барқ II — мол-дунё, борлиқ.
Башорат бермоқ — хушхабар келтирмоқ, башорат қилмоқ.
Баъдаху — ундан сўнг.
Бақир — мис.

Бақлан кўзи — ёш, семиз кўзи.
Баҳман — Шамсия йили ҳисобидаги ойларнинг ўн биринчиси, (22 январь—21 февраль кунларига тўғри келади).

Бағирсоқ — меҳрибон, раҳмдил, оқ кўнғил.
Безарламоқ — юз ўғирмоқ.
Берга — хивич, хипчин.

Бизоат — мол-дунё, мол ва асбоб.
Бикр — тоза, соф, бокира қиз.
Бино қилмоқ — яратмоқ, қурмоқ, асос солмоқ.

Бирагу — кимдир, бирор кимса.
Бир йўли — бир марта, бир қарра.
Бирламоқ — битта, якка деб билмоқ.

Битик — хат, мактуб, нома.
Битикчи — котиб, мирза, хат ёзувчи.

Битмазмиз — қулоқ тутмасмиз.
Бовурчи — сарой ошпази, баковул (мансаб номи)

Бодия — чўл, дашт, биёбон, саҳро.
Болига — балоғатга етган қиз.
Борлаган — бор деб билган, борлигига ишонган.

Ботил — бузук, бузилган, ноҳақ, асоссиз.

Бош — яра.

Боғдош — оёқни чалиштириб ўтириш.

Буйракланмоқ — юрак олдириб қўймоқ, қўрқмоқ.

Булдурчин — қуш номи; бедана.

Берун — ташқари.

Бунамак — асир қилмоқ, қўлга туширмоқ.

Булнади — асир қилди.

Булнамиш — асир, тутқун қилган.

Булун — асир, тутқун.

Булунг — тараф, томон.

Буроқ — афсонавий учар от, диний эътиқодга кўра гўё Муҳаммад алаҳис-салом, Меърож тунги унга миниб Маккадан Қудусга ва у ердан аршга кўтарилган эмиш.

Бурч — қарз.

Бурҳон — далил, ҳужжат, гувоҳ.

Бус — туман.

Бусуб — писиб, пистирма қилиб.

Бусуг — пистирма.

Бутмамак — ишонмаслик.

Бутмасмусен? — ишонмайсанми?

Бутроқ тўн — титилиб кетган кийим, куйлак.

Бухл — бахиллик, қизганчиқлик.

Бучак — бурчак, тараф.

Бушуб — аччиги келиб, газабланиб.

Бушуг — ҳирс, шаҳвоний туйғу.

Бушукди — хафа бўлди.

Бугра — эркак туя.

Бўз — бўй, қад.

Бўзун — халқ.

Бўйнагу — кўзга кўринган киши, номдор.

Бўлак — тухфа, тортиқ, совға.

Бўроқ — тоқзор, узумзор.

Бўқагу — ўғрилар бўйнига солинадиган сиртмоқ, кишан.

Бўқов — кишан.

Бўгуз — дон.

В

Васнаъ ал-фулка — қайиқни ясагин.

Вақф қилмоқ — бағишламоқ, назр этмоқ.

Ваҳй — худодан пайгамбарларга юборилган хабар ва илҳом.

Вилдон — хизматкор, югурдак.

Вилоят — ўлка, мамлакат.

Вирд — намоздан ташқари вақти-вақти билан такрорланадиган қисқа дуо.

Вожиб — фарз, бажарилиши мажбурий, зарурий бўлган иш.

Вофий — тугал, тўлиқ, етарли, комил.

Г

Ганж — бойлик, хазина.

Гила — гина, хафагарчилик.

Гилям — ерга тўшаладиган палос.

Гов — муътабар, эътиборли, шоншухратли.

Д

Дайён — ҳисобчи (худо сифати), жазаловчи.

Дайёр — истиқомат қилувчи; монах; уй эгаси.

Дархост — талаб, илтимос.

Дастур — расм, одат, йўсин.

Даф — доира, ноғора.

Даъват — чақириқ, чақириш, таклиф.

Дер — узоқ вақт, муддат.

Дигар — ўзга, бошқа, ғайр.

Додак — жория, хизматкор.

Доний — дуоғўй.

Доҳил — дахлдор, тегишли.

Дуруда — дуо, салом, олқиш, мадҳ, сано.

Дукди — урди.

Дуоб — узум шарбати, шинни.

Е

Еграги — яхшироғи, ажойиброғи, афзали.
Ел эсанди — ел эсди, шамол турди.
Ема — ва, ҳам, шунингдек.
Етагу — еттовлон.
Етилди — тўхтади, тинди.
Етти яшаб — етти яшар.
Етуралниг — амалга оширамыз, қиламыз.

Ё

Ё — ёй, камон.
Ёбон — чўл, биёбон.
Ёвумас эрди — яқинлашмас эрди.
Ёзи — чўл, текислик.
Ёзиламоқ — ёзилмоқ, бўшалмоқ.
Ёзмас — хато қилмас, нишонга бехато урар.
Ёй — ёз.
Ёнсанг — қайтсанг, воз кечсанг.
Ёрдаси — ёрти, ярми.
Ёрин — эртага, эртанги кун.
Ёриндаси кун — эртасига, эртанги кун.
Ёриқ — совут, зирҳ.
Ёрляқмоқ — фармонламоқ, буйруқ қилмоқ, илтимос қилмоқ.
Ёрлиг — фармон, буйруқ.
Ёсмуқ — дуккакли ўсимлик, ясмиқ.
Ёғи — душман, хасм.

Ж

Жабронл — худо билан пайғамбар ўртасида хабар етказувчи фааришта.
Жавиқмоқ — шуҳрат қозонмоқ.
Жазъ — бетоқатлик, доду фарёд.
Жавоби дигар — бошқача жавоб.
Жамоза, жаммоза — чопқир туя.
Жараб — қипиқ.
Жарда — сариқ от.
Жарда — сеҳргар, жодугар.
Живор — яқин ер, ён, атроф.
Жизя — солиқнинг бир тури.
Жовидона — мудом, доимий равишда.

Жувол — тўрва, халта.
Жувонмард — олийжаноб, очик қўлли, сахий.

З

Забих — қурбонга сўйилган мол.
Зайф — қувватсиз, кучсиз, ожиз.
Закар — эр кишининг олати,
Замзам — Маккада Каъба яқинидаги мусулмонлар муқаддас ҳисоблайдиган қудуқ.
Замҳарир — совуқ, қаҳратон.
Зиллат — хорлик, тутанлик, пастлик.
Зойил — йўқ бўлувчи, йўқолувчи, фони, сўнувчи.
Зокир — зикр айтувчи, ибодатга машғул бўлувчи, ҳамд-сано айтувчи.
Зулфиқор — Ҳазрати Алига Муҳаммад пайғамбар тортиқ қилган қилич.
Зумурра, зумра — 1. жамоат, гуруҳ, тўда; 2. хил, жинс.
Зухра — Чўлпон юлдузи (Венера сайёраси).

И

Ибрий — яҳудий.
Иброний — қ, ибрий.
Иброний, ибрий тили — қадимги яҳудий тили.
Ивуқ — кийик.
Игашмак — ўжарлик қилиш, ўжар бўлиш.
Иглаймак — хасталанмоқ; жойлашмоқ.
Иглик — касалманда, бетоб.
Игсиз — соғ-саломат.
Идрис — исломиятдан илгари ўтган пайғамбар.
Ижобат — қабул қилиш, рози бўлиш, мўқуллаш.
Изи — худо, тангри, оллоҳ.
Изи қазоси — оллоҳнинг ҳукми; ажал, ўлим.

Изи аzza ва жалла — Оллоҳ қудратли ва улуг.
Измақ — озода қилмоқ, ҳўйиб юбормоқ; юбормоқ, жўнатмоқ.
Изнамак — изидан бормоқ, қидирмоқ.
Изнатди — бажарди, ижро этди.
Изурмақ — жўнатмоқ, юбормоқ.
Ийд — байрам, ҳайит.
Ийдгоҳ — байрам тантаналари ўтказиладиган жой.
Икагу — икковлон, иккаласи.
Икиндук намози — пешин намози.
Икирар-икирар — иккитадан-иккитадан.
Илақо — учрашув, мулоқот.
Илҳон — куйлаш, куй, овоз.
Имлоқ — улуг, буюк.
Иморат — обод қилиш, ободонлаштириш.
Инади — юришмади, бузилди.
Инган — урғочи туя.
Ингирчоқ — гижирловчи эгар.
Илмагил — (ерга) тушмагин.
Инмоқ — тушмоқ, пастга тушмоқ.
Инод — жарлик, қасдама-қасдлик.
Иноғ — маслаҳатчи, иноқ. (рутба номи).
Ивтиқлаю оғарди — аста-секинлик билан айта бошлади.
Инқиёд — тобе бўлиш, бўйсуниш.
Инқиёд қилмоқ — рия, амал қилмоқ.
Исор — инъом, бағишлов, сочиш.
Истиғфор — афв, кечирим сўраш; тавба қилиш.
Исурмак — маст, кайф бўлмоқ.
Исфаҳон — Эрондаги шаҳар.
Итиг — ўткир, кескир.
Ишорат — 1. кўрсатма, амр, фрмон. 2. имо-ишора, белги; рамз.
Ия — эга, соҳиб.
Иқола(т) - савдодан айниш.

Й

Йиг, ег яхши.
Йигда жийда.

Йигитлиг — ёшлик, навқиронлик.
Йиграк — яхшироқ, маъқулоқ.
Йизиг — ёмон ҳид.
Йизиглиг — сассиқ, бадбўй.
Йизламоқ — ҳидламоқ, ҳидлаб кўрмоқ.
Йизланмоқ — ҳидланмоқ.
Йилқи қора — қорамол.
Йинмак — ахтармоқ, қидирмоқ, истамоқ.
Йип — ип; арқон.
Йипор — мушк, анбар.
Йирланмоқ — куйламоқ, сўзламоқ.
Йитяк — ўткир, кескир.
Йитуруб — йўқотиб.
Йиғилмадинг эрса — ташламасанг, бас қилмасанг.
Йиғоч — тахминан 9 км келади диган масофа бирлиги.
Йул — булоқ, жилаға, ариқ.
Йулуқ — ажратиб олиш учун тўланадиган пул, гаров.
Йумақ — ювиш, тозалаш, поклаш.
Йўл кесмоқ — йўлтўсарлик қилмоқ.
Йўллағ — омадли, омад кулиб боққан.
Йўл сақлагучи — соқчи, қоровул, кузатувчи.
Йўлчиламоқ — йўл кўрсатмоқ.
Йўқсиз — қашшоқ, бечора.
Йўқурмоқ — қориштирмоқ, аралаштирмоқ.

К

Кайд — макр, ҳийла, найранг.
Кайдҳим ҳозо — бу макрларни.
Калаз — чумчуқ.
Калим — кийим, куйлак.
Калима — сўз, гап, жумла.
Ками, кеми — кема, қайиқ.
Каркас — ўлимтиқлар билан кун кечирувчи йиртқич қуш.
Каромат — мурувват, сахийлик, олиҳимматлик.
Кароҳият — нафрат.

Катгон — зиғир поясидан тўқилган мато.

Каъба — Макка шаҳридаги зиёратгоҳ, муқаддас сайлгоҳ.

Кез — мустаҳкам, асосли.

Кезик — навбат, кетма-кетлик.

Кезин — кейин, сўнг.

Кенд — шаҳар.

Кенд қўбордмлар — шаҳар (қишлоқ) бунёд этдилар.

Кертунмак — ишонмоқ.

Кесак — парча.

Кеталинг — кетамиз.

Кивурмак — киргизмоқ, киритмоқ.

Киз — мушк сақланадиган халта, идиш.

Кизламак — беркитмоқ, яширмоқ, яшириб қўймоқ.

Кизлавчи — беркитилган, яширин.

Кизмоқ — киймоқ.

Кикурмак — киргизмоқ, олиб кирмоқ.

Ким эрса — кимдир, бирор кимса.

Килим — жудур кийим, ёпинчиқ.

Килим киб — кийим кийиб.

Кин — мушк, хушбўй модда.

Кин йипор — мушк, анбар.

Кирмиш — ёй ипи, гириш.

Кирпич — гишт, кирпич.

Киру солди — кейинга қолдирди.

Киршани — оппоқ, оқ.

Колбат — бадан, жисм, жасад.

Колобок — парвона.

Кофур — камфора (оқ хушбўй модда).

Коҳил — дангаса, яқов.

Коҳин — авлиё, ғойибдан хабар берувчи, исломда келажак ҳақида ёлғон сўзловчилар сифатида талқин қилинади.

Куб — хум.

Куванмак — 1. ишонмоқ; 2. хурсанд, шод бўлмоқ.

Куга — куёвга.

Кузазмак — асрамоқ, сақламоқ.

Кузак куёв.

Кузармоқ — 1. яқинлашмоқ (куз ҳақида); 2. қутқармоқ, асрамоқ.

Куймак — кутмоқ.

Кумруг, кувруг — ноғора.

Кунг — жория, хизматкор.

Кунгур — дарвеш.

Кукиламак — рашк қилмоқ.

Курси — тахт, курси.

Куруа — Миррих (Марс).

Куса(й)мак — соғинмоқ; истамоқ, хохламоқ.

Кусар эрди — хоҳлар эрди, истар эрди.

Кэнду — ўз, ўзи (олмош).

Кўтарчин, кўгарчун — кабутар.

Кўкуз — кўкс.

Кўлук — улов, юк ташувчи ҳайвон.

Кўмоч — кўрга кўмиб пиширилган нон.

Кўнглаунг эмрулгай — кўнглинг таскин топгай.

Кўни — тўғри, ростгўй.

Кўнилик — ростгўйлик, ҳақиқат.

Кўниччи — тўғри, садоқатли.

Кўнулмас — тўғри бўлмайдиган, тўғриланмайдиган.

Кўнунч — рашкли.

Кўкрартак — ларзага келтургудек.

Кўрмичи, кўрумчи — авлиё.

Кўрумчи мунажжим — олдиндан башорат қилувчи, юлдузчи.

Кўрсаярман — кўришни орзу қиламан, истайман.

Кўшиш — гайрат, тиришиш.

Л

Лавҳул — маҳфуз — пешонада ёзилган нарса, лавҳ.

Лаъин — лаънати.

Ливотат — жинсий алоқа.

Луълуъ — гавҳар.

Мавло — худо, оллоҳ, ҳомий, соҳиб.
Малиҳ — ширин, мазали, лаззатли.
Малак ул-мавт — ажал фариштаси, Азроил.
Мамуҳ — пахта.
Мав I — оғирлик бирлиги.
Мав II — таъқиқ.
Мангим — қадам.
Манжаниқ — палахмон, тош отадиган қадимий уруш қуроли.
Манзилат — мартаба, даража, тутган ўрин, мақом.
Мансух бўлмоқ — бекор, йўқ қилинмоқ.
Маозаллоҳ — худо паноҳ берсин, худо сақласин.
Маркаб — улов, от, туя, эшак каби мириладиган ҳайвон.
Масх — хунук қабих суратга кириш, ўзгариш.
Маҳдум — жаноб, улуғ мартабали зот.
Махлуқот — яратилган жонзотлар, махлуқлар.
Машриқ — кунчиқар, кунтуғар, шарқ.
Машруъ — диний қонунга мувофиқ, шариатга биноан, шаръий.
Маъзул — озод, бекор, холи.
Маъсият — шариатга хилоф йўсинда иш тутиш, гуноҳ.
Мағриб — кунботар, кунботиш, ғарб.
Мекоил — фаришта.
Меиғ — хол.
Мевгамоқ — ўхшамоқ, мос келмоқ.
Мевгизлик — юзли, чеҳрали.
Меърож туни — Муҳаммад пайғамбарнинг арши аълога кўтарилган туни.
Мини — мия.
Мисоқ — аҳду паймон, қасамё, ваъда.

Мисқол — оғирлик ўлчови (тахминан 4,68 гр)
Мангламоқ — қадам ташламоқ, сайр қилмоқ.
Муаббир — туш таъбир қилувчи.
Муаккил — вақил қилинган.
Мубориз — қаҳрамон, ботир, паҳлавон.
Муваҳҳид — ягона худога эътиқод қилувчи.
Мужда — суюнчли хабар, хушхабар.
Мужодала — баҳс, баҳслашув.
Мужоҳада — саъй, ғайрат.
Музд — мукофот, ҳақ.
Муйнуз — шох, мунгуз.
Мулкат — подшоҳлик, ҳукмронлик.
Мунажжим — илми нужум билан шуғуланувчи шахс.
Мунгушмоқ — қайғурмоқ, ғамаламга ботмоқ.
Мункар била Накир — ривоятга кўра, ўлик кўмилгандан кейин унинг тепасига келиб, ҳаётлигида қилган савоб ва гуноҳ ишларини сўроқ қилувчи икки фаришта номи.
Мунодий — жарчи, хабарчи, хабар берувчи, нидо қилувчи.
Мунодий қилмоқ — нидо қилмоқ, чақирмоқ, жар солмоқ.
Мувожот — худодан нажот, мадад тилаб қилинадиган яширин ибодат.
Мунтаҳий — охирга, ниҳояга етувчи.
Муомалот — муомалалар, бордикелдилар.
Мурассаъ — қимматбаҳо тошлар билан безтилган.
Муртад(д) — диндан қайтган, диндан озган.
Мусаббиб — сабабчи, оллоҳ.
Мусаллам — тобе бўлган, бўйсунган, таслим бўлган.
Мусаллат — голиб бўлган, назоратчи.

Мусаллат қилайин — жазо бериш учун юборайин.
Мусалло — масжид, намозгоҳ, намоз ўқиладиган жой, жойнамоз.
Мусаххар — бўйсундирилган, ҳукми остига киритилган.
Мустажоб — қабул бўлиш.
Мустақим — тўғри, пок, ҳалол.
Мусҳаф — Қуръони шариф.
Мутаассиб — бирор нарсага қаттиқ берилувчи, ихлос қўйувчи.
Мутаҳаййир — ҳайратда қолган, ҳайрон бўлиб қолган.
Мутриб — чолғучи.
Мутриба — чолғучи, созанда аёл.
Муфассир — шарҳловчи, шарҳ қилувчи.
Муханнос — хунаса.
Мухлас — ихлосли, ихлосга эга.
Мушир — маслаҳатчи, кенгашчи.
Мушоҳада — кўздан кечириш, томоша қилиш, кузатиш.
Мушфиқ — шафқатли, марҳаматли, меҳрибон.
Муътамад — ишончли, ихлосманд.
Муътафикот — оғир шароит.
Муқирр — бўйинга олган, иқрор бўлган.
Муқри — қироат қилувчи, қори.
Муҳаққиқ — аниқловчи, таҳқиқ қилувчи.
Муҳиб — ошиқ, дўст.
Муҳожир — ҳижрат қилган, ўз ватанидан узоқда юрганлар.
Муҳосиб — ҳисобчи.

Н

Набот — гиёҳ, ўт.
Навкиса — бойликка янги етишган, нокас.
Навмид — умидсиз, ноумид.
Навҳа — йиғи-сиғи, нола.
Назир — ўхшаш, монанд.
Наззора — қараш, назар солиш, томоша қилиш.
Налук — нега, нима учун.

Намози дигар — бир кунда ўқиладиган беш вақт намознинг учинчиси, аср намози.
Намоз қазоси — ўқилиши шарт бўлган намознинг ўтиб кетиши.
Насб — қўйиш, бунёд этиш, тиклаш.
Насиб — баҳра, улуш, ҳисса.
Насх — арабча ёзувнинг бир тури.
Нафир — карнай.
Нафоз — ўтиш, бажарилиш, таъсир.
Наузу биллоҳи — Оллоҳ сақласин.
Наҳуд — нўхат.
Наъл — ковуш; пойафзал.
Наққош — наққош, суратчи, нақш қилувчи.
Наҳву — биз.
Не йитурдингиз? — нима йўқотдингиз?
Ниёз — илтижо, ялиниш.
Нисор — сочиш, чочқи.
Новадов — тарнов, нов.
Нозир — назорат қилувчи, назоратчи.
Нонб — ўринбосар, нойиб.
Номустақим — нотўғри, нопок, ҳаром.
Носир — ёрдам, кўмак берувчи.
Нофила — авлод.
Ноҳид — Зуҳра юлдузи, Чўлпон.
Нубувват — пайгамбарлик, авлиёлик.
Нукта — нозик ва терак маъноли сўз, ибора, ҳазил.
Нусрат — зафар, галаба, ютуқ.
Нуҳ — исломиятдан илгари ўтган афсонавий пайгамбар номи.

О

Обид — тоат, ибодат қилувчи, сингувчи.
Овуч — ҳовуч, қафт.
Одам — Одам Ато.
Одий — душман, ёмон киши. ОД

Қавмига мансуб кишилар.
 Озиглик — жасур, мард, ботир.
 Озод битиги, озодлик битиги —
 қуликдан озод бўлганликни
 тасдиқловчи гувоҳнома.
 Олами сифлий — фоний дунё, бу
 дунё.
 Олинда — олдиди, ҳузурда.
 Олтида — остиди, тагида.
 Ом — омма, барча, халқ.
 Онгди — эслади, ёдига тушди.
 Онгсизив — тўсатдан, бирдан.
 Орзу — Уторид (Меркурий).
 Ормиш эрди, узуди — чарчаган
 эди, ухлади.
 «Осор» — «Ёдномалар» (китоб
 номи).
 Ос, тийин(г), киш — оқсусар, ол-
 махон, қундузнинг бир тури.
 Охир уз-замон — қиёмат, охир за-
 мон.
 Ошич — Лойдан ясалган кўзача.
 Ошлиқ — озиқ-овқат, егулик ғал-
 ла, дон.
 Ошчи — ошпаз ошчи.
 Оқсақоллик — иззат-эҳтиромни, ҳур-
 матли.
 Оғ — тўр, тузоқ.
 Оғди — кўтарилди, етди.
 Оғни — соқов, гунг.
 Оғир баҳо — қимматбаҳо, нархи
 бале.
 Оғир баҳолиғ — қимматбаҳо.
 Оғирчица — оғирлиғича.
 Оғирламамишсан — иззат-ҳурмат
 қилмабсан.
 Оғирламоқ — мукофотламоқ, ба-
 ҳоламоқ; ҳурмат, эҳтиром, та-
 каллуф кўрсатмоқ.
 Оғирлиқ — ҳурмат-эҳтиром, из-
 зат-икром.
 Оғлагу — нозик, юмшоқ.
 Оғир черик — оғир қуроллар би-
 лан қуролланган қўшин.
 Оғоз — бошланиш, киришиш.
 Оғри — дирхам, ақча.
 Оғуш — насл, насаб, авлод.
 Оғуқмоқ — заҳарланмоқ.

Рабби лотазар — эй танграм, йўқ
 қилгин!
 Ражо — орзу, умид.
 Ражулият — мардлик, жасурлик,
 эрналик.
 Разияллоху анҳо — худо ундан ро-
 зи бўлсин.
 Разияллоху анҳумо — унинг икка-
 ласидан худо рози бўлсин.
 Раяят, раъяят — фуқаро, халқ,
 омма.
 Рафъ — юксак, баланд, буюк.
 Раҳмат бўлмоқ — қазо қилмоқ,
 дунёдан ўтмоқ.
 Ризвон — саккиз жаннатнинг би-
 ри, розилик ва мамнуният жан-
 нати.
 Ришо — розилик, бўйсунуш, кў-
 ниш.
 Ришват — пора.
 Риҳлат — дунёдан ўтиш, ўлиш,
 кўчиш.
 Ровий — ривоят қилувчи, нақл қи-
 лувчи, қиссачи.
 Рошй — раҳбар, раҳнамо, бошлиқ.
 Роҳат — ҳузур, лаззат, дам.
 Русто руста — деҳқон, қишлоқда
 яшовчи.
 Рухом — мрамор тош.
 Рўзгор — турмуш, ҳаёт, тирикчи-
 лик, толе, бахт.
 Рўзи — ризқ, насиба.

С

Сабон — 1. қўш билан ер ҳайдаш.
 2. Омоч.
 Савмаъа — христианлар ибодатхо-
 наси; монастир.
 Савоб — хайрли, яхши иш.
 Садақа, Садқа — хайр-эҳсон, қур-
 бон.
 Сазан — катта, баҳайбат, очкўз.
 Сакандир — Зуҳал (Сатурн)
 Салавот — раҳматлар, дуолар.

Салот — намоз, ибодат.
Самад — абадий, Оллоҳ сифатларидан бири.
Самузкенд — Самарқанд.
Сандувоч — булбул.
Сараңдиб — Цейлон.
Сарв — 1. Тик ўсадиган тўғриқомат дарахт. 2. Қадди-қомати келишган, гўзал аёл.
Сарзаниш — маломат, озор.
Саро — дунё.
Сарпич — ёғочдан ясалган челақ.
Сарҳ — қаср, кўшк.
Сарҳанг — саркарда, қўмондон.
Сақит — Зухра (Венера)
Сақиш, соқиш — сон, санок; ҳисоб-китоб.
Сақишсиз — ҳисобсиз, беҳисоб, саноксиз.
Сақлаб ётмоқ — кўриқламоқ, эҳтиёт қилмоқ.
Сақлағучи — соқчи, қоровул, кўриқчи.
Сақф — шифт, том, осмон, фалак.
Сақфини ўртди — томини, шифтини ёпди.
Сағроқ — идиш.
Саҳба — қизил май, олий сифатли май.
Саҳл — енгил, осон, қийин эмас.
Севинчиламак — суюнмоқ, хурсанд бўлмоқ.
Сибт — авлод, бўғин.
Сядра — кедр, диний эътиқодга кўра етгинчи осмондаги бир дарахт.
Сидрат ул-мунтаҳо — диний ривоятга кўра жаннат ва етгинчи қат осмонда ўсувчи дарахт.
Сидилар — буздилар, синдирдилар.
Сизлог — тиш оғриғи.
Сизмоқ — чизмоқ, ёзмоқ, битмоқ.
Сякка урмоқ — (пул) зарб қилмоқ.
Сямоъ — 1. Эшитиш, тинглаш, қулоқ солиш; 2. Хониш, сайраш, куйлаш.

Сямоъ қилурда — хониш қилишда.
Сянгак — пашша, чивин.
Сявгар — томон, тараф.
Сяндурмайин — рад этмай, қайтармай.
Сянозат — касб, ҳунар.
Сирот — кўприк, дўзах устига қурилган ингичка қил кўприк.
Сирча — шиша.
Сифлий — паст, тубан.
Сича — қуш номи.
Сяқмаоқ — ишонмоқ, инонмоқ.
Сячак — чумчуқ.
Сожад — сажда қилувчи, таъзим қилувчи.
Сотигчи — сотувчи, савдогар.
Софий — соф, тоза, пок.
Соқивди — ўйлади; хаёл сурди, ўйга толди.
Сулаҳо — билимдонлар, ўқимишчилар, соғлом фикрли кишилар. (Солиҳнинг кўплиги)
Соғу — тарози, тарози палласи.
Соқинч — фикр, хаёл.
Сунгу — найза.
Сундуси Румий — Европа ипак кийимлиги.
Сунват — равиш, одат, Муҳаммад пайгамбарнинг йўли ва қилган ишлари.
Сунъ — хайрли иш.
Сур — сурнай.
Сусуб — тортиб, ўлчаб.
Суфра — дастурхон.
Суюргол — ҳукмдорнинг яқин кишиларига берадиган тортиғи.
Суҳуф — бетлар, саҳифалар.
Сўйди — ечди.
Сўклуб — пишириб.
Сўклаумоқ — қовурмоқ.
Сўклувиниш — қовурилган, қовурма.
Сўкулма — қовурма, қовурдоқ.
Сўгалгуси — нурсизланади.
Сўган — пиёз.

Тааммул — 1. Сабр, бардош. 2. Уйлаб иш қилиш, мулоҳаза билан иш юритиш.
Тааммул қилғил — яхшилаб ўйлагин, мулоҳаза қилгин.
Таба — ...га, ...томонга.
Табан бўлдилар — остин-устин бўлдилар.
Таббоҳ — ошпаз, ошчи.
Табл — ноғора.
Табор — болта.
Табуг — 1. хизмат, хизмат қилиш. 2. сажда қилиш.
Табугчи — 1. Хизматкор, жория. 2. Сажда қилувчи.
Тавақдуф — тўхташ, тўхтаб туриш, тўхтов.
Таввон, тавон — тоқат, қувват.
Тавозуъ — одоблик, ўзни паст тутиш, ўзни кичик тутиш, камтарлик.
Тавоф — бирор нарсанинг атрофини кезиш, айланиш, зиёрат.
Тавочн — ҳукмдор буйруқларини тегишли жойларга етказувчи амалдор.
Тазарруъ — тавба қилиш, ялиниш, ёлбориш.
Такбир — улуғлаш, «Оллоҳу акбар» иборасини айтиш.
Тақя қилмоқ — ёнбошламоқ, ёстиққа суйанмоқ.
Талашламоқ — тешмоқ.
Талбис — алдаш, ҳийла, найранг, бирор нарсани ўзга рангли қилиб кўрсатиш.
Тамассук — 1. бирор нарсани маҳкам ушлаш, чанг солиш; 2. ҳужжат, шаҳодатнома.
Тамаъ — истак, хоҳиш.
Тамуг — дўзах, жаҳаннам.
Танаъум — неъматланиш, баҳраманда бўлиш.
Тангмоқ — боғламоқ, ўрамоқ.
Тангсуқ — ажойиб, тансиқ.
Тавлиғ — мавжудот, тирик жон.
Танур — тандир.

Тануқ — гувоҳ, белги, нишона.
Тапуғ — хизмат.
Тар 1 — тор.
Тар, тер II — ёлланма меҳнат.
Тарамоқ — сепмоқ, тикмоқ, эсмоқ.
Тарилди — қочиб кетди, тарқалиб кетди.
Таригчилик — деҳқончилик.
Тасарруф — бошқариш, эгалик қилиш, ҳуқуқ, ихтиёр.
Тасниф — ёзиш, асар яратиш.
Татру, тетру — тўғри.
Тафвиъ — топшириш, ишни ўзга кишига юклаш.
Таъвил — сўзни ўз маъносидан бошқа маънога буриш, йўйиш, шарҳлаш.
Таъвил сукуф — китоблар шарҳи, баёни.
Тақа — нағал, этик тақаси.
Тақаддус — муқаддас, соф, пок.
Тақтеъ — қисмларга, қаватларга бўлиш.
Тағайюр — ўзгариш, бошқа тусга кириш.
Таҳийёт — саломлар.
Таҳийят — салом.
Таҳла — ибодат қилиш.
Тебундилар, тебундилар — талпиндилар, жунбушга келдилар, ҳамла қилдилар.
Тевачи — туячи, туякаш.
Тегра — теварак, атроф.
Тезгинмоқ, тизгинмоқ — айланмоқ, чарх урмоқ, кезмоқ, сайр қилмоқ.
Текма — ҳар қайси, ҳар бир.
Телим — кўп, зиёд.
Терияг — чуқур.
Терк — тез, дарҳол.
Теркрак — тезроқ, олдин.
Тижрат — савдо-сотик, олди-сотти.
Тикмоқ — эсмоқ, қадамоқ.
Тикчи — этиқдўз.
Тилку — тулки.
Тил олғучи — душман томондан тил (асир) олиб келувчи.

Тилтоғ — баҳона, асос, сабаб.
Тиргук — тирговуч.
Тирилмак — яшамок, ҳаёт кечирмоқ.
Тиши — 1. хотин, аёл; 2. Ургочи.
Тилға — тиланчи, гадо.
Тиргоқ — тирнок, чангал, панжа.
Тобиз — топишмоқ.
Тождул-умаро — амирлар, беклар улуғи.
Този — арабий.
Тонг — ҳайрат, таажжуб; ажойибот, ғаройибот.
Тонглай — эрта билан, эрталаб.
Тонг ўркади — тонг отди.
Тублуғ — зотли.
Туб, туз — тик, тўғри.
Туйлук, тулук — тукли.
Туймадилар — сезмадилар.
Тулак — босиқ, камтар.
Тулангай — чайқалгай.
Тувак — ётоқхона; зиндон, қамоқхона.
Туварда — зулматга чўмишда, қоронғилашишда.
Тунгрук — туйнук.
Тура — кўрғон, қалъа, истехком.
Турушсувлар — жанг қилсинлар.
Тус — пат.
Туруқди — тўхтади.
Тутуг — гаров тўлови.
Туч — бронза.
Тугмоқ — туғилмоқ, дунёга келмоқ.
Тугурмоқ — туғилмоқ, таваллуд топмоқ.
Тўвлуқди тангсуқ — матоси ажойиб (борлиқ ажойиб рангда, демоқчи.)
Тўпуз — тўқмоқ.
Тўра — қонун-қоида; расм, одат.
Тўритмоқ — яратмоқ, бунёд этмоқ.
Тўрқа — ипак.
Тўқиди — урди.
Тўқуш куни — жанг куни.
Тўғ туз эмрулди — чанг-тўзон тинди.

У

Ув — уй, жой.
Увут — уят.
Угутмоқ — янчмоқ, майдаламоқ.
Уд, уй — сигир.
Ужб — манманлик, ўзига зеб қўйиш, мағрурланиш.
Ужмоқ — жаннат.
Уз — ишбилармонлик, омадлик.
Уза — устига.
Узамади — ўсмади, кўтарилмади.
Узимоқ — ухламоқ.
Узююр эрди — ухламоқда эди.
Уйлуқ — бел, бўкса.
Укак — бурж.
Укуш — кўп, зиёд.
Улуш — ҳар доим, тинмасдан.
Улвий — олий, юксак, юқори.
Ул йўлдин уругламас — шу сабабдан болаамас.
Улув — олий, буюк.
Улуғ душман — зўр душман.
Улуғ мулк — катта, буюк мулк, давлат.
Умам — қавм, гуруҳ, уммат.
Умаяч — ишонч, умид.
Умасиға тегди — ишончи бекор бўлди.
Уммат — пайғамбар йўлидан борувчилар.
Умуд, амуд — устун, тик таянч ёғоч.
Умур — ишлар, ҳодисалар, мушкilot.
Унгур — тўннинг этаги.
Уноқ — чопқи.
Урагут — аёл, хотин.
Уркумоқ — чўчимоқ, қўрқиб қочмоқ, хуркмоқ.
Урламоқ — қичқирмоқ, наъра тортмоқ.
Урунг — оқ.
Усрук — маст.
Уфтамоқ — уялмоқ, андиша қилмоқ.
Ухруж — тарк эт (уйни), чиқ.

Учуз — арзон.
Учузлик — арзончилик.
Ушоқ — 1. Кичик, майда-чуйда;
2. Кичик, ёш бола.
Ушр — ўндан бир йилда бир марта экинларга солинадиган солиқ.
Ушра — ҳажнинг бир қисми.
Уюғ — қоронгулик, зулмат.
Уқало — ақллилар, оқиллар.
Уқбо — охират, нариги дунё.
Уғ — ҳода, қўноқ.
Уғон — Оллоҳ, тангри, худо.
Уҳуд тўқуши — 625 йилда Уҳуд тоғи этагида бўлган маккалик ва мадиналиклар ўртасидаги жанг.

Ф

Фараҳ — шодлик, кўнгилхушлик.
Фарж — ёриқ.
Фариза — бажарилиши фарз бўлган ишлар, масалан: рўза, намоз ва ҳ.

Х

Хайлу — хашам, бола-чақа ва таниш-билишлар
Халифан вофий — ўз сўзида турувчи, ўз мавқеига мувофиқ халифа
Халойиқ — халқ, одамлар.
Хамр — май, шароб
Харбуз — тарвуз
Харж — сарф, чиқим
Хидмат — хизмат, иш, юмуш
Харож (Хирож — 1. Ер солиғи;
2. Бирор кимсанинг тасарруфидаги йирик ерлар.

Хозив — хазиначи.
Хос — махсус, алоҳида, яқин, тегишли.
Хос вазир — энг яқин, алоҳида ўрин тутувчи вазир
Хуллат — дўстлик, самимият.

Ч

Чанок — ёғоч идиш, товоқ
Черик — қўшин
Чизон — чаён
Чичала — жим-жилоқ
Чиқдр — чарх (ип йигиручи асбоб)
Чигай — йўқсил, қашшоқ, камбагал
Чов — 1. Хабар; 2. Шон-шухрат, довруғ, донг.
Чуз — алвон рангли хитой парчаси
Чугз — узун, кокил
Чўғи — қичқириниш, қаттиқ овоз чиқариш

Ш

Шак — гумон, шухба
Шар — милга тенг келувчи узунлик ўлчови
Шаристон — мустаҳкам қалъаси бор бўлган катта шаҳар
Шукр — миннатдорчилик, раҳмат, ташаккур
Шукрона — миннатдорчилик юзасидан суюнчи бермоқ.
Шукр тариқи — миннатдорчилик юзасидан

Э

Эв — уй
Эв илақида — уй олдидан
Эвлук — хотин, аёл

Эүүвди — айлантирди, тескари қил-
ди

Эвезиси — уй қизи

Эгия — елка

Эгирди — қамал қилди

Эгирмак — қуршаб олмоқ, ўрамоқ

Эзгу — яхши

Эзгу дуо қил — яхши дуо қил-
моқ

Экшиду — нешин

Экшиду намози — пешин намози

Эктуламак — боқмоқ, тарбияла-
моқ, вояга етказмоқ, озиқ-овқат,
ем-хашак бермоқ.

Элатмак — олиб бормоқ, элатмоқ.

Эл кув — халқ

Элумас — оқиқиб кетмас

Эмгак — машаққат, қийинчилик

Эмганмак — машаққат тортмоқ,
меҳнат қилмоқ.

Энгсалаю бошладилар — энсасига
ура бошладилар

Энги кўсаб — юзи, яноги сарғайиб

Эран — киши, одам

Эрвак — бармоқ

Эсбарламоқ — илтижо қилмоқ

Эсрутмак маст қилмоқ

Эсиз — ёвуз, ёмон, бемаъни

Эзмак — нон

Эшкак — эшак

Ю

Юкрук — ҳомилали

Юкрук тишилар — ҳомиладор
аёллар

Юлдуз — сайёра

Юлдуз — илдиш

Юлгун — бута

Юмоқ — ювмоқ

Юмгақ — юмалоқ — думалоқ

Юнгул — енгил

Юртуғ — тешик

Я

Ялавоч — худонинг элчиси, пай-
гамбар

Ялавочлик — пайгамбарлик

Ялавочлик мулки — пайгамбарлик
мавқеи

Ялчиқ — ой

Янаша — ёнаша-ёнма-ён

Явашган — ёнма-ён юрган

Янут — эваз, жавоб

Янут бердимиз — жавоб қайтар-
дик.

Явчук — бўкса

Ялқиб — нафратланиб

Ярасик — кўршапалак

Ярмоқ — пул, ақча

Яшиқ — дубулға, жез қалпоқ

Якан — фил

Яшиқ — Қуёш, Шамс

У

Увса — сиқса

Ўг — эс, ҳуш

Ўга — оқил, билимдон, доно

Ўгду — ҳамд, сано, мақтов.

Ўгдумоқ — мақтамоқ, ҳамд, сано
айтмоқ

Ўгига — ҳушига

Ўгмак — мақтамоқ, ҳамд, сано
айтмоқ

Ўгсуз, ўгсус — етим

Ўзурмақ — жўнатмоқ, юбормоқ

Ўйла — ўшандоқ, ўшандай

Ўксук — кам, оз

Ўксуклук — зиён, зарар, камчилик

Ўкуз — буқа, ҳўкиз

Ўкча — товон, оёқнинг товон қис-
ми

Ўлак — ўлик, мурда

Ўнгай — сайёра номи, Муштарий
(юпитер)

Ўнгалди — ўз ҳолига келди

Ўнгин — бегона, бошқа, ўзга

Ўнгуб — йўниб, қазиб

Унгурка — пұшт
Урмаоқ — қолмоқ, бұлмоқ, их-
тиёр этмоқ
Урнади — ұрнашди, жойлашди
Уртди — беркитди, яширди, тўсди,
ёпди
Уртуғлу — берк, ёпиқ
Уртуғлуғ — ўртуқлуқ — яширин,
сирли, маҳфий, ёпиқ.
Урум — йиртиқ, жулдур кийим-
кечак
Усанма — четда турма, қочма
Утачи — табиб
Утру — қаршисида, юзма-юз
Уфка — ғазаб
Уфкаламақ — ғазабланмоқ, аччи-
ғи келмоқ
Уқиммоқ — чорламоқ, чақирмоқ
Уғлон-ушоқ — кичик, ёш болалар
Уқувмоқ — атамоқ, чақирмоқ
Уграмоқ — 1. Йўл олмоқ, жўна-
моқ; 2. Киришмоқ, қўл урмоқ,
бирор ишни мўлжалламоқ.
Угур — вақт, пайт
Учашимоқ — душманлашмоқ, ўча-
кишмоқ

Қ

Қабз қилмоқ — жонини олмақ
Қава, қова — пақир, челақ
Қавий — кучли
Қавл — сўз, гап
Қадаш — қариндош
Қадашлиғ — қариндошли
Қазо — 1. Тақдир, қисмат, 2. Улим
Қазон намоз — намоз вақтининг
ўтиб кетиши
Қазғач — ишлаб топиш
Қазғу — қайғу
Қазғулуғ — қайғули, ғамли, алам-
ли
Қайра — яна, тагин, қайта
Қалинғ — қалин, сеп
Қаллош — камбағал, қашшоқ
Қамуғ — ҳамма, барча

Қангли — арава
Қанит тўкиб — қанот қоқиб
Қап — қоп, қанор, меш
Қапуг — эшик, дарвоза
Қаранфул — қалампирмунчоқ
Қарағу — кўр, сўқир
Қари — қўл учидан тирсаккача
бўлган ўлчов бириги
Қарим — ўра, чуқурлик
Қаринча — қалдирғоч
Қарт — қари, кекса
Қарт киши — қари, чол
Қарят ус-самонина — саксонлар
қишлоғи
Қат — қават
Қатарот — кўз ёшлари
Қатланмоқ — бардам бұлмоқ
Қағув — қовун.
Қидва — пешво, раҳбар
Қиёмат — охират кун
Қизлиқ — қимматчилик, очарчи-
лик, қаҳатчилик
Қиз-қирқин — жориялар
Қил — бир турли қуш номи, қил
Қила — дейилган, айтиган
Қилода — бўйинга боғланадиган
тасма бўйинбоғ
Қип — қийноқ, азоб, жазо
Қишарлар — қийнарлар, азоб бе-
рарлар
Қисмат — тақдир
Қисрақ — ёш байтал
Қисас — қиссалар
Қоб қавсайн (қоба қавсайн) — 1.
Икки қош оралиғи, 2. Жуда яқин
Қоз — ғоз
Қалоғлиғ — совутли
Қониъ — қанот ҳосил қилган
Қорабош — қул, хизматкор
Қотилмақ — муомила қилмоқ,
аралашмоқ
Қотиллиқ — машаққат, қийинчи-
лиқ
Қатланмоқ — ҳаракат қилмоқ, ти-
ришмоқ
Қофила — карвон, сафарга чиққан
кишилар тўдаси
Қубла — бўса

Қубош — экинзорларда ўрнатиладиган кўриқчи
Қузи — қуйи, паст
Қузуруқ — қуйруқ, дум
Қула — заъфарон (ранг)
Қулағуз — йўл кўрсатувчи
Қулангутек — қул бўлгудек
Қуловуз — йўл кўрсатувчи, йўлчи, қулағуз
Қумартгу — васият, тузук
Қурбат — яқинлик, етишиш
Қурт — бўри
Қуртқа (қуртга) — кампир
Қуруди — қотиб қолди
Қуршаниб — белни боғлаб
Қураъ — шартли белги, чек, қуръа
Қуръа солмоқ — чек ташламоқ, фол очмоқ
Қуставтиния — Константинополь, Истанбул
Қушлуқ оши — эрталабки овқат, кун чиққандан сўнг ейиладиган овқат, нонушта
Қуъуш — бўзчи дастгоҳининг бир қисми
Қуғу — оққуш
Қўбормоқ — бунёд этмоқ, қурмоқ
Қўбсаб — соз чалиб
Қўзмоқ I — ижозат этмоқ, рухсат бермоқ
Қўзмоқ II — қўймоқ, жойлаштирмоқ
Қўл — дарёнинг қуриган ўзани
Қўлди — илтимос қилдим, сўрадим
Қўнмоқ — зерикмоқ, чарчамоқ
Қўлмақ — илтижо, илтимос қилмоқ, сўрамоқ
Қўндағлаб — йўргақлаб
Қўнғармоқ — бузмоқ; қўпормоқ.
Қўч — қўчқор

Ғ

Ғайб — 1. Ҳеч ким билмаган жой, мақонсизлик, 2. Сир

Ғайб ялми — ғойибни билиш, кўринмаган нарсани кўра билиш, сир билиш
Ғаним — душман, рақиб
Ғанимат — 1. Қулай фурсат, имконият, 2. Бойлик, мол-дунё.
Ғания — манқа — манқалаб сўзловчи
Ғариблик — мусофирлик, бечоралик, иложсизлик

Ҳ

Ҳаблуллоқ — Оллоҳнинг ипи
Ҳавво — Момо Ҳаво
Ҳади — Совға, тортиқ, инъом
Ҳаж — Исломда беш фарздан бири (Мақкага бориб Каъбатуллони зиёрат қилиш)
Ҳаж утамоқ — Мақкага бориб, Каъбатуллони зиёрат қилмоқ
Ҳазор — минг
Ҳазрат — улуг, мўътабар (зот)
Ҳайбат — қўрқинч, хавф, виқор
Ҳай — тириклик, жон
Ҳай ато қилмоқ — жон ато қилмоқ, тириктирмоқ
Ҳамиятлик — ориятли
Ҳамал — 1 қуёш йили ҳисобида биринчи ой номи (март) 2. Қўй
Ҳасад — ёмон қараш, кўра олмаслик, ичқоралик
Ҳақ — худо, оллоқ
Ҳақ итоби — Оллоҳнинг қаҳри
Ҳибор — оқил, билимдон
Ҳижоб — парда, ниқоб, ёпинчик
Ҳижобсиз — пардасиз, ниқобсиз
Ҳижоз — Арабистон ярим оролидаги Мақка ва Мадина шаҳарлари жойлашган территория номи
Ҳимоят — ҳимоя, паноҳ
Ҳирфа — касб, ҳунар

Ҳожиб — эшикоғаси, дарбозабонлар бошлиғи

Ҳомила заъифа — ҳомиладор аёл

Ҳотиф — ғойибдан овоз берувчи, чақирувчи

Ҳудҳуд — сассиқпопишак

Ҳо ужрака — улушингни, ҳиссангни ол

Ҳури ин — оқ баданли, шаҳло кўзли аёл.

Оятларнинг қайси рақамдаги сураларга таллуққан эканлиги 2-китобда тўлиқ берилди.

МУНДАРИЖА

Сўз боши	5
Муқаддима	9
Вал-қавму самовати вал-арзи	12
Сифати ас-самовати	12
Сифати ал — аразина	13
Қиссаи Одам сафий алайҳис — салом	15
Қиссаи Қобил ва Ҳобил	29
Қиссаи Шис алайҳис — салом	33
Ҳикоят	34
Қиссаи Идрис алайҳис — салом бу турур	35
Қиссаи Нуҳ Набий алайҳис — салом	39
Қиссаи Авж Ибн Унуқ	46
Қиссаи Ҳуд алайҳис — салом	47
Қиссаи Солиҳ яловоч алайҳис — салом	51
Қиссаи Иброҳим алайҳис — салом Маа Намруд алай- ҳил — лаъна	59
Намруднинг кўкка оғган сўзлари	68
Қиссаи Иброҳим алайҳис — салом Маа Зул-Арш Ал Малик	70
Қиссаи Исмоил алайҳис — салом	73
Қиссаи Забиҳи Исмоил алайҳис — салом	76
Қиссаи Бинои Каъба	80
Қиссаи Валодати Исҳоқ алайҳис — салом	82
Иброҳим Илқинда тирилган қушлар сўзи	84
Қиссаи Вафоти Иброҳим ва Сора Салаватуллоҳи Алай- ҳим	85
Қиссаи Лут Ан-Набий алайҳис — салом	86
Қиссаи Яъқуб алайҳис — салом	93
Қиссаи Юсуф Сиддиқ Алайҳис — салом	99
Байт	101
Байт. Баҳорийёт. Мавлоно Носируддин Рабғузӣй	103
Байт	114
Шеър	116
Латифа	117

Байт	118
Байт	119
Шеър	121
Ғазал	122
Ҳикоят	125
Ғазал	126
Латифа	127
Ҳикоят	139
Одамийнинг нафси қилган ишни етмиш шайтон қил- маслар. Қола аш-шоиру	139
Туркий	156
Юсуф пайгамбар алайҳис — салом Зулайҳоға қовушқан сўзлари	163
Шеър	166
Жодуларнинг ёлгон сўзлари	170
Ойсанинг қиссаси	171
Чугуртка қиссаси	173
Мусо алайҳис — салом Шомға борган қиссаси	177
Одийлар. сифати	178
Яна ёнинда қолгон қисса	179
Тавротнинг қиссаси	180
Оят, ҳадис ва арабча шеърларнинг таржимаси	182
Луғатлар	217

Литературно-художественное издание

Носируддин Бурхонуддин Рабғузий

«ҚИСАСИ РАБҒУЗИЙ»

На узбекском языке

Художник *А. Мамажанов*

Ташкент, издательство «Ёзувчи»

Ақибий-бақийий нусха

Носируддин Бурхонуддин Рабғузий

«ҚИСАСИ РАБҒУЗИЙ»

Мухаррир: *Е. Раҳимова*. Расмлар муҳаррири: *А. Мамажонов*.
Техник муҳаррир: *У. Ким Мусаҳҳиж*; *Ш. Хасанов*

ИБ № 5

Босмахонага берилди 2.10.90. Босишга рухсат этилди 20.11.90. Формати 60×90 1/16. Офсет қоғози. «Балтика» гарнитура. Офсет босма. Шартли босма л. 15.0. Шартли кр. оттиқ 15,25 Нашр л. 14,78. Тиражи 200000 1— завод (1—150000) Заказ 1399. Баҳоси 5 с. Шартнома 4 -90

«Езувчи» нашриети, 700129. Тошкент. Навоий кўчаси, 30.

Ўзбекистон ССР Матбуот Давлат комитети «Матбуот» матбиа корхонасида босилди. Навоий кўчаси, 30.

Рабғузий, Носируддин Бурҳонуддин.

«Қисаси Рабғузий» (Масъул муҳаррир Н. А. Асилова; Сўз боши Э. Фозиловники). К. I.— Т.: Ёзувчи, 1990.—240 б.: расм.

Сарл. олдада: ЎзССР ФА, Ҳ. Сулаймонов номидаги қўлёзмалар ин-ти.

Рабғузий, Носируддин Бурҳонуддин.
Повесть Рабғузий.

Ўз 1

**«ЁЗУВЧИ» нашриёти 1991 йилда қуйидаги
китобларни нашр этади:**

Н. Рабғузий «ҚИССАСИ РАБҒУЗИЙ» II китоб.

Сулаймон Боқирғоний. *Шеърлар ва дoston*

«ХАЛҚ КИТОБЛАРИ» сериясидан.

«ИБРОҲИМ АДҲАМ» қиссаси.

«ҚИССАИ МАШРАБ».

«ҲАЗРАТ АЛИ ҲАҚИДА ТҮРТ ҚИССА».

*Талаб ва таклифларингизни нашриётга
ва «Ўзкитоб» (Ташкент шаҳри, Навоий
кўчаси, 30) га йўллашингизни сўраймиз.*